

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

“KERKÜK’TEKİ HİRİSTİYAN TÜRKLER ”

Sunbl OMAR

DOKTORA TEZİ

Ankara, 2022

KERKÜK'TEKİ HIRİSTİYAN TÜRKLER

Sunbl OMAR

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Halkbilimi Anabilim Dalı**

Doktora Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Sunbl Omar tarafından hazırlanan "Kerkük'teki Hristiyan Türkler" başlıklı bu çalışma,[07.01.2022] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

[Prof. Dr. Abdulselam ARVAS] (Başkan)

[Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU] (Danışman)

[Doç. Dr. Zehra KADERLİ] (Üye)

[Doç. Dr. Şirin YILMAZ] (Üye)

[Prof. Dr. İbrahim DİLEK] (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 6 ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Sunbl OMAR

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Prof. Dr. zkul obanoğlu danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Sunbl OMAR

TEŞEKKÜR

Folklor konusu üzerinde çalışma yapmamı önererek Kerkük'ü tanımama vesile olan, çalışma süresince kaynaklarını ve görüşlerini benim ile paylaşıp, her konuda benden desteklerini esirgemeyen çok değerli hocam Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu'na tüm yardımları için teşekkürlerimi sunarım.

Bana maddi ve manevi destek sağlayan, tezimi hazırlamamda yardımlarını ve bilgisini esirgemeyen babam Adnan Bezirgan'a ve manevi desteğini her zaman bana hissettiren amcam Adil Bezirgan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca bu tezin yazımı konusunda bana yardımcı olan arkadaşım Ahmet Hürmüzlü'ye ve FatimetülZehra SALİHİ'ye de teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

ÖZET

OMAR Sunbl, *Kerkük'teki Hristiyan Türkler*, Doktora Tezi, Ankara, 2022.

Bu çalışmada "Kerkük'teki Hristiyan Türklerin" sözlü edebiyatı, tarihî, musikisi, inancı ile gelenek ve görenekleri sözlü kültür çerçevesinde ele alınmıştır.

Birinci bölümde Hristiyanların Kerkük kenti içerisindeki yoğun buldukları yerleşim bölgeleri hakkında arama ve alan araştırmaları yaparak, bölgeleri, evleri, mezarlıkları ve kiliseleri tespit etmenin yanında tarihî geçmişlerine de yer verilmiştir. İnançlar, gelenek ve görenekler başlığını taşıyan ikinci bölümde ise; Kerkük'teki Hristiyan Türklerin, manzum türler olarak mani ve hoyratları, halk türküleri üzerinde durulmuş ve örnekler verilmiştir. Mensur türler olarak ise masallar, atasözleri, deyimler, bilmeceler, fıkralar, doğa ve doğa ile ilgili dua ve beddualara yer verilmiştir. Aynı zamanda inançları, bayramlarla ilgili merasimleri ve çocuk oyunları konuları ele alınmıştır. Bu gelenek ve göreneklerin, insanların yaşantılarını ve düşünce tarzını nasıl etkiledikleri gösterilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise geçiş dönemleri ile ilgili inanç, uygulama ve merasimler örneklerle gösterilerek ele alınmıştır.

Kerkük'teki Hristiyan Türkler adlı bu çalışmanın konuyla ilgili gelecek çalışmalara katkıda bulunacağı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Kerkük, Hristiyan, Türkler, Gelenek ve Görenek

ABSTRACT

OMAR Sunbl, *Christian Turks in Kirkuk*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2022.

In this study, the oral literature, history, music, beliefs, traditions and customs of "Christian Turks in Kirkuk" are discussed within the framework of oral culture.

In the first chapter, in addition to determining the regions, houses, cemeteries and churches, by making searches and field researches about the settlement areas where Christians are densely located in Kirkuk, the historical past is included. In the second part titled beliefs, traditions and customs; The folk songs and folk songs of the Christian Turks in Kirkuk are emphasized and examples are given. Tales, proverbs, idioms, riddles, anecdotes, prayers and curses about nature and nature are included as mastery genres. At the same time, their beliefs, religious ceremonies and children's games were discussed. It has been tried to show how these traditions and customs affect people's lives and way of thinking. In the third part, beliefs, practices and ceremonies related to the transition periods are discussed with examples.

It is seen that this study named Christian Turks in Kirkuk will contribute to future studies on the subject.

Keywords:

Kirkuk, Christians, Turks, Tradition and Customs

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiv
TABLolar DİZİNİ.....	xv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiv
ÖN SÖZ.....	xx
TRANSKRİPSİYON.....	xxi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: KERKÜK'ÜN ADLANDIRILMASI KALE VE KALE'DEKİ TÜRKMEN HRİSTİYANLAR.....	2
1.1. ASIRLAR ARASI KERKÜK KALESİ.....	3
1.1.1. Kale'deki Hristiyan Tapınağı.....	9
1.1.2. Kerkük Kalesi'nin Kapıları.....	10
1.1.2.1. Top Kapı.....	11
1.1.2.2. Demir Kapı.....	12
1.1.2.3. Yedi Kızlar Kapısı.....	12
1.1.2.4. Halveciler Pazarı Kapısı.....	13
1.1.3. Kerkük Kalesi'ndeki Evler ve Dükkânlar.....	13
1.1.4. Kerkük Kalesi'ndeki Tarihî Eserler.....	14
1.1.4.1. Ulu Camii.....	14
1.1.4.2. Danyal Peygamber Camii.....	14
1.1.4.3. Aryen Camii.....	17
1.1.4.4. Gök Kümbet Camii.....	17
1.1.4.5. Kılıçlılar Pazarı.....	18
1.1.4.6. Fuzuli Camii.....	20

1.1.4.7. Zindan ya da Yedi Kızlar Sarayı.....	20
1.1.4.8. Danyal Peygamber Mezarlığı.....	22
1.1.5. Kale'nin Tünelleri.....	23
1.1.5.1. Birinci Tünel.....	23
1.1.5.2. İkinci Tünel.....	23
1.1.5.3. Üçüncü Tünel.....	23
1.1.6. Kale'deki Paha Biçilmez Tarihî Evler.....	24
1.1.7. Kerkük Kalesi'nin En Önemli Okulları.....	26
1.1.7.1. Şah Gazi Okulu.....	26
1.1.7.2. Meydan Okulu: Hasan Paşa tarafından sene 1701 M-1113 H'de yapıldı.....	26
1.1.7.3. Hacı Süleyman Ağa Okulu: Süleyman Ağa tarafından Hamam Mahallesi'nde yapılmıştır.....	26
1.1.7.4. Keldani Okulu.....	26
1.1.7.5. Kale'de Bulunan Önemli Kiliseler.....	27
1.1.7.6. Kale'deki Divan Hücreleri.....	27
1.1.7.7. Kale'deki Önemli Kütüphaneler.....	28
1.1.8. Kale'nin Nüfus Sayısı.....	28
1.1.8.1. Kale'deki Hristiyanların Yaşadıkları Ev ve Sahiplerinin İsimleri.....	29
1.1.9. Hristiyanlığın Irak ve Kerkük'te Yayılışı.....	48
1.1.9.1. Hristiyanlığın Yayılışı.....	50
1.1.9.2. El-Berthiler Dönemi'nde Irak'taki Hristiyanlar.....	50
1.1.9.3. Dinî ve Sosyal Ahlak.....	51
1.1.9.4. Ekonomik ve Bilimsel İşler.....	52
1.1.9.5. Sasaniler Dönemi'ndeki Irak Hristiyanları.....	52
1.1.9.6. Kırkıncı Zulüm.....	53
1.1.9.7. Hristiyanlığın Refahı.....	53
1.1.9.8. İslamiyet'in Yayılışı.....	53
1.1.9.9. İlim ve İlmin O Dönemdeki Rolü.....	54
1.1.9.10. Kilise ve İbadet Evleri.....	54
1.1.9.11. Kilisenin Müziksel ve Medeni Yönü.....	54
1.1.9.12. Ekonomik ve Sosyal İşler.....	55

1.1.10. Abbasiler Dönemi'nde Irak Hristiyanları.....	55
1.1.10.1. Moğollar Dönemi'ndeki Irak Hristiyanları.....	56
1.1.10.2. İlhanlılar Dönemi.....	57
1.1.10.3. Osmanlı Dönemi'nde Hristiyanlar.....	58
1.1.11. Katolik Hristiyanların Sayısı.....	60
1.1.12. Irak ve Kerkük Kalesi'ndeki Türkler ve Türk Hristiyanlar..	60
1.1.12.1. Kerkük'te Piskoposluk Sandalyesine Oturan İsimler.....	65
1.1.12.2. Kerkük'teki Hristiyanların Simge ve Eserleri.....	66
1.1.12.3. Siyokrit Kilisesi.....	66
1.1.12.4. Şehitlerin Mezarı Kilisenin Manastırı.....	66
1.1.12.5. Büyük Kilise.....	67
1.1.12.6. Tahmazgard Büyük Mezarlık Kilisesi KIRMIZI KİLİSE.....	67
1.1.12.7. Kırmızı Kilisenin Hikâyesi.....	67
1.1.12.8. Aslı Hristiyan Olan Hürmüzlü Türkmen Aşireti...	69
1.1.13. Kerkük ve Kerkük Kalesi.....	69
1.1.13.1. Kerkük Şehrinin En Eski Sembolü Kale ve Sümer Medeniyeti.....	70
1.1.13.2. Kerkük'ün İsimleri: Kerkük'ün MÖ 300.000 Dayanan Çeşitli İsimleri.....	72
1.1.13.3. Kerkük'te Simgesel Medeniyet Kerkük Kalesi....	76
1.1.13.4. Kırmızı Kilise.....	77
1.1.14. Hristiyanlığın Kerkük'e Girişi.....	77
1.1.14.1. Kerkük Şehitlerin Şehri.....	79
1.1.14.2. Meskente Evlatları ve Tahmazgard Hikâyesi.....	80
1.1.15. Tarih Boyunca Kerkük'teki Piskoposlar.....	81
1.1.15.1. Tarihten Vurgular.....	83
1.1.16. Kilisenin Bölünmesi ve Dinî Hareketlerin Ortaya Çıkması.....	83
1.1.16.1. Kerkük'teki Türkmen Hristiyan Topluluklar ve Kiliseler.....	83
1.1.16.2. Kerkük'teki Kiliseler.....	84

1.1.16.3. Kerkük'te Eski Keldani Kiliseler.....	86
1.1.16.4. Pikoposlukta Sosyal ve Kültürel Faaliyetler.....	87
1.1.16.5. Piskoposluğun Yayınları.....	87
1.1.16.6. Kerkük'te Keldanlerin Sayısı.....	87
1.1.16.7. Rahibelerin Manastırı.....	87
1.1.16.8. Aşuri Doğu Kilisesi.....	88
1.1.16.9. Eski Doğu Kilisesi.....	88
1.1.16.10. Süryani Orkodoks Kilisesi.....	88
1.1.16.11. Süryani Katolik Kilisesi.....	88
1.1.16.12. Ermeni Orkodoks Kilisesi.....	89
1.1.17. Keldani Hristiyanlarının Politikası.....	89
1.1.17.1. Keldanilerinin Bilgi, Sanat ve Sanayileri.....	90
1.1.17.2. Sosyal Kurum (Otorite).....	91
1.1.17.3. Kilisede Dinî Ritüeller ve Bu Ritüellerin Uygulanması.....	92
1.1.17.4. Doğu Bazyan Kilisesinin Yapısal Şekli.....	94
1.1.17.5. Kilise ve Kutsal Yer.....	94
1.1.17.6. Süryani Ritüeline Göre Kâhinin Yeri.....	95
1.1.17.7. Doğu Kilisesindeki Bazı Dinî Ritüeller.....	97
1.1.17.8. Hristiyanların Dinî Sırları: Yedi Temel Sırdan Oluşmaktadır.....	116
1.1.17.8.1. İmad-Vaftiz Daldırma Sırrı.....	116
1.1.17.8.2. Vaftizlik Rütbesi.....	117
1.1.17.8.3. Semboller.....	118

İKİNCİ BÖLÜM: KERKÜK TÜRKMEN HRİSTİYANLARINDA SÖZLÜ EDEBİYAT.....157

2.1. KERKÜK TÜRKMEN HRİSTİYANLARINDA SÖZLÜ EDEBİYATI.....157

2.1.1. Manzum Türler.....	157
2.1.1.1. Hoyrat ve Maniler.....	157
2.1.1.2. Hoyratlardan Örnekler.....	162
2.1.1.3. Manilerden Örnekler.....	163

2.1.1.4. Türküler.....	165
2.1.1.5. Türkülerden Örnekler.....	168
2.1.1.6. Günlük Yaşamla İlgili Türküler.....	168
2.1.1.7. Oyun /Toy Besteleri (Tören ve Oyun Türküleri)..	176
2.1.1.8. Esnaf Besteleri / Esnaf Türküleri.....	178
2.2. LEYLELER / NİNNİLER.....	179
2.3. OKŞAMALAR.....	181
2.4. MENSUR TÜRLER.....	183
2.4.1. Matallar/Masallar.....	183
2.4.1.1. Masalların Sınıflandırılması ve İçerikleri.....	185
2.4.1.2. Perşerler /Masal Tekerlemeleri.....	186
2.4.1.3. Masal Tip ve Motifleri.....	186
2.4.1.4. Masallardan Örnekler.....	187
2.4.1.4.1. Kayış Baldır Matalı.....	187
2.4.1.4.2. Kul Yabani Matalı.....	187
2.4.1.4.3. İffetli Hristiyan Kadının Matalı.....	188
2.4.1.4.4. Üle üüü (Horuzun Ötüşü Baynaması) Matalı.....	189
2.4.1.4.5. Yiğit Çocukla Tembel Çocuk Matalı.....	190
2.4.1.4.6. Arzı Kember Matalı "Arzu Kamber".....	190
2.5. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER.....	204
2.6. BİLMECELER.....	211
2.6.1. Ev Eşyaları ile İlgili Tapmacalar.....	217
2.6.2. Meyvelerle ile İlgili Tapmacalar.....	217
2.6.3. Yeryüzü ile İlgili Tapmacalar.....	218
2.7. FIKRALAR.....	218
2.7.1. Kerkük'te Hristiyan Türkmen Kaynak Kişilerden Söylenen ve Derlenen Fıkralardan Örnekler.....	219
2.8. DUALAR VE BEDDUALAR.....	222
2.8.1. Dualardan Örnekler.....	223
2.8.2. Beddualardan Örnekler.....	225
2.9. LAKAPLAR.....	226
2.10. İNANÇLAR, GELENEK VE GÖRENEKLER.....	227

2.10.1. İnançlar.....	227
2.10.2.Hristiyan Türkmenlerde Hastalıklar.....	228
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MERASİMLER/GELENEK VE GÖRENEK.....	233
3.1.MERASİMLER/GELENEK VE GÖRENEK.....	233
3.1.1.Kerkük'te Bayram Merasimi.....	233
3.1.2. Geçiş Dönemleriyle İlgili Merasimler.....	237
3.1.3. Gebelik (İki Canlılık) ve Doğum İle İlgili Uygulama ve İnanışlar.....	237
3.2. KERKÜK'TE DÜĞÜN MERASİMİ.....	239
3.2.1. Kerkük Türkmen Hristiyanlarında Düğünde ve Nikah Kıyılırken Erkek Damat İçin Söylenen Dua (medreş):.....	242
3.3. KERKÜK'TE ÖLÜM YAS MERASİMİ.....	248
3.3.1. Kerkük Türkmen Hristiyanlarında Ölümle ilgili Dualar (Medreşler).....	250
3.3.1.1. Erkekler İçin Söylenen Medreşler.....	250
3.3.1.2.Erkekler İçin Söylenen Genel Medreş.....	251
3.3.1.3.Gençler İçin Söylenen Medreş.....	253
3.3.1.4.Kadınlar İçin Söylenen Medreş.....	254
3.3.1.5. Genç Kızlar İçin Söylenen Medreş.....	255
3.3.1.6. Zenginler İçin Söylenen Medreş.....	257
3.3.1.7. Genel Medreş.....	259
3.3.1.8. Piskoposlar İçin Söylenen Medreş.....	260
3.3.1.9. Şemmaslar İçin Söylenen Medreş.....	261
3.3.2. Mevsim ile İlgili Merasimler.....	264
3.4. FAL, İNANÇLAR VE KOMŞULAR ARASINDAKİ İYİLİK VE SÖGÜŞ (KÜFÜR):.....	266
3.5. KERKÜK TÜRKMEN HRİSTİYANLARINDA ÇOCUK VE BÜYÜKLERE ÖZEL OYUNLAR.....	268
3.5.1. KERKÜK OYUNLARI.....	268
3.6. KERKÜK TÜRKMEN HRİSTİYANLARINDA ERKEK VE KADIN GİYSİLERİ.....	272

SONUÇ.....	274
KAYNAKÇA.....	277
KAYNAK KİŞİLER KAYNAĞI.....	279

KISALTMALAR DİZİNİ

H	: Hicri
Hz.	: Hazreti
km	: Kilometre
M	: Miladi
MÖ	: Milattan Önce
vb.	: ve benzeri

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil (1) Kerkük Kalesi Yıkımdan Önce.....	10
Şekil (2) Kerkük Kalesi Yıkımdan Sonra.....	10
Şekil (3) Kerkük Kalesi – Topkapı.....	11
Şekil (4) Osmanlı Mektubu.....	11
Şekil (5) Kerkük Taş Köprü.....	12
Şekil (6) Kerkük'te Cüt Kahvehanesi.....	13
Şekil (7) Kerkük Ulu Camii.....	14
Şekil (8) Peygamberlerin Mezarı.....	15
Şekil (9) Danyal Peygamber Camii.....	16
Şekil (10) Uzun Minare.....	16
Şekil (11) Kerkük Aryen Camii.....	17
Şekil (12) Kerkük Gök Kümbet Camii.....	18
Şekil (13) Kılınçlılar Pazarı.....	19
Şekil (14) Fuzuli Camii.....	20
Şekil (15) Rifailer Dergâhı.....	21
Şekil (16) Kerkük'te Hasan Pakiz Camii.....	22
Şekil (17) Tayfur Bey'in Evi.....	24
Şekil (18) Kavisli Sokak.....	25
Şekil (19) Dış Sur.....	25
Şekil (20) Ulu Camii'nde Bir Grup Hoca, Bilim Adamı, Bölge Ağaları ve Öğretmenler.....	26

Şekil (21) Um El-Ahzan Kilisesi.....	27
Şekil (22) Türkçe İncil.....	59
Şekil (23) Türkçe İncil.....	59
Şekil (24) Kırmızı Kilise.....	84
Şekil (25) Geçmişte Kale Evlerinin Düzeni.....	89
Şekil (26) Aile Namazı.....	105
Şekil (27) Dua (İlahi).....	108
Şekil (28) Tebarek Allh'ül-İlah.....	110
Şekil (29) Sessiz Dua.....	111
Şekil (30) Allah'ın Kurtarıışı.....	112
Şekil (31) İnsanı Canlı Olarak Sevdim.....	113
Şekil (32) Mesih'in Doğumu.....	113
Şekil (33) Kelepçelerimden Kurtuldum.....	114
Şekil (34) Allah'a Ellerimi Kaldırdım.....	115
Şekil (35) Vaftizlik Rütbesi Sembolü.....	122
Şekil (36) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	123
Şekil (37) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	124
Şekil (38) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	125
Şekil (39) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	126
Şekil (40) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	127
Şekil (41) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	128
Şekil (42) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	128

Şekil (43) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	129
Şekil (44) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	130
Şekil (45) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	131
Şekil (46) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	132
Şekil (47) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	133
Şekil (48) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	134
Şekil (49) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	135
Şekil (50) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	135
Şekil (51) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	136
Şekil (52) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	137
Şekil (53) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	137
Şekil (54) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	138
Şekil (55) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	139
Şekil (56) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	139
Şekil (57) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	140
Şekil (58) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	141
Şekil (59) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	142
Şekil (60) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	143
Şekil (61) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	145
Şekil (62) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	145
Şekil (63) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	146
Şekil (64) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	147

Şekil (65) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	148
Şekil (66) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	149
Şekil (67) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	150
Şekil (68) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	151
Şekil (69) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	151
Şekil (70) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	152
Şekil (71) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	153
Şekil (72) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	154
Şekil (73) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	155
Şekil (74) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı.....	155
Şekil (75) Hoyrat ve Manilerin İcra Ortamları.....	158

TABLolar DİZİNİ

Tablo (1) Sümer Dili ile Türkmen Dili Arasında Benzerlik Taşıyan Kelimeler ve Anlamları.....	4
Tablo (2) Kaledeki Hristiyanların Yaşadıkları Mahalleler ve İsimleri.....	29
Tablo (3) Müslüman Olmayan Okullara Dair Bilgiler.....	75

ÖN SÖZ

Dış Türklör arasında benliğine ve tarihine bağılılıkları ile tanınan Irak Türkmen Türklöri, son otuz yıl içerisinde tüm dünyaya varlığını kabul ettirmiştir. Maruz kaldığı çeşitli siyasi baskılar karşısında yılmak bilmeyen bu Türklör hakkında zaman zaman Türk basınında ve az olsa dış basında haber ve yazılar çıkmaktadır.

Sayılarının iki buçuk milyon olduğu tahmin edilen Irak'taki Türklörin yaşadıkları topraklarda özellikle Kerkük'te yaşayan Hristiyan Türklörin meydana getirdikleri edebî mahsullerinin, bağılı oldukları gelenek-görenek, inanç ve itikatlarının incelenmesi önem taşımaktadır. Onları bütün yönleriyle tanıtmak ve folklorunu daha iyi yansıtmak için hazırlanan Kerkük'teki Türk Hristiyanlar adlı bu tezin amacı; bölge halkına karşı görev olarak arz edilmiş olup, ilgili bilimsel çalışmalara topladığı verilerle katkıda bulunmasıdır.

TRANSKRİPSİYON

a
â uzun a
ă bulanık a sesi Arapçada aynı (ع)
b
c
ç
d
e
ê kapalı e
f
ğ
h
x hırıltı (h) Arapça (ح)
i
ı
j
k
q art damak
m
n
xi
o
ö
p
r
s
ş
t
u
ü
v çift dudak v'si Arapça vav (و)
y
z

GİRİŞ

Folklor; bir milletin en büyük hazinesi, ruhu, psikolojisi ve tarihidir. Folklor bir milletin iç dünyasının aynasıdır. Bir milletin folklorunu öğrenmeden onun tarihini, hayat tarzını, geleneklerini, inanç ve itikatlarını öğrenmek ve anlamak çok zordur. Milletin düşünce bütünlüğünü sağlayan, atalarını unutturmeyen onu yok olmaktan koruyan kendi folklorudur.

Bu bakımdan Kerkük'te toplu olarak yaşayan Hristiyan Türkmenlerin folkloru büyük önem taşır. Bu insanların Azeri Türkçesini konuşmaları meselesi, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Irak'ta Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetinin son bulduğu ve İngiltere'nin Irak'ı sömürgeleştirdiği, Musul probleminin çözüldüğü sıralarda ortaya çıkmıştır.

Türkiye hükûmeti onları Türk olarak kabul etmiş, İngiltere ise Türkmen olduklarını iddia etmiştir. İngiltere, Türkmenlerin Türkiye ve Anadolu ağızlarından farklı olarak Azeri Türkçesini konuştuklarını, yani Türkmen olduklarını ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nden önce İran'dan göçüp Irak'a yerleştiklerini kabul etmektedir. Çeşitli siyasi nedenlerden dolayı Türkmenler büyük baskı altında kalmışlar ve bunlara rağmen hiçbir şekilde atalarından, geleneklerinden, inançlarından ve edebiyatlarından ödün vermemişlerdir.

Kerkük'teki Türkmen Hristiyanlar adlı bu çalışma Hristiyan Türkmenlerin söz konusu gelenek-görenek, inanç ve edebiyatlarına hâlen bağlı olduklarını ve bu kültürel unsurların hayatlarında önemli bir yer taşıdığını; diğer Müslüman Türkmenlerle kültürel bakımdan benzerlik göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu toprakların Türklüğünü ortaya koymakta da önem arz etmektedir.

BÖLÜM 1

KERKÜK'ÜN ADLANDIRILMASI KALE VE KALE'DEKİ TÜRKMEN HRİSTİYANLAR

Kale, Kerkük'ün temelini oluşturduğuna göre Kerkük deyince akla gelen ilk şey Kerkük Kalesi'dir. Burada Kerkük ile ilgili kısa bir geçiş yapmayı doğru buluyorum. Kerkük, Irak'ın kuzeyinde Erbil ve Bağdat'ı bağlayan kent olarak bilinir. Kent denizden 310 metre yüksekliktedir. Başkent Bağdat'a 285 km uzaklıktadır.

Hassa suyu, Kerkük'ü iki yakaya ayırır. Hassa suyunun doğu kısmında eski yaka, batı kısmında ise Hristiyan ve Müslüman Türkmenlerin temel yerleşim yeri olan Kerkük Kalesi bulunmaktadır. Şimdiki ismiyle Kerkük eskiden "Kerhini" olarak bilinmekteydi. Yazar Mustafa Cevat Kerkük, "Kerhini" denilen dönemin, Karakoyunlu Türkmen devleti zamanında olduğunu vurguluyor (Cevat, 1954: 55). Daha sonra ikisi de Kerkük ismini benimsemiştir.

Hristiyan ve Müslüman Türkmenlerin ana yerleşim yurdu ve yeri olarak bilinen Kerkük Kalesi ve Hristiyan Türkmenler hakkında bilgi vermeden önce kısaca Türkmenlerle ilgili bir bilgilendirme yapılacaktır. Birçok insan Türkmenleri, Irak'ı altı asırdan fazla hükmeden Osmanlı Devleti'nin bir kalıntısı olarak görmektedir. Lakin Türkmenlerin Irak ve Kerkük'te bulunmaları çok eskiye dayanmaktadır. Bu milletin Sümer sülalesinden geldikleri ve Sümerlerin bıraktıkları uygarlıktan nasiplerini almış bir millet oldukları bilinmektedir. Bazı araştırmacılar ise Emeviler Dönemi'nde Türkistan'dan Irak'a savaşmak için ordu ile birlikte getirilen Moğolların kalıntıları olduğunu belirtmektedir.

Kültürel eserlerde tespit edildiğine göre, Sümerlerin Orta Asya'ya MÖ 5. yüzyılda geldikleri tahmin ediliyor.

Sümerlerin dil özellikleri Turan diline benzerliğiyle Ural-Altay dil ailesinde yer almaktadır. Dr. Hüseyin Mucip *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı kitabında, MÖ 5. yüzyılda Sümerlerin Dicle ve Fırat etrafına göç ettiklerini, eserlerinde karşılaşılan dilin Türkçeye ve yüzlerinin de Türklere benzediğini belirtmiştir.

Semerkant, eskiden beri tarihten gelen eski isimli bir ülkedir. Bu ülkenin dili Türkçedir. Bu ismin aslı iki kelimedenden oluşmaktadır. “Semr-kant” yani “taş kent” bu da Sümerlerin Türk asıllı olduklarının bir göstergesidir. Türkmenlerle ilgili kısa bilgiden sonra Kerkük Kalesi ile ilgili bilgi verilecektir.

1.1. ASIRLAR ARASI KERKÜK KALESİ

Eskiden beri Kerkük deyince akla gelen ilk şey Kerkük Kalesi'dir. Temeli MÖ 2600'lü yıllara Sümerlere kadar uzanmaktadır.

Türkmen bilim adamı Murat Gray Bey'in araştırmalarına dayanarak da Sümerler ve Türkmenlerin Orta Asya'dan göç ederek Kerkük'e yerleştikleri ve orada MÖ 2600'de şehirleri olarak Kerkük'ü kullandıklarını bilinmektedir (Gray Bey, 2004: 68).

Sümerlerin kavim olarak Kerkük'te yaşadıklarını ve geliştirdikleri çivi yazısını çözdükten sonra, onların dillerinin hiçbir dille bağlantısı olmadığını ancak Raflison gibi bilim adamları, Sümer dilinin Ural-Altay dil ailesine mensup olduğunu açıklamıştır.

Zikredilmesi gereken son görüşlerden Begmyart Gerey Türkmen ve Sümerler arasındaki *Kültürel ve Tarihsel Benzerlik* adlı tezinin sonunda Türkmenlerin, Sümerlerin devamı ve kolu olarak Karakum bölgesinde yaşadıkları ve Orta Asya'da Türkmenistan bölgesinin yaklaşık yüzde seksenini doldurduğunu vurgulamıştır.

Türkmenistan ve Irak'ta bulunan bazı tarihî eserlerde, Sümerlerin devamı olan Türkmenler, Orta Asya'da suyun azlığı ve Irak'taki nehirlerin çokluğu nedeniyle Irak'a göç ettikleri ve orada yaşadıklarını açıklamıştır (Gerey, 5000 Yıllık Sümer-Türkmen Bağları 2010 19).

Sümer ve Türkmen dilleri arasında bir çalışma yapılacak olursa bütün diller içinde en yakın benzerlik taşıyan dilin, Türkmen dili olduğunu vurgulamıştır. Begmyrat tezini, Sümer ve Türkmen dilleri arasındaki benzerlik bulunan

kelimeleri gösteren bir cetvelle tamamlamıştır (Gerey, 5000yıllık Sümer-Türkmen Bağları 2010, 38).

Tablo (1) Sümer dili ile Türkmen dili arasında benzerlik taşıyan kelimeler ve anlamları

Sümer	Türkmen	Anlam
Ağa	Arka	Arka
Ay	Ay	Ay
Ak-u	Ekin	Arı
An-a	Ana	Anne
Ara-zu	Arzu	Arzu-Temenni
Aş	Aş-yemek-Aç	Aç
Azu	Ayı	Ayı
Azak-u	Aşağı	Aşağı
Zak	Yasağ	Yasak
Azu	Ozan	Şair
Bi	Bu	Bu
Dağ	Dağ	Dağ
Akar	Ağır	Ağır
Denkir	Tanrı	Tanrı-Allah
Dok	Dök	Dök
Zak	Sağ	Sağ
Deymir	Demir	Demir

Du	Dur	Dur
Duvi	Dua	Dua
Domuzi	Domuz	Domuz
En	İndi	Şimdi
Enli	Elli	Elli
Er	Er	Adam
Eş	Eş	Eş-Karı Koca
Aşağı	Uşaq	Uşak
Kir	Gir	Gir
Kuş	Kişi	Kişi
Akaş	Ağaç	Ağaç
Kış	Kuş	Kuş
Kışke	Kölge	Gölge
Görüş	Vuruş	Kavga
İto	Otuz	Otuz
Kaş	Kaç	Kaç
Kin	Kin	Kin
Kum	Kum	Kum
Lal	Bal	Bal
Lil	Yel	Rüzgar
Maş	Baş	Kafa

Oğ	Oh	Ok
Ulul	Ulu	Muhteşem
Uş	İş	İş
Zağ	Sağ	Sağ
Uru	Yurt	Yurt-Vatan
Enşe	Eşek	Eşek
İylu	Ulu-Ulumak	Havlamak
İzu	Isı	Isı
Eh	Ev	Ev
Aki	Acı	Acı
Kiko	Şişko	Şişko
Du	De	Söyle
Güreş	Güleş	Güreşmek
İyp	İp	İp
Tam	Tan	Ezan vakti
A-ne	Ne	Ne
A-na	Anay	Hayret İşareti
Bur	Bardak	Bardak
Bo-yun	Boyun	Boyun
Kyim	Kim	Kim
Ur	Er	Adam

Begmyrat'a göre Sümerlerin, bir Türkmen kolu olarak Orta Asya'dan göç ederek Irak-Kerkük'e yerleşmiş oldukları kanaatine varılır.

Kerkük Kalesi'nin ise eski Kerkük yeri olduğu ve eskiden beri Kerkük'ün en önemli eserlerinden biri olduğu vurgulanmaktadır. Kale eski bir dağın üzerinde yapılmıştır. Tarihi MÖ ikinci yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bazı yazıtlarda Arabha ismine rastlanmaktadır. MÖ 2600'lü yıllara ait bir yazıtta Sümerlere ait bir haritanın bulunduğunu göstermektedir. Efsaneye göre, Arabha-Karha şehrinin kalesi Babil Kralı, Nabuhaz Nasır tarafından yaptırılmıştır.

Birkaç asır sonra İskender Makduni, Farisi Kralını Eriylü Savaşı'nda yenerek Kale'ye yani Kerkük'e yerleşmiştir. Sonra Babil'e dönerek orada hayatını kaybetmiştir. İskender'in ölümünden sonra memleket komutanlara verilerek bölünmüştür. Kerkük Seleukos nasibinden olmuştur. Seleukos böylece Seleukos Devleti'ni kurmuştur. MÖ 311-319'da Seleukos, Kale'yi 72 sokağa bölerek aşiretleri yerleştirmiştir. Bu nedenle şehir "Karh-Seleukos" diye bilinmekteydi (Hassan, 1947: 24).

Seleukos'un ölümünden sonra Sasaniler başa geçerek MÖ 636-226 döneminde Kerkük'te hüküm sürmüşlerdir. Ordu olarak Ömer İbn-i El-Hattab yönetimi altına girmişlerdir. Kerkük sonradan 1258'de Emevi-Abbasi Devleti hükmüne geçmiştir.

Türklerde İslamiyet'in yayılışı Irak'ta iki bin Türk'ü Basra kentine yerleştirdikten sonra başladı. Sonra Samarra'da bir üs kurarak Türklerin nüfuzu ve etkisi devam etti. Bu güç ve nüfuz Abbasi halifelerini kontrol ederek Buveyhiler Dönemi'ne kadar devam etmiştir. Tuğrul Bey 1055'te ordusuyla birlikte gelerek Buveyhiler hükmünü bitirmiştir. Sonra Selçuklu Devleti kurulur bu devletin sınırları Anadolu, Irak, İran, Suriye, Lübnan ve Filistin'e kadar ulaşır. Türkmen beylerinden biri olan Kapçak Ebn-i Er Aslan sene 1130'da Kerkük'te hükmü ele geçirir. Sonra Bağdat'ı da Hulaku ele geçirir. İlhanlılar Dönemi başlar ilerleyen sayfalarda bilgi verilecektir ve 1034'te hükmü Celayirliler devam ettirir.

Hükümlerlikleri İlhanlıların bir uzantısı olarak 1410-1339 döneminin devamıdır. Bağdat'ı başkentleri olarak ilan etmişlerdir. Nüfusları Kerkük ve Erbil'e kadar

uzanmıştır. Dolayısıyla Türkçe dili resmî dil olarak bu bölgelerde kullanılmıştır. Bir süre sonra Kerkük Kalesi Karakoyunluların eline geçmiştir, devletin kurucusu da Bayram Hoca idi. Bayram Hoca Oğuz Türklerindedir. Yani bir Türkmeni 1470-1411 kadar hüküm sürmüştür.

Akkoyunlular devleti ise Türkmen boylarından biri olarak Irak'ı ve İran'ı da alarak hüküm sürmüşlerdir. Sonrası İsmail Şah liderliğinde Safeviler hükmü altına girmiştir. Safeviler devleti 1508-1534'e kadar hüküm sürmüştür. Çaldıran Savaşı'ndan sonra Sultan Yavuz Selim Safevileri yenerek Kerkük'ü Osmanlı Devleti himayesi altına almıştır. Sultan Süleyman da Bağdat'a yönelerek Kerkük'ü Bağdat'a bağlamıştır. Böylece Türkmen halkının ve Kerkük'teki Türkmen Hristiyanların hepsinin evleri ve sayıları sicillere kaydedilmiştir. Bu Osmanlı sicilinin ismi "Gök Yurt"olarak geçmiştir. Bu sicilde Kerkük Kalesi'nin ve Kerkük'ün resmî durumunun tespit edildiği vurgulanmıştır. Burada 6903 Türk, 180 Yahudi, 180 Hristiyan, 54 Kürt, 31 Arap tescillenmiştir. Kerkük Kalesi ile ilgili kararlar Sultan tarafından bir ferman şeklinde yazılarak Osmanlı idaresinde üst düzey komutanlara gönderilmiştir (Nakip, 1999: 3).

Bağdat'ta maliye sorumlusu Cafer Bey'e bu fermanı getirmesinin cevabı olarak Kale'nin en kısa zamanda yapılmasına karar verilmiştir.

Kerkük sancak prensi bir mektup göndererek, daha önceden de aynı ferman gelmişti bu fermanda Kerkük Kalesi'nin onarımının gerekli olduğu ve bu yapının maliyetinin Bağdat'tan karşılanmasının buyurulduğu ve bu hükmün en kısa süre içerisinde yerine getirilmesi istenmiş ve böylece emir yerine getirilmiştir. Kale'nin surlarının çamur ve topraktan yapılmasından dolayı surlar yıkılmıştır. Dolayısıyla kaleyi onarmak büyük önem arz etmektedir. Kale Bağdat hazinesinden gelen bütçeyle onarılmış ve böylelikle Osmanlı Dönemi'nde eski ihtişamına kavuşturulmuştur.

1.1.1. Kale'deki Hristiyan Tapınağı

1733'te Osmanlı-İran çatışması tekrar başladı. 1743'te M. Nadir Şah ordusu ile birlikte Kerkük Kalesi'ni kuşattıktan sonra kalenin surlarını ve evlerini ağır

silahlarla vurmuştu bu nedenle Kale'nin surları yıkılmış, birçok ev zarar görmüş ve ahalinin eşyaları yağmalanmıştı. Osmanlılar Kerkük'ü tekrar 1746'da ele geçirmiştir. Sakinlik refah ve huzur Kerkük'te 1918 yılına kadar Osmanlı sınırları içinde devam etmiştir. 1918'de İngilizler Kerkük'ü ele geçirdikten sonra Osmanlılar Kale'den çekilmiştir. Sonrasında Irak devleti kurulmuştur ve Kerkük resmî olarak Bağdat'a bağlanmıştır. 1924 yılında Kerkük Katliamı yapılır bir grup İngiliz tarafından esnaf Türkmenlerle tartışmaya girerek onları katletmişlerdir. Dükkânlarını ve mallarını yağmalamışlardır. 1959 yılında ise komünistler ile bir grup Kürt tarafından Türkmenler hakkında büyük bir kanlı katliam olmuştur. Türkmen şehitlerinin cesetleri yerlerde sürüklenerek evleri, malları yağmalanmıştır. Katliam doğrudan Türkmenleri hedef aldı. Dolayısıyla şehitler olmuş cesetler çıplak bir şekilde ağaçlara asılmış, bazıları ise arabalara bağlanarak iki bölünmüştü. Kale'de yaşayanlar da bu katliamdan nasibini almıştır. 1959 yılında Kale'yi bazı isyancıların ele geçirmesi nedeniyle boşaltma emri çıkmıştır. Bu nedenle 400'den fazla Türkmen ailesini Bağdat'ta zorunlu olarak göç etmeye mecbur bırakmışlardır. Son olarak da Saddam Hüseyin Dönemi'nde Kale'yi Türkmenlerin elinden alma ve bir tarihi yok etmek için kaleye yıkım emri gelir. Uçak ve ağır silahlarla vurarak Türkmen medeniyetinin eserlerini, tarihlerini, kültür ve hatıralarını yok etmeye çalışırlar.

Şekil (1) Kerkük Kalesi Yıkımdan Önce

Şekil (2) Kerkük Kalesi Yıkımdan Sonra

1.1.2. Kerkük Kalesi'nin Kapıları

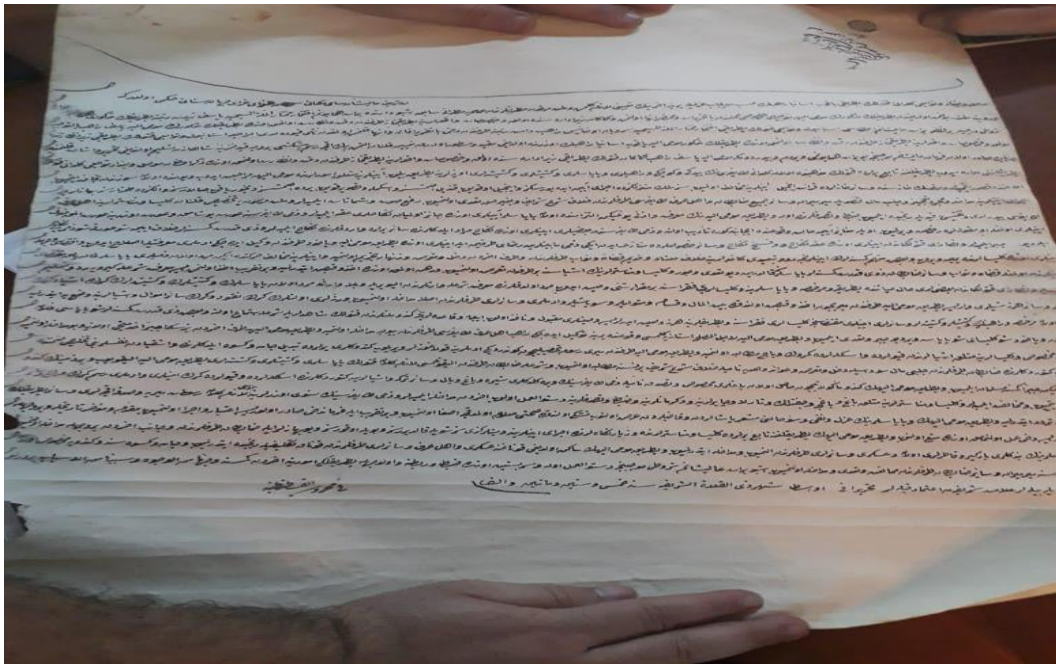
Kerkük Kalesi, denizden 160 metre yüksekliktedir. Kalenin dört kapısı vardır:

1.1.2.1. Top Kapı

Kale'nin batı tarafındadır 1822'de yapılmıştır. (Saatçi-Kerkük evleri klasik yayınevleri-İstanbul)

Şekil (3) Kerkük Kalesi-Topkapı

Şekil (4) Osmanlı Mektubu

1.1.2.2. Demir Kapı

Kale'nin batı tarafındadır. Bu kapı eski taş köprüye bağlıdır. Aşağıdaki resimde görülür.

Şekil (5) Kerkük Taş Köprü

1.1.2.3. Yedi Kızlar Kapısı

1824 senesinde yapılmıştır. Kale'nin doğu tarafındadır. Eski Türkmen kahvehanesi olan Cüt Kahvehaneye bakar. Bu kahvehane tarihin en eski kahvehanelerindedir. Türkmenlerin, Kale'deki Hristiyan ve Müslüman Türklerin bu kahvehanede toplandıkları bilinmektedir.

Şekil (6) Kerkük'te Cüt Kahvehanesi

1.1.2.4. Halveciler Pazarı Kapısı

Bu kapı da Kale'nin doğu tarafındadır.

1.1.3. Kerkük Kalesi'ndeki Evler ve Dükkânlar

Kale'de 741 hane olup nüfus sayısı ise 4616 idi. Kale ahalipleri üç mahalleye ayrılmıştı:

1-Ağalık Mahallesi: Sadece ağalar ve varlıklı insanların yaşam sürdüğü mahalle.

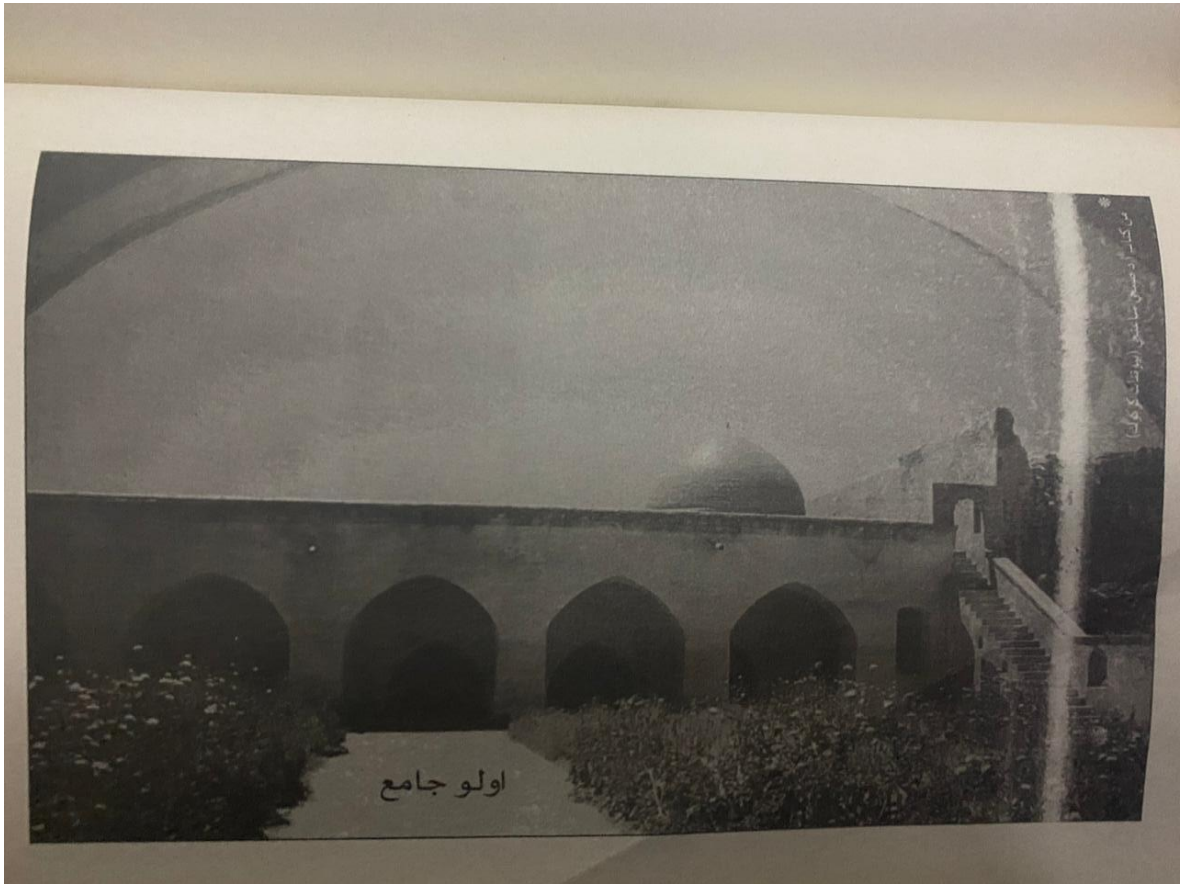
2-Meydan Mahallesi: Büyük bir alanı olan mahallede at yarışları, kutlamalar ve düğünler yapılırdı.

3-Hamam Mahallesi: Birden fazla hamam olduğu için bu ad verilmiştir. Müslüman hamamı ve Hristiyan hamamı gibi.

1.1.4. Kerkük Kalesi'ndeki Tarihî Eserler

1.1.4.1. Ulu Camii

Bu cami Kale'deki kilisenin enkazı üzerine yapılmıştır. Bu nedenle Meryem Ana Camii olarak da bilinmektedir. 16. yüzyılda yapılmıştır. Caminin içinde Meryem Ana türbesi mevcuttur. Günümüzde de Hristiyan ve Müslüman Türkmenler tarafından hâlen ziyaret edilmektedir. Kale'nin doğu tarafındadır, 1500 metrekare alanı kapsamaktadır.

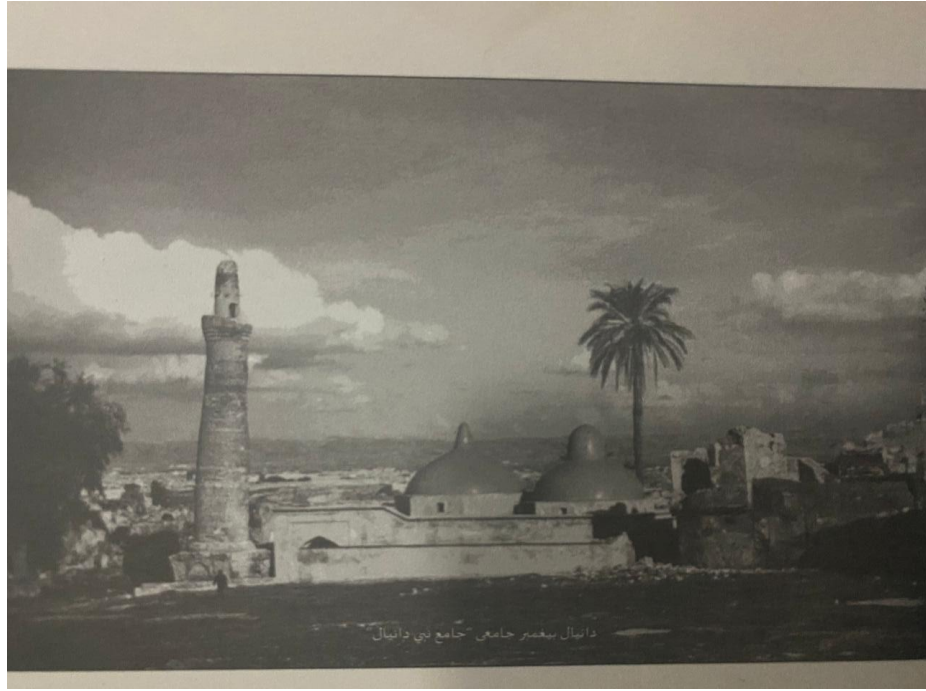
Şekil (7) Kerkük Ulu Camii

1.1.4.2. Danyal Peygamber Camii

Eskiden Yahudilerin bir toplanma salonuydu sonra kiliseye çevrildi. Kiliseden de camiye dönüştürülmüştür. İçinde Müslüman, Hristiyan ve Yahudi türbe mezarları da bulunmaktadır. Danyal, Uzeyir, Hanin ve Mikayil gibi peygamberlerin mezarı bulunmaktadır. Bu yapı Hristiyan Türkmenler tarafından birçok kez onarılmıştır. Hâlen dilek dilemek ve dualar etmek için Hristiyan ve Müslüman Türkler tarafından ziyaret edilmektedir. Bu Cami uzun minaresi ile ünlüdür. Bu Camiin kilidi Osmanlı'nın emriyle Türkmen aşiretlerine teslim edilmiştir ve onlar tarafından korunmuştur. Hâlen de böyle devam etmektedir.

Şekil (8) Peygamberlerin Mezarı

Şekil (9) Danyal Peygamber Camii

Şekil (10) Uzun Minare

1.1.4.3. Aryen Camii

Bu caminin yapımı sene 1727M-1149H'dir. Kalenin ortasında Ağalık Mahallesi'ndedir.

Şekil (11) Kerkük Aryen Camii

1.1.4.4. Gök Kümbet Camii

Üçgen şeklinden bir kubbeden ibarettir. Uzunluğu 10 metredir yapım tarihi ise 1361M-762H'dir. Selçuklu Dönemi'nde yapılmıştır.

Şekil (12) Kerkük Gök Kümbet Camii

1.1.4.5. Kılınçlılar Pazarı

Kale'deki en eski pazardır. Selçuklu Dönemi'ne kadar uzanır. Pazar 17 adet karşılıklı yapılmış 34 dükkândan oluşmaktadır.

Şekil (13) Kılınçlılar Pazarı

1.1.4.6. Fuzuli Camii

Büyük şair Fuzuli'nin ismini alan camiidir.

Şekil (14) Fuzuli Camii

1.1.4.7. Zindan ya da Yedi Kızlar Sarayı

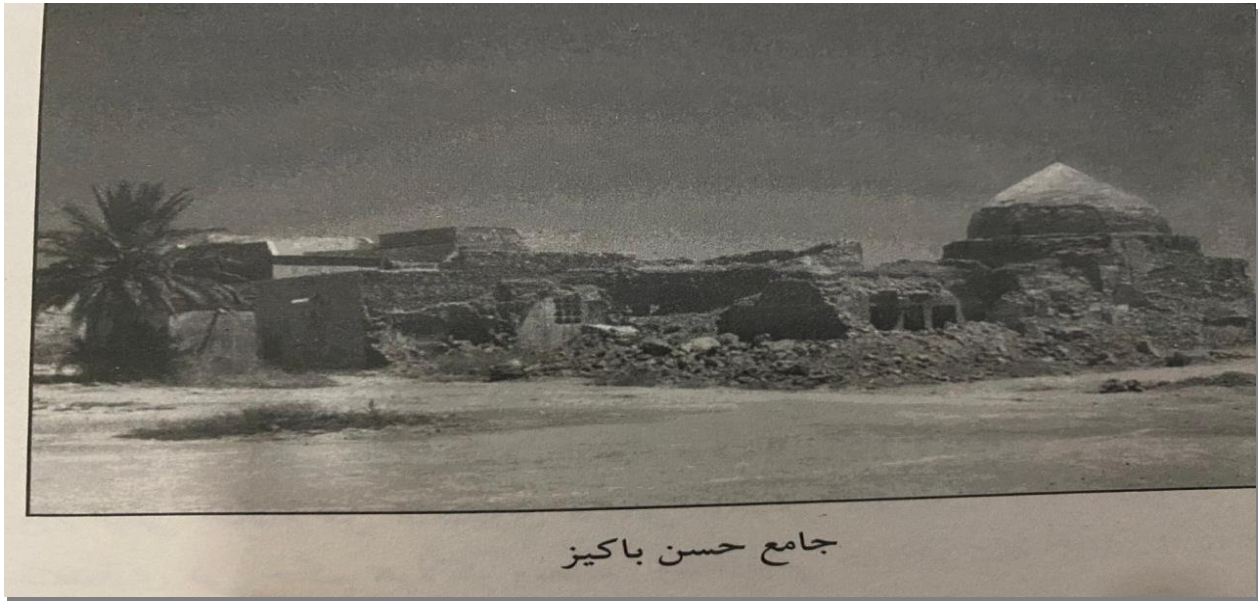
Beş kattan oluşmaktadır. Alt kısmı zindan olduğu için bu ismi almıştır.

Rifailer Dergâhı

Hakkında pek bilgi bulunmamaktadır.

Şekil (15) Rifailer Dergâhı

Şekil (16) Kerkük'te Hasan Pakiz Camii

1.1.4.8. Danyal Peygamber Mezarlığı

Bu mezarlık camiin yakınındadır. Kerkük ve Kale'deki en eski mezarlıktır. İçinde bazı Osmanlı subaylarının da mezarı bulunmaktadır. Bunlardan biri de Ömer Naci Bey'dir.

1.1.5. Kale'nin Tünelleri

İran Şahı Nadir Şah, Kale'yi kuşattığında, üç ay boyunca mancınık ve ağır silahlarla vurmasına rağmen Kale'yi ele geçirmesi mümkün olmamıştır. Daha sonra halk arasına köstebekler yerleştirerek Kale'ye giden gizli tünelleri keşfetmiştir. Bu tünellerden Kale ahalisine ihtiyaçları ulaştırılıyordu. Tünelleri bulup, kapatıp Kale ahalisine ambargo uyguladıktan sonra tekrar Kale'yi kuşatıp ağır silahlarla saldırmış ve Kale'yi ele geçirmede başarılı olmuştur. Tarihî kaynaklarda Kale sakinleri açlık ve yoksulluktan hayvan etlerini bile yemeye başladıkları anlatılmaktadır. Bütün bu olaylara rağmen Hristiyan Türkler Kale'yi şiddetle savunmuş ve korumuşlardır.

Bu kısımda Kale'deki üç tünel açıklanacaktır.

1.1.5.1. Birinci Tünel

Zindan sarayının alt kısmından başlar. Kerkük'ün Kadisiye semtine kadar uzanır.

1.1.5.2. İkinci Tünel

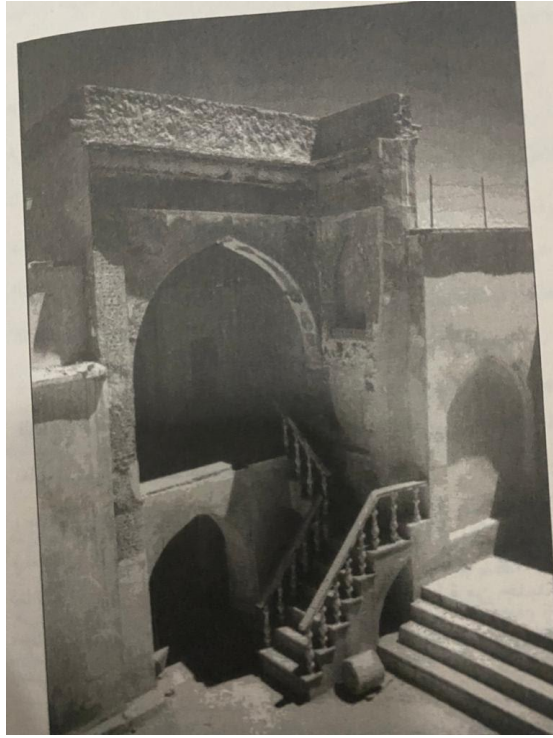
Kale'den Beşir köyüne kadar uzanır. Kerkük'ün yakın, çevre köylerinin de ahalileri Hristiyan Türkmenlerden oluşmaktaydı. Buralardaki kilise eser ve enkazları hâlen durmaktadır.

1.1.5.3. Üçüncü Tünel

Kale sınırlarından başlar, Kerkük'ün Korya semtinde biter.

1.1.6. Kale'deki Paha Biçilmez Tarihî Evler

Kerkük Kalesi'ndeki evlerin mimari yapısı, Türkmen mimarlarının yetenekleri ile ortaya çıkmıştır. Evler, çekici renklerle süslenmiş, nakışlarla bezenmiştir.

ŞEKİL (17) TAYFUR BEY'İN EVİ

Kerkük Kalesi'nin sokakları kavisli bir yapıya sahiptir.

Şekil (18) Kavisli Sokak

Şekil (19) Dış Sur

1.1.7. Kerkük Kalesi'nin En Önemli Okulları

1.1.7.1. Şah Gazi Okulu

Şah Gazi tarafından sene 1456M-1067H'de Ulu Camii'de yapılmıştır.

1.1.7.2. Meydan Okulu

Hasan Paşa tarafından sene 1701M-1113H'de yapılmıştır.

1.1.7.3. Hacı Süleyman Ağa Okulu

Süleyman Ağa tarafından Hamam Mahallesi'nde yapılmıştır.

Bu okullarda dersler Türkçe okutulmaktaydı.

1.1.7.4. Keldani Okulu

Bu okulun bütün öğrencileri Kildan Hristiyanlarından oluşmaktaydı.

Şekil (20) Ulu Camii'nde Bir Grup Hoca, Bilim Adami, Bölge Ağaları ve Öğretmenler

Irak devleti kurulduktan sonra Kale'de birkaç okul daha açılmıştı:

- Ağalık Mahallesi'nde Kale İlkokulu
- Haman Mahallesi'nde Tahiriye İlkokulu
- Ağalık Mahallesi'nde Muhammediye İlkokulu
- Ağalık Mahallesi'nde Reşidiye İlkokulu

1.1.7.5. Kale'de Bulunan Önemli Kiliseler

-Namaz Evi Kilisesi: Kilden Kilisesi sene 1862M-1279H'de kuruldu. Bu kilise 1905'te yıkıldı.

Şekil (21) Um El-Ahzan Kilisesi

1.1.7.6. Kale'deki Divan Hücreleri

Divan; salon ve hücrelerinde büyük ağalar ve bilim adamlarının toplantılarını yaptıkları yerdir. Bölgenin sorunları divanda çözüldü. Divan sahipleri genelde zengin, tanınan insanlardır. Bu divan meclislerinde kahve özel bir usulle gelenlere servis edilirdi. Bu mecliste toplananlar, toplantıda bulunmayanların hakkında kötü konuşma yapamazlardı. Aile içinde bir problem çıktığı zaman da bu divanlarda çözüldü. Bu meclisler sadece akşam yemeğinden sonra yapılırdı. Kale'deki en önemli divanlar şunlardır:

- Meydan Mahallesi'ndeki Kamel Zade Divan Hanesi
- Meydan Mahallesi'ndeki Salih Efendi Divan Hanesi
- Meydan Mahallesi'ndeki Ahmet Çelebi Divan Hanesi
- Meydan Mahallesi'ndeki Abdül Gazi Divan Hanesi
- Sıddık Allef Divan Hanesi
- Mulla Sabır Divan Hanesi

1.1.7.7. Kale'deki Önemli Kütüphaneler

1-Süleyman Ağa Kütüphanesi: Sene 1809'da Hamam Mahallesi'nde yapılır. İçinde taş yazıtlar ve tarihî eserler vardır.

2-Kale Kütüphanesi: Sene 1812'de Hamam Mahallesi'nde yapılır. Tarihî eser ve kitaplardan oluşmaktadır.

1.1.8. Kale'nin Nüfusu

Kale'de yaşayanların Türkmen Hristiyan ve Müslümanlardan oluştuğu herkes tarafından bilinmektedir. Ana dilleri Türkçeydi. Bu da Saddam Hüseyin rejiminin Kale'yi hedef almasının bir göstergesidir. Kale'yi tüm hizmet ve yapılandırmalardan uzak tutarak hepsi Türkmen Hristiyan ve Müslümanlardan oluşan Kale sakinlerine Kale'yi boşaltma emrini vermiştir. Oysaki yüzyıllardan beri Müslüman ve Hristiyan Türkmenler Kale'de aynı örf ve âdetleri paylaşarak bir arada yaşam sürmüşlerdir.

Hristiyan Türkmenlerin aslı Oğuz boylarına dayanmaktadır. Irak ve Kerkük Kalesi'ne asırlar öncesinde yerleşmişlerdir. MÖ 2600'lerde, Sümer, Moğol ve İlhanlılar Dönemi'nde sayıları artmıştır. Moğol ordusuçoğunlukla Hristiyan Türkmenlerden oluşmaktadır. Hülagu'nun zevcesinin Hristiyan olması ve dinine bağlılığı yüzünden Türkmen Hristiyanlara büyük hayranlık göstermiş ve onlara - eşine baskı yaparak- büyük hizmetlerde bulunmasını sağlamıştır. Bu da Türkmen Hristiyanların Kale'de sayılarının artmasına neden olmuştur. Katolik mezhebini resmî olarak 1749'ta kabul etmişlerdir. Sonra Kildan olarak bilinseler de Irak ve Kerkük'teki diğer Hristiyanlarla bir bağları yoktur. Bununla ilgili Kale'nin Hristiyan yazarlarından biri olan Putru Faraği El-Hindini şöyle açıklamıştır. Kale'deki Hristiyanların, Türk asıllı oldukları dillerinin de Türkçe olduğu ve başka kullandıkları bir dil olmadığını, namaz ve dualarında, Kırmızı Kilisede ve Kale'deki kilisede hep Türkçe okuduklarını vurgulamıştır. Kırmızı

Kilise denmesinin sebebi de toprağının kırmızı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da Türkçe Namaz ve Dualar, Kutsal Kitap (Medreşte) geçmektedir.

1.1.8.1. Kale'deki Hristiyanların Yaşadıkları Evler ve Ev Sahiplerinin İsimleri

Tablo (2) Kale'deki Hristiyanların Yaşadıkları Mahalleler ve İsimleri

	Mahalle İsmi	Ev Sahibinin İsmi
1	Meydan	Şakir Şerif Ali
2	Meydan	Osman Salih Abdul Rehim
3	Meydan	Hamit Muhyettin Muhammet
4	Meydan	Muhammet Ali Veli
5	Meydan	Kadriye ve Fahriye Ahmet Tahir
6	Meydan	Vecihe Rahim İbrahim
7	Meydan	İsmet Ahmet
8	Meydan	Fatma Osman Ömer
9	Meydan	Latife Ali Emin
10	Meydan	Ata Allah Şakir
11	Meydan	Muhammet Fatih Mithet
12	Meydan	Necip Ata Şakir
13	Meydan	Abdülkadir Ahmet
14	Meydan	Salih Hassan Ali

15	Meydan	Ali Hassan Süleyman
16	Meydan	Mustafa Salih Hassan
17	Meydan	Sait Abdullah
18	Meydan	Hassan Muhyettin
19	Meydan	Şükriye Mustafa
20	Meydan	Şükriye Reşit Hızır
21	Meydan	Ayde Ahmet Hızır
22	Meydan	Fatih Efendi
23	Meydan	Hassan Hızır Abdullah
24	Meydan	Abbas Mahmut Ahmet
25	Meydan	Ali Hassan
26	Meydan	Heybet Mulla Ahmet
27	Meydan	Mahmut Şerif Ali
28	Meydan	Deiş Cebrayil Ali
29	Meydan	Nureldin Abdullah
30	Meydan	Kadriye Abbas Fettah
31	Meydan	Şükür Reşit Hızır
32	Meydan	Nahide
33	Meydan	Felah Mustafa Muhammet Ali
34	Meydan	Eyser Mustafa Abbas
35	Meydan	Aziz Mustafa Vehhab

36	Meydan	Nuri Zeynel Salih
37	Meydan	Şükriye Ahmet Ali
38	Meydan	Mecit Abdullah
39	Meydan	Celal Abbas
40	Meydan	Ahmet Abdullah Mahmut
41	Meydan	Muhammet Abdullah
42	Meydan	Abbas Abdul Latif
43	Meydan	Selahaddin Celal
44	Meydan	Amine Ali Süleyman
45	Meydan	Muhammet Ali Asker
46	Meydan	Abdullah Mali
47	Meydan	Amine İbrahim Abdullah
48	Meydan	Ahmet Rahim Mahmut
49	Meydan	Mustafa Mahmut Hüseyin
50	Meydan	Fehime Nurettin İbrahim
51	Meydan	Yunus Halil Veli
52	Meydan	Emin Muhammet Salih
53	Meydan	Rifet Ahmet Muhammet
54	Meydan	Şakir Hassan Süleyman
55	Meydan	Kerim Rahim Mahmut
56	Meydan	Hüseyin Mahyettin Emin

57	Meydan	Fevziye Abdul Rahmen Bakir
58	Meydan	Abdül Rahmen Latip
59	Meydan	Muhammet Emin Semin
60	Meydan	Fevziye Abbud Ağa
61	Meydan	Muhammet Taha Mevlut
62	Meydan	Ali Rifet Zeynel
63	Meydan	Muhammet Osaman
64	Meydan	Taha Abdullah Fettah
65	Meydan	Faruk Hasip
66	Meydan	Mecit Hassan Selman
67	Meydan	Abit Muhammet Selmen
68	Meydan	Mecit Hassan
69	Meydan	Muhammet Süleyman
70	Meydan	Yusuf Allah Verdi
71	Meydan	Sabır Ömer
72	Meydan	Kadriye Muhyettin Hüseyin
73	Meydan	Halife Muhammet Ali Muhammet
74	Meydan	Zeynep Ahmet
75	Meydan	Kerim Muhammet Abdullah
76	Meydan	Amin Mahmut
77	Meydan	Mekki Mahmut Ömer

78	Meydan	Reşit Ahmet
79	Meydan	Abdül Hakim Ömer Reşit
80	Meydan	Nazık Abdullah Maruf
81	Meydan	Abdullah Maruf Ali
82	Meydan	Mahmut Muhammet Ahmet
83	Meydan	Edhem Latif
84	Meydan	Ali Haç Ahmet
85	Meydan	Muhammet Ömer Şerif
86	Meydan	Şükriye Kadir Necim
87	Meydan	Namık Abdul Kadir
88	Meydan	Ali Cihat
89	Meydan	Mahmut Kazım Ramazan
90	Meydan	Bilal Ömer Abbas
91	Meydan	Sıddık Süleyman Abdullah
92	Meydan	Sabriye Hamit
93	Meydan	Muhammet Abdullah Zeynel
94	Meydan	Naciye Ahmet Mustafa
95	Meydan	Casim Resül Muhammet
96	Meydan	Yasin Taha Muhammet
97	Meydan	Muhammet Abdul Rahman
98	Meydan	Ali Abdullah Abdul Rahmen

99	Meydan	Sadiye Aziz Ahmet
100	Meydan	Muhammet Amin
101	Meydan	Muhammet Emin Feyzullah
102	Meydan	Halil Ahmet Amin
103	Meydan	Cercis Ağa
104	Meydan	Ferdus Rehim Kerim
105	Meydan	Muhammet Kadir Mevlud
106	Meydan	Muhammet Süleyman Abdul Rahman
107	Hamam	Fatma Abdullah
108	Hamam	Züleyha Abbas Ağa
109	Hamam	Selman Teyfur Hüseyin
111	Hamam	Cuma Mustafa Zeynel
112	Hamam	Mustafa Bekir Fettah
113	Hamam	Salih Fethullah Muhammet
114	Hamam	Muhammet Nuri Casim
115	Hamam	Habibe İsmail Osman
116	Hamam	Ali İbrahim Hamza
117	Hamam	Bedriye Haç Kamil
118	Hamam	Şems Eldin Tahir
119	Hamam	Nebiye Kadir Süleyman
120	Hamam	Semire Fetah Abbas

121	Hamam	Edibe Abdullah
122	Hamam	Vezire Hızır Baki
123	Hamam	Seyit Muhammet Emin
124	Hamam	Hüseyin Abdül Kadir
125	Hamam	Fettah İzzet Muhammet
126	Hamam	Behcet Muhammet Zeynel
127	Hamam	Abdullah Vahit Abdullah
128	Hamam	Allah Verdi Minas
129	Hamam	Abdül Sattar İzzet
130	Hamam	Bahadin Ahmet
131	Hamam	Cemal Mustafa Ahmet
132	Hamam	Gülşan Muhammet Ali
133	Hamam	Muhammet Mustafa Muhammet
134	Hamam	Yıldırım Sıddık Tahir
135	Hamam	Yohanna Heythem
136	Hamam	Haç Salih Ali Muhyettin
137	Hamam	Şefika Sıddık Bayram
138	Hamam	Altun Yusuf Allahverdi
139	Hamam	Bedriye Haç Mahmut
140	Hamam	Osman Allahverdi
141	Hamam	Kasim Abdullah Salih

142	Hamam	İbrahim Muhammet Ali
143	Hamam	Gurgis İbrahim Gercis
144	Hamam	Seyit Samet Seyit Ahmet
145	Hamam	Ali Kemal Rıza
146	Hamam	Metti Abud El Hadded
147	Hamam	Yaşar Cuma Ahmet
148	Hamam	Gülcan Muhammet Molla Saki
149	Hamam	Habib Muhammet Molla Saki
150	Hamam	Leyla Behçet Şakir
151	Hamam	Larin Cercis
152	Hamam	Nasrettin Aziz Fettah
153	Hamam	Necip Futuh Yas
154	Hamam	Elhaç Hurşit Efendi
155	Hamam	Hassan Seyyid Fettah
156	Hamam	Saki Abdül Cubur
157	Hamam	Fethiye Abdullah
158	Hamam	Tahir Kadir Muhammet
159	Hamam	Sadullah Muhammet Ali
160	Hamam	Tevfik Muhammet Aziz
161	Hamam	Ata Salih Abdullah
162	Hamam	Ayişe Hamet

163	Hamam	Necme Metti Yakup İlyas
164	Hamam	Kamil Fetuh İlyas
165	Hamam	Yusuf İsa
166	Hamam	Abdul Rahim İlyas
167	Hamam	Cuzif Hana Abdul Ahad
168	Hamam	Asfad Avarnis
169	Hamam	Cabbar Fransiz İsa
170	Hamam	Aziz İbrahim Yakup
171	Hamam	Mustafa Kasım Muhammet
172	Hamam	Fethullah Allahverdi Musa
173	Hamam	Hatice Muhammet Ali Hassun
174	Hamam	Rifet Ahmet
175	Hamam	Ali Muhammed
176	Hamam	Meryem İlya Yusuf
177	Hamam	Meryem Sıddık Süleyman
178	Hamam	Adil Ahmet Saki
179	Hamam	Adil Kadir Ahmet
180	Hamam	Bahaddin Kadir Zeynep
181	Hamam	Tahir Kadir
182	Hamam	Cabbar Neum Aziz
183	Hamam	Nacah Yasin Bakaya

184	Hamam	Siddık Beyram
185	Hamam	Abdul Halik Kemaleddin
186	Hamam	Fevziye Cemil Kadir
187	Hamam	Sevda Ahmet Aziz
188	Hamam	Meryem Seyit Mustafa
189	Hamam	Fahriye Cemal Ahmet
190	Hamam	Mehdi Abdul Haccaç
191	Hamam	Cemile Aydın
192	Hamam	Ahmet Muhammet Kerim
193	Hamam	Muhammet Sayit Ali
194	Hamam	Ömer Abdullah Remazan
195	Hamam	Muvaffak İshak Yusuf
196	Hamam	Cemile Cercis
197	Hamam	Adnan Hurşit
198	Hamam	İsmail Mahmut Hızır
199	Hamam	Fazıl Abbas Asker
200	Hamam	Hasip Abdul Kadir Ali
201	Hamam	Sami Hanna Cercis
202	Hamam	Selahattin Sabır Ahmet
203	Hamam	Rabia Hassan
204	Hamam	Leyla ve Suheyla Ahmet Arif

205	Hamam	Sabriye Abdul Aziz
206	Hamam	Nazire Sabır Ali
207	Hamam	Fazilet Zeynel
208	Hamam	Behcet İsa Tuma
209	Hamam	Namık Muhammet Emin Mustafa
210	Hamam	Abdul Samat Hayder Abbas
211	Hamam	Cuma Tevik
212	Hamam	Kemal Muhammet Bedir
213	Hamam	Derviş Ali Derviş
214	Hamam	Kafiye Bir Davut
215	Hamam	İzzettin Abdul Rezzak Mustafa
216	Hamam	Ahmet Hüseyin
217	Hamam	Fevziye Abdullah
218	Hamam	Hüseyin Fetih Derviş
219	Hamam	Mustafa Muhammet Abdullah
220	Hamam	Muhammet Emin
221	Hamam	Nurettin Hamit Haç Halit
222	Hamam	Tahsin Ahmet
223	Hamam	Kadir Reşit Muhammet
224	Hamam	Şekibe Ali Hüseyin
225	Hamam	Abdullah Semin Bekir

226	Hamam	Haşim Sıdkı
227	Hamam	Sabah Muhammet Abdullah
228	Hamam	Abdul Cebbar Ahmet İzzet
229	Hamam	Haç Hüseyin Mecit Elserraj
300	Hamam	Adnan Muhammed
301	Hamam	Nurettin Niyazi
302	Hamam	Muhammet İhsan Salih
303	Hamam	Şekibe Hani Hüseyin
304	Hamam	Settar Ömer Hamdi
305	Hamam	Heybe Hasan
306	Hamam	Fatma Zehra ve Ayşe
307	Hamam	Fereydun Zeynel Abidin
308	Hamam	Şükriye Celal Fettah
309	Hamam	Haç Ali Molla Cuma
310	Hamam	Belkis Mustafa Şerif
311	Hamam	Şükür Kevser
312	Hamam	Ömer Celal İbrahim
313	Hamam	Muhammet Celal İbrahim
314	Hamam	Abdullah Semin Bekir
315	Hamam	Şükriye Celal Fettah
316	Hamam	Hayrullah Ahmet

317	Hamam	Kadir Hurşit
318	Hamam	Beheddin Ahmet Muhammet
319	Hamam	Necah Muhammet Ali
320	Hamam	Ahmet Ali
321	Hamam	Ali Hüseyin Ali
322	Hamam	Şefika Cemil
323	Hamam	Tevfik Ömer Musa
324	Hamam	Amır Yusuf Yakup
325	Hamam	Ban Nafi
326	Hamam	Süleyman Abdul Ehat Gurgis
327	Hamam	Şefika Cemil
328	Hamam	Hamit Nuri
329	Hamam	Tuma Yusuf Sabiha Azir
330	Hamam	Halit Abdullah Muhammet
331	Hamam	Sallahhin Muhammet Salih
332	Hamam	Muhammet Ömer Yusuf
333	Hamam	Sadiye Nuri Ali
334	Hamam	Meryem Yakup Yusuf
335	Hamam	Yusuf Sait Kadir
336	Hamam	Abdil Mesih Yakup
337	Hamam	Konstantin Yakup Hindi

338	Hamam	Ruzuk Allah Garabit
339	Hamam	Süleyman ve Altun
340	Hamam	İsa Altun
341	Hamam	Sabriye Kerim Hassan
342	Hamam	Kerim Hamamcı
343	Hamam	Nebile Fethullah
344	Hamam	Allahverdi Altun İsa
345	Hamam	Serkis ve Selman İbrahim
346	Hamam	Abdul Ahet Evlat Abdul Aziz
347	Hamam	Baki Mecit Osman
348	Hamam	Halil Haç Riffet
349	Hamam	Hüseyin Ali
350	Hamam	Sabriye Hulam Hızır
351	Hamam	Bedriye Şefik Ahmet
352	Hamam	Latifa Abdullah
353	Hamam	Adnan Muhammet Hüseyin
354	Hamam	Asat Sayit Salih
355	Hamam	Kadir Altun
356	Hamam	Akrem Şefik Hamet
357	Hamam	Feride Abit Behçet
358	Hamam	Hakim Sayit Salih

359	Hamam	Adil Muhammet Salih
360	Hamam	Muhammet Salih
361	Hamam	Hanne Abdul Aziz Hindi
362	Hamam	Reşad Zeynel Assaf
363	Hamam	Muhammet Hızır
364	Hamam	Sultana Hanım Zeynel
365	Hamam	Abdul Aziz Konstantin Hindi
366	Hamam	Sadiye Bekir Muhammet
367	Hamam	Akber Anber Mali
368	Hamam	Meryem Abdullah
369	Hamam	Tuma Yakup
370	Hamam	Fahriye Hassan
371	Hamam	Şükriye Kevser Ali
372	Hamam	Semin Kevser Ali
373	Hamam	Rayit Yusuf Aziz
374	Hamam	Nebihe Kadir Süleyman
375	Hamam	Sabriye Mecit Semin
376	Hamam	Sayit Ahmet Sayit
377	Hamam	Sabriye Mecit Semin
378	Hamam	İsa Allahverdi

379	Hamam	Feraj İsa Allahverdi
380	Hamam	Abdul Cebbar Tuma Yakup
381	Hamam	Fahriye Muhammet Ali
382	Hamam	Musa Süleyman
383	Hamam	Yusuf İbrahim
384	Hamam	Abdullah Yas
385	Hamam	Mahmut Şükür Vahit
386	Hamam	Zeynel Abidin Kanber
387	Hamam	Nazenin Süleyman
388	Hamam	Zekiye Ahmet Mahmut
389	Hamam	Kemal Fethullah
390	Hamam	Kemal Fethullah Tuma
391	Hamam	Sabriye Mecit
392	Hamam	Kadriye Ömer Emin
393	Hamam	Şükriye Hassan Ali
394	Hamam	Ahmet Mustafa
395	Hamam	Salih Mali Osman
396	Hamam	Reşat Veli Ali
397	Hamam	Cuma Sait Hassan
398	Hamam	Şevket Abdullah Allahverdi

399	Hamam	Ömer Adil İbrahim Ali
400	Hamam	Aşur Azğar
401	Hamam	Cihat Salih Ekber
402	Hamam	Halil Hüseyin Hassan
403	Hamam	Celil İsmail Abbas
404	Hamam	Abdul Sattar Hurşit
405	Ağalık	Saniye Rifet Zeynel
406	Ağalık	Tevfik Yahya Yunus
407	Ağalık	Emel Abbas
408	Ağalık	Necme Reşit Kasım
409	Ağalık	Suphiye Behçet Yahya
410	Ağalık	Şükriye ve Habibe Şefik
411	Ağalık	Ömer Zurrab Yunus
412	Ağalık	Ekrem Ahmet Saki
413	Ağalık	Nasreddin Sabır
414	Ağalık	Sıddık Ağa Hassan
415	Ağalık	Mediha Abdul Vahit Hamudi
416	Ağalık	Kemal Hurşit
417	Ağalık	Şit Davut Zennun
418	Ağalık	Tevfik Refik Kadir
419	Ağalık	Hüseyin Esvet Ahmet

420	Ağalıık	Aziz Şakir Mar Allah
421	Ağalıık	İsmail Ali İbrahim
422	Ağalıık	Emel Rüstem
423	Ağalıık	Halil Semin Abbas
424	Ağalıık	Sıddık Hamet Çüle
425	Ağalıık	Sultane Hatim Derviş
426	Ağalıık	Mecit Tuma
427	Ağalıık	Aziz Allahverdi
428	Ağalıık	İbrahim Abdu Ömer
429	Ağalıık	Seud Resül Ahmet
430	Ağalıık	Kasım Mustafa Ali
431	Ağalıık	İsa Nuri
432	Ağalıık	Enver Cemil Ali
433	Ağalıık	Allahverdi Kurgis
434	Ağalıık	Züleyha Salih
435	Ağalıık	Tosun Muhammet Ali
436	Ağalıık	Mullah Tefvik
437	Ağalıık	Lefte Habib Hüseyin
438	Ağalıık	İsa Nuri
439	Ağalıık	Şükriye Fayık Reuf
440	Ağalıık	Selam Ali Osman

441	Ağalıık	Tevfik Yahya Yunus
442	Ağalıık	Sultana Hanım Zeynel
443	Ağalıık	Sabah Aziz
445	Ağalıık	Esra Cebbar
446	Ağalıık	Tosun Ali
447	Ağalıık	Tahir Eset Sabır
448	Ağalıık	Süheyl Sıddık Süleyman
449	Ağalıık	Nevel Reşit Hurşit
450	Ağalıık	Hadi Kerim Kadir
451	Ağalıık	Haşim Sayit
452	Ağalıık	Abid Elmesih
453	Ağalıık	Gassan Putrus
454	Ağalıık	Kadriye Nacip
455	Ağalıık	Mikayil Abdullah
456	Ağalıık	Reuf Minas Cebar
457	Ağalıık	Meryem Hızır İsa
458	Ağalıık	Mariya Yusuf Mikayil
459	Ağalıık	Zekeriye Hanna
500	Ağalıık	Meryan İskender
501	Ağalıık	Juliana Yusuf Hanna

1.1.9. Hristiyanlığın Irak ve Kerkük'te Yayılışı

Persler, Irak'ı kralları Darius zamanında işgal etmişlerdir. MÖ 520-585 himayeleri altına giren yerler daha da genişleyerek eski doğudaki en büyük imparatorluk hâline gelmiştir. Doğu Sen nehrinden güney Ege Denizi'ne uzanan, Hint Okyanusu'nun güneyinden Kuzeydeki Kazvin Denizi'ne kadar sınırlarını genişletmişlerdir.

İmparatorluğun Kralı devletini 20 ayrı eyalete ayırarak her eyaletin başına farklı bir hâkim koydu. Bütün eyaletlerinde aynı kanun ve kuralları uyguladı. Halk ve yetkililer kralın koyduğu bu kanunlardan çok memnunnardı. Her eyaleti, iç işlerinde özgür bıraktı.

Kral, devletin bütün yollarının onarılmasını, vergilerin düzenlenmesini ve de gençlerin askere alınmasını kanunlaştırdı. Çok büyük bir deniz donanması yaptı ve bilim hareketini destekledi. Yunanlılarla uzun süren savaşlardan dolayı imparatorluğun gücü zayıflayarak MÖ 323-336 İskender'e yenilir.

İskender, Babil şehrini devletin başkenti olarak belirlemesinden sonra, bütün dünyayı hükmeden bir imparatorluk kurma düşüncesine yönelir. Otuz üç yaşındayken vefat ettiği ve varisinin olmadığı için, devlet üç bölüme ayrılır. Komutan Seleukos Nikator'un (MÖ 282-311) payına Irak, Suriye ve Fars ülkeleri düşmüştür.

Daha sonra çivi yazı sebebiyle geri kalmış şehirlerde öğretmenler, edebiyatçı ve ekonomistler bu konuda ellerinden geleni yapmışlardır. Bu süre içerisinde devlet büyükleri ve zenginler de çok güç kaybettiler. Böylece ülke Keldanilerin eline geçti. Keldaniler ise Ermenilerin akrabasıdır. Memleketin her tarafına yayıldılar ve gelişmesini sağladılar. Babil şehrini yeniden inşa ettiler. Daha da büyüyerek Keldani İmparatorluğu'nu kurdular. Böylece Babil'in kapıları ticaret yoluna açılarak dünyadaki en zengin şehirlerden biri hâline geldiler. Edebiyat ve ilim konusunda da büyük ilerlemeler kaydettiler. Bu dönemdeki Babil şehri "Altın Şehir" olarak tanınmaya başladı.

Şehir halkının gece hayatına ve eğlenceye olan düşkünlüğü sebebiyle Pers kralının yaptığı saldırılara karşı koyamadılar.

Seleukos, Irak'ta işlerini düzene sokarak Selimiye şehrini inşa etti. Hakim olduğu her şehre kendine özel yönetim özgürlüğü verdi. İç karışıklıklar devletin içinden çıkmaya başlayınca Berthiler ayaklanarak devletlerini Selimiye şehrinin enkazının üstünde kurmaya başladılar.

Berthiler Irak'ı işgal ederler. Berthiler döneminde, miladi ilk yüzyılda Hristiyanlık yayılmaya başlar. Devletin ana halkı eski isimlerini terk ederek kendilerine "Süryani" ismini verirler. Bu isim onları dinsizlerden ayırır. Bu ismi seçtiler çünkü Nasrani kelimesi Arami dilinde Suverye kelimesinin karşılığıdır.

Miladi beşinci yüzyılda ise doğuda Nestorius öğretileri çıktı. Doğu tarafında yayılarak büyük bir kabul gördü. Nestorius mezhebini izleyen Hristiyanlara, nestori ya da süryani ismi verildi. Dolayısıyla iki grup arasında fikir ayrılıkları çıkarak iç savaşlar başladı. İki grup arasında karanlık ve aydınlık savaşı devam etti. İyiliklerin kötülük ilahını bitirdiğini söylediler. Irak'ın siyasi, dinî ve sosyal durumunun en önemli sebebi de Hristiyanlığın yayılmasıydı (İshak, 1948: 32).

1.1.9.1. Hristiyanlığın Yayılışı

Şehrimizde Hristiyanlıkla ilgili bize ulaşan en eski bilgiler Orta Çağ'dadır. Bu bilgiler açıklanacaktır. Mar Mari'nin Mesih'in öğrencilerinden olduğu Musul, Kerkük ve Babil şehrinde bulunduğu, miladin ilk yüzyıllarında yaşadığı kanıtlanmıştır (İshak, 1948: 34).

1.1.9.2. El-Berthiler Dönemi'nde Irak'taki Hristiyanlar

Berthi Hâkimiyeti: Irak'ta El-Berthiler Dönemi'nde Hristiyanlık yayılmıştır. Devletleri (MÖ 248-250) Kral Erşek tarafından yönetildi. İran devletinin sınırlarının birçoğu Rusya'nın bazı kısımlarına, Irak'a, Babil'e ve Asur'a kadar

uzanmıştır. Başkenti Tisfundu tarafından Dicle nehrinin sağ tarafına inşa edilmiştir. Günümüzde Selman Farisi'nin (Selman Bey'in) mezarı hâlen burada bulunmaktadır.

Berthiler siyasi birliklerinde aynı politikayı izlememişlerdir. Her şehir kendine göre ayrı müstakil yönetimi olan prensler tarafından yönetilmiştir. Devlete sadece vergi ödeyerek bağlanmışlardır. Bütün hayatları savaşarak ve dağlarda yaşayan kabilelerle çatışmalara girerek geçmiştir. En son Romanlar tarafından MÖ 226'da düşmüştür. Enkazının üzerinde Sasaniler Devleti kurulmuştur. Sasani hâkimiyeti bütün Irak'ı İslamiyet'in yayılmasına kadar kuşatmıştır. Bu dönemlerde Mecusilerin de dini Irak'ta yayılmaktadır. Mecusiler oradaki toplulukların inancını değiştirmeye çalışarak insanlara ateşe tapmalarını, ateşin ilahların simgesi olduğuna inandırmaya zorluyorlardı. Hristiyanlığın yayılmaya başladığı bu dönemde Kerkük'ün siyasi, sosyal ve dinî durumu böyle karışıklık içindeydi.

Hristiyanlar, yayılan her yeni din gibi mecusiler tarafından baskı ve işkencelere maruz kalarak çok zor günler geçirdiler. Hristiyanlar mecusiler tarafından büyük katliamlara maruz kaldılar. Tam anlamıyla rahata kavuşmaları Berthi hâkimiyetinin sonuna doğru olmuştu. Böylece rahat ve özgür bir şekilde dinî inançlarını yaşamaya başlamışlardır.

Sonra Rumların Irak topraklarına göz koymaları neticesinde, Irak'ın topraklarına girerek Hristiyanlara karşı yine büyük zulmetmişlerdir. Rum kralı Tiryanos şehirlere girerken Hristiyanlara karşı ateş kapılarını açmıştı. Hristiyanlığa göre, bu dinin yayılışı Allah'ın gökyüzüne çıktıktan sonra başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde Hristiyanlar için sosyal ve dinî özgürlük devri başlamıştır (İshak, 1948: 42).

1.1.9.3. Dinî ve Sosyal Ahlak

Irak ve Kerkük'teki Hristiyanlar özgür bir hayat sürmüşlerdir. Hayatlarını önceki dönemlerde başka topluluklar ve savaşlar nedeniyle yıkılan evlerini, okullarını,

manastır ve kiliselerini yaparak işkence ve baskılardan uzak yaşamışlardır. Çocuklarını peygamberlerin tavsiye ettiği dinî şartlara ve ahlaki kurallara göre yetiştirmişlerdir. Kutsal kitaplarını ve dinî inançlarını toplu bir şekilde okuyup ilahiler söylüyorlardı. Bazen devlet büyüklerine hediyeler göndermek zorunda kalıyorlardı nedeni de mecusilerin Hristiyan çocuklarını kaçırmaması ve evlerini talan etmesiydi. Hayatlarına dinî kuralları uygulayarak devam etmişlerdir. Onlar hırsız taşlamazlardı. İki kez evlenmezlerdi, kızlarına başka bir dinden olan hiç kimseyle evlendirmezlerdi. Ölülerini yakarak defnetmezlerdi. Zina yapan kızlarını veya eşlerini öldürmeyerek onlara affın yolunu ve dine yönelmelerini göstererek kurtarırlardı.

Irak'ta bulunan Hristiyanlar, mecusilerin batıl inançlarına inanmayarak, ruhun ölmediğine, ölümden sonra ikinci bir hayatın olduğuna ve mahşerde ruhun işlediği sevap ve günahlar için yargılandığına inanırlardı. Kutsal kitabı okuyarak içindeki kurallara uymaya çalışırlardı.

Hristiyanlar inişli çıkışlı bir hayat sürerek hep Berthilerin onlara karşı sergilediği farklı tutumları ve özgürce yaşamayı öğrenmişlerdir (İshak, 1948: 53).

1.1.9.4. Ekonomik ve Bilimsel İşler

Hristiyanlar birçok serbest ticaret yaparak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ataları Keldanilerin yaptığı işleri de yapmışlardır. Keldaniler gibi ziraat, hayvancılık ve ticaret yapmışlardır. Bu nedenle büyük paralar kazanmışlardır. Aynı zamanda resim, el işleri, marangozluk ve demircilik işleri de yapmışlardır.

Hristiyan okulları ilk olarak kiliselerin içinde yapıldı. Irak'ta yapılan ilk büyük kilise Mar Mari tarafından yapılmıştır. Daha sonra Irak'ın bütün yerlerinde birçok kilise yapılarak özellikle Kerkük bölgesinde en eski ve büyük kiliselerin temelleri atılır. Kiliselerde hayatla ilgili bütün ahlak dersleri öğretilmiştir. Dinî inanç ve örf-âdetlerine uygun bir şekilde öğrenciler yetiştirilmiştir. Kutsal kitap insanlara açıklanmıştır. Aynı zamanda okuma-yazma kilisede öğretilmiştir.

Hristiyanlar ilk zamanlarda Kerkük'te birçok kilise yapmıştır. Ama son devirde yaşanan iç karışıklıklar ve savaşlar dolayısıyla elimizde birçoğu ile ilgili bilgi bulunmamaktadır (İshak, 1948: 57).

1.1.9.5. Sasaniler Dönemi'ndeki Irak Hristiyanları

Berthilerin yönetimi 226'da Sasanilerin hâkimiyetine geçti. Sasaniler devletini Ardeşir kurdu. Bu devletin sınırları İran, Orta Asya, Çin ve Hindistan'a kadar uzanarak hükmünü Irak ve Körfez'de gösterdi. Her şehirde hâkimiyetlerini sürdürdüler. Tisfun'u başkentleri olarak ilan ettiler. Sasaniler, Rumlarla büyük savaşlara girmişlerdir. Çünkü Rumlar Hristiyanlara karşı baskı ve işkencelerde bulunmuşlardır. Rumlar Hristiyanlara karşı büyük zulümlerde bulunmuşlardır. Persler ise ilk başlarda Hristiyanların dinî inançlarına karışmamıştır. Ama Rum Kralı Konstantin Perslerin Hristiyanlığı benimsemesi sonucu, onların Hristiyanlarla iş birliği içinde olduklarını zannederek büyük zulümler yapmıştır (İshak, 1948: 61,62).

1.1.9.6. Kırkıncı Zulüm

Sasanilerin Irak Hristiyanlarına zulmeden ilk kralı İkinci Sâbur'dur. Hristiyanlar birçok işkenceye maruz kalmışlardır. Arka arkaya dört zulüm gerçekleştirmiştir. Son olan zulmü ise tam kırk sene devam etmiştir. Bu yıllar Hristiyanların en zor yılları olarak tarihe geçmiştir. Okulları, kiliseleri ve evleri yakılarak yıkılmıştır.

Tarihçi Mari Süleyman'ın aktardığına göre "Kerkük'teki Hristiyanlar ve müminler kırmızı evde ibadet yerinde öldürüldüler". Kerkük'te yaklaşık 65.000 kişi şehit edilmiştir (İshak, 1948: 65).

1.1.9.7. Hristiyanlığın Refahı

Kral İkinci Sâbur öldükten sonra, özellikle Üçüncü Sâbur (383-388) ve Dördüncü Bahram (388-399) döneminde Hristiyanların durumları iyileşmeye başladı dolayısıyla beşinci yüzyılın başlarında Hristiyanlar, yeniden başkanlarını seçerek topluluklarını kurmaya başlamışlardır.

Irak'ta özellikle Kerkük'teki Hristiyanların sayısı ve çoğalır. Sonra okulları ve öğrenci sayıları artar böylelikle ağırlıklarını ortaya koymaya başlarlar. Kilise ve dinî kurumlar kurarak bütün ahlaki ve kültürel değerlerini insanlara öğretmeye başladılar. Dinlerinin usulünü ve şartlarını öğretiler (İshak, 1948: 75).

1.1.9.8. İslamiyet'in Yayılışı

İslamiyet'in yayılıp kabulünden sonra Arap yarımadası birleşerek tek bir hâkimiyet altına girmişlerdir. Daha sonra Hz. Ebubekir, Halit İbni Velit'i Irak'a göndererek Hristiyanlarla Müslüman askerlerinin arasında barış imzalatırır.

Hz.Ömer döneminde ise Sa'd Bin Ebu Vakkas komutanlığında, Pers Kralı ve Vakkas arasında savaş ateşi fitillenerek İslam ordusu Medine kapılarını açarak Persleri yenmiştir. Böylece Sasani devleti yok olarak Müslümanlar tarafından alınmıştı (İshak, 1948: 79).

1.1.9.9. İlim ve İlmin O Dönemdeki Rolü

Sasani hâkimiyeti dört yüz yıldan fazla devam etmiştir. Bu dönemlerde Hristiyanlar bazen barış bazen savaş içerisinde bir yaşam şekli sürdürmüşlerdir. Barış dönemleri Hristiyanlar için dinlerinin kurallarını yaymak ve öğretmek açısından büyük fırsat oluşmuştur. Böylece bilim dallarını genişleterek, okullar kurarak birçok öğrenci ve bilim adamları yetiştirmişlerdir. Dördüncü yüzyılın başlarında dört dinî üniversite ve fakülte kurarak Hristiyanlığı anlatmışlardır. Bu alanda Irak'taki Hristiyan din adamlarını ve öğretmenlerini de unutmamak

gerekir. Böylece insanları, okullarda ve kiliselerde yetiştirip kültürel ve dinî temelin alt yapısını oluşturdular (İshak, 1948: 83).

1.1.9.10. Kilise ve İbadet Evleri

Irak'ta Hristiyanlık yayılarak zengin Hristiyan ve din adamları kiliseler ve saraylar yaptırmışlardır. Hristiyan mühendisler sanayinin gelişmesi için çok çalışmışlardır. Yüksek kubbeli kiliseler, büyük kapılı binalar şeklinde yapılır. Bunun en güzel örneklerinden biri de Babil'deki Mar Danyal Kilisesidir. Hristiyan işçiliğinin ve sanatının derinliğini ve inceliğini ortaya koymuşlardır. Arap şairleri de bu yapılar hakkında şiirlerinde bahsetmişlerdir. Hristiyanlar kilise ve ibadet evlerinin yapımında mübalağa ederek nakışlı ve altın işlemeli duvarları elmaslar kullanarak süslemişlerdir. Daha sonraları yıkılan birçok kilise enkazından altın haçlar, değerli pek çok taş bulunmuştur. Kutsal kitaplarını ise çok ince profesyonel el yazısı ve renkli mürekkepler kullanarak yazmışlardır (Minas, 1977: 16).

1.1.9.11. Kilisenin Müziksel ve Medeni Yönü

Irak Hristiyanları kilise müziklerinde ün yapmışlardır. Kilise melodilerinde müzik aletlerini kullanmışlardır. Hristiyan edebiyatçıları güçlü stanzalar ve kafiyeli ilahiler yazdılar. Medeni müziklerinde ise düğün, toplantı, defin merasiminde klarnet, davul ve zurna kullanmışlardır. Özellikle kanun ve gitar kilise müziği ile kültürel müziklerinde çok fazla kullanılmıştır (Minas, 1977: 117).

1.1.9.12. Ekonomik ve Sosyal Hayat

Irak Hristiyanları ticaretle uğraşmaktaydı. Arap yarımadasına giderek ticaretlerini sürdürürlerdi. Kahve, parfüm, paha biçilmez taşlar özellikle yakut ve pırlanta gibi mücevherlerle ticaretlerini yaparlardı. Büyük Hristiyan kral ve din

adamlarının giyim ve kuşamları dikkat çekmiştir. Başlarına altından el yapımı taçlar takarlardı. Zincirli mücevherlerle süslenen kemerleri de dikkat çekmiştir.

Hristiyanlar düşünlerinde meclisler kurarak, gece ziyafetleri düzenleyip şarkılar söyleyerek törenlerinde eğlenirdi. Büyük davetler düzenlenirdi törenlerini değerli eşya ve antikalarla, gümüş tabak ve bardaklarla zenginleştirirdi. Tören ve düşünlerinde Allah ve Mesih'e yemin ederlerdi. Haçı kutsayarak boyunlarına asarlardı ve ellerini haça dokundurarak günahlarından arınırlardı.

Kadınlar ise kıyafetlerinde tesettüre önem verirlerdi. Değerli taşlar, elmas ve pırlantalarla süslü kumaştan kıyafetler giyerlerdi. Hristiyanlarda birden fazla kadınla evlenmek yasaklardan biridir. Daha sonra Yahudilerden etkilenen bazı Hristiyanların inancı sarsılarak birden fazla kadınla evlenip bu kuralı çiğnemişlerdir (Minas, 1977: 17).

1.1.10. Abbasiler Dönemi'nde Irak Hristiyanları

Müslümanlarla Hristiyanların Birleşmesi

Bu dönemde Hristiyanların refahı ve halk tarafından benimsenmeleri daha da artmıştır. Müslümanlar Hristiyanlara büyük güven beslediler. (149H-754M) Cafer İbn-i Mansur Bağdat'a geldikten sonra, Hristiyanların refahı daha da arttı. Böylelikle Bağdat'ta kilise ve ibadet yerleri artarak Hristiyanların kültürel gelişimi ilerlemiştir. Bu dönemde edebiyatçı, şair, din adamı ve doktorların çoğalması dikkat çekicidir. Bu nedenle Müslümanlarla Hristiyanların birçok yönden kültürel benzerliği söz konusudur.

Irak Hristiyanları bu dönemde birçok okul inşa ederek uygarlığın temellerini atmışlardır. Bu dönemde en iyi beş okulu inşa ederek birçok kütüphane yaptılar. Kiliseleri ise bütün kent ve köylerde yaptılar.

Sasaniler Dönemi'ndeki Yunan kültürünün Pers İmparatorluğu'na naklidir. Böylece bu kültürel tohum Abbasiler Dönemi'nde de devam

eder.

1.1.10.1. Moğollar Dönemi'ndeki Irak Hristiyanları

Bu dönemde Moğollar Irak'a girerek Bağdat ve Kerkük'ten geçerler. Kerkük'te Kerkük Kalesi'nde yerleşen Hristiyanların bu dönem en çok refah içinde yaşadıkları dönem olarak adlandırılmaktadır. Özellikle Hristiyan Türklerin refahı bu dönemde açık açık vurgulanmıştır. Nadide Hülagü'nün zevcesinin Hristiyanlığı din olarak seçmesi, Türk Hristiyanlara hayranlığı, özgürlüklerini yaşamakta büyük etkisi olmuştur.

Böylece Kerkük Hristiyanları aslında, Türkmen Oğuz boylarına bağlı oldukları kabul edilir. Katolik mezhebine girmeleri resmî olarak sene 1162H-1749M'dadır. Daha sonra Keldaniler olarak bilinmeye başladılar ise de Keldani boylara bağlı olmamıştır. Irak'ta özellikle Kerkük Kale'de (MÖ 2600) asırlarca bu bölgelerde yaşam sürmüşlerdir. Sayıları İlhanlı Moğol döneminde artmıştır. Moğolların ordusunda çok fazla Hristiyan Türkmen bulunmaktadır. Bu sayının artışı Timurlenk ile gelen Hristiyanların, Türkmen Hristiyanlara katılmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Dilleri Türkçedir ve bütün dinî ritüellerini Türkçe uygulamaktadırlar. Türkçe dillerini yazıya dökmelerinde ise Süryani dilini kullanmışlardır. Bunun en güzel örneği de kutsal kitaplarında ve hâlen bulunmakta olan mezar taşlarında mevcuttur.

1.1.10.2. İlhanlılar Dönemi

Türkmen Hristiyanlar ile Müslümanların izlediği politika, Müslüman olmayan diğer toplulukların kendi dinlerini istedikleri gibi yaşamalarına karşılık sadece vergi ödeyerek onları askerlik görevinden affetmeleri olmuştur. Böylece bu toplulukların dine, ilme, sanata ve tıbbaya dinî inançlarını özgürce uygulamışlardır. Bu dönemde Hristiyan manastırları, İslam dininin yayılmasından önce Irak'ta inşa edilmeye başlanmıştır. İslam fetihlerinden önce

sadece Keldani Nasturilerin yüz kadar kilisesi bulunmaktadır. Nasturi Kilisesinin bu dönemde birleşmiş pek çok dalı vardı, bunlar altı kola ayrılmıştır:

1-Garmay evi Kerhüslüh(Kerkük) Piskoposluğu Eyaleti

2-Babil Piskoposluğu ve Şehirler Eyaleti

3-Huzistan Piskoposluğu

4-Araban Evleri veya Nusaybin Piskoposluğu Eyaleti

5-Basra Piskoposluğu Eyaleti

6-Erbil Eyaleti

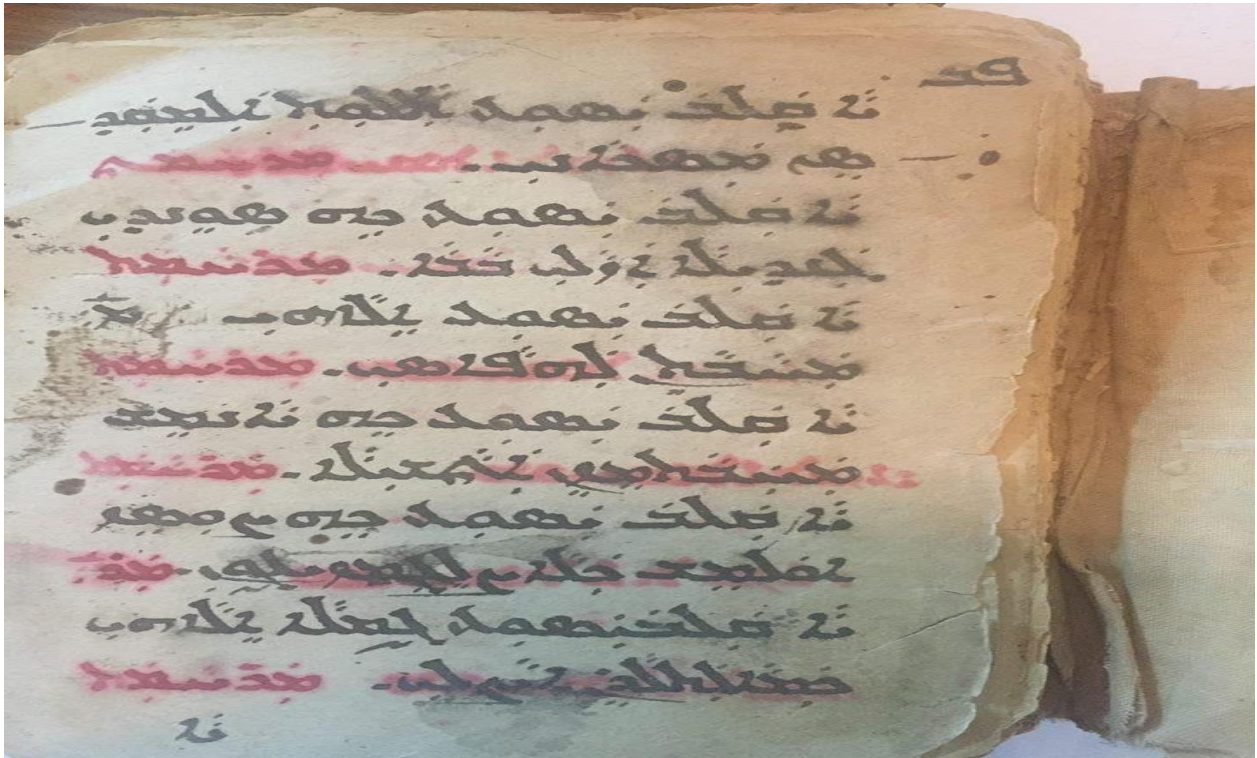
Hazan (غازان) döneminde "Hazan" olarak kendi ismine göre adlandırıldı. Sonrası Bacirmi yani "Kerkük" diye adlandırılmıştır. Türkmen Hristiyanların en yoğun buldukları bölge Bacirmi yani Kerkük olmuştur. Türkmenler Oğuz boyuna mensup olanlar tarihin doğuşundan itibaren Türkistan'dan göç etmişlerdir. Daha sonra Telafer'in kuzeyinden başlayarak Mendeli'nin güneyinde biten göç dalgaları sayılarını artırmıştır. 1747 yılında Keldani mezhebini benimsemişlerdir. Bölgede hüküm süren eski Keldanilerle hiçbir bağlantıları yoktur. Ana dilleri Türkmençe, dinleri Hristiyan dini olan Türklere; Türkmen Hristiyan adı verildi. Ayrıca bu dili dinî inançlarını icra ederken de kullandılar. Yazı dili olarak Süryani harflerini kullanırlardı ancak okunuşu Türkçedir hâlen de bu şekilde devam etmektedir. Kerkük'te yaşam sürdürdükleri ana yerleri Kale olduğu için Kale Hristiyanları diye adlandırıldılar. İlhanlılar dönemindeyse Türk Hristiyanların durumu çok parlaktı nedeni de Hülagü'nün zevcesinin Hristiyan olmasıydı. Dolayısıyla zevcesinin (Dokuz Hatun'un) rızasını kazanmak için Türkmen Hristiyanlara hoşgörü göstermişti. Hülagü döneminde Hristiyan Türkler Musul'u ve Bacirmi'yi (Kerkük'ü) yönetmişlerdir. Hülagü 663H/1265M öldükten sonra zevcesi de öldü dolayısıyla Hristiyan Türkler derin hüzne girdiler.

Vergiler: İlhanlılar döneminde vergi, Abbasi dönemi kurallarının devamı niteliğindedir. Bunların en önemlileri zirai vergi, yer, piyasa, gayrimenkul ve Evkaf Divan Payı vergisiydi.

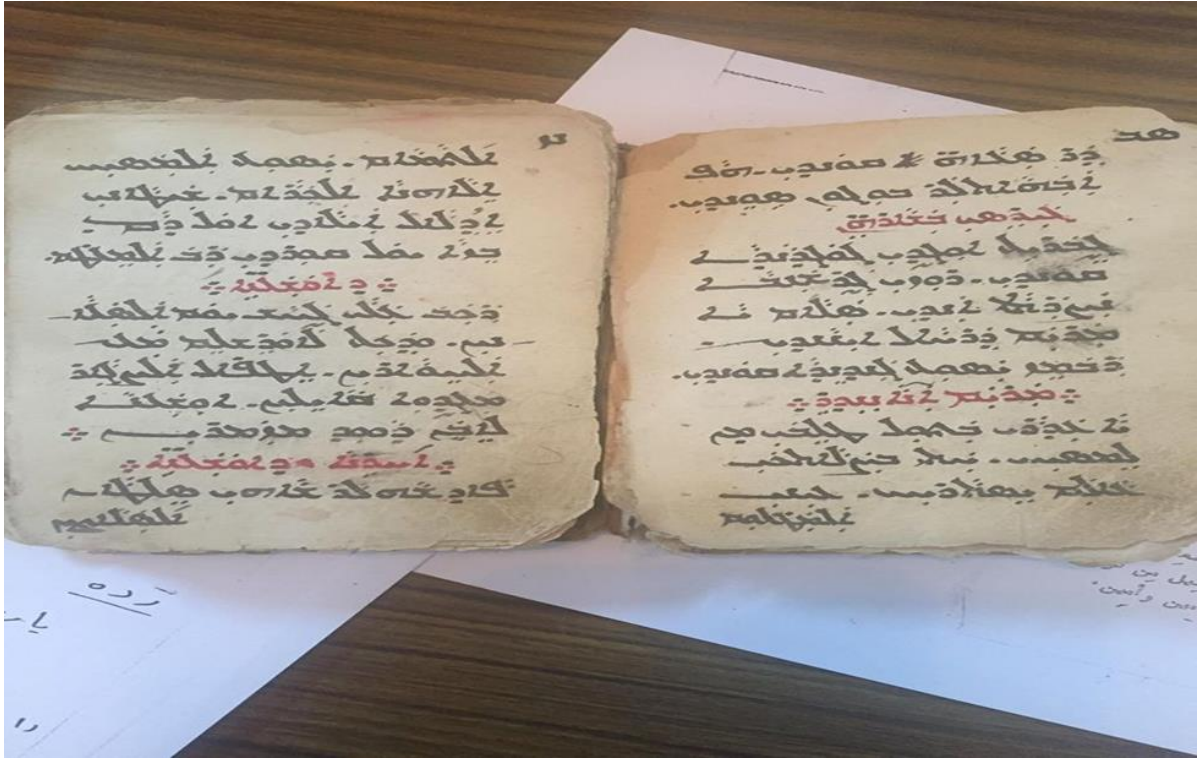
Hülagü Han öldükten sonra varisi olmadığı için iç savaşlar meydana geldi. Böylece Celayirliler hâkimiyeti ele geçirdiler ve İlhanlı dönemi sona ermişti.

1.1.10.3. Osmanlı Dönemi'nde Hristiyanlar

Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'a girmesi ile Osmanlı'nın Musul ve Kerkük'te buldukları zaman zarfı içerisinde Hristiyanlar genel olarak dinlerini ve dil özgürlüklerini istedikleri şekilde yaşamışlardır. Özellikle Türk Hristiyanlar, Kerkük'te bulunan Kerkük Kalesi Hristiyanları ile Osmanlılar kaynaşarak refah içinde bir yaşam sürmüşlerdir. Bu nedenle Kerkük'te ve de Kale'de bulunan Hristiyan Türklerin Osmanlı ile kaynaşmaları sonucu Osmanlı kültürüne çok benzerlik gösteren bir dil ve gelenek-göreneğe sahip olmuşlardır. Birçok atasözü ve deyimleri benzerdir hatta bazıları aynı mana ve kelimelerden oluşmuştur. Bunun yanı sıra kültürel akışta türkü, masal ve tarihî konularda büyük benzerlikler günümüzde de göstermektedir. İleriki bölümlerde bu açıklanacaktır.

Şekil (22) Türkçe İncil

Şekil (23) Türkçe İncil

1.1.11. Katolik Hristiyanların Sayısı

Musul'da (1747M) on Keldani ve on Süryani Katolik Hristiyan aile bulunmaktaydı. Tilkif köyünde ise beş yüz kişi kadardılar. Batna köyünde ise yüz aile bulunmaktaydı ve buralar kâhin tarafın idare edilmekteydi.

1.1.12. Irak ve Kerkük Kalesi'ndeki Türkler ve Türk Hristiyanlar

Bu kısımda Türkistan'dan Irak'a göç eden Oğuz Türkleri hakkında bilgi verilirken Kerkük Kalesi'ndeki Türkler ve Türk Hristiyanlar hakkında da bilgiler verilmiştir.

Irak Türkleri'nin yaşadıkları topraklar, 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Mezopotamya adıyla anılmıştır. Bölge tarih boyunca dünyanın en önemli medeniyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Dünya tarihine ait ilk yerleşim izleri, MÖ 6700'lü yıllara dayanmaktadır. MÖ 3500'e gelindiğinde küçük şehir devletlerinin ve sahiplerinin Sümerler olduğu görülmektedir. Ardından Akadlar, Babiller, Asurlular, Persler, Makedonya Krallığı (Büyük İskender), Romalılar, Sasaniler

ve İslam Devleti bu bölgeye hakim olmuştur. 7. yüzyıl ortalarında Müslümanların hâkimiyetinde olan bu topraklarda bundan sonra Emevi devleti ile Abbasi devleti hüküm sürmüş ardından da bölge Türklerin egemenliği altına girmiştir.

İlk Türk göçleri ise Emevi hâkimiyeti ile neredeyse aynı zamanda başlamıştır. Genel olarak baktığımızda kabul edilen görüş; 7. yüzyılın yarısından başlayarak (673-674'te) Irak topraklarına girdikleri yönündedir. Bu tarihte başlayan Ubeydullah bin Ziyad iki bin Türkü Basra'ya yerleştirmiş, böylece Irak'taki Türk nüfuzu oluşmaya başlamıştır. Yine Emeviler zamanında, Kufe Valisi Haccac Bin Yusuf, kendisine Türklerden oluşan bir ordu hazırlamıştır bu orduyu Kut bölgesine yerleştirmiştir. Abbasiler zamanında ise Halife Cafer El-Mansur (754-775) devri, Türklerin gerek İslam gerek Irak coğrafyasına temelli bir şekilde nüfuz etmelerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Horasan Valisi Abdullah Bin Tahir'in her yıl Irak'a Türkistan'dan 2000 Türk göndermesi, daha sonra Horasan valisi Fazıl Bin Yahya El-Bermaki'nin, 755 yılında Abbasi ordusunda hizmete alınmak üzere 20 bin Türk'ü Irak'a göndermiş olması Mezopotamya topraklarını Türklerin yerleşmeye başladığını göstermektedir. Aynı zamanda Abbasi Halifesi olan Mutasam; Türk askerlerinin savaşçı karakterlerinden dolayı, sadece Türklere özel, Bağdat yakınındaki Samarra bölgesine on binlerce Türk askerini aileleri ile birlikte buraya yerleştirdiği bilinmektedir.

Bu örnek bile Türklerin sadece yerleşmek amaçlı Irak'a geldiklerini göstermektedir. Büyük Selçuklu Devleti zamanında ise bu durum daha belirgin bir hâl almıştır. Öyle ki Türk göçlerinin ilk dalgasının burada vurgulandığını ikinci ve temel göç dalgasının Selçuklularla birlikte başladığını söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra Türkler, sadece göç yoluyla değil fetih yoluyla da bu topraklarda kendilerini göstermişlerdir. Bu açıdan düşünüldüğünde Türklerin Irak'ta egemenlik kurmalarının; Irak'ın kuzeyinde bulunan Musul, Kerkük etrafında devam eden olaylar içerisinde bulunarak gerçekleştirilmiştir.

“Ebulgazi Bahadır Han'ın Türkmenlerin soy kütüğünü anlatan “*Şecere-i Terakime*” adlı eserinde Türkmenlerin bir kısmının Türkistan'da kendilerine olan düşmanlık nedeniyle oradan göç edip bir kısmının İran, bir kısmının Şam (Irak-Suriye), bir kısmının da Mısır'a yerleştiğini anlamaktayız. Bahadırhan kitabında

Oğuzhan'ın İran, Şam ve Mısır'a doğru yürüyüşü hakkında yazılar yazmıştır. Bahadırhan İsfahan'dan kaçıp Balhhan'da Teke Türkmenlerinin yanına sığınmıştır. Bir müddet burada yaşadı. İsfendiyar'ın 1642'de ölmesinden sonra 1643'te Harezmi hanı oldu, Hive'yi de kendine başkent yaptı. Ebulgazi Bahadır Han 21 yıl aralıksız hükümdarlık yaptı. Bu süre içinde en çok Türkmenler ile sorunları olmuştur. Türkmenlerle olan düşmanca ilişkileri, hükümdarlığının ilk yılında, bir ziyafet bahanesiyle Hezâresp'e topladığı Türkmenlerden bin, iki bin kadar kişiyi katletmesiyle başlamıştır. 1653'ten itibaren de Karakum ve Mangışlak Türkmenlerinin büyük bir çoğunluğu Ebulgazi'ye bağlı duruma geldiler” (Ölmez, 1996: 22).

“Oğuz Han Talaş'tan geçip Semerkant ve Buhara'ya gelmiş, Amu nehrinden geçip Horasan'a yetişmişti. O zamanlar İran ülkesinde iyi bir padişah yoktu. Keyumers ölmüştü. Henüz Huşenk'i padişah yapmamışlardı. Araplar bu döneme "müluku't- tavayif" der. Anlamı her ülkede bir töre demektir. Türkler (ise) o döneme "ev başına Kara Han" derler. Anlamı her evde sıradan birisinin han olmasıdır. Her eve bir han demektir. O dönemde İran (ülkesi) şöyleydi: (Oğuz Han) Horasan'ı aldı, oradan geçip Irak-ı Acem, Irak-ı Arap, Azerbaycan, Ermenistan, Şam ve Mısır'a kadar (olan yerleri) aldı. Bu adı geçen ülkelerin bir kısmını savaşarak, çoğunu (da) itaat ettirerek kendisine bağladı” (Ölmez, 1996: 242).

Bu yazıdan sonra Irak'a göç eden *Oğuz Halkının Yurtları, Orada Kaç Yıl ve 'Nasıl Yaşadıkları, Niye "Türkmen" diye adlandırıldıkları* hakkında eserlerde geçmiştir. Yazıda:

“Oğuz ülkesinin yurtlarının doğusu Issık Köl ve Almalık, kible tarafı Sayram, Kazgurt Dağı, Karaçuk Dağı ve kuzey tarafı Ulug Dağ ve bakırın kaynağı olan Kiçik Dağ'dır. Batısı Sir suyunun ayağı Yeni Kent ve Kara Kum'dur. İşte bu söylenen yerlerde dört-beş bin yıl oturdular ve hangisinin (hangi boyun) halkı, soyu sopyu çok olursa ondan padişah yaptılar, böylece Kayı'dan bir kişiyi padişah yaparlardı. Kayı, Bayat ve daha beş altı küçük kabile ona katılırdı. Salur'dan bir kişiyi padişah yaparlardı. Salur soyu Eymür ve daha birkaç küçük halk ona katılırdı. Yazır'dan bir kişiyi padişah yaparlardı. Yazır soyu ve daha

birkaç küçük halk ona katılırdı. Buna göre karşılaştırım. Soyu geniş boydan padişah yapıp, az soyu soppu olan boyun ona katılmasıyla gâh altı yedi grup gâh üç dört grup olurlardı ve birbirleriyle düşman olup savaşırlardı, tutsak alırlardı. Kendilerinden artan tutsakları Maverâünnehir tüccarlarına satarlardı. O zamanlar Irak, Horasan ve Maverâünnehir'in padişahları, sipahileri hepsi Fars'tı. Farslardan başka kişi yoktu. Sultan Mahmud Gaznevi'nin babası Sebük Tegin Kayı halkındandı. Kendisini Türkmenler esir edip tüccara sattılar ve Beçene soyu da kendiliğinden bir töre çıkarıp Salur halkı ile düşman olup savaşırlardı" (Ölmez, 1996: 250).

Yukarıdaki bilgilerin yanında Türkistan'dan göç edip Irak'a yerleşen Oğuz halkının yurtları ve neden Türkmen olarak adlandırıldıklarını anlatan kısa bir kısımdır. Ardından şöyle bir bilgi geçmektedir:

"Bütün kavimlerin içinde Türkmen'e en yakın oturanlar Hitay, Kankli ve Naymanlardır. O kavimler Türkmen'in geri kalanını yağmalamaya başladılar. Isık Göl, Almalık, Sayram, Ulug Dağ ve Kçük Dağlar, bu yurtların hepsini terk edip Sir suyunun ayağına gelerek padişahlarını Yeni Kent'te oturtup kendileri Sir'in iki tarafında yazı ve kışı geçirip on nesil boyunca oturdular ve Maverâünnehir'e giden Türkmenlere Tacikler, önceleri Türk derlerdi.

Beş altı kuşak geçtikten sonra oranın havasına, suyuna uyup çeneleri kısık, gözleri büyük, yüzleri küçük, burunları da büyük olmaya başladı. Türkmen yurduna gelip oturan kavimlerden Maverâünnehir'e tutsak ve tüccarlar gelmeye başladı. Tacikler onları gördü ve (onlara) "Türk" dediler. Önceki Türklere "Türkmanend" diye ad koydular. Onun anlamı "Türke benzer"dir. Sıradan halk (avam tabakası) "Türkmanend" diyemediğinden "Türkmen" demiştir (Ölmez, 1996: 251).

Selçuklularda daha önce bu bölgelere gelip yerleşen Türklerin yanı sıra, Orta Asya'dan gelen güçleri de sürekli teşvik etmiştir. Türk devletleri olmaları artık Türklerin bu bölgede ne kadar nüfusa sahip olduklarını göstermektedir. Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinden kısa bir süre sonra başlayan Osmanlı hâkimiyeti ise bölgeye çok farklı bir düzen getirecektir. Osmanlı Devleti

zamanında sayıları yüz binleri aşan Türkmenler, artık bu toprakları yurt olarak benimsemişlerdi. Mezopotamya'ya yönelik Türkmen güçleri 16. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar tam 400 yıl boyunca hâkimiyetini sürdüren Osmanlı Devleti zamanında da devam etmiştir.

Böylelikle bu toprakların Türkmenlerin yurdu olduğuna şüphe kalmamıştır diyebiliriz. Ancak, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldan itibaren güçten düşmeye başlaması ve 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, hem bu sürecin yavaşlaması ve sona ermesine hem de savaş sırasında Irak cephesini İngiltere'nin ağırlıklı olarak Türkmenlerle meskûn, Musul ve Kerkük bölgesini öncelikli mücadele alanı olarak belirlemesinden ötürü bu toprakların kaybedilmeye başlanmasına neden olmuştur. Bugün için 20. yüzyıl içerisinde Irak sınırları dahilinde kalan Türkmen bölgeleri Kerkük, Musul, Telafer, Zaho, Eski Kelek, Erbil, Mahmur, Altunköprü, Tazehurmatu, Beşir, Kümbetler, Leylan, Türkalan, Yayçı, Bulava, Topzava, Dakuk, Tuzhumatu, Kifri, Hanekin, Kızrabat, Karatepe, Diyale ve Mendeli gibi köy, kasaba, kaza ve şehirler sınırlanabilir (Saatçi, 2011: 261-262).

Özellikle de Kerkük nüfusunun 1960'a kadar %95 oranında Türklere olduğundan bilinmektedir. Bu nüfusun büyük bir oranının Kerkük Kalesi'nde Müslüman ve Hristiyan Türklere olarak yaşadıkları bilinmektedir. Bugün itibarıyla yukarıda bahsettiğimiz kale Türk Hristiyanları varlığının çok az hatta parmakla sayılacak kadar az olduklarını belirtmek isterim.

Kerkük'teki Kale Hristiyanları, on birinci yüzyıl ve on dördüncü yüzyılda birçok resmî tarihçi tarafından kaydedilerek, Kerkük'e Selçuklular döneminde Selçuklularla beraber gelmişlerdir. Kerkük'ün o dönemde merkezi olan Kale'de yerleşmişlerdir. Dinlerinin Hristiyanlık dillerinin Türkçe olması ve ana yaşam yerleri Kale olduğu için, onlara Kale Hristiyanları, Kale Gavurları ismi verilmiştir. Tarihçiler Keldani mezhebine tabi olan Türk Hristiyanlarının, Kerkük'teki varlıklarının çok eskilere dayandığını belirtmektedirler. Alp Arslan döneminde kendi yerlerinden göç ederek Kerkük'e gelip yerleşmişlerdir. Yani on birinci yüzyıldan beri Kerkük'te yerleşen Selçukluların yadigârı ve de Kerkük'ün esas milleti olarak herkes tarafından bilinmektedirler.

Burada akla gelen ilk sorulardan biri de bu Hristiyan Türk toplumunun Kerkük'e Türkmen boylarıyla gelip gelmedikleridir. Evet, bu toplumun Türkmen boylarıyla aynı dili paylaşması ve aynı gelenek-göreneklere sahip olması onların Türkmenlerle göç ederek Kerkük'te yerleştiklerini kanıtlamaktadır. Ana yaşam alanı olarak Müslüman Türklerle birlikte o dönemler Kerkük'ün merkezi olan Kale'de yani Kerkük Kalesi'nde yerleşmişler ve Müslüman Türk kardeşleriyle aynı yaşam tarzı ve âdetleri paylaşarak huzurlu bir yaşamları olmuştur.

Bilinen tarihleri eski bir el yazmasında, Keldani Türk Hristiyanların on birinci yüzyıldan beri Kerkük'te yaşadıklarını göstermektedir. Bu bilgileri Dr. Cuma Şemmas Rofail (1900-1982) yıllarında topladığı önemli kaynaklardan çıkararak, Kerkük'te 831-833 yıllarında 7000 Türkmen Hristiyan evinin olduğunu kanıtlamaktadır. Bu Türkmen Hristiyanları idare eden iki piskoposluk vardır biri Dede Yaşu ikincisi ise Polis'tir. Onuncu ve on birinci yüzyıllarda birçok rahip ve rahibe kaydı bulunmaktadır.

Irak Türkmenleri, 7. yüzyıldan başlayarak Osmanlı egemenliğinin sonuna kadar (1919) Mezopotamya'ya çeşitli Türk göç dalgalarıyla gelenlerin torunlarıdır. İlk göç dalgası 7. yüzyıla kadar uzanır. Göçler; Selçuklu İmparatorluğu Dönemi'nde (1037-1194), Harezmi hanedanının Moğol yıkımı sırasında kaçan Oğuzlar ve de en büyük göç Osmanlı (1535-1919) Dönemi'nde gerçekleşmiştir. 1534'te Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak'ı fethi ve ardından Sultan IV. Murad'ın Bağdat'ı ele geçirmesiyle 1638'de, çoğunluğu Anadolu'dan olmak üzere büyük bir Türk akını Irak'a yerleşti. Dolayısıyla günümüz Irak Türkmenlerinin çoğu, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Irak'a getirilen Osmanlı askerlerinin, tüccarların ve memurların torunlarıdır.

Kerkük'teki Türkmen Hristiyanlar, Yohanna Sulakayı'yı ilk Katolik patrik olarak 1552 yılında seçmiştir. Patrik, Kerkük'te Türk Hristiyanların çoğunun Katolik mezhebini benimsemeye başladığını görünce kiliseyi yeniden düzenledi. Kerkük'teki ilk Piskoposluk, Piskopos İbrahim'dir. 1821 yılında vefat etmiştir. Bulunan bütün eski el yazmalarında bundan bahsedilmiştir. 1826 yılında Lorniş Şua piskopos olarak seçilmiştir. Lorniş Şua'dan sonra piskopos sıralamaları

başlar. Günümüzde de süren bu gelenek kiliseye ve topluma başarı kazandırmaya devam etmektedir.

1.1.12.1. Kerkük'te Piskoposluk Sandalyesine Oturan İsimler

- Lorniş Şua 1826-1853
- Yohanna Temris 1854-1881
- Yusuf Cebraşıl 1883-1899
- İliye Yusuf Hayat 1900-1903
- Tiyodor Mesih 1904-1917
- İstifan Cebri 1917-1953
- Afram Kukil 1954-1956
- Rofail Rabban 1957-1967

1.1.12.2. Kerkük'teki Hristiyanların Eserleri

Kerkük yazılı tarihinden aldığımız bilgilere göre; Aziz Yusuf'un evinin üzerinde yapılan kilise, en eski yapıdır. Aziz Yusuf ile ilgili ileriki sayfalarda bilgi verilecektir. İlk Hristiyan mezhebini benimseyen ve kabul eden kişidir. Aziz Yusuf isimli başka bir kilise daha vardır. Daha sonra düşman dinsizler tarafından ve de coğrafi nedenlerle yıkıma uğrayıp terk edildi. Günümüzde bu kilise yenilenecek ve yeniden inşa edilecek kiliselerin başında gelmektedir.

Kerkük'teki ilk Türkmen Hristiyan mezarlığının, tamamen Türkmenlerden oluşan Korya semtinde tespit edilmesi de Hristiyanlığın köklerinin ilk buralarda yeşerdiğinin kanıtıdır.

1.1.12.3. Siyokrit Kilisesi

El-Kiddes Yusuf Kilisesinin söylentisine göre kuruluşu peygamberler zamanına dayanmaktadır. Piskopos Siyokrit'in yaptığı ikinci kilise olarak sayılmaktadır.

1.1.12.4. Şehitlerin Mezarı Kilisenin Manastırı

Şehit Bethyu'nun hayat hikâyesi, amcası Yezid'e bağlıdır. Yezid mecusi idi. Hristiyan olmaya karar vermesi Kerkük'teki Yuhanna Kilisesinin başkanı olduğu döneme denk gelir. Bu olay Fars Kralı Beşinci Bahram döneminde meydana gelmiştir.

Yezid'in manastırda otuz iki sene kaldığı ama rahiplik hayatına girmediği söylentisi doğru ise 447 yılında şehit olduğunu öğrendiğimize göre Yezid'in rahiplik hayatına girmesinin dördüncü yüzyılın sonlarında ve beşinci yüzyılın başlarında olduğudur.

Bu tarihî detay, kilise şehitlerinin mezarı ile Büyük Kilisenin Tahmazgard isimli mezarının fark edilmesini sağlar. Yezid 445 yılında böyle bir mezarlık yaptırdığı düşünülmektedir.

1.1.12.5. Büyük Kilise

Büyük Kilise 558 yılında Piskopos III. Yohanna tarafından yapıldı. Siyokrit Kilisesinin yenileyen de aynı kişidir.

1.1.12.6. Tahmazgard Büyük Mezarlık Kilisesi (Kırmızı Kilise)

Tahmazgard Kilisesi Kerkük Kalesi'nin doğu yönünde bulunur. Yüksek ve taşlı bir yapıdır. Toprağının rengi kırmızıdır. İsmi "Kırmızı Kilise" olarak geçmektedir. Bu yapı özellikleri Osmanlı döneminde 1918 yılında Kale'ye yakın olan cephanelikte yaşanan patlama nedeniyle büyük hasar gördü. 1923 yılında yenilenen kilise, eski ve simgesel eser şartlarına bağlı kalınamamıştır. Yeni yapılar, eski yapıların şeklini ve simgesini değiştirmiştir.

Bu kiliseyle ilgili fazla bilgi bilinmemektedir. Tek emin olduğumuz isminin Şehit Tahmazgard Kilisesi veya Kırmızı Kilise diye geçtiğidir. Kerkük'teki Türk Hristiyanların en büyük mezarlığıdır. Mezarlığın küçük bir kısmı ise ibadethane olarak Hristiyanlar tarafından kullanılmaktadır (Minas, 1997: 18).

1.1.12.7. Kırmızı Kilisenin Hikâyesi

Bu kilise Kerkük'ün doğusunda yer almaktadır. Yüksek bir kayalığın üzerinde yapılmıştır. Bu tepeye Tahmazgard veya Kırmızı Kilise adı verilmektedir. Bu kilise, Mar Maron tarafından Kerkük'te 470 yılında Hristiyan şehitlerinin ve Tahmazgard'ın anısını yaşatmak için inşa edildi. Kırmızı Kilise denilmesi de toprağının kırmızı renk olmasındandır. Birinci hikâyeye göre Hristiyanlar bu rengi şehitlerin kan rengine benzeterek bu ismi kullanmışlardır. İkincisi hikâye de içindeki büyük mezarlıktan dolayıdır. Sene 1908'de Tahmazgard'ın hikâyesi ile ilgili yazılar bulunarak Türkçeye çevrilmiştir. Türkçeye çevrilmesi de Kerkük Kalesi ahalisinin Türkmen olduklarının bir kanıtıdır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusu Kırmızı Kiliseyi askerî bir üs olarak kullanmıştır. İçinde birçok cephane bulundurmuştur. Osmanlılar Kerkük'ten 1918 yılında çekilirken düşmanların faydalanmaması için cephaneyi patlatmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle de yeri sadece mezarlık olarak kullanılmıştır. 1933'te kilise, mezarlığın yanında tekrar inşa edilir.

Kerkük'teki Hristiyan Türkler 25 Eylül'de şehitler ve Tahmazgard Kilisesi anısına orada tören düzenlerler. Günümüzde bu gelenek hâlen devam etmektedir.

-Mar İstefanos: Kalenin güneyinde bulunmaktadır.

-Mar Kiryakus: Kalenin kuzey tarafında yer almaktadır.

Elimize bu isimlerle ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Kale'deki "Ulu Cami" de eskiden Meryem Ana Kilisesi olarak bilinmektedir. Kale yenilendikten sonra Meryem Ana Kilisesi de Hanna Tumrus tarafından 1906 yılında yenilendi.

Kale'nin kuzey tarafındaki "Danyal Peygamber Camii" de önceden kiliseydi. İçinde ateşe atılarak şehit edilen üç kardeşin mezarı bulunmaktadır. 1700 yılına kadar kilise olarak kullanılmıştır. Son olarak Kerkük'te "İffetli Meryem Ana Kilisesi" diye bilinmektedir.

Yeni Kerkük'ün sınırları Tisin isimli köye kadar uzanır. Günümüzde Hristiyanlık bu bölgede tamamen bitmiştir. Buna rağmen Tisin semtindeki bazı köklü ailelerin ataları Hristiyan'dır. Ama bu bölgede kiliselere ait hiçbir eser yoktur. Bunun en yakın örneği, şimdi Müslüman olan eskiden Hristiyanlık dinini benimsemiş Hürmüzlü ailesidir.

1.1.12.8. Aslı Hristiyan Olan Hürmüzlü Türkmen Aşireti

Büyük dedeleri Hürmüz, Kerkük Kalesi Hristiyan Türkmenlerdendir. Oğuz Türkmen boylarından oldukları bilinmektedir. Altıncı yüzyılda Hürmüz, Kerkük Kalesi'nde evinde uyurken bir rüya görür, rüyasında nehirde boğulmak üzere olduğu ve Hz.Muhammed tarafından kurtarıldığını görür, uyandığında ise Müslümanlığı benimsediğini ve hak dini olarak kabul ettiğini söyler. İsmi de Muhammed olarak değiştirir. Osmanlı Dönemi'nde 1927'ye kadar orduda çalışır ve yiğit bir Osmanlı askeri olduğu için Kerkük'ün çevre köylerinden biri olan Türkalın köyü ona verilir, günümüzde de bu köyde Hürmüzlü aşireti yaşamaktadır.

1.1.13. Kerkük ve Kerkük Kalesi

Kerkük Kalesi'nin kurulmasını çevreleyen gizem, büyük ihtimalle Sümerlerin ilk önce bu bölgede yaşamaları ve burada medeniyetlerini kurarak çivi yazılarının çözülmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Sümerlerin kendilerine özgü bir dilleri vardır. Bu dilin bölgedeki diğer dillerle bir bağı yoktur. Bilim adamları, Sümer dilinin (Turancılık) "Ural-Altay" dil ailesine bağlı olduğu görüşündedir. Dil bilimciler Türkçe ve Sümer dili ilişkisini, gramer yönünden Ural-Altay diline benzetmektedir. Ural dilinin içine aldığı Fince ve Macaristan ile Altay dil

grubundaki Türkçe dili; Asya Türkleri, Yakut Türkleri, Kırgız ve Özbek-Türkmen Moğolistan dili, Tunguz ve Mançurya dillerini içerir. Böylece Türkmen Araştırmacı Begmar Ğaray “*Türkmen Sümerler*” konulu tezinde Türkmenler ve Sümerlerin kültürel, tarihsel ve dilsel benzerliğini ortaya koymuştur.

Araştırmasının sonunda Türkmenlerin, Sümerlerin ataları oldukları ve Kara Kavim bölgesi halkı olarak Türkmenistan ve Orta Asya'da yaşadıkları ile %80 örtüşmektedir. Daha sonra araştırmacı, Türkmence ve Sümercenin benzer kelimelerini ve dünyadaki bütün diller arasındaki Sümer dilinin Türkmenceye en yakın dil olduğunu bir tablo çizerek vurgulamıştır.

1.1.13.1. Kerkük Şehrinin En Eski Sembolu Kale ve Sümer Medeniyeti

Kerkük Kalesi Sümer medeniyeti dönemine bağlıdır. Hâkimiyetleri MÖ 2600 yıllarına kadar uzanmaktadır. Buna bağlı olarak Türkmenler, Sümerlerin bir kolu olarak Orta Asya'dan göç edip yerleşmişlerdir. Böylece kendi şehirleri, Kerkük'ü kurmuşlardır.

Araştırmalara göre “Arabha - اربخا” Sümer medeniyetine ait en eski tarihî şehirdir. Aynı zamanda Arabha tepesinin üzerinde Kerkük Kalesi inşa edilmiştir.

Ayrıca Kale'nin Asurlular tarafından yapıldığı da söylenir. Eski Asur kaynaklarında Arabha adı yani şimdiki Kerkük adı, yağmur ve şimşek tanrısının ibadet yeridir. Asurluların ordu istilasında (MÖ 1400) Kerkük'ün ezeli ateşi görülür. Kerkük Kalesi MÖ 562-604 Babil Kralı Nebülhad El-Nasır tarafından yaptırılmıştır.

Babil ve Asur çatışmaları (Arabha) Kerkük Kalesi içindi. Şehrın en önemli tarihî simgesidir. Bir tepenin üzerinde inşa edilmiştir. İsmi çıkarılan tarihî kazı panellerinde Arabha diye geçmektedir. Kerkük'teki bazı söylentilere göre Kale'yi Babil Kralı MÖ 562-604 tarafından MÖ 562-604 yaptırılmıştır.

Araştırmacı Atâ Terzibaşı, Kerkük Kalesi'nin yapımıyla ilgili *Kerkük Şairleri* adlı eserinde Merhum Türkmen Kerküklü Şair İbrahim'in şiirini vurgulamıştır:

قلعة ده بر قبرى كوردم ديدلر بختك ايدى
 بيلمه دم مرحوم قديم ديشي ويا اركك ايدى
 قبرى اوزوره بر نفس دوردم عيان
 ديدم اي مرحوم ومغفور زمان
 اسم ناباكك اصح بيلمم تمام
 بيلمرام شاه ايدى اول ياغلام
 ناكهان تقدير حي ذو الكرام
 برصدا كلدى اول مرقددن تمام
 سويلدى اي عارف بر هوش بو كون
 كيم سئوال ايتدى بوني صورتك ندى
 بو سؤالي صورما ماسايديك بندن
 قلبمة طولديردك اتش سن بوكون
 بن بنا اوردم بو قلعه شهرينه
 كوبرو اوردم بن بو خاصه نهرينه

Çeviri Yazı

Kalede bir kebrî gördüm dediler bahtın idi
 Bilmedim merhum kedim dişî ya erkek idi
 Kabri üzerine bir nefes durdum ayan
 Dedim ey merhum ve mağfur zaman
 İsmi nâbek adı bilim tamam

Bilmirem şahidi ol yağulam
 Negihan tekdir hay zul kiram
 Bir sada geldi ol merkaddin tamam
 Söyledi ey arif bir hoş bugün
 Kim sual etti bunu sordu günden
 Bu sualı sormasaydık benden
 Kalbim toldurdık ataşsan bugün
 Ben bene uradım kale şehrine
 Köprü urdum ben bu hasa nehrine

Çevirisi

Kale’de bir mezar gördüm dediler ki Bahtın mezarıdır. Eski merhumun erkek ya da dişi olduğunu bilemedim? Bir an için mezarın üzerinde durdum ve dedim ki ona: Allah’ın rahmetine ve mağfiretine kavuşan ismin nedir? Kral mısın kul musun bilmiyorum? Allah-u Teala’nın kudreti ile mezardan bir ses yükseldi de ki: Ey kendini ve şuurunu kaybeden bugün kalbimi yangına verdin, keşke bu soruyu kendinden sorsaydın, yüzün var mı böyle bir soruyu sorabilmeye, benim kaleyi yapan, benim Hasa’ya Köprü’yü kuran. Burada işte Kale’nin Nebülhad El-Nasır tarafından yapıldığı vurgulanmaktadır.

1.1.13.2. Kerkük’ün İsimleri: Kerkük’ün MÖ 300.000 dayanan çeşitli isimleri vardır:

1-Arabha(ارابھا)

Asurluların şehri istila etmesiyle bu isim kullanılır. Bu dönemde bölge halkı tamamen Hristiyan Türklerden oluşmaktadır.

2-Kerhsüluh(كرخ سلوخ)

Aramice bir kelimedir. İsmi Seleukos (سلوقس)tan almaktadır. Seleukos İskender Makdoni'nin komutanlarından biridir. Seleukos Devleti'ni kurmuştur. Kerkük ise onun ilgisini çekmiştir.

3-Kerhini(كرخيني)

Coğrafi araştırmalara göre Kerkük'ün şimdiki vasfı bu isimle eşleşiyor.

4-Kark(كرك)

Bu ismin tarihi ikinci yüzyılın çeyreğinde hâkimiyet süren bir Hristiyan ailenin ismine dayanmaktadır.

5-Kerkin(كركين)

Bu isim Seleukos zamanında MÖ 226-246 Kerkük'ü kuşatmasından sonra verilmiştir.

6-Karhura(كرخورا)

Kerkük'ün ismi Batlimus (بطليموس) coğrafyasında Karhura diye geçmiştir.

7-Arabhihus (ارابخيوس)

Bu isim Yunan kaynaklarında geçmektedir.

8-Arafa (ارافا)

Asurlular döneminde Kerkük Kalesi'ne yakın bir yerdir, günümüzde Arafa, Kerkük'te bir semttir. Asurlular döneminde "Karhinye-Kerkük" ismi verilmiştir. Bunu kesinleştiren tarihî metinler bulunmuştur. Bu metinlerde bazen Kerhin bazen de Kerkük ismi geçmiştir. Son olarak bulunan tarihî kaynaklarda Kerkük 1410 yılında Türkmen kollarından biri olan Karakoyunluların hâkimiyeti altına girmiştir. Karakoyunlular döneminde Kerhini şehri Kerkük diye adlandırılırdı. Böylece Türkmenler Kerkük ismini koymuş oldular ve şehirleri Kerkük'te yaşadılar.

Sümerlerde Kerkük'te Müslüman olmayan toplulukların özel okulları ve her okulun kendine özel platformu ve ders dili vardı. Okulun idari işlerini özel dinî topluluklar üstlenmektedir.

Osmanlı Devleti her topluluğa göre özel bir politika izlemiştir. Her topluluğa kendi dilini, dinini kullanmaya ve kendi kültürüne ait eğitim kurumlarını açma hakkı vermiştir. Bunun yanı sıra yargının kısmen bağımsızlığı ile her okulun açılışında izin alma şartı da getirilmiştir.

والى كركوك اولان حضرت جعفر باشا

بر هدايت ايرشوب حقدن اولوب لطف عظيم

كشف ايدوب سرىتى قلبنه قىلدى الهام

يعني كيم مرقدك تعميرني قىلدى الهام

دانيال ايله عزيز وحنينك يرنى

سر سر يايماغه دلدن انى ايتدى تصميم

كركوك اغاسي محمد اغا يعني جيزاجي

بانئ خيرى اولوب خدمتك ايتدى تقديم

سطحى وقبه سي سر جكدى بونه ابوانه

علم ثابتى ايدوب عينك خورشيد سقيم

اوج نبي خدمتي بردن كيمه اولدى احسان

مظهر لطف حق اولماز بيكلر قلب لئيم

جوهرى صاحب خيره ديدى اولسون تاريخ

سيب جنت اوله مسكنى اوله عدن نعيم

Çeviri Yazı

Vali Kerkük olan Hazrat Cafer Paşa

Bir hidayet erişip hakkından olup lutf-u azim

Keşif edup sireti kalbine kıldı ilham

Yani kim merkadin tamirini kıldı ilham

Danyal ile Aziz ve hanının yeri

Sır sır yaymağa dilden anı etti tasmim

Kerkük ağası Mehemmet Ağa yani cezaci

Beni hayri olup hadmettik etti takdim

Sathı ve kubbesi ser çekti bu ayvana

İlim sebat idüp aynen hurşit sekım

Üç nebi hizmeti birden kime oldu ihsan

Mazhar lütuf hak olmaz bilinir kalp leyim

Cevheri sahip hayra dedi olsun tarih

Seybi cennet ola meskeni ola adın Naim

Çevirisi

Hristiyan Okulları: Osmanlı Dönemi'nde Irak'taki Hristiyanlar farklı mezheplere ayrılmıştır. Birinci bölüm: Katolik Hristiyanlar farklı mezhepler ve topluluklar içerir, Keldani, Rumlar, Katolik, Ermeni, Süryaniler.

İkinci Bölüm ise Katolik olmayanlardır. Nasturiler, Yakutlar, Ermeniler, Ortodoks ve Protestanlar. Hristiyan okulları önce kiliselerde kuruldu, okulun dersleri okuma-yazma ve din öğrenmekle sınırlıydı. Okul kadrosu genel olarak Rahipler ve Keşişlerden oluşmaktaydı. Okulun eğitimi, dinleriyle tutarlıydı. Ayrıca Irak'ın üç velayetine bölünmekteydi bunlar; Kerkük, Musul ve Bağdat'tır.

Kerkük'te 1312H/1903M yılında Keldani Mektebi diye bir okul kuruldu. Bu okula bağlı gruplar Keldanlardı. 50 erkek ve 50 kız öğrenciden oluşmaktaydı.

Müslüman olmayan okulların listesi (Sako, 2010: 96):

Tablo (3) Müslüman Olmayan Okullara Dair Bilgiler

Kerkük'teki Müslüman Olmayan Okullar Keldani Okulları				
Okul İsmi	Okul derecesi	Okula mensup olan grup	Öğrenci sayısı	
			erkek	kız
Keldani Mektebi	İlkokul	Keldani	30	25
Keldani Mektebi	İlkokul	Keldani	30	25
Keldani Mektebi	İlkokul	Keldani	30	0
Keldani Mektebi	İlkokul	Keldani	60	0

1.1.13.3. Kerkük'te Simgesel Medeniyet Kerkük Kalesi

Kerkük Kalesi Hassa nehrinin doğu bölümündedir. Eski Kerkük'ün merkezi olarak bilinmektedir. Tarihî kaynakların, Kale'nin yaşının MÖ üç bin yıllarına kadar uzandığını ortaya koymaktadır. Kale, dağın üzerinde yapılmıştır. İsmi ise çıkarılan eski eserlerde Arapha diye bilinmiştir. Kale'nin uzunluğu yaklaşık 129 fit deniz seviyesinden, yaklaşık 160 fit yüksekliğindedir.

Türkmen Hristiyanlar Kale'de Gavurlar Mahallesi'nde yaşamaktadır. Hristiyanlar, Kale'de yüzlerce yıl yaşam sürmüşlerdir. Dilleri Türkçedir ve dinî ritüellerini Türkçe olarak yapmaktaydılar. Dolayısıyla Kale, Irak'ta Müslüman ve Müslüman olmayan Türklerin tarihî simgesi olmuştur.

Hristiyan Türkmenler günümüzde de burada yaşamaktadır. Kutsal kitaplarındaki yazıları Süryani harflerle yazılmıştır ama okunuşu Türkçedir. Gerçekte bu topluluğun Türkmen Oğuz boylarından olduğu ve Katolik mezhebini (1162H/1747M) kabul ettikleri bilinmektedir. Keldani olarak

bilinmişlerdir ama Kerkük'te hüküm süren Keldani kabilelerinden bağımsızdırlar (Terzibaşı,1988: 242).

Irak'ta ve Kerkük Kalesi'nde MÖ 2600'lerden beri yaşam süren Türkmenlerin İlhanlılar ve Moğollar döneminde nüfusları artmıştır. Ayrıca Moğol ordusunda pek çok sayıda da Hristiyan Türk askeri bulunur.

Hülagü'nün eşinin Hristiyan olması, onun üzerinde büyük etki yaratmıştır. Dolayısıyla Türk Hristiyanlara yakın davranarak Türkmen Hristiyanların rahat yaşamalarını sağlamıştır. Timurlenk ordusunun Kerkük'e girmesinden sonra Türkmen Hristiyan askerlerin sayısı daha da artmıştır.

Hristiyan Türkler Kale'de, Misih Hamamı Mahallesi'nde de yoğun bir şekilde yaşıyorlardı. Kale yıkıldıktan sonra, Kale'yi terk ederek Kerkük'teki Elmaz Mahallesi'nde yaşamaya devam ettiler. Ayrıca Türkmen Hristiyan ve Yahudiler Kale'de yaptıkları Danyal Üzeyir ve Hanin Peygamberlerin makamı günümüze kadar gelmiştir. Camiye dönüştürülmeden önce Yahudi ve Hristiyan azizlerinin mezarı idi sonra üç peygamberin makamı olarak Müslüman ve Müslüman olmayan Türkler tarafından ziyaret edilmektedir. Günümüzde de Kerkük halkı tarafından kutsanmıştır. Bu kutsal mekânın yapım tarihinin fayans taşlarda yazılından anlaşıldığına göre (H1071/1660M.) on dördüncü yüzyıla kadar indiği sanılmaktadır. (Saatçi, 2011, 23)

1.1.13.4. Kırmızı Kilise

Böyle bir isminin olmasının sebebi toprağının kırmızı oluşudur. Aynı zamanda Tahmaz Gard Manastırı olarak da bilinmektedir. Kerkük'ün doğu bölgesinde taş bir köprünün üzerinde yapılmıştır. Bu kilisenin trajik bir öyküsü vardır. Pers imparatoru birinci Bahram'ın ölümünden sonra, tahta Kral Yezerdec geçerek Hristiyan Türkleri yönetmeyi Tahmazgard'a vermiştir. Tahmazgard, Kerkük'teki Türkmen Hristiyanların dinlerini değiştirme emrini veren aksi takdirde işkencelere maruz kalacaklarını duyuran komutandır. Hristiyanlar bunu reddedince Tahmaz Kerkük şehrine gelerek yüzlerce Türkmen Hristiyanı öldürür ama bu fazla sürmez çünkü kendisi de daha sonra Hristiyanlığını ilan eder. Türk

Hristiyanlara yönelik yaptığı bütün işkencelere ağlayarak pişman olur. Böylelikle Tahmaz Gard Kilisesi yani Kırmızı Kilise Hristiyanların Mezarlığı olarak bilinmektedir (Minas, 1977: 36).

1.1.14. Hristiyanlığın Kerkük'e Girişi

Mari şehrinin tarihî hikâyesinde Mar Mari, Mesih'in öğrencisi ve Doğu Kilisesi'nin kurucusudur. Hristiyanlığın Bacirmi'ye yani Kerkük'e ilk girişi Saharkard'ın, Mar Mari Kralının felç olan hasta kızını iyileştirmesi ile olmuştur. Şehirdeki putları evinden atmıştır böylece Kral ve şehrin tamamı Hristiyanlık dinini benimserler. Daha sonra Mar Mari Kerkük'e gitti. Orada Yusuf adında biri ile karşılaştı, ismi Yusuf olduğuna göre şehirdeki Yahudi gruplardandır. Yusuf ve ailesi de Mesih'e inanıyorlardı dolayısıyla küçük bir kilise yaptılar El-Yusuf Kilisesi ile Hristiyanlık dini daha çok yayılmaya başladı.

Kerkük'te Kilise Düzeni

Hristiyanlığın yayılmasıyla beraber yüksek makamların bu kiliseleri idare etmeleri gerekmektedir, buna bağlı olarak Piskoposluk denilen birimler kuruldu. Kerkük şehrinde on beş Piskoposluk bulunmaktaydı.

1-Şahgard Piskoposluğu: Kerkük'ün doğu tarafındaydı.

2-Harbat Piskoposluğu

3-Radan Piskoposluğu

4-Dakuk ve Laşum Piskoposluğu

5-Mahuza Ezun Piskoposluğu

6-El-Bavazik Piskoposluğu

7-Tehil Piskoposluğu

8-Hanigar Piskoposluğu

9-Belşafar Piskoposluğu

10-Dara Piskoposluğu

11-Şamarzur Piskoposluğu

12-El-Sin Obarma Piskoposluğu

13-El-Tirhan Piskoposluğu

14-Nikakur Piskoposluğu

15-Burazan Piskoposluğu

Bu Şehirde beş piskopos kiliseyi yönetti:

1-İkinci Yuhanna İbn-i Trseh (884-891M)

2-Birinci İsrail (891M) kiliseyi yönetme süresi yüz yirmi gündür.

3-Birinci Abdül Yaşu (963-986M)

4-Beşinci Yuhanna Ebn-i İsa (1003-1011M)

5-Birinci İlye (1028-1049M)

1.1.14.1. Kerkük Şehitlerin Şehri:

Sasaniler döneminde 226-636 Pers İmparatorluğu Hristiyanlara yönelik zulümlere kalkışmıştır. Bunun sonucunda binlerce Hristiyan şehit olmuştur. Özellikle İkinci Sâbur ve Yazegerd döneminde bu zulümler çok artar. İkinci Sâbur'un hükmü 70 yıl (309-379M) kadar devam etmiştir. Hâkimiyeti zirveye ulaştıktan sonra da Türkmen Hristiyanları öldürmeye devam eder. Mecusi dini için Hristiyanları tehdit olarak görüyordu. 339'da birçok piskopos şehit edildi. Kerkük'te en büyük zulüm ve işkence sene 340'ta başladı, Sâbur bütün Hristiyanların katline ve dinlerinin yok edilmesine karar verir. Eşlerinden biri

Yahudi olması nedeniyle Hristiyanlığı Yahudi dini için bir tehdit olarak görür, eşi Sâbur'u kışkırtarak Hristiyanlara karşı zulmüne devam etmesini sağlar.

Böylece 329-341'de Hristiyanların başı olan Şamun Bar Subayı tutuklandı. 338-457 Yazegerd döneminde Hristiyanlara karşı katliamlar devam etti. En büyük katliamlar ise Kerkük'te meydana geldi. Kralın Hristiyanlara karşı bu tutumunun devam etmesi ve artmasının nedeni, bazı komutanların Hristiyanlığı benimsememeleridir. Bu nedenle Tahmazgard komutanlığı altında bir ordu kurarak Kerkük'e gitmelerine emir verdi. Kerkük'teki Piskoposları, Rahip ve Rahibeleri, şehrin büyüklerini, o bölgede bulunan tarihçileri ve Kerkük'te yaşayan bölge halkını öldürerek 24 Ağustos Cuma günü Kerkük şehrinde, önceden 60 Hristiyanın şehit edildiği Kerkük tepesinde öldürdüler.

İkincisi ise 25 Ağustos'ta 8000 Hristiyan, 3000 Mecusi tarafından şehit edildi. Bütün bu olanlar Türkmen Hristiyanları yıldırmadı, dinlerine inançlarına daha da bağlı hâle getirdi.

Bu katliamlar devam ederken Şirin isimli bir Türkmen Hristiyan kadının iki oğluyla beraber beni de öldür diye Tahmazgard'a yalvarması ve onlar öldürülürken gökyüzüne ruhlarının yükselişi Tahmazgard'ı çok etkiler ve yaptığı işkence ve zulümlere karşı çok pişman olarak Hristiyanlık dinini benimsediğini ilan eder. Bu nedenle Tahmazgard, Mecusi ordusu tarafından şehit edilir. Şehit edildiği yer Hristiyan mezarlığı olarak bilinmektedir. Burası günümüzde Kırmızı Kilise olarak geçmektedir. Bu nedenle Kerkük gerçekten şehitlerin şehridir.

1.1.14.2. Meskente Evlatları ve Tahmazgard Hikâyesi

Meskente'nin gerçek ismi Şirin'dir. Kerkük Kalesi sakinlerinden olan güzel Meskente dul ve iki evlat sahibidir. İkinci Yezerdec'in yaptığı zulümlerin ve Hristiyan katliamının üçüncü gününde, tandırında ekmek pişirirken yiğit Hristiyanların şehadet haberini aldı fırınına terk edip büyük çocuğunun elini tutup küçük çocuğunu da omzuna alarak şehit olanların mahaline gider. Tahmazgard'ın önünde durarak ondan kendisini evlatlarıyla birlikte öldürmesini

ister. Tahmazgard ondan dinini değiştirmesini ister ama nafile böylece onu büyük oğluyla beraber öldürür. Küçük oğlu ise annesi ve kardeşinin cesetlerinin yanına giderek onların kanlarını yüzüne sürer. Bu dayanılmaz manzara karşısında Tahmazgard etkilenir ve çocuğu onlardan uzaklaştırmaya çalışır ama nafiledir sonra çocuğun da kafasını vurur. şehadet günleri 25 Eylül'dür. Tahmazgard ise bu durumdan etkilenmeye başlar inançlarındaki sırrı ve onları öldürdükten sonra gökyüzüne üç ışığın nasıl çıktığını düşünür bağırarak ben de Hristiyanım artık doğru din ve inanç artık benim için Hristiyanlıktır, der. Tahmazgard'ın Hristiyanlığı benimsediğini duyduktan sonra ordu, Tahmaz'ı çağırarak ona dinine geri dönmesini ve Hristiyanlıktan vazgeçmesini emreder. Tahmaz bunu kabul etmediği için onu çeşitli işkencelere maruz bırakırlar. Ağır işkence sonucu Tahmaz'ın eti derisinden ayrılır. Tahmazgard bu süre boyunca sadece gökyüzüne bakarak Allah'tan af diler, Hristiyanların özgürlüklerini verir ve rütbesinden vazgeçer. şehit olduğu tarih 25 Eylül 446'dır.

şehit Vithun: Kerkük Kalesi'nde Hristiyan bir Türkmendir. II. Yezerdec çok zulmetmiştir. 25 Ekim 449'da şehit olmuştur.

şehit Kristina: Kerkük Kalesi'nde Hristiyan olduğu için 536'da kırbaçla ölene kadar vurulmuştur.

şehit II. şirin: Hristiyanlık dininden vazgeçmeyi kabul etmediği için 28 şubat 559'da idam edilerek öldürölmüştür.

şehit Azad: İdam edilmiştir.

1.1.15. Tarih Boyunca Kerkük'teki Piskoposlar

Hristiyanlığın, ilk yüzyıllardan günümüze kadar kiliseyi yöneten piskoposlar:

1-Tokıryıtı: Kerkük'teki ilk piskopostur.

2- El-Yasu: Tokıryıtı'dan sonra ikinci yüzyılda yönetimi aldı.

3- İshak: Yasu'dan sonra yönetime geldi, İkinci Sâbur döneminde şehit edildi.

4-Mana: İshak'tan sonra yönetime geldi, İkinci Sâbur döneminde şehit edildi.

5-Yohanna: Mana'dan sonra 325 yılında yönetimi aldı.

6-Narsi, 344 yılında vefat etti.

7-Behehbeşe

8-İhseneye: İkinci yüzyılın yarısında yönetime gelmiştir.

9-Saburbarar: Dördüncü yüzyılda yönetime gelmiştir.

10-Akbalaha: Beşinci Bahram döneminde şehit edildi.

11-Yuhanan: 12.000 Hristiyan ile birlikte şehit edildi.

12-Marun: Tepenin üzerindeki Kırmızı Kiliseyi yapan kişidir.

13-Behteyeşu

14-Dıraya

15-Elhaza

16-Yakup

17-Musa

18-Cebrayil

19-Sabır Yaşu

20-Şemun Berkaya

21-Toma

22-Tadus

23-Nasturins

24-Ama Nueyil

25-Saber Yaşu İbn-i El-Mesihi

26-Eliya

27-Yusuf El-Hayat

28-İstifan Cebri

29-Afram Kuki

30-Enderos Sana

31-Liviz Rofail Sako: 2003'te yönetime gelmiştir.

1.1.15.1. Tarihten Vurgular

Daha önce bahsettiğimiz gibi Hristiyanlık Kerkük'e yaklaşık MÖ 70 yıl civarında girmiş ve yayılmıştır. Sasaniler tarafından ağır zulümler görmüşler ve 160.000 şehit vermişlerdir. Araplar Irak'a girdiklerinde halkın, birçoğu Türk Hristiyanlardan oluşmaktaydı. O dönemde Abbasilerle beraber sakin ve güvenli bir yaşam sürmüşlerdir. Dolayısıyla birinci Abbasi dönemi, kilisenin Altın Çağı olarak bilinmektedir. Müslümanlarla Hristiyanlar her yönden iş birliği yapmışlardır. Özellikle kültür ve bilim alanında tek yürek olarak çalışmışlardır.

1.1.16. Kilisenin Bölünmesi ve Dinî Hareketlerin Ortaya Çıkması

İsa Mesih'in havarilerinin öğretileri Doğu'da Batı'da ve yayılması putperest kâhin ve kralları korkuttu. Bu nedenle de Hristiyanları öldürmeye başladılar. Bu zulüm ve işkenceler Sasaniler döneminde artmıştır. Hristiyanlar ise inançlarına daha da bağlandılar. Konstantin Kralı'nın Hristiyanlığı kabul etmesi sonucu, zulmü ve işkenceyi Hristiyanlar üzerinden kaldırılmıştır. Bundan sonra da Hristiyan bilim adamları özellikle kilise adamları kutsal kitabı değiştirmeye başlamışlardır. Avrupa'da felsefe ve teoloji çalışmalarında bazı fikir değişiklikleri ortaya çıkmıştır. Birçok kilise kurulmuştur ilk önce Nasturi Kilisesi Fırat nehrinin batısında idi. Sonra ikinci kilise Keldani Kilisesi kuruldu. Kerkük'te ise yaşlı

adamlar, Musul'a Keldani Katolik piskoposu seçmek için gönderilerek, Keldani mezhebini benimsediler. Sonra Süryani, Katolik ve Ortodoks kiliseleri kurulmuştur.

1.1.16.1 Kerkük'teki Türkmen Hristiyan Toplulukları ve Kiliseler

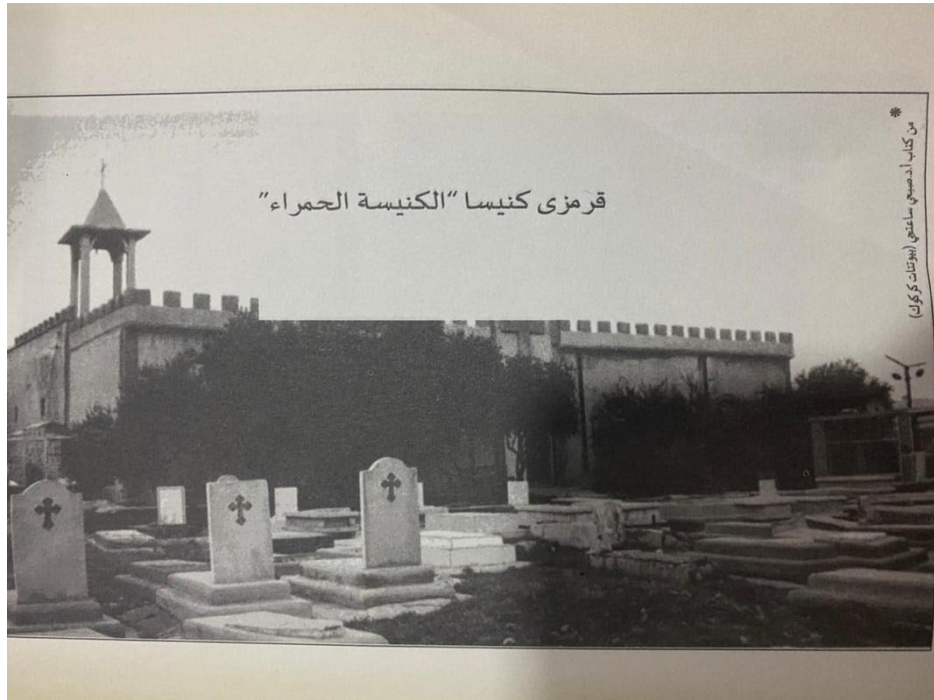
-Doğudaki kiliseler ikiye ayrılmıştır: Doğu Asuri Kilisesi ve Keldani Kilisesidir. Doğu Asuri kilisesi kendi içinde iki ayrı kiliseye ayrılmıştır. Asuri Doğu Kilisesi ve Eski Doğu Kilisesi böylece üç kilise olmuştur.

-Süryani Kilisesi: İki kiliseye ayrılmıştır. Süryani Ortodoks Kilisesi ve Süryani Katolik Kilisesi.

1.1.16.2. Kerkük'teki Kiliseler

1. Mezasufr Mar Yu: Kerkük'te İsa'yı ilk benimseyen Hristiyanlığı ilk kabul eden Yusuf'tur. Yusuf'un yaptığı kilisenin izleri günümüze dek devam etmektedir. Yusuf mezarı diye geçmektedir. Eskiden Müslüman ve Türkmen Hristiyanlar tarafından çok ziyaret edilirdi. Daha sonra bu mezar Diyanet Vakfı tarafından camiye dönüştürüldü. Şu anda cami olarak sadece Müslümanlar tarafından ziyaret ediliyor. Diyanet Vakfı eski başkanının söylediğine göre, mezarı yenilemek istediği zaman rüyasına Yusuf girer, mezarına dokunulmamasını ve eski hâliyle kalmasını istediğini açıklar. Ama mezar buna rağmen değiştirilir. Şu an caminin içinde küçük bir kubbe olarak durmaktadır. Bu kubbe (mezar) en eski kilisenin izi olarak Kerkük'tedir. Nasturilerin eski takvimine göre, sene 1408-1680M (811-1091H) Kerkük'te üç kilise olduğu belirlenir.

-Birinci: Kırmızı Kilise: Daha önce kilisenin hikâyesi açıklanmıştır.

Şekil (24) Kırmızı Kilise

-İkinci: Meryem Ana Kilisesi: Üçüncü yüzyılda yapılmıştır hâlen makamı durmaktadır. Daha sonra Hz.Ömer tarafından Ulu Camiye dönüştürüldü. Günümüzde Ulu Cami yerini korumaktadır ve halk tarafından ziyaret edilmektedir.

-Üçüncü: Mar Mikail Kilisesi: Bu kilisenin ismi üç Yahudi gencin adıdır. "Huneyn, Üzeyir, Mikayil" Babil Kralı Nabuhaz Nasır tarafından, altıncı yüzyılda puta secde etmedikleri için ateşle yakılarak öldürüldüler. Şimdiyse cami olarak ve halkın dilek dilemek için gittikleri kutsal bir mekândır. Bahsi geçen üç peygamberde orada yatmaktadır.

Kerkük'te günümüze kadar gelen kral ve kiliselerden bahsedeceğimiz:

1. Mar Tahmaz Gard (Kırmızı Kilise) yapımı çok eskidir.
2. Eski Kilise Meryem Ana Kilisesi: Küçük bir kilisedir. (1279H-1862M) Kerkük'ün bir mahallesi olan Korya'da yapıldı. Bu kilise şu an bir mezarlıktır.

3. Mar Yusuf Kilisesi: Şaturlu Mahallesi'nde 1949 yılında Kale'nin yıkımı gerçekleşikten sonra gelen Türkmen Hristiyanlar için yapıldı. Şu an İstifan Baba orada görev yapmaktadır.
4. Meryem Ana Yeni Kilisesi: Eski Meryem Ana Kilisesi 1265 yılında yapıldı. Kilisede Aziz Ressam Baba görev yapmaktadır.
5. Yasu'un Kalbi Katedrali Kilisesi: Büyük bir kilisedir. Yapımı 2007 yılında bittir. Kerkük'ün merkezî kilisesidir.
6. Aşuri Doğu Kilisesi: Otantik Irak kiliselerinden biridir. Yapımı Keldani Kilisesi tarihi ile aynıdır. Varlığı Kerkük'te kayboldu 1789-1204H Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Kerkük'te bir kiliseleri vardı. İsmi MarKurkis Kilisesi idi ve 1955 yılında yapıldı.
7. Eski Doğu Kilisesi: Yapım tarihi Keldani Kilisesi ile müşterektir.
8. Süryani Ortodoks Kilisesi: Millî bir kilisedir. Moğollar döneminde varlığı kayboldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar varlık gösterir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelen 110 aileyi kapsar. 1953 yılında yapıldı.
9. Süryani Katolik Kilisesi: Millî bir kilisedir. Moğolların gelmesiyle yok oldu. Tekrar Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kerkük'te 105 aileyi içermektedir. Kutsal Aile Kilisesi olarak da bilinir. Rahip İmat kilisede görev yapmaktadır.
10. Ermeni Ortodoks Kilisesi: Otantik doğulu kiliselerden biridir. 115 aile bu kiliseye bağlıdır. Kerkük'e Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra geldiler. Kerkük'te Meryem Ana isimli bir kiliseleri vardı. 1957 yılında yapıldı.
11. Protestan Kilisesi: Kerkük'te bir kiliseleri vardır. 1958 yılında yapıldı. Son olarak Kerkük Hristiyanları, Müslüman kardeşleriyle yan yana 1500 yıl kadar güvenli bir şekilde yaşamışlardır.

1.1.16.3. Kerkük'te Eski Keldani Kiliseleri

Eski takvime göre,1408-1680'de Kerkük'te üç kilisenin olduğu bilinir.

-Meryem Ana Kilisesi

-Mar Mikail Kilisesi

-Danyal Peygamber Kilisesi

Kale'deki Um El-Ahzen Kilisesi

Kerkük Kalesi'nde Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilerden oluşmaktaydı. Bu kilise daha sonra camiye dönüştürüldü. Bugüne kadar kilise kalıntıları küçük bir barınak olarak camide mevcuttur. Bu barınak doğu takvimine göre şehitlerin eviydi. Eski kilise ise Mar Mikail Kilisesi, şimdiki Danyal Peygamber camii üstünde inşa edilmiştir. Piskoposların, kasalarındaki el yazılı olan kitaplarında da şimdiki Danyal Peygamber, caminin eskiden kilise olduğu ve 1734'e kadar kilise olarak kullanıldığını açık olarak yazmışlardır. Kilise 1906'da yenilendi. Kilise merasimleri 1965'e kadar Kale piskoposluğunda kalan 25 aile için devam etti. Daha sonra Kale'nin yıkımı gerçekleşti ve insanlar Kale'den zorla çıkarıldı, bu nedenle Korya Mahallesi'nde Meryem Ana Kilisesi kuruldu ve Kale'deki kilisenin çanı, kurulan kiliseye götürüldü.

1.1.16.4. Piskoposlukta Sosyal ve Kültürel Faaliyetler

- En belirgin faaliyetlerden biri kadının teolojik döngüsü ile karşılaşmaktır. Bekârları ya da sözlüleri evlilik için hazırlamak gibi faaliyetler içermektedir.
- Keldan El-Rahme Cemiyeti: Bu cemiyet Kerkük'te 1939 yılında kuruldu. Hükûmet tarafından da onaylandı. 1939 yılında Kerkük'te Müslüman ve Müslüman olmayan Türkleri (Hristiyanlar) toplamak için kurulmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı ve Körfez Savaşı'ndan sonra insanlara bir umut olmuştur.

1.1.16.5. Piskoposluğun Yayınları

İlk yayınları Ocak 2005'te yayımlandı. Senede dört kez yayımlanıyordu. Yayın içeriği, piskoposluğun faaliyetleri ile ruhsal, kültürel ve sosyal yaşamdır.

1.1.16.6. Kerkük'te Keldanlerin Sayısı

Şu an Kerkük'teki Hristiyanların nüfusu 10.000 civarındadır. Bunların 7.000'i Keldani Hristiyanlarıdır. Günümüzde bu sayı daha da azalmıştır. Çünkü Türkmen Hristiyanların birçoğu Avrupa'ya göç etmiştir.

1.1.16.7. Rahibelerin Manastırı

Meryem Ana Kızları Manastırı: Bu manastırın kuruluşu 1922 yılına uzanır. Buradaki kızların görevi yetimlere bakmak ve eğitim vermektir. Sonra bu tip manastırların sayıları gittikçe arttı. Kerkük'te 1946 yılının 28 Eylül tarihinde Kale'de yeni manastırlarını açtılar. Daha sonra Mar Yusuf isimli okullarını kurdular. Kale'nin yıkımından sonra, şehrin merkezinde aynı isimde başka bir okul açarak eğitime devam ettiler. Bu okuldan birçok Müslüman ve Hristiyan öğrenci mezun oldu.

Aziz Katrina Dumunkiat Rahibeler Manastırı: Bu cemiyet 1894 yılında kuruldu. 1906 yılında ise resmî olarak Dumunik ailesine bağlandı. 1913 yılında Yüksek Kilise Kurumu tarafından onaylandı.

1.1.16.8. Aşuri Doğu Kilisesi

Bu kiliseye bağlı olan ailelerin sayısı 300'dür. Kerkük'e Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra geldiler. Kerkük içinde Mar Gurgis adında bir kiliseleri daha vardır. 1955 yılında yapılmıştır.

1.1.16.9. Eski Doğu Kilisesi

Bu kiliseye bağlı olanların sayısı 160'tır. Kerkük'te Arafa bölgesinde bulunan petrol şirketinde çalışmak için gelmişlerdir.

1.1.16.10. Süryani Ortodoks Kilisesi

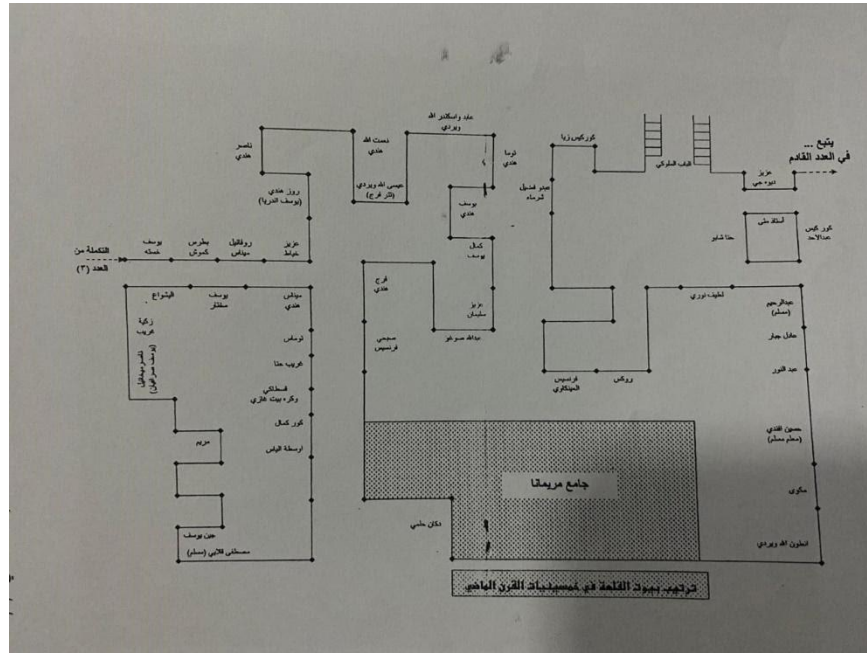
Bu kiliseye yüz aile bağlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kerkük'e çalışmak amaçlı gelmişlerdir. Mar Afram isimli bir kiliseleri daha vardı. 1953 yılında yapılmıştır.

1.1.16.11. Süryani Katolik Kilisesi

Bu kilise Süryani Ortodoks Kilisesiyle on sekizinci yüzyıla kadar birleşmişti. Doksan aile bu kiliseye bağlanmaktadır. Bu aileler Musul'da çalışmak amaçlı Kerkük'e gelmişlerdir. Kutsal Aile olarak bilinen bir kiliseleri de vardır. 1968 yılında kuruldu.

1.1.16.12. Ermeni Ortodoks Kilisesi

Bu kilise Hristiyanlığın doğuşunda Erminya'da yapılmıştı. Kerkük'e Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelmişlerdir. Yaklaşık 80 aile bu kiliseye bağlıdır. Kerkük'te Meryem Ana Kilisesi olarak bilinen tek bir kiliseleri vardır. 1951 yılında yapılmıştır.

Şekil (25) Geçmişte Kale Evlerinin Düzeni

1.1.17. Keldani Hristiyanlarının Politikası

Keldani Hristiyanları güçlü ve savaşçı bir topluluktu. Genel olarak savaşlarını bahar aylarında yaparlardı. Hâkim ve kralları her zaman kuvvetli, kibirli ve heybetli olmaya önem vermişlerdir. Kralların etrafı; vezir, muhafız ve devlet adamlarıyla çevriliydi.

Devletlerinde birçok muhafız ve köle bulunmaktaydı. Saraylarından çıktıkları zaman arabalarını en güzel atlar çekerdi. Bütün bunlar Ninova ve Babil'de çıkarılan arşivde görülmüştür. Kral, savaş meydanlarına kadar ordusuna eşlik etmesi gerektiği zaman ordunun ilk sırasında savaşırdı. Hastalıkta ya da önemli bir görevi olduğu zamanlarda da bu görevi yardımcısına teslim ederdi. Yahudileri kendilerine köle edinmekteydiler. Onlara karşı isyan edenlere ağır cezalar vererek başkalarına bu ibret olarak gösterilirdi.

Silahları ise ok, yay, kılıç, kalkan, yaylı tüfek ve savaş arabalarından oluşmaktaydı. Ayrıca yeni savaş aletleri yapma denemeleri Babil'de çıkarılan arşivde görülmüştür. Orduları düzenli, profesyonel savaş komutanları tarafından yönetilmekteydi. Üç ayrı kola ayrılıyordu: Atlılar, mızrak taşıyanlar, arabalılar

kolu idi. Ayrıca yaycılar, savaş arabalarını kullananlar, kılıç taşıyanlar da bulunmaktaydı. Bütün savaş taktik ve emirleri kraldan çıkardı. Bu emirler çok düzenli ve sistemli bir şekilde icra edilirdi. Keldani kralları, fethettikleri ülkelerin krallarını serbest bırakarak onları sadece vergiye bağlayarak cezalandırırdı (Şir, 2001: 22).

1.1.17.1. Keldanilerinin Bilgi, Sanat ve Sanayileri

Sanat ve sanayi Keldanilerde en üst düzeye ulaşmıştır. Dokuma işlerinde çok ilerleme kaydetmişlerdir. Yün ve keten dokuma işlerinde fabrikaları ilk seviyeyeydi. Ayrıca işin ilginç tarafı bu işi sadece kadınlar boş zamanlarında yaparlardı. Bu dokumalar bütün dünyada ün kazanarak kral ve vezirler tarafından çok tercih edilmekteydi. Günümüzde de bu dokumalar hâlen devam etmektedir bu da eski geleneğin devam ettiğinin bir kanıtıdır.

Bu dokumalar bastonlu, işlemeli, doğal renkleriyle bütün dünyada ün kazanmıştı. Altını demirin üzerinde işleyerek nakış hâline getirdiler. Çamurdan tabak ve mutfak eşyaları yapmışlardır. Cam işlemleri ve taş üzerine nakış sanatında da ün kazanmışlardır. İngiltere’de bir müzede bu eserlerin bir kısmı muhafaza edilmektedir. Çamurdan yapılan kupa, kavanoz ve tabaklar dikkat çekicidir. Ayrıca Babil kazılarında bu tabaklardan bulunmuştur. Bu da Keldanilerin tabakları çok kullandıklarının kanıtıdır. Bu eserlerin bazıları, Paris Louvre Müzesi’nde ve Londra’daki bazı antikacılarda bulunmaktadır. Aynı zamanda ağaç sanatı ile de uğraşmışlardır. Ağaç üzerinde çeşitli nakışlar yapmışlardır. Ev inşaatında özellikle Lübnan’da bulunan piriç ağacını tercih ederlerdi. Keldaniler nakış sanatında da ün yapmışlardır. Krallarının kıyafetlerinin kuyruklarını taşta nakış etmeleri, damarları titiz bir şekilde işlemleri de en üst düzeyeydi. Bütün bunlar Babil’de çıkarılan kazılarda, taş eserlerde görülmüştü.

Tıp alanında ise Keldaniler fazla ilerleyememiştir. Bitkiyi en etkili ilaç olarak kullanmışlardır. Tıp alanıyla sadece kâhinler ilgilenmiştir. Tıp bilgilerine sihir-büyüyü katarak insanların gözlerini boyamaya çalışmışlardır.

Astronomi alanında ise diğer tüm ulusları aşmışlardır. Astronomiyi ve yıldızların hareketini gözlemliyorlardı. Seneleri 360 günden oluşmaktaydı. Bir yıl on iki aya, gün ise yirmi dört saate bölünmüştür. Zamanı ölçmek için su ve güneş saatini icat etmişlerdi. Astronomi hesaplamalarının doğruluğunu 1911 yılında basılan *Astroloji* kitabında vurgulamışlardı. Güneşin tutulmasının zamanını belirlemeleri bu alanda çok geliştiklerinin kayıdır.

Yazı sanatı da Keldanilerde çok yaygındı. Babil ve Musul kazılarında çiviye benzeyen eski bir kalem bulunmuştur, dolayısıyla çivi yazısını da kullandıkları düşünülmüştür. Bu yazıyı sadece kâhinler ve devlet adamları kullanmaktaydı. Bilim adamları bu yazıyı okumakta zorlanmış ancak şimdiki Keldani ve Arapça dilleri ile karşılaştırarak çözebilmişlerdir (Şir, 2001: 30,31).

1.1.17.2 Sosyal Kurum (Otorite)

Keldaniler aile olarak birbirlerine çok saygılı ve bağlı olarak yetiştirilmişlerdir. Kraldan köleye kadar aile içinde nasıl davranacaklarını bilirlerdi.

Evleri üç bölüme ayrılırdı. Bir bölümde kadınlar, diğer bölümde erkekler, üçüncü bölümde ise cariye ve hizmetçiler yaşardı. Yemekte ortaya büyük bir tepsi konularak herkes etrafında toplanıp yenirdi. Yemek dışı zamanlarda bir misafir ağırlanırken ya yatağın üstünde ya da sandalyede oturarak sohbet edilirdi. Londra'da Antikalar Evinde bir resimde kralın yatağında uzandığı bir elinde şarap diğer elinde ise bir gül tuttuğu, yanında sandalyede kralın eşinin oturduğu, etrafında cariyelerin hizmet ettiği, kıyafetlerinin uzun kuyruklu titiz bir şekilde işlenmiş olduğu ve kralın eşinin boynunda büyük taşlı bir kolye ve kulaklarında büyük işlemeli halka küpeler olduğu görülmektedir.

Kıyafetleri ise çok ihtişamlı ve ağırdı. Keten ve ipek kumaşlar kullanmışlardır. Elbiselerinin üzerine ayaklarına kadar uzanan pardösü giyerlerdi. Saç ve sakal bakımına özen gösterirlerdi. Saçlarını uzatıp ilginç şekiller vererek pırlanta, altın, gümüş ve değerli taşlarla süslerlerdi. Katoliklerin kullandığı taçlara benzer taçlar takarlardı. Kulaklarında küpe ellerinde çok sayıda bilezikler bulunurdu.

Her bir parmağında altından, gümüşten ya da bakırdan bir yüzüğün olması gerekirdi.

Kadınlar, başörtüsüz gezerlerdi. Kadınlar evlerinin ihtiyaçlarını mağaza ve dükkânlardan temin ederlerdi. Sokakta özgürce yüzleri açık bir şekilde gezerlerdi. Kraliyet kadınları ve devlet adamlarının eşleri dışarı çıkmazlardı çıktıkları zamanda da etrafları köle ve cariyelerle çevrilirdi. Kıyafetleri ise diğer kadınlardan farklıydı, yüzleri asla açık olmazdı yüzlerini kapatarak dışarı çıkarlardı. Keldanilerde birden fazla evlenmek çok yaygındı. Boşanma geleneği de vardı. Çocuğu olmayan kadın, onlara göre şeytan tarafından lanetlenmiş demektir.

Keldanilerde kölelerin sayısı oldukça fazlaydı. Krallar ve devlet büyükleri onları savaşta galibiyetlerinde getirirlerdi. Her kentte kölelerin satıldığı dükkânlar bulunurdu. Kölelerin boynunda halka üzerinde isimleri yazardı. Köle kuralları çığnerse para ya da ölümle cezalandırılırdı. Kanunlarında evlilikte eşler hukuku şartları geçerliydi. Vergi, zirai yerleri koruma ve miras kanunları da vardı. Bu kanunları bütün Avrupa bilim adamları hayretle karşılayıp kabul etti (Şir, 2001: 41).

1.1.17.3. Kilisede Dinî Ritüeller ve Bu Ritüellerin Uygulanması

Ritüel kelimesi, iki manaya gelmektedir. Birincisi bir topluluğun dinî uygulamaları için ikincisi ise iklim değişikliği için kullanılır. Burdan yola çıkarak kilise iklim değişikliği anlamını baharın mevsimi manasında uygulamıştır. Aynı zamanda lider seçme ve lideri kutsamayı da bu ritüellerle gerçekleştirirlerdi. Her sene baharda yeniden bu kutsama ve lider seçme ritüelleri yapılırdı. Bu kutsama işi kutsanan kişinin rüya görmesi, rüyasında tövbe çağruları yapılması böylelikle dinî ritüellerin ortaya çıkmasıyla başlanırdı.

Burada resul kavramı ortaya çıkar. Resulün anlamı seçilmiş insan, habercidir. Resul Allah tarafından seçilir ve dini yaymak, doğruluğu ve iyiliği öğretmek amaçlı gelir ve kilise tarafından kutsanır. Bu sorumluluk sadece kâhin, piskopos ve rahiplere düşmez bütün kilise müminlerine düşer.

Bu sorumluluk eskiden beri peygamberlik kavramında vardır. Peygamber; uyanık vicdandır, kralın karşısında milletin sesidir, adaletin simgesidir. Her olayda Allah'ın varlığını ve Tanrı'nın iradesinin her şeyden üstün olduğunu dile getiren kişidir. Çünkü tanrı insanların kalbine mutluluğu, güzelliği getirendir. Bugünkü kilise eski Hristiyan grubunun varisidir.

Kilise; Allah'ın varlığını, sesini, iradesi yaymak Allah'ın insanları hayatına alması için kurulmuştur. Peygamber keşfeden, çözen bir sanatçıdır. Böylece kilisenin rolü bütün bunları yaymak ve insanlara kabul ettirmektir. Devamlı dinî ritüeller düzenleyerek müminleri toplamak ve bu dinî iklim değişikliklerini onlara kabul ettirmektir (Sako, 2010: 15).

- **Çapraz Ölüm Haçı**

Haç ölüm çaprazının üstüne iki mumla birlikte konulur. Kilisedeki müminlere Mesih'in nasıl öldürüldüğünü hatırlatmak için bu ritüel gerçekleştirilir. Çapraz ölüm haçının çok büyük olması gerekmektedir, nedeni ise kilisedeki herkes tarafından görülmesidir. Mesih'in ölümünün simgesinin haç işareti olduğu için kutsal kabul edilir. Bu yüzden haç her zaman gözlerin önünde olmalıdır.

- **Helüye**

Kutsal kitapta Allah demektir.

- **Mum**

Kilise bütün dinî ritüellerde mumun kullanmasını tavsiye eder. Çünkü mum ve ışığı temizliğin simgesidir. Mum Hz. İsa'yı yani Mesih'i, içindeki yanan fitil de Mesih'in ruhunu temsil eder. Müminlerin de kilisede ibadetlerini yaparken mum yakmaları, namazlarının nurla Allah'a varacağına inandıklarını gösterir. Aynı şekilde mezarlıklarda ve kurban kesilirken de mum yakılır bu da sevapların tanrıya nuruyla ulaşmasının yolu olduğuna inanırlardı.

Bayramlarda kâhinlerin yakılan mumları kutsamaları âdettendir ve bir gelenek olarak her bayram da icra edilir. Çünkü her bayram sabahı kâhinler tarafından kutsanan bu mumlar kilise müminlerine dağıtılırdı. Kutsanan mumların ışığı

bütün bu dinî ritüellerin Allah'a ulaşmasının yoludur. Çünkü müminler kutsanan mumun ışığıyla aydınlanırlar (Sako, 2010: 28).

1.1.17.4. Doğu Bazyan Kilisesinin Yapımı

Bazyan Kilisesi, Kerkük'e yakın bir köyde yapılmıştır. İsmi bulduğu köyden almaktadır. Bu yapının inşa dönemi Sasaniler dönemi ile İslamiyet'in başlarına yani 626-635 yılına uzanır (Sako, 2010: 36).

- **Kilisenin Yapısal Yönü:**

Bu kilise büyük salon ve odalardan oluşur. Bu odalar rahibelerin kaldığı, salonlar ise dinî ritüellerin icra edilen yerdir. Ayrıca kilisenin içerisinde su kuyusu ve gıda depoları hatta mezarlar bulunmaktadır. Kilise heykelinin ortasında, yarım yuvarlak bir sandalye vardır. Kilise lideri burada oturur. Bu sandalyede 5-10 kişi arası oturabilir. Bunlar kilisenin rahipleridir. Doğu kiliselerinde bu sandalyenin kullanımı batı kiliselerinden farklıdır. Doğu kiliselerinde yarı yuvarlak şeklindeki bu sandalye rahibelerin ve liderlerin oturduğu namaz tonlamalarını yaptığı yerken batı kilisesinde ise kutsal kitabın konulduğu yerdir (Sako, 2010: 42).

1.1.17.5. Kilise ve Kutsal Yer

Kilisenin kutsal yeri sayılmaktadır. Kutsal yerde kâhinler ve rahipler gömülür. Aynı zamanda bu yerde kiliseye ait değerli eşyalar korunur. Kilise reisinin mutlaka gömüleceği yerdir. Müminler tarafından sıkça ziyaret edilir. Kilisenin ortasında yarım yuvarlak daire şeklinde bir sandalyenin bulunduğu, kilisede kutsal yerin ve haçlı ölüm masasının mevcut olduğu görülmektedir. Kilisede büyük salon ve küçük odalar vardır. Gıda depoları da mevcuttur (Sako, 2010: 55).

1.1.17.6. Süryani Ritüellerine Göre Kâhinin Yeri

“Ey kâhinler! Bakın hangi hizmete kalkışıyorsunuz, kalkıştığınız bu hizmet temiz, yüksek kehanetin en üst seviyesidir. Rabbin iradesini gerçekleştirdiğinizde ellerinizin arasında yükseliş, derinlik, samimiyet var olur.” Burada kilise, kâhinlik derecesi almaya çalışan kişilere hitap ediyor. Kehanetin Allah tarafından bahşedildiğini ve bu kehanetin önemini açıklamaktadır. Dolayısıyla kâhinlerin yetkileri yer ve gökte aktif olduğu ve yetkilerinin üzerinde sadece Allah'ın olduğu anlatılmaktadır (Sako, 2010: 58).

1. Kehanetin anlamı

Kâhin Arapça bir terimdir. Anlamı görülmeyeni bilmek tahmin etmek ve bilinmeyenle ilgili konuşmaktır. Dinsel açıdan kâhin birinin emri üzerine bir ihtiyacı gideren, sırları bilen ve açıklayandır. Yahudilerde kurbanlar verilen, Hristiyanlarda ise de gökte ve yerdeki hizmetçidir.

- Gökteki hizmeti: Gökte kâhinlik Allah'ı kutsamak ve ismini yüceltmektir. Bu hizmeti bütün gökteki melekler ve varlıklar yapmaktadır. Bununla beraber kehanet mertebesini hak eden insanlar da yer almaktadır. Kâhinler yerde, Allah'ı kutsamak ve insanlara doğru yolu göstermek için varlardır. Ayrıca davranışlarında dürüstlük ve dindarlık bulunur. Ayrıca insanlara dinî ritüellerde yardımcı olur.
- Yerdeki hizmeti: Yerde Allah'ın adını kutsamak ve övmektir. Bu hizmete her Allah'a yalvaran mümin iştirak eder. Allah'ın oğlu olan her mümin Allah'la kulun arasında araç olarak Allah'a, insanlara yardım etmek için yalvarmaktadır. Bütün insanlar için Allah'a yalvarmaktadır. Dinî sırları yaymak ve kutsallık kavramını almak bir tek kâhinlere verilen görevdir. Allah kâhinleri bu görevler için seçmiştir. Kâhinler bu görevleri bütün hayatları boyunca yaparlar ve bunları öğrenmek için dinî okullara girerek eğitilirler.

Kâhinin yetkisi büyüktür, kâhinde bulunan yetki dünyadaki hiçbir insanda bulunmaz. Kâhin; kilisenin kapısının ne zaman gökyüzüne açıldığının, ateş kapılarının da ne zaman dünyaya açıldığının habercisidir. Gökyüzündeki meleklerle bile kâhinlere verilen yetki ve sorumluluk verilmemiştir. Gökteki

mertebeleri yüksek, yerdeki sorumlulukları derindir. Söyledikleri emir olarak sayılırdı.

2. Kâhinlik ve Yerdeki Krallık

Yerdeki krallığı ve kâhinliği mukayese etmek hakkında kilise şöyle söylüyor:

Krallık ile kâhinliğin ikisinin de aynı pınar olduğu ve bu pınardan aynı ahkâm ve dinî hükümlerin çıktığı vurgulanmaktadır. Krallar yerdeki hükümlere, kâhinler ise gökteki kanunlara hakimdir. Allah diyor ki: “Ey kâhin sana verdiğim bu yetkiyle sorunu çözdüğün zaman ben çözüyorum, bağladığın zaman ben bağlıyorum ve salavat getirdiğin zaman da ben kabul ediyorum.” Mesih’in kiliseden isteği kehaneti büyük adamlara, zenginlere değil; mütevazı, temiz ve iffetli olanlara verin.

3. Kehanetin Yeri ve Önemi

Süryani ritüellerinde, kâhinin önemi Allah tarafından seçilmesi ve ona kimsede olmayan yetki verilmesinden gelir. Kâhin Allah’ın adını kuşatarak ve yücelterek hayatını geçirmesi, Allah’a yalvararak dua edip namaz kılması, Allah’ın var oluşunu düşünerek kendini nefsi şehvetlerinden arındırması ve sürekli gece gündüz ibadet ederek hayatlarını kilise ve Allah’a adayan kişidir.

4. Kilise Namazında Kâhin

Kilisede ölen kâhinler için özel bir dua ve namaz vardır. Bu duada “Ya Rabbi! Senin uğruna hayatını adayan, dünya zevklerinden, nefis ve şehvetlerinden vazgeçen, sürekli adını yücelten kutsayan, yerdekilere ve göktekilere hizmetçi olan bu kulunu sen diğer mümin olmayan tembel ve nefesine yenilen kullarından ayrı tut. Onları kendi nurunla aydınlat Allah’ım.” Bu dua ölen kâhinin öbür dünyada rahata kavuşmaları ve diğer insanlardan ayrı tutulmaları için okunur.

Son olarak Kâhin Allah’tan başka kimseye baş eğip, yalvarmamıştır. Allah’ın kâhine verdiği ve sunduğu yeteneği ne Cebrail ne Mikail ne de yeryüzündeki başka hiçbir insana verilmemiştir. Kâhin Allah’a Ya Rabbi beni yücelt demiş. Allah: Sen benden seni yüceltmemi istedin ben seni yücelttim, demiş.

Yeryüzündeki hiç kimsenin kâhinlerin değerini düşürmesine izin vermeyiz, çünkü kâhin temizlik, saflık, Allah tarafından seçilmiş, insanlığa aydınlık yolunu gösteren kişidir. Kim ne derse desin asla bu düşüncemizden vazgeçmeyeceğiz. Çünkü kâhinler Allah ve Mesih ile bağlarımızı güçlendiren araçtır.

1.1.17.7. Doğu Kilisesindeki Bazı Dinî Ritüeller

Bu kilisede her namazda, dinî ritüel ve uygulamada haçın olması şarttır. Çünkü inançlarına göre kilisedeki hiçbir namaz ve dua haç olmadan tamamlanamaz. Haç olmasa kilisedeki her şey eksik ve tamamlanmamış, yani kutsanmamış olarak görünür ve inanılır. Ayrıca bu kilisenin bütün dinî uygulamaları ve kiliseyi kutsama ritüeli, dört mevsimde olmaktadır nedeni de; kilisenin her durumda haç kullanımınıdır (Sako, 2010: 72).

1. Esrarlı Kilise

Esrarlı Kilisenin dinî ritüelinde, Mesih'ten ona verilen sırları açıklaması rica ediliyor. Bu sırlar çok büyük ve değerlidir nedeni ise: Bu sırların Kutsal kitap İncil'den çıkmasıdır. İkincisi haçın olmasıyla uygulanır ve de kurtuluş sırları olduğu için çok önemlidir.

Kilisenin verdiği en önemli sırlardan biri kilisenin kurban vermesidir. Kurban kutsanarak kesilir bu da sembolik anlam taşıyan bir gelenektir çünkü Mesih'in kanını taşıdığına inanılır. Böylece kilise daha ruhsal, kutsal ve gönderilmiş olarak nitelendirilir.

2. Gelin Kilisesi

Doğu Kilisesinin taşıdığı en önemli soy adıdır. Buradan evliliğin anlamı ve namazdaki derecesi türetilir. Kiliseye nasıl Hz.Mesih sahip çıkıp koruduysa aynı şekilde bir damadın da gelini koruması gerekir. Mesih kiliseyi korumanın yolunu kiliseye sahip çıkıp Allah'ın ona verdiği sırları kiliseye vererek bulmuştur. Aynı zamanda kiliseyi dinsizlikten ve puta tapmaktan kurtardı. Ayrıca kiliseye kendi cesedini kurban vererek temiz kanıyla kiliseyi kutsamıştır. Böylece kilise temiz

ve kutsal olarak eş tarafından yani Mesih tarafından korunup kutsanmıştır. Her eşin zevcesini bu şekilde koruması gerekir. Mesih'te kiliseyle evlenerek kendini kurban ederek kiliseyi korumuştur. Kiliseye ölümsüz ve bir sevgi, aşk vermiştir.

“Ey kilise! Allah'ının kızı, nikahlandığın eşinle seni kutsayan, kanıyla temizleyen, senin ölümsüz olman için kendini kurban veren, mümin kalman ve adalet yolunda ilerlemek için kanını ve sırlarını sana sunan, seni sonsuz saadete çeken seni süslü, güzel bir gelin yapan eşin ile gurur duy ve mutlu ol. Kendini sana kurban ederek öz kanıyla sana ruhi şarabı içiren damadınla sevinç duy ey gelin.”

Kilise, Mesih'in, kanıyla karanlıktan ve günahattan kurtardığı nişanlısıdır. Kiliseye mutlu bir hayat ölümsüzlüğü vaad etti, kendini bu yükseliş ve güçle süsle ve ona şükrederek gerçek iman ve inancını sun.

Böylece kilise sevinir ve mutlu olur. Kilisinin onun için kendini kurban verene şükretmeyi sunması gerekir.

“Hayırlı olsun sana, Mesih damadın seni mübarek kanıyla vaftiz eden eşin. Mesih'ten yani damadından başka bir damat isteme, çünkü sana kendini, cesedini, kanını kurban veren damadındır. Senin için ezelden sonsuza dek gerçek damattır.”

“Şükret ey kilise ve süslen güzel gelin. Kralın eşi ve aydınlığı kızı olduğun için, göksel semada sahip olduğun için süslen. Seni affeden seni vaftiz suyuyla temizleyen eşinle mutlu ol.”

“Ey kilise Allah'ın himayesi Mesih yoluyla sana verildiği için güçlü ve temiz ol. Allah sana adalet ve hak damadını gönderdiği için sevin ve dünyaya adaleti doğruluğu ve müminliği yay.”

3. Kilise Eski Yapının Yenilenmesi

Kilise eski yapının mükemmelliği ve göksel krallığın örneğidir. Kilise dünyada Mesih'in ikinci kez gelmesini bekleyerek yaşamaktadır. Namaz kılmak kilisenin en önemli ritüel ve ibadetlerinden biri sayılmaktadır, çünkü Mesih'in kilise için

feda ettikleri, kendi kurban etmesi ancak salavatla namaz kılarak, dua ederek karşılık bulmaktadır. Mesih'in, kutsandığı ve yaptığı şeylerin, aynısını Musa da yapmaktaydı. Musa bu değerli yeri kurban adayarak aldıysa, Mesih'in kendini kiliseye kurban vermesiyle nasıl bir yer aldığını unutmamız gerekir. Son olarak kiliseyi kutsama geleneğinin aynısı, Yahudi yapıyı yenilemesinden alınmıştır.

Bu yüzden kilise yerdeki göğün örneğidir ya da göğün yerdeki başlangıcıdır. Yani göksel duadır:

“Ey Mesih, yeryüzündeki seni yüceltenler için tıpkı gökteki evin gibi güven ve barış limanlarını kuran, ey gökyüzünde babasının sağında oturan, ey yüceltilmiş kral; kiliseyi kutsallığın, iyiliğin ve haçın bereketiyle dolduran.”

Mesih kiliseyi, semavi gök kurallarıyla kurdu. Kiliseyi karanlıktan aydınlığa ve yüksekliğe taşıyarak, müminlerin ve sevenlerinin içinde yaşamasında ve inançlarını uygulamalarında yardımcı olmuştur. Allah en yücedir en muazzamdır ve seni kendisinin yanına, semaya yükseltir.

Günümüzde kilisenin, insanlara hatırlattığı derslerin en önemlisi, şeytanın kiliseye girmesi için savaşmasıdır. Bu uğraşları da başarısızlıkla sonuçlanır. Bu olay çok eskiden beri kilisenin fikir ayrılığına düşmesinden kaynaklanmaktadır. Kiliselerdeki dava şimdi tek fikir-tek el olarak bütün bu ayrılık ve bölünmelere galip gelmektedir. Çünkü birlikten inanç ve güç doğar ve kiliseye karşı her suçlama kilise düşmanlarından korunmaktadır.

4. Kazanan Kilise

Her yıl kilisenin aynı zamanda “baharda” gelenek ve ritüelleri gerçekleştirmesinin nedeni, Mesih'in tekrar gelmesini beklemektir. Çünkü kilise yerin gökyüzüdür. İkincisi kilise, Allah'ın kutsal ve mübarek haçı ile kutsanan ve yüceltilen kazanan gelinidir.

“Ey kilise, Kralın Mesih damadın, seni vaftiz eden kanıyla kutsayan, seni aşkıyla aydınlatan eşin sevgilin için duanı terennüm et. Sana sonsuz galibiyeti veren,

yaşayan haçıyla şeytanı ve tuzaklarını yendiğin sevgilin için söyle. Mübarek Allah'ın Davud'u kazandırdığı gibi seni de kazandıran Rabin için dua et ve ilahini terennüm eyle.”

Haçın şeytana karşı büyük bir silah olmasına rağmen, Allah kiliseye Kudüs'ün ruhunu vererek kiliseyi, düşmanlara ve şeytanlara karşı daha da güçlü ve inançlı kılmıştır. Şeytan ve onu izleyenler hiçbir zaman artık dinsizliği kiliseye sokamayacaklardır.

“Kilise için dua edin ve ilahilerinizi, salavatlarınızı esirgemeyin. Ey Kilise her sene aynı mevsimde aynı ağızda damadın için ilahini ve salavatını getirerek terennüm et.”

Son olarak kilisenin kendisiyle gurur duyması gerekir. Çünkü kilise bütün yolsuzluklara, adaletsizliğe ve dinsizliğe karşı çıkıp galip gelmiştir. Kilisenin Allah ve Mesih tarafından yüceltiildiği ve kutsandığı kilise, kucağını bütün gönderilen peygamberlere, meleklere ve rahiplere açmalıdır. Çünkü kilise sayesinde müminler toplanmıştır ve insanlar putlara iman etmeyi bırakmaktadır. Kiliseye bunlar sunulduğu için bütün zorluklara göğüs gererek galibiyeti sağlamıştır.

Aile namazı örneği

-Başlangıç Namazı (Baba ya da anne tarafından kılınır.)

“Ey babamız olan Allah, kilisenin devrinde biz babalar, çocuklarımıza karşı görevimizi hatırlıyoruz. Çocuklarımız yaşayan bir kilise olmaları için, onları iyi yetiştirerek imanı, ahlakı, doğruluğu onlara öğretiyoruz. Allah’ım hikmetinle çocuklarımızın ve bizim senin iradeni tanımamızı ve bilmemizi sağlar. Sana her daim şükür etmemizi bize hatırlat” (Sako, 2016: 20).

Bu namazda söylenen terennümlerden:

-Allah'a iman getiren herkes için tövbe et	Yolunda yürüyenler.
Yorgunluktan kendi etini yiyorsun. içindir.	Tövbe de hayır da senin
-Kadının barlı bir ağaç gibidir.	Evinin etrafında.
-Zeytin taneleri bankası	Sofranın çevresindedir.
-İman getiren adamı	Allah böyle kutsar.

Kilise ve Türkmen Hristiyanların İnancına Göre Mutlu Ev:

Mutlu ev, maddi yönden hiçbir şeyin eksik olmadığı ev anlamına gelmez. Aile için gerçek mutluluk aile fertlerinin birbirine karşı besledikleri sevgi ve saygıdır. Burada bir babanın evladı için harcadığı emek ve bir annenin çocuğuna verdiği huzura değinilir.

Çocuklar ise bu mutluluğun tadını çıkararak kardeşleriyle huzurlu yaşarlar. İşte gerçek mutluluk Allah tarafından mümin insanlara bu şekilde verilir. Kiliseye bağlı mümin Hristiyanların inancına göre gerçek aşk, Allah’a karşı beslediğimiz inanç ve imanımızdan doğmaktadır.

Buna bağlı bir tonlama:

“Tek Ananın Evlatları”

Aşk ve uyumda tek annenin evlatları	Fedakâr annenin evlatları.
Sloganımız saf açıktır.	Mülk Mesih içindir.
Övgü ilahilerinizi söyleyin.	Galibiyet Mesih içindir.
Bize aşkı tavsiye eden Mesih	Gece yemeğinde
Bize yaralı kalbinden su veren	Kardeşlik sevgisi
Bizde Mesih bir örnektir.	Kalpte olduğu için
Kapsamlı doğru aşktır.	Zorlukta ve rahatlıkta

Aile, Hristiyan inancına göre küçük bir kilisedir

Allah evlilik şirketini, insan toplumunun temelini teşkil etmeyi sağladı. Nimetiyle de Mesih ve kilisede büyük sır kıldı. Bu nedenle evlilik kilise ve Mesih hayatında büyük yer teşkil eder. Evlenen bir çift Hristiyan'ın görevi, çocuklarını kilise inançlarına göre yetiştirerek onları imanlı mümin birey hâline getirmektir. Evli çiftler çocuklarının kalbine Hristiyanlığın temelini atan insanlardır.

-İstekler(İstek namazı)

(Evlatlardan biri tarafından kılınır, diğerleri, Allah'ım kabul eyle, der).

-Allah'ımız, bizi en iyi şekilde yetiştirmeye çalışan anne ve babalarımız için, onlara sağlık ve nimetini ver diye sana yalvarıp namaz kılıyoruz.

- Allah'ımız, bazen geleceğimiz ve işimiz için attığımız adamlar başarısızlıkla sonuçlanır, bu nedenle bizi güç ve kuvvetinden ayırma başarısız olsak bile yolumuzdan ve inancımızdan vazgeçmeyelim.

- Allah'ımız, -bütün tanıdık ve akrabalarımızın ismini söyleyerek- onlara da aşk dolu bir aile hayatı sürebilmeleri için senin için namaz kılıyoruz.

Umutlar ve Merak:

Hristiyanlara göre, kiliseye bağlı olmak sadece orada namaz kılmak veya belirli bir dinî ritüel için olmamalıdır. Her zaman toplu bir şekilde namaz kılmak, Allah'a ve Mesih'e inanmak, kalplarının aşklarıyla dolu olması demektir. Çünkü Allah kutsal kitabında diyor ki, "iki kişi namaz için ve ibadet amaçlı toplansa üçüncüleri ben olurum." Dolayısıyla bu namaz işi, yorgunluğu ve gündüzü hepsini kuşatır. Buna dayanarak Hristiyan her ferdin ailesi aşk ve imanla birbirine bağlanmak Allah'a yakınlaşmak için barış namazı kılmalıdır. İnançlarına göre bu namaz barışı aile bağlılığını güçlendirir. Örneğin:

Barış Derecesi:

Barış ve sevgi hayatımızı zenginleştirir. İsteğimizi bu yönde açıklamak ve barışı paylaşmak için kılınan namazdır.

(Ya Rab El-Selam)

Ya Rab El-Selam Üstümüze barış yağmurunu yağdır.

Ya Rab El-Selam Kalbimizi barışla doldur.

Ya Rab El-Selam Memeleketimizde barışı sağla.

Pazar Günü Bağlılık ve Mesih'in Kutsaması:

Ritüel fikri, Mesih'in, Allah'ın oğlu olmasıdır. Böylece kimliği konusunda tartışmayı tamamen kaldırmıştır. Bu bilgi ve inanış eskiden beri Hristiyanlar arasına benimsenip günümüze kadar gelmiştir. Dolayısıyla Hristiyanlar bu inancı ve bilgiyi bütün dünya toplumuna nakledip yaymalarını bir sorumluluk olarak nitelendiriyorlar.

Kilise Hristiyanları, her senenin ilk pazarın müminleri kiliseye davet ederek Yasun yani Mesih'in Peygamber olduğu kiliseyi kurtarmak için gönderildiğini ve Allah tarafından kutsandığını insanlara aşkla, sevgiyle, mantıkla kabul ettirip bu olayı benimsemeleri sağlar. Göksel temeli olan kâhin insanları, bütün hayati tavırları, imanları ve düşünceleri ile yükseltmeye geldiğini söyler. Maziye, karanlığa dönüş olmadığını hatırlatır.

- Onun için ilahi yazın ve söyleyin.
- El-Kuddüs olan ismiyle övünün.
- Allah'tan gurur ve yücelik talep edin.
- Mucizelerini zikredin.
- Kendisi İlahımızdır.
- Sonsuza kadar çağı zikredilir.
- İbrahim'le geçirdiği çağdır.

Çoğu kez insan Allah'a seslenerek ondan cevap gelmesini bekler. Çünkü cevap gelmesi, Allah'ın insan hayatında mevcut olduğu demektir. Emin olalım ki Allah her zaman kulunun yanındadır hiçbir zaman insandan vazgeçmez. Bu nedenle bize oğlu, Mesih'i gönderir ve hayatı bizimle paylaşır. Bu nedenle Hristiyan müminlere düşen devamlı Allah'tan dilemek ve dua etmektir. Böylece Allah'a devamlı irtibat hâlinde olduklarına inanılır. Dolayısıyla sürekli tesbih ve zikrederek Allah'ı hayatlarından hiç çıkarmamaları gerekmektedir. Ayrıca her zaman hazır ve duyguları gerçekçi bir şekilde olmalıdır.

“Hazır Kalp İlahisi”

Kalbim hazırdır Allah'ım.

Kalbim hazır.

Kalbim hazırdır Allah'ım.

İlahi söylüyorum.

Erkenden kalkacağım.

Bütün milletler önünde seni kabul ediyorum

Allah'ım. Gökyüzüne yükseleceğim Allah'ım. Yüceliğin bütün dünyada olsun.

Merak ve Soru

Türkmen Hristiyanların inanişına göre; görmedikleri Allah'ın sesini duyma yolunun, Allah'ı hayatlarının sesi yaparak, Allah'a teslim olmaktır. Kelamını uygulamaktır. Meryem Ana'nın tavsiyelerine uymaktır. Zamanında Zekeriya'nın

Meryem Ana'nın yaptığı gibi kulak verip kalplerini açmaktır. Yani namaz kılarak Allah'ın sesini duyacaklarına inanıyorlar. Örneğin:

1. Zekeriya'nın Hadisesi

Kilisenin kurtuluş tarihi boyunca, Allah'ın insanla konuştuğuna dair birçok örneğe rastlamaktayız. İnsanın zaafını, tedavisini ve Allah'tan talep etme iradesini güçlendirmek için Allah'la insan arasında bu konuşmaların geçtiğine inanılır.

2. Meryem Ana'nın Hadisesi

Hız.Meryem de meleğin sesine kulak vererek Allah'a inandı ve onun davasını kabul ederek oğlu Mesih'i doğurdu. Oğlunun yüceleceğine emindi. Bu olay gerçekleşti. Hız.Meryem'de Allah'a inanarak doğru yolu buldu.

(Milat) Mesih'in Miladı ile İlgili Yapılan Tören

Bu törende bütün Hristiyan âlemi Mesih'in miladını kutlar. Ama gittikçe bu kutlama ve tören dinî bir ritüel şeklinden eğlenceli dinle alakası olmayan bir tören hâline dönüşmektedir. Böylece bu tören müminler arasında sosyal bir kutlama ve tören hâline gelmiştir. Bu kutlamaya iman ruhunu katmak için kılmaları gereken bir namaz olduğuna inanarak bunu bir gelenek hâline getirmişlerdir. Örneğin:

Bu namazda söylenen dua (ilahi)

“Ey mağara çocuğu, doğduğun gün meleklerle barışın müjdesini verdik. Kalbimizde seni kabul ederek bütün kardeşlerimizle seni benimsediğimizi paylaştık.”

İncil'den sonraki İlahiler, Tonlamalar ve Melodiler:

İncil'den sonraki Süryani İlahiler, Süryani Kilisesinin ilahileridir. Melodiyle ilahi birleşerek müminin kalbindeki imanı güçlendirir. Bu ilahiler Süryani dilinde yazılan Arapçaya çevrilen ama Süryani tonlamasının melodisini taşıyan beyitlerdir.

Âmin!

Sana Tövbe Ederek Sığınyorum Ey Kilise!

1. Sana tövbelerimi sunuyorum. Ey iman dolu kilise!

Gökten sana güzel haber var.

2. Düğününde susayan birini duyuran bir içecek verilir.

Ateşi ekmekte ye, suyu şarapta iç

Güzelliğine girersin ve hayatı alırsın

3. Yasu soruyor ben kimim sizce?

Sen yaşayan Allah'ın oğlusun

Hayatımız boyunca ona tanıklık ederiz.

Aşk ve vefayla, ruhla hakla

İncil'e bütün bağlılık ve emanetle.

القسم الاحتفالي

مقترحات القداس (تراويل ما بعد الانجيل)

أحد تجديد الطبيعة سَمَّ حَمًا وَسَمَّهَا حَبًّا (سَمَّا أُنْسًا)

حم: لهَمَّعة حَبًّا

طوبى لك يا كنيسة الايمان

بيات

Şekil (27) Dua (İlahi)

Çeviri Yazı

Tövbelerim sana ey iman dolu kilise!

(Bayat)

Ey iman dolu kilise sana tövbe ederim!

Çünkü sen de oğul sesi gök gürültüsü gibi çakıyor.

Sana yılmayan bir koruma verdi.

Kutsal taş köşe başı oldu,

Mübarektir kilisesini aşkla feda eden.

Zekeriya'nın Hadisesi:

Tebarek Allah El-İlah

(Bayat)

احمد بسارة رحمة من صفات وهمجته (منها الحناء)

حم: مَعْسًا نَهْنَةً خَبَاه

تبارك الرب الاله

بيات

٥١

Şekil (28) Tebarek Allah'ül-İlah

Çeviri Yazı

Tebarek Rab İlah-i İsraille, çünkü milletini ziyaret etti ve kullandı.

Davud'un evinde kudretli ve sadık kaldı.

Saltanatını hatırlatarak merhametini gösterdi,

Yüce Peygamberliğe, davet edileceksin ey çocuk,

Allah'ın karşısında milletini öğretip, yetiştireceksin.

Hız. Meryem'in Hadisesi:

Sessiz Dua

(Acem)

أحد بشارة العذراء مريم سَبَّحَها وَهَمَّحَها وَكَبَّرَها (مَسَدًا وَخَمْدًا)
 حمد: كَرَّمْنَا قَتْنَه

في صمت الصلاة

عجم

Şekil (29) Sessiz Dua

Çeviri Yazı

Sessizce secdeye yatarken, Cebrail Meryem'e müjdeyi verdi.

Müjdeyle çocuğun fakir olarak doğmasını kabul etti.

Kalbini açtı ve Allah'ın verdiği hayatını adadı.

Allah'ın kurtarıışı gelmektedir

Nihavend

أحد ولادة يوحنا سمَّ حَقًّا، وَمَعَكِبِه، وَمَسَّحُ صَحْبَتُنَا (مَسَّا حَسْبًا)
 حم: مَسَّا نَهْنَه حَبَاه

نهاوند

خلاص الرب ات

Şekil (30) Allah'ın Kurtarışı

Çevirisi

Allah'ın kurtarışı derin duygularla gelmektedir.

Şimdi Yuhanna'yı barındırarak kutsuyor,

Yasu'un yolundan sonra gelmektedir,

Kendisi çölde bağırarak bir sestir.

Hakkın ve Kalbin kralı Rab için

Hayat ve insan için merhametini çağırıyor.

İnsanı Canlı Olarak Sevdim

Hicaz

القسم الاحتفالي

مقترحات القداس (تراثيل ما بعد الانجيل)

الأحد السابق للميلاد سَحَّ حَقًّا وَمُزْمَكًا هَذِهِمَا (مَسْنَا اَحْنَدًا)

حم: مسم هكهمه

احبيبت الانسان حبا

حجاز

Şekil (31) İnsanı Canlı Olarak Sevdim

Çeviri Yazı

İnsanı canlı olarak sevdim, ilk vekil oldu.

Onu atan kalp, akıl ve yetenekler ile süsledim.

Senden insanlık için bir ses, aşkın herkesin aşkı olsun.

Ona tek baba sen oldun, o da sana mübarek oğul oldu.

Mesih'in Doğumu

Bayat

حم: مسم هكهمه

ولد المسيح

بيات

Şekil (32) Mesih'in Doğumu

Çevirisi

1. Mesih kudsün ruhuyla Davut'un kızı Meryem'den doğdu.

Allah her zaman bizimle olarak ricamızı çevirmez.

2. Meryem karnında taşıyarak tatlı sütünden verdi.

Tüm canlıları besleyen insani sütle beslendi.

3. Yücelik yerde, gökte, barışta Allah içindir.

Kelepçelerimden Kurtuldum

Hicaz

القسم الاحتفالي

مقترحات القداس (لترانيل سابق)

عيد ختانة ربنا يسوع المسيح كاره وأمه وحنن (معدًا اضنًا)
حم: أوتهم حُكفًا (من وحي الموشحة الخامسة والعشرين من موشحات سليمان)

نجوت من أغلاله

حجاز

١- نجوت من أغلاله جئت إليك ربّي

Şekil (33) Kelepçelerimden Kurtuldum

Çeviri Yazı

1. Kelepçelerimden kurtuldum Sana geldim Rabbim

Kurtulmamın neresindeydin? Her zaman kurtaranım oldun.

2. Aydınlatıcı yolum. Yüzüme ışık kattı.

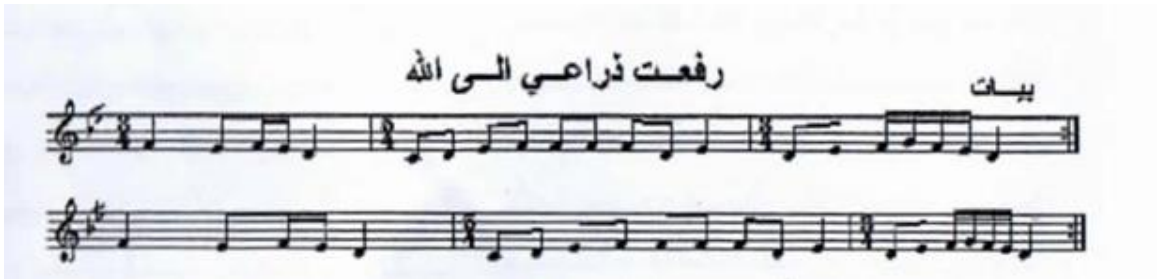
Benim için senden gelen bir güç oldu. Ve yıkılmayan bir güç geldi.

3. Aydınlatıcı yoluna girdim. Yanlarıma nurunu koydum.

Her yerim Nurunla aydınlansın

Allaha Ellerimi Kaldırdım!

(Bayat)

Şekil (34) Allah'a Ellerimi Kaldırdım

Çevirisi

Ellerimi Allah'a kaldırdım, yüce aşkın Allah'ı

Bütün kelepçelerimi ve iplerimden beni kurtardı.

Beni karanlıktan aydınlığa çıkardın.

Acıyı, darlığı, karanlığı hissetmemeye başladım.

Aşkıyla, sevgisiyle ve kurtarmasıyla beni yüceltti.

Bütün bu dua (salavat) ve dinî ritüellerin, sadece dinî inanç olarak yapılması değil bir gelenek hâline gelmiştir. Hristiyan Türkler her pazar, bahar mevsiminde bu gelenek ve göreneklerini yerine getirerek, bunu dinî görev olarak görmekte ve düzenli bir şekilde bütün kilise müminleri tarafından yapılmaktadır. Böylece kalplerinin daha da iman dolacağını bu ritüellerin, dinî inanç dua ve salavatlari

yerine getirerek ikinci kez Mesih'i göreceklerini sanırlar. Mesih ikinci kez geldiğinde bütün kilise müminleri, kâhinleri, papazları ve rahiplerinin onunla birlikte gökyüzüne yükseleceklerini ve Mesih'le hak ettikleri hayatı yaşayacaklarına inanıyorlar.

1.1.17.8. Hristiyanların Dinî Sırları Yedi Temel Sırdan Oluşmaktadır

Hristiyan dini yedi sırdan oluşmaktadır.

1. Vaftizlik ve Daldırma Sırrı: Bu gelenek bir ayla kırk gün arasında yapılmaktadır, Hristiyanlığa ilk adımdır. Bebeğin vaftiz olması için yapılmaktadır. Hz.Yahya Mesih'i Ürdün Suyu'na nasıl daldırıp çıkarması ile vaftiz ettiyse burada da bebek suya daldırılarak vaftiz edilir.
2. Miron Silmesi: Kutsal ruhun yağı. Bu yağ 20 farklı çeşit parfümden oluşur bu yağ karışımına kilise, papaları kutsayarak yılda bir kez perşembe günleri bir gelenek olarak yapılır ve dünyadaki bütün kiliselere dağıtılır. Suya katılarak bebek ve kişiler vaftiz edilir bununla da anlatılmak istenen suyun, ölüm ve hayatın sembolü olmasıdır. Yağ ise gücün ve günahların kayıp gitmesinin sembolüdür.
3. Mübarek Kurban Sırrı: Bu sırrında hedefi fedakârlık yani kurban vermektir. Kurban kesmenin hayra vesile olmasıdır.
4. Tövbe ve Barışmak: Zina yapmak, bebek aldırma, kasten katletmek gibi kişilerin tövbe etmesi gibi.
5. Evlenme Sırrı
6. Rahipliğin Sırrı
7. Hastalıkları Yok Etme, Kutsama Sırrı

1.1.17.8.1. İmad-Vaftiz Daldırma Sırrı:

Bu gelenek bebeği ve kişiyi vaftiz ederek kutsal suya daldırarak Hristiyanlığa ilk adımdır. Bebeği kutsal suya daldırma, Hz.Yahya'nın Ürdün nehrine daldırması

ile Hz.Musa'nın denizi aşarak denizden inançlı ve temiz çıkmasına benzetilir. Yani suya girip, temiz olarak çıkmasının bir göstergesi olarak kabul edilir. Bebeği de aynı şekilde suya daldırıp çıkarmak aynı manadadır. Bu gelenek bebeğin dünyaya gelişinden kırk gün ile iki ay arasında yapılır. Su ise kilise papazları ve kâhinleri tarafından üzerine okunarak kutsanır.

1.1.17.8.2. Vaftizlik Rütbesi

Hristiyanlığın ilk sırlarından biridir. Hristiyanlığı benimsemek ve öğrenmenin ilk adımıdır. "İsa dedi ki: Gidin ve bütün milletleri öğrenin. Allah olan Baba-Oğul ve Kutsal Ruhla vaftiz edin onları, size tavsiye ettiğim her şeyi onlara öğretin."

Vaftiz edilirken, mümin Tanrı ve kiliseyle birleşir. Biz tek ruhla vaftiz olarak tek ceset ve ruhta birleştik.

Bu şartları yerine getirerek zamanın en kuvvetli ve mukaddes kutlamalarını yaptık. Bu nedenle bu kutlamalara katılan müminlerin onlara verilen bu nimeti anlamaları, bu kutsal nimeti kabul etmeleridir.

- **Vaftiz edilmenin kutlaması ve sembolleri**

1. **Vaftizlik Evi:** Tapınağın iki kapısı vardır. Birincisi açık verandaya bakmaktadır buradan vaftiz edilecek kişi girer. İkincisi ise kilise içine giden yoldur, oradan kiliseye gidilir ve orada kişi katılımını ve bağlılığını ilan ederek, onu bekleyen mümin ve kilise mensupları onu coşku, heyecan ve namaz kılarak karşılarlar.
2. **Kutlama:** Eskiden cumartesi günleri yapılmaktaydı dolayısıyla nurlu aydınlık cumartesi olarak söylenirdi. Aydınlık bir gün olarak nitelendirmelerinin sebebi de vaftizlik, temizlik karanlıktan aydınlığa çıkmanın bu gününü de nurlu bir gün olarak göstermişlerdi. Aynı

zamanda İncil'in ışığının ve sevgisinin göstergesidir. Genel olarak vaftiz töreni, kutlamaların gelişerek her kilisenin kendi kültürel ve sosyal çevresine göre zamanla bazı değişikliklere uğramıştır. Bu gelenek bazı aşamalardan oluşmaktadır bazıları günümüzde de devam etmektedir.

3. **Vaftiz Evinin Kapısında Karşılama:** İsmi kaydetmek, ön namazlar, gün batımında şeytana sadakatsizlik etmek ve gün doğuşu yönünde imana tutunmak ve tezahür etmek gibi.
4. **Vaftiz Evinin İçi:** Suyu hazırlama, yağı adama, perşembe sınırlar günü, okumalar, kıyafeti çıkarma, kutsal alın ve omuzları silme, daldırma, beyaz elbise, kutsal Miron yağı, kilise mensupları tarafından vaftiz edilen kişiyi karşılama, kutlama, tesbih, secde, diz çökerek şükretmek.

1.1.17.8.3 Semboller

-İsmi Kaydetmek: Vaftiz öğrencisine yeni bir isim verilir. Azizlerin birinin ismi verilir genelde. Yeni kimliğine işaret etmek ve kilisedeki üyeliği ve bağlılığı kilise sicilinde kayıtlanır. Dolayısıyla ilerideki hayatında vaftiz edilen kişinin iş, meslek ve sosyal hayatı dahil herşey bu dosyada kayıtlanır. Bu dosya aynı zamanda hayat dosyası diye geçer.

-El-Tazim: Bu törende tazim edilen kişinin başına, piskopos tarafından gönderilen bir kâhin elini sürerek bazı dua ve salavatları okur, pis ruhlardan arınmasına ve şeytanlardan kurtulmasına yardımcı olur. İnançlarına göre, bu gelenekten geçen ve kâhin tarafından kutsanan, tazim edilen kişi, bu tazim aracılığıyla gökyüzüyle irtibata geçer.

İlahi hüküm kişiyi, şeytanın esaretinden ve etkisinden tamamen kurtarmış olur.

Bu aşamada kişinin tamamen şeytanın etkisinden kurtulması ve günah çıkarması için erkekler erkeklerle kadınlarda kadınlarla oturup yüzleşir. Kâhinler tarafından sorguya çekilirler bu sorguda yüzleri kapatılarak kalpleri açılır yani yüzlerini kapatarak çekinmeden kalp gözleriyle bakmaya başlayıp günahlarını dökerler. Böylece içlerindeki bütün şeytani günah ve kötülüklerden arınmış

olurlar. İçlerindeki ilahi korku uyandırılır dolayısıyla saadete kavuşarak şeytani duygulardan kurtulmuş olurlar. Yani düşman olan şeytan kaçır ve günahsız, huzurlu ebedi hayat devam eder.

-Şeytana Sadakatsizlik: İmana tezahür, silme geleneği ve inaç: Bu gelenekte yeni günün doğuşuna doğru çıplak ayakla durarak Allah için namaz kılınır. Çıplak ayakla duracaksınız Allah'ı selamlayıp, ellerinizi Allah'a doğru açıp namaz kılacaksınız. Daha sonra Allah için secde edip diz çökeceksiniz. "Şeytana sadakatsizlik ediyoruz, onun bütün kötü işlerine karşıyız ve kınıyoruz, Allah'la girdiğiniz anlaşmaya uyacaksınız, secde edip Allah ile oğlu Mesih ve Kutsal ruha inanıp, sadakat göstererek gökyüzüne doğru ellerinizi açacaksınız. Namaz kıldığınız gibi dua edeceksiniz. Kâhin ise ipekten özel bir kıyafet giyerek kutsal miron yağı ile kişinin alnını siler ve der ki:

"Şu kişi Allah-oğul ve kutsal ruh ismiyle silindi ve kutsandı." Daha sonra baba kişinin başını arkasından keten bir mendille siler. Ayrıca vaftiz edilen kişi şeytana sadakatsizlik ederken batı yönüne yönelmelidir imana tezahür ederken doğu yönüne yönelilir. Kiliselerimizde de bu gelenek günümüzde böyle devam etmektedir.

Bu Rütbenin Sembolleri Nelerdir?

1. **Diz çökmek:** Theodorus der ki: Diz çökmek düşmenin sembolüdür. Yani boynunu eğerek, ilk hataya düşüşünü Allah'a secde ederek göstermek ve yalvarmak hataya düşmeyi itiraf etmek ve vaftiz edilen kişinin düşünme duygusuna sahip olmasına iter.
2. **Gün Doğuşu ve Batımı:** Vaftiz olan kişi gün batımında şeytana sadakatsizlik eder, gün batımında olmasının nedeni de şeytanın kötülükleri, karanlığı temsil etmesidir. İmana tezahürün ise gün doğuşunda olması, Mesih'in nurunun aydınlığının, ışığın simgesi olmasıdır. Yani şeytana şirk ve sadakatsizlik etmek onunla bütün anlaşmaları ayaklarıyla basıp fes etmektir. Böylece cehenneme giden bütün yolları kapatarak, önünde Allah'ın cennetinin kapısı açılır. Bu nedenle gün batımından yani karanlıktan gün doğuşuna aydınlığa

yönelmektir. Kişi ise Allah olan “baba-oğul ve kutsal ruh ismine sonsuza kadar iman getirdim” demesi gerekir.

3. **Kâhinin Kıyafeti:** Kâhinin ketenden halis bir kıyafet giymesinin nedeni, bu yeni kıyafetin yeni temiz hayatın sembolüdür. Bu kıyafetin temizlik ve parlıltısı yeni barış huzur dolu bir hayatın yansıması olarak görülmektedir. Kâhin bu yeni kıyafeti herkesin içinde giyerek, insanların hayatlarını ruhlarını temiz ve parlıltılı bir şekilde süslemeleri anlamına gelir.
4. **Alın Silme:** Bu gelenek vaftiz edilen kişinin kendini Mesih’e adayarak arınmış olarak kendi özgür iradesiyle bu yolu seçmesidir.
5. **Ketenli Mendil:** Vaftiz edilen kişinin başına konulan keten mendilin anlamı özgürlüktür. Vaftiz edilen kişi diz çöktükten sonra ayakları üzerine durduğunda alını kutsal yağla silinir ve başına özgürlüğün simgesi olarak keten mendil konulur.

- **Daldırma Geleneği:** Bu ritüel bazı aşamalardan oluşur:

1. Kıyafet çıkarma
2. Tüm vücudu kutsal yağla silme
3. Bereketli ve kutsal suya daldırma
4. Beyaz kıyafet
5. Mühür ve kullanma

Daldırma töreninde kutsal vaftizliğe ilk adım atılır. Önce bütün kıyafet çıkarılır, sonra tüm vücut kutsal miron yağı ile silinir. Kâhin söylemeye başlar:

“Şu kişi Allah olan baba-oğul ve kutsal ruh yağıyla silindi.”

Bu aşamada kâhinin hazırladığı suya kişi, bebek-çocuk daldırılır ve kâhin üstündeki süslenmiş özel beyaz kıyafetiyle elini kişinin başına koyarak söyler:

“Şu kişi Allah olan baba-oğul ve kutsal ruh adıyla vaftiz edilir. Sonra vaftiz edilen kişi üç kez suya daldırılarak birincisi baba, ikincisi oğul, üçüncüsü ise kutsal ruh ismiyle bu eylem tekrarlanır. Kişinin imkânı varsa Âmin diye cevap verir. Sudan çıkarıldıktan sonra, beyaz kıyafet giyilir. Kâhin gelir ve kutsal ruhla mühürlendi, der. Kutlama ev törenin sonunda kâhin vaftiz edilenleri kilisede yuvarlak bir

şekilde yürütür. Kilisenin içinde bekleyen müminler ve kilise mensupları tarafından heyecan ve coşku ile karşılanıp birleştirirler.

Bu rütbe genel olarak aydınlık nurlu cumartesi günlerinde yapılır. Bu rütbenin ve geleneğin sembolleri:

1. Kıyafet çıkarma: Kıyafet çıkarma aşamasında kilisenin birçok papazlarına göre:

Bu geleneğin birçok insanın davranışlarını kötü sıfatlarını, kıyafetlerini çıkarması gibi özgür iradesiyle çıkarmasının simgesi olarak vurgulanır. Yani bu geleneğin inanç ve ahlaki değerleri nitelendirilir. Odaya girildiğinde eski kıyafet çıkarılır yani ahlaki kötülükler çıkarılır. Bu kıyafetler çıkarıldığında çıplak olunur ve bu çıplaklığın anlamı Mesih'in, çıplak bir şekilde haçlanmasının benzetmesi örneği anlamına gelir. Theodose, kıyafet çıkarmayı, ölü kefeninin çıkarılması gibi nitelendirilir. Hz. Yahya (Yohanne) ise bu geleneğin, eski hatalarının af olmasının simgesi olarak vurgular.

2. Vücut Silme: Bu geleneğin iki anlamı vardır: Birincisi Mesih'e mutlak bağlılıktır. İkincisi ruhsal bağışlıktır. Kıyafetlerini çıkardıklarında başlarından ayaklarına kutsal yağla silinerek arınmış kutsanmış olurlar. Böylece düşmanın ve şeytanın okları vücutlarına asla nüfuz etmez.

3. Suyun içine daldırma: Bu ritüeli de birçok kilise papazı, bu geleneğin ölüm ve kıyametin simgesi olarak vurgular. Yani Mesih nasıl haçtan mezara kaldırıldıysa, insan da günahlarından arınmak için suya daldırarak temiz hazır bir şekilde kıyametin gelmesini bekler.

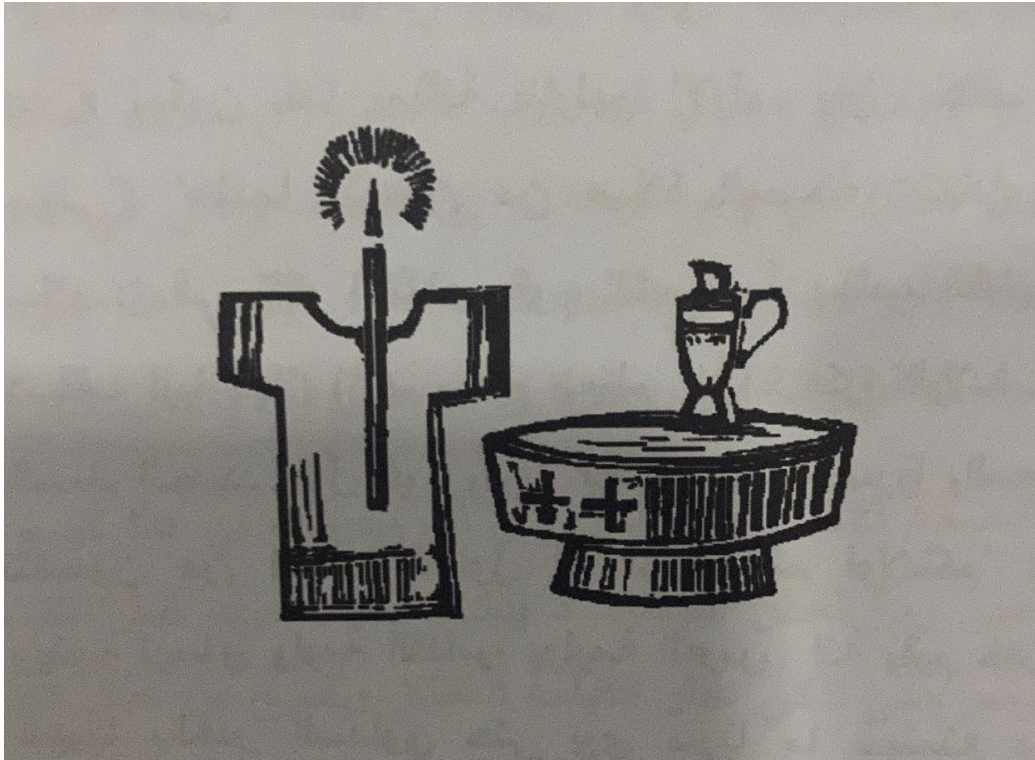
4. Beyaz Kıyafet: Beyaz kıyafet yeni hayatın simgesidir. Vaftiz edilen kişi yeni temiz ve arınmış hâline kavuşmasını hatırlatır.

5. Son Silme ve Mühürleme: Bu gelenekte kişi kutsanır ve tamamen arınarak kutsal ruhu edinmiş olur böylece rahip kökenli olur.

6. Kullanma Alışverişi: Bu gelenek genelde vaftiz töreninden sonra yapılır. Kâhin Vaftiz olanları kilise yürüyüşüne götürür. Orada kilise mensupları ve namaz kılan grup bekler ve karşılar. Kâhin selam verdiği kutsal selamlaşma

alışverişi başlar. Sonra ilahi adak ve kurban adakları kutsaması yapılır. Kutlamanın sonunda vaftiz edilenler kurbandan yerler, Silme namazı bittiğinde, kurbanları kutsamak için piskoposlara götürülür. Vaftiz edilen kişiler kutsanan kurbanlardan yiyerek, kutsal ruhtan emzirilmesine benzetilir.

Doğu Kilisesinde yenidoğan bebeklerin suçsuz, temiz oldukları için vaftiz edilmeleri sadece nimete kavuşma için yapılır. Mesih'le kardeş ve vücudunun organı olmak, içlerinde kutsal ruhu taşımak için uygulanır.

Şekil (35) Vaftizlik Rütbesi Sembolü

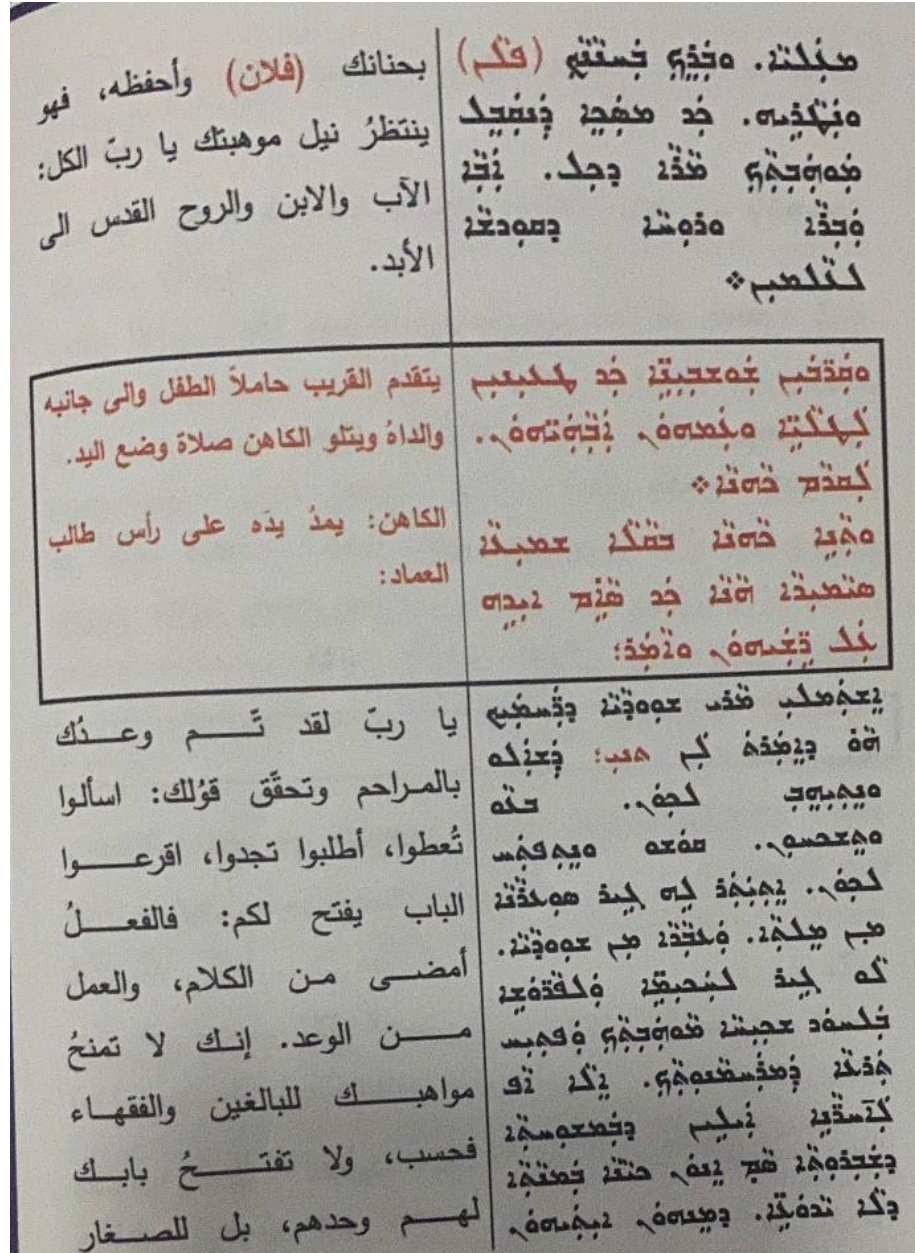
Vaftizlik Rütbesi

Kâhin, anne-baba ve vaftiz edilen kişinin yakınıyla görüşmeler yaparak eğitir. Vaftiz töreninin toplu olarak ve arefe günlerinde yapılması tercih edilir. Toplu bir şekilde olması da vaftiz edilen kişinin akrabalarına eğitmekte yardımcı olmasıdır. Kâhin beyaz bir gömlek giyer. Kilise çiçek ve mumlarla süslenir, salavat ve dualar kâhin tarafından açık, net ve anlaşılır bir sesle okunur.

Hazırlama Bölümü

Silme Duası Örneği

Akraba ya da bir yakını bebeği taşıyarak yanında da babası ile birlikte, kâhin ise eliyle dokunarak silme duasını okur. Kâhin elini vaftiz edilen kişinin başına koyar.

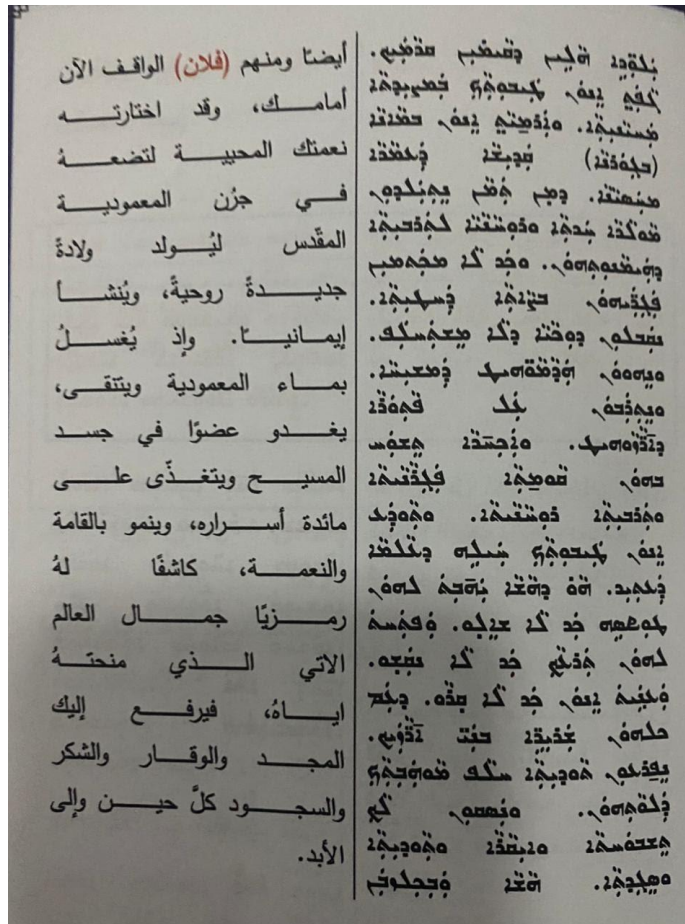
Şekil (38) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

-Ya Rab! Sözü'n Rahmetle Gerçek Oldu

-Sorun-isteyin, verilir. Kapıyı çalın açılır.

- Eylem kelamdan daha gerçekçidir.

Sen yeteneklerini sadece yetişkin ve âlimlere değil küçüklere de verirsin. Bunlardan şu an önünde duran şu kişi, nimetinden bağışlayarak vaftiz ve kutsanmayı ona nasip ederek yeniden doğmasına ve inançlı yetişmesini sağladın. Kutsal suyla yıkanarak Mesih'in temiz vücudunun bir parçası olarak yeni, temiz hayatın güzelliğini nasip ettin. Sana sonsuza kadar yüceliği ve şükranlarımızı sunarak secde edip diz çöküyoruz.

Şekil (39) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

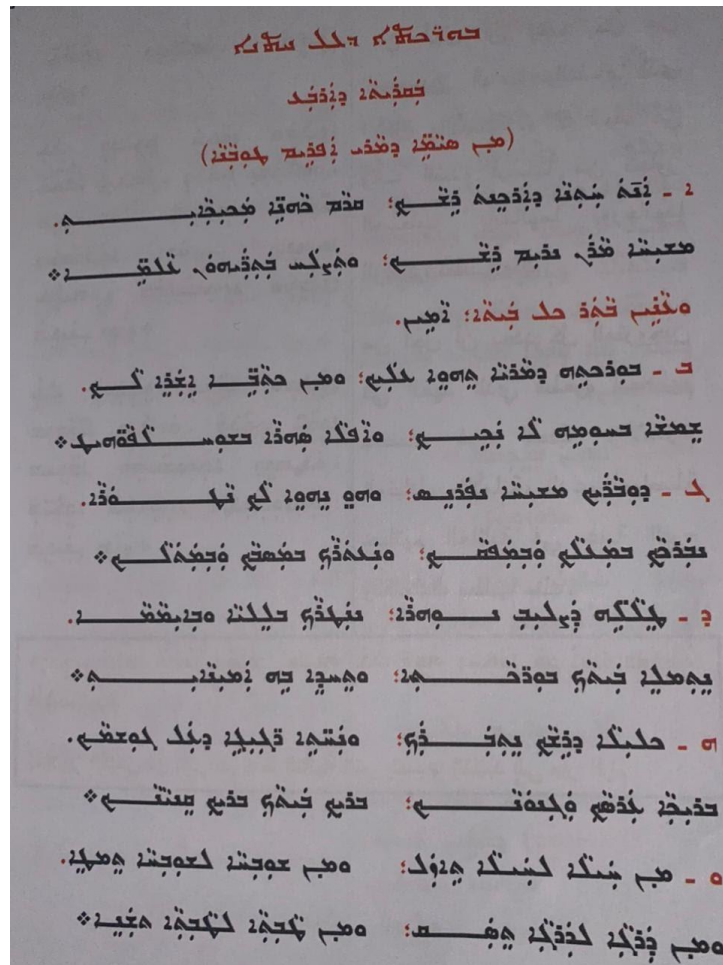
Şeytana Şirk ve İmana Tezahür Etmenin Dua Örneği

Vaftiz edilen yetişkin kişi gün batımına doğru durur, bebek ise yakını tarafından taşınır. Gün batımı karanlığın simgesi olarak kabul edilir.

Kâhin: Şeytana ve karanlığın gücüne sadakatsizlik ediyor musun?

Yakını veya akrabası: Evet

Daha sonra doğuya, gün batımına yönelik durulur, aydınlığın simgesi Mesih'e iman getirdiği ve ona bağlılığını ilan eder.

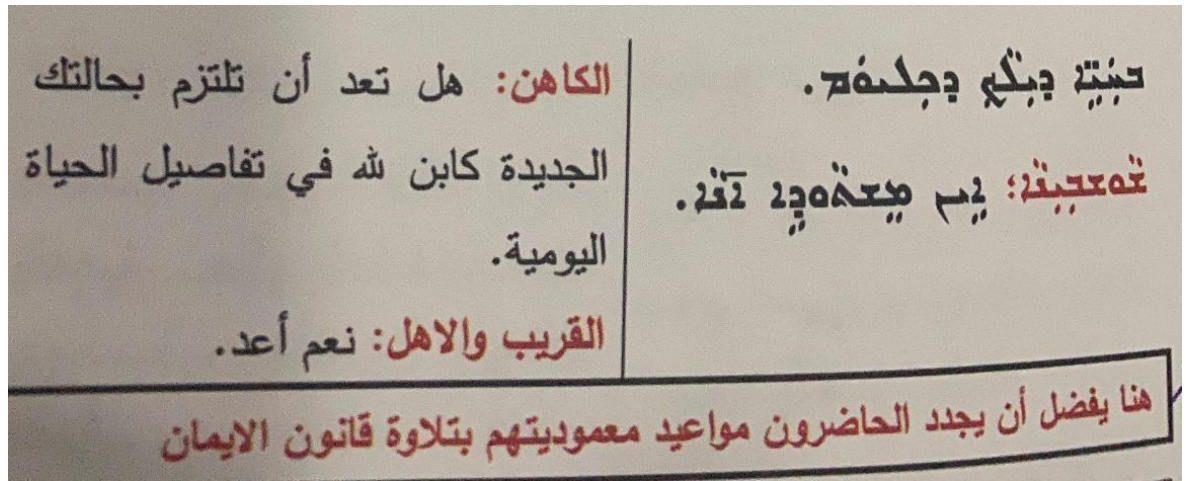
Şekil (40) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

-Kâhin baba olan Allah'a, yaratan Mesih'in ise oğlu olarak inanıyorsan, kutsal kilisenin birlik ve sevgisinin, önderliğinde kutsal bereketli bir hayatın sembolü olduğuna da inanıyor musun?

-Yakını ya da akrabalar: Evet, inanıyorum.

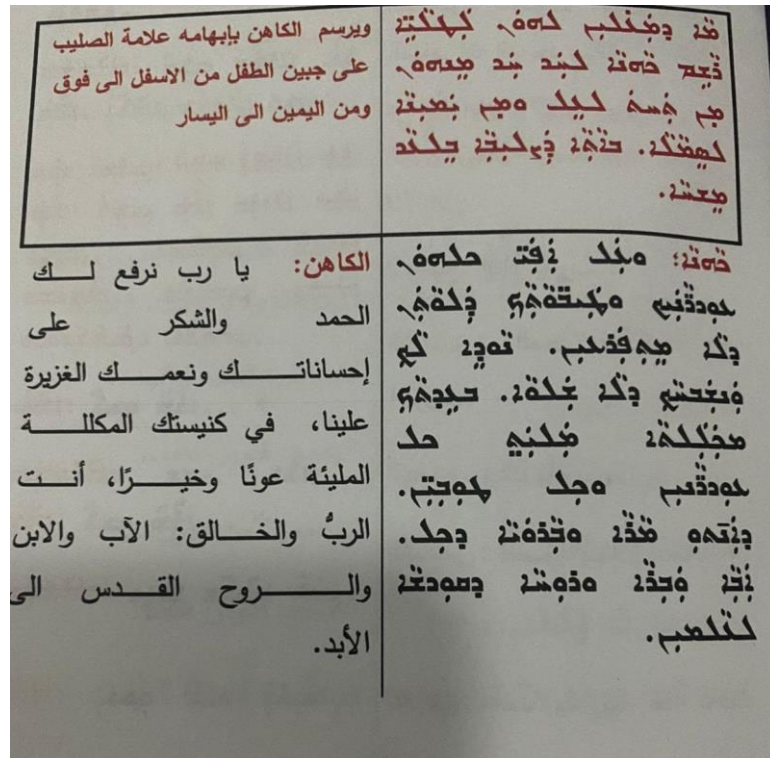
-Kâhin: Allah'ın oğlu olarak günlük hayatında devam etmeye söz veriyor musun?

-Yakını veya akrabalar: Evet, söz veriyorum.

Şekil (41) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

Burada istenilen oradakilerin vaftizlik dualarını iman kurallarıyla söylemeleri gerekir. Kâhin parmaklarıyla haç resmini bebeğin alına çizer.

Şekil (42) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

Kâhin: Ya Rab! Elimizi bize verdiğin nimetle sana kaldırıyoruz. Hayır ve ihsan dolu kilisende, sensin Allah ve yaradan: Baba- oğul ve kutsal ruh sonsuza kadar.

Herkes: Âmin, der.

الجميع: آمين.	مخمين: لا ييب.
إياك يا رب الكَلْ نشكر، وإياك يا يسوع المسيح نَسبِح، أنت باعث أجسادنا ومخلص نفوسنا.	هَمْصَقِب: كَجِ قَدَّ دَجَلَد قَهْوِب. هَكِ بُعْصَد مَحْبَتِن مَحْتَسِب. دِقْهَه مَحْتَقَدِن دِقْجِب. هِقْهَه قَدَّه تَد دِقْتَع.
الشماس: صوت الرب على المياه، الله المجد يرتفع.	مَحْتَقَدِن: تَلِسَه دَقْدِن بُلُج حَت. بَكَّه مَحْتَقَدِن دِقِب.
في هذه الأثناء: يصب الكاهن ماء في الجرن ويغطيه واضعاً فوقه الصليب والإنجيل.	هَمْصَقِب: تَلِسَه دَقْدِن بُلُج حَت. دَجِب حَت تَهْوِن حَقْدِن دِقِب. هَمْجِبِب كَهْوِن حَقْدِن. هَمْصَقِب كَلِبَتِن هَمْبِكَلِبِب كَلَس.
الجميع: إياك يا رب... من الأزل...	بُظِن: كَجِ قَدَّ... ❖
الشماس: المجد للأب... من الأزل...	مَحْتَقَدِن: حَس حَلح... ❖
الجميع: إياك يا رب... لنصل السلام معنا.	بُظِن: كَجِ قَدَّ... ❖
الشماس: لنصل السلام معنا.	مَحْتَقَدِن: مَبِي دَكْظِن بُظِن.
الكاهن: أنت يا رب حقاً باعد	حَسَه: بَقْهَه قَدَّ بَحْبُظِنِب.

Şekil (43) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

Ya Rabb, sana hepimiz şükrederiz ve Mesih'e tesbih ederiz. Sensin bizi dirilten ve nefsimizi kurtaran.

Bu aşamada: Kâhin kutsal suyu kavanoza döker üstünü kapattıktan sonra, üzerine İncil ve haç koyar.

-Herkes: Ya Rabbi inancımız ve imanımız sonsuzdur, diye seslenir.

-Kâhin: Allah'ım sensin bizi yaratan ve nefsimizi kurtaran. Her zaman şükranımız ve selamımız sana olmalıdır sonsuza kadar. Sana hamd ve secde etmemiz gerekir her zaman.

-Herkes: Âmin, der.

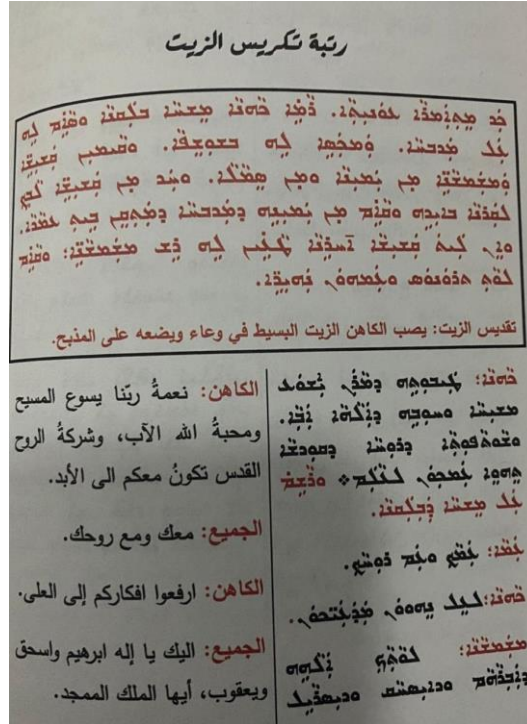
-Kâhin: Herkes yüksek sesle Tanrı'ya şükretsin.

-Herkes: Kutsal Allah ölümsüzdür, bize merhamet eyle.

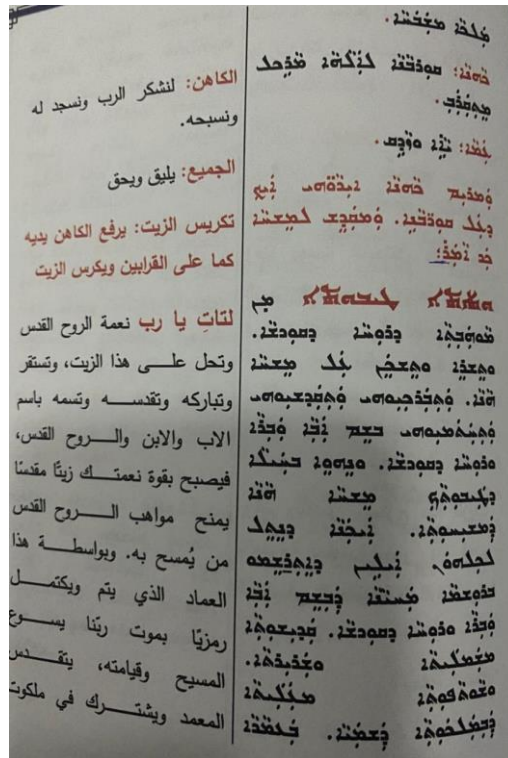
-Kâhin: Yücelik Allah'ındır.

-Herkes: Yakışır ve hak eder.

Bu aşamada kâhin ellerini kaldırarak yağı hazırlar, böylece yağ kutsanır ve kutsal silme töreni ve geleneği yapılır.

Şekil (46) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

Şekil (47) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

Vaftiz Yağını Hazırlama Rütbesi

Ey Mukadder baba! Canlı suyun kaynağı, senin bilgine akıl ermez bu bilgin ile bizi vaftiz suyu ile yeniden doğup yeni hayata getirdin. Şimdi gelsin ruhun ve bu suyu kutsasın. Şu kişiye güç kuvvet ve kurtuluş versin.

-Herkes: Âmin, der.

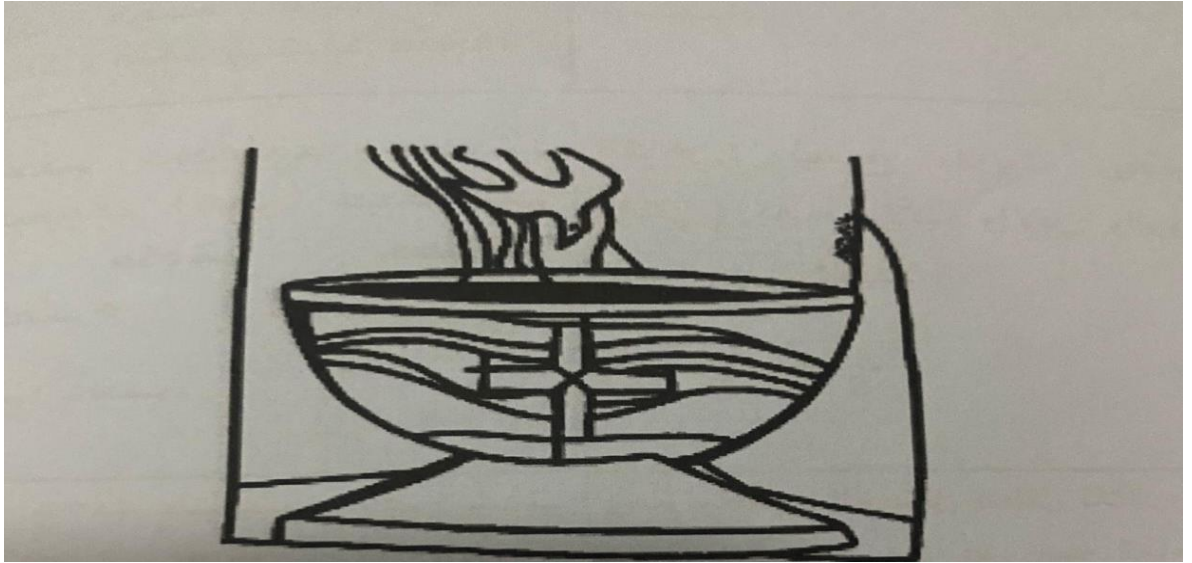
<p>توجد مسحة واحدة للمعمودية، يمسح الكاهن صدر المقعد على شكل صليب بزيت المسحة مشحا بمشيوحا رمزا لتكريسه للرب، فهو مسيح آخر (مشحا - مشيحا)</p>	<p>أَذَقْ بِلِيبِ لَسَمِ كِبَهْتِي مُتَبِّدْ لَسَمِ خَسَمِ تَصِيغْتِي بِحَبْتِي لَبْدُ بَدِ مَعَسَمِ بِلْ بِنِيهِ بِلْ كِبِ بَقِيهِ: مِج لِيلْ لَسَمِ مِجِ بَصِيغْتِي لِهَيْتِي: تَبْدُ بِلِيبِي مَذَقْ:</p>
<p>الكاهن: يُمسح بالزيت ويُقس (فلان) باسم الآب والابن والروح القدس إلى الأبد. الجميع: آمين.</p>	<p>مِجِ مَبْدُ مِجِ بِيغْتِي تَصِيغْتِي بِحَبْتِي (فَلْم) تَبْدُ بِنِي بِنِي مَذَقْتِي مِجِ مَبْدُ لِتَلْمِبِ مَبْدُ: تَبْدُ</p>
<p>وهنا يقطس المحتفل الطفل ثلاث مرات باسم الآب ويسكب عل رأسه الماء ثم ينهضه وهكذا.</p>	<p>مَبْدُ خَسَمِ لِبَلْتِي مِجِ بِنِي تَمَعِيهِ. مَبْدُ مَذَقْتِي بِحَبْتِي بِلِيبِي مَبْدُ تَبْدُ بِلْ بِنِي مَذَقْتِي مَبْدُ مَبْدُ مِجِ مَبْدُ بِنِي مَبْدُ مَذَقْتِي:</p>

Şekil (49) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

Bu aşamada bebek üç kez baba-oğul ve kutsal ruh adına suya daldırılır. Başına su dökülür ve kaldırılır bu üç kez tekrarlanır. Kişi baba-oğul ve kutsal ruh ismiyle vaftiz edilir.

<p>يُعمد (فلان) باسم الآب (يُغطسه) والابن (يُغطسه) والروح القدس (يُغطسه) إلى الأبد.</p>	<p>خَسَمْتِي: مِجِ مَبْدُ (فَلْم) تَبْدُ بِنِي مَذَقْتِي مِجِ مَبْدُ لِتَلْمِبِ</p>
---	---

Şekil (50) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

Şekil (51) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Fası

Sonsuz Bereket ve Mühürleme Rütbesi

Vaftiz edilen kişi beyaz kıyafet giyerek yeni hayatı simgeler. Vaftizlik düğünü beyaz kıyafet ise yücelik ve yeni dünyanın güzelliğini temsil eder.

Okunan dua:

-Allah'a selam verin bütün âlem. Siz hepiniz Mesih'in suyu ve ruhunun parçasından oluştunuz. Kıyafetinden giydiniz, hepiniz onunla beraber gökyüzünde olacaksınız.

-Yücelik baba-oğul ve kutsal ruh içindir siz tek ruhla vaftiz edildiniz. Tek olan Allah'ı tanıdınız onun ismiyle dua ettiniz. Onunla da beraber nimette olacaksınız.

-Miron yağı mühürlemesi, Allah'ın vaftiz edilen kişiyi mühürlemesini simgeler. Bağlılık mührü ve Mesih kokan bir hayat.

رُتْبَةُ الْمَلَةِ وَالْتَكْلِيلِ وَالْوَسْمِ وَالْبِرْكَةِ الْأَخْرَةَ	
<p>الْحَلَّةُ الْبِيضَاءُ وَالْأَكْلِيلُ (الْكَلِيلُ فِي الرَّأْسِ عَلَى شَكْلِ تَاجٍ وَلَيْسَ شَرِيطًا عَلَى الْكَتْفِ). يَرْتَدِي الْمَعْدُ حَلَّةَ بِيضَاءٍ تَرْمِزُ إِلَى الْإِنْسَانِ الْجَدِيدِ: "مَعْمُودِيَّتُهُ تَرْمِزُ إِلَى الْعَرَسِ وَثُبُوبُهُ يُشِيرُ إِلَى الْمَجْدِ الْمَعْدُ لَهُ وَجَمَالَ حَلَّتِهِ يُشِيرُ إِلَى جَمَالِ الْعَالَمِ الْآخِرِ. وَمَا هُوَ رَمْزٌ الْآنَ يَصْبِيحُ وَاقِعًا أَنْذَاكَ" (تَرْسَاي 96 / 21).</p>	<p>هَذِهِ بَدَ بِلَكْنَةِ عَفِيفَةٍ يُفَدِّدُ. هُنَاكَ لَيْسَ لَتَمَعِيبِهِ هَكَذَا لَتَتَّ تَسْتَبِ. هَيْكَلٌ وَثُبُوبٌ وَتَهَيَّبُ لِلْكَلْنَةِ مَبِ نَبِيَّتِ حَاثِنَا سَهَبِ تَمَعِيبِهِ.</p>
<p>أَنْشُدِي الْمَجْدَ أَيُّهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ، يَوْمَ عِمَادِ مَلِكِ الْمُلُوكِ، فَهُوَ يَسْتَحِقُّ أَنْ يُكْرَمَهُ الْجَمِيعُ بِكُونِهِ أَبْهَجَ الْكُلِّ بَعْمَادِهِ.</p>	<p>عَفِيفَةٌ: عَفِيفَةٌ هَذِهِ عَفِيفَةٌ وَعَفِيفَةٌ. سَهَبٌ لَتَقْدِسِ وَتَمَلِّجُ بِلَكْنَةٍ. هَذِهِ سَهَبٌ وَجِبِّ حَلَّةٍ يَجِبُّنِيَّةً. وَتَمَعِيبِهِ يُفَدِّدُ حَلَّةٍ.</p>
<p>لَتَتَكَلَّمِ عَلَى عَظَمَتِهِ وَتَجَلِّيهِ فِي الْعِمَادِ، فَالسَّيِّدُ انْتَمَجَ بِالْعَبِيدِ، وَاللَّهُ بِالْإِنْسَانِ، وَجَاءَ رَبُّ الْكُلِّ، الْيَوْمَ</p>	<p>تَمَلِّجُ: يُهَيَّبُ بَدَ وَتَمَعِيبِهِ. هَذِهِ لِيَلْتَنَ وَتَمَلِّجُ. وَتَمَلِّجُ حَلَّةٍ سَهَبِ يَجِبُّنِيَّةً. يُفَدِّدُ</p>

Şekil (52) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Fası

-Kâhin, Subhaneke Ya Rab! Kiliseyi seçerek bizi Mesih'in nuruyla aydınlattın, insanlara saadet ver.

-Herkes: Âmin, der.

<p>الرَّدَّةُ: نَحْنُ الَّذِينَ اعْتَمَدْنَا فَوْقَ آيَاتِ الْمَسِيحِ: احْفَظْنَا فِي ثَوْبِ ضَيْبِ—أَنْتَ الْمَجِيدِ. أَنْتَ الَّذِينَ اعْتَمَدْتُمْ بِالْمَسِيحِ قَدْ لَبِستَ الْمَسِيحِ (الرَّدَّةُ) جَمِيعَكُمْ أَبْنَاءُ اللَّهِ بِالْإِيمَانِ بِيَسُوعَ الْمَسِيحِ (الرَّدَّةُ) أَمَّا تَلْمُزُونَ أَنْ أَجْسَادَكُمْ هِيَ هَيْكَلُ الرُّوحِ الْقُدُسِ (الرَّدَّةُ) مَجْتَرُوا اللَّهَ وَاحْمَلُوهُ فِي أَجْسَادِكُمْ (الرَّدَّةُ)</p>	
<p>هَذِهِ وَتَمَلِّجُ لَسَهَبِ. وَتَمَلِّجُ سَهَبِ. تَمَلِّجُ حَلَّةٍ تَمَلِّجُ تَمَلِّجُ وَتَمَلِّجُ. سَهَبِ سَهَبِ تَمَلِّجُ هَيْكَلِ سَهَبِ. هَذِهِ سَهَبِ سَهَبِ وَتَمَلِّجُ وَتَمَلِّجُ. وَتَمَلِّجُ. وَتَمَلِّجُ لَسَهَبِ. لَسَهَبِ. وَتَمَلِّجُ كَيْفَ تَمَلِّجُ:</p>	
<p>يَوْمَ الْوَسْمِ (الْمَيْرُونَ) إِلَى خْتِ الْمَعْدِ بِخْتِ الرَّبِّ: خْتِ الْإِتِّزَامِ وَالْمَنْعَةِ، خْتِ الْحَيَاةِ الْمَعْتَرَةِ بِالْمَسِيحِ.</p>	
<p>سَهَبِ: عَفِيفَةٌ كَيْ تَمَلِّجُ تَمَلِّجُ لَسَهَبِ تَمَلِّجُ. سَهَبِ سَهَبِ عَفِيفَةٌ هَذِهِ تَمَلِّجُ تَمَلِّجُ. وَتَمَلِّجُ تَمَلِّجُ.</p>	<p>الْكَاهِنُ: سُبْحَانَكَ يَا رَبِّ عَلَى اخْتِيَارِكَ الْكَنِيسَةَ بِوَسْطَةِ يَسُوعَ الْمَسِيحِ وَعَلَى سَبْكَهَا عَلَيْهَا نُبْرُكُ الْبَهِيِّ وَاقَامَتِكَ أَبْنَاءَهَا أَمْنًا</p>

Şekil (53) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Fası

-Sonra kâhin yeminini vaftiz edilen kişinin başına okur, bu salavat ve duayı söyler:

Kâhin: Allah'ım kutsal kilise mührüyle mühürlenene ve adını kilise evlatları listesine yazdıran şu kişiyi kabul eyle, şükranlarımızı sunuyoruz. Herkesin Rabbi baba-oğul ve kutsal ruh adına.

<p>اليابسة (الردة) هو إلهنا ونحن شعبه ورعيته التي يرعاها الى الابد (الردة)</p>	<p>ويؤتمن مبجعة (المبنة). يهلك وهو يتركه؛ فسبح بخطه بيليه منته بضعه</p>
<p>يرفع الكاهن يمينه على رأس المعمد ويتلو هذه الصلاة:</p>	<p>تدع تهمجبتك خد يعلب لجنتك هكل مدد همتك</p>
<p>الكاهن: إقبل يا رب برحمتك (فلان) الذي ختم بوسم الكنيسة المقدس واصطبغ بالعماد الطاهر واكتب اسمه في عداد أبناء الكنيسة المقدسة، فزفر الحمد لثالوتك المجيد يا رب الكل: الآب والابن والروح القدس إلى الابد.</p>	<p>هذمتك حمتك؛ بيلك قد تسبح ليمتد هتد ديمتد تدعتي تدبت. هيمتد تسنتك طبعنت. هجمتد تدعتي هتد بيمتد ديمتد تدعتي. ديمتد هيمتد كلمتد هيمتد تدعتي قد دجك؛ ديمتد تدعتي هتد ديمتد للمسبح</p>

Şekil (54) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

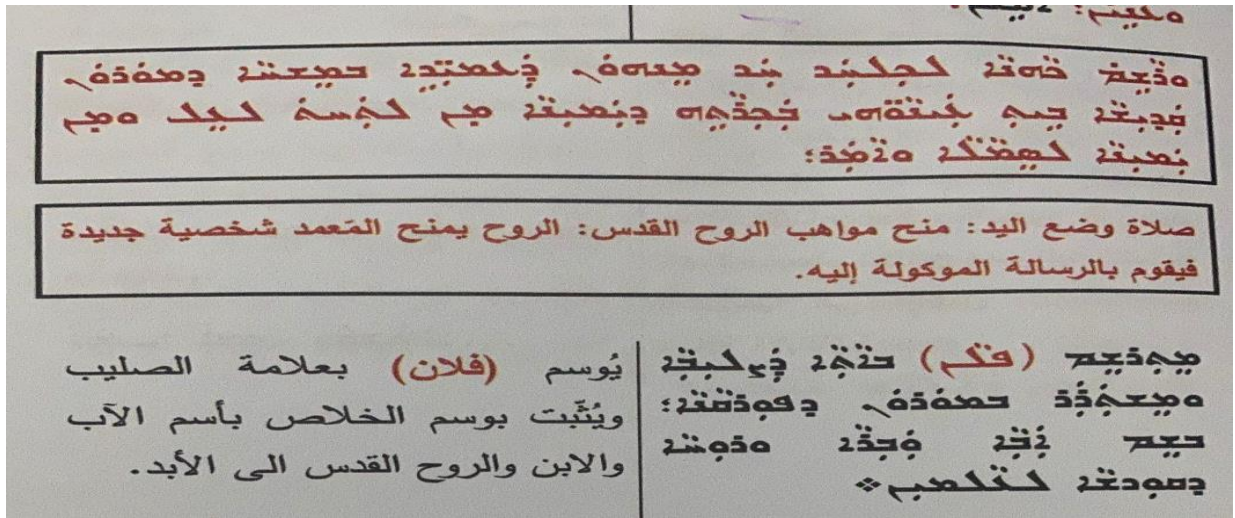
Kutsal Miro'nun Sırrı

Kişinin yakını, bebeği taşıyarak merdiven üzerinde durur ve yüksek bir sesle söyler:

Ey Kadir olan Allah! Bize miron kutsal silmesini ruhumuz ve vücudumuza silah ve kalkan olarak verdin. Bununla günahlarımızdan kurtulduk.

Herkes: Âmin, der.

Kişi haç sembolü ile mühürlenir ve kurtuluş halasla tespit edilir. Sonsuza kadar baba-oğul ve kutsal ruhla hayatına devam eder.

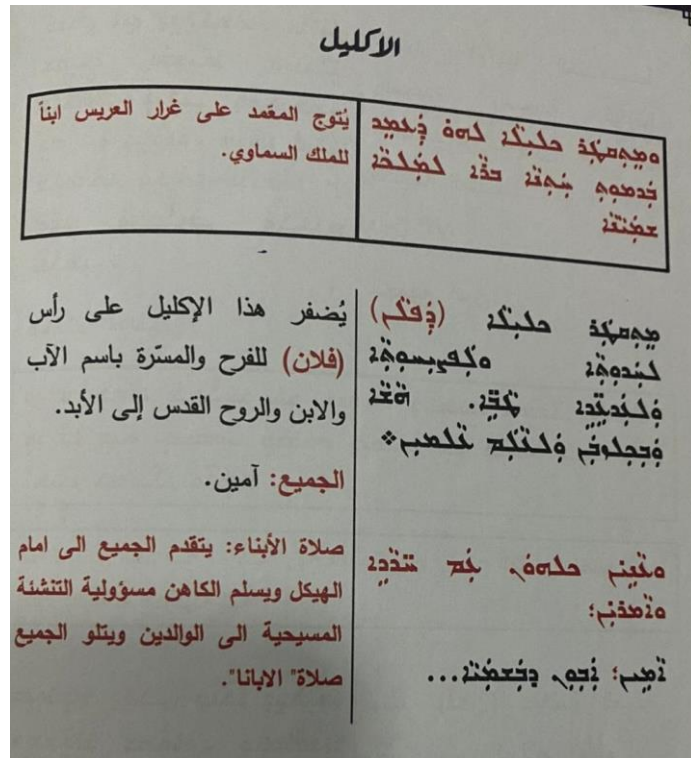

Şekil (57) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

Taç

Vaftiz edilen kişi taçlanır ona özel bir taç takılır. Bu taç kişinin başına huzur, mutluluk ve saadet için takılır. Baba-oğul ve kutsal ruh adına sonsuza kadar.

-Herkes: Âmin, der.

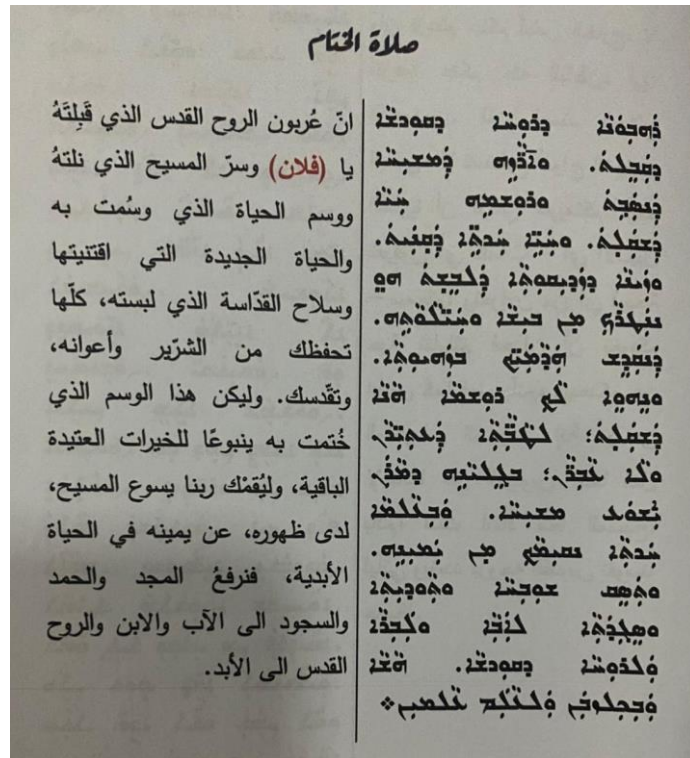

Şekil (58) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

-Herkes kâhine doğru ilerleyerek selam verir. Kâhin ise artık bütün bu sorumluluğu anne ve babaya vererek namazı kıldırır.

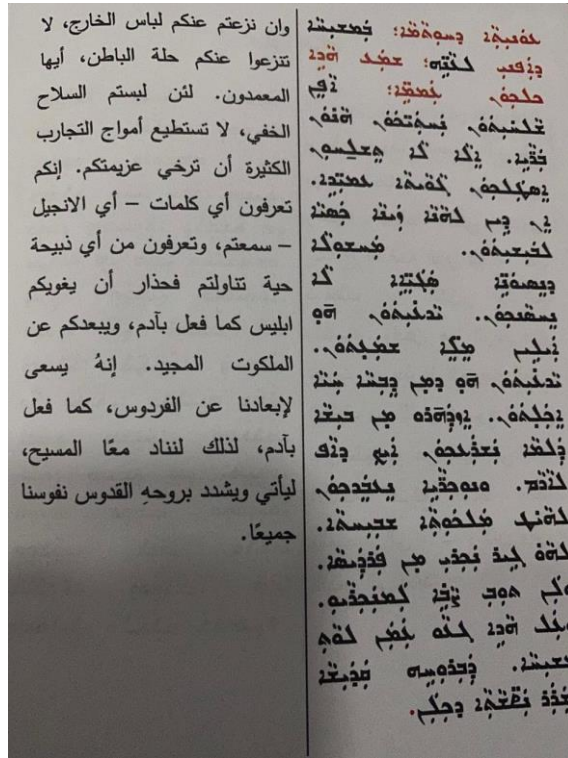
Bitiş Namazı

Kutsal ruhun sana bahşettiği senin de kabul ettiğin, Mesih sırrı, hayat mührü ve giydiğin hayat kalkanı seni bütün kötülüklerden korur kutsar. Mühürlendiğin bu mühür senin için bütün hayırların aracı olsun.

Şekil (59) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

Yasu Mesih geri döndüğünde seni de sonsuza kadar yanında götürsün. Şükürü ve yüceliği baba-oğul ve kutsal ruh için kaldırıyoruz. Giydiğiniz beyaz kıyafeti çıkardığınızda, içinizdeki beyazlık ve temizliği sakın bırakmayın unutmayın. Siz, İncil'in size ne emrettiğini biliyorsunuz ve hangi kurbandan yediğinizin de farkındasınız. Dikkat edin ki sizi şeytanın Âdem'i kandırması gibi kandırıp Allah'tan uzaklaştırmasın. Şeytan, Âdem'e yaptığı gibi bizi cennetten uzaklaştırmaya çalışıyor. Bu nedenle birlikte Mesih'i çağıralım, gelsin ki hepimizin ruhunu sonsuza kadar kutsasın ve şad etsin.

Şekil (60) Vaftizlik Rütbesinin Hazırlanma Faslı

Evlenme Sırrı

Taçlandırma Rütbesi ve Geleneği

Doğu Keldani Rütbesi Kilisesine göre;

Bu sır ve rütbeye Ekli Taçlandırma denmesinin sebebi, gelin ve damadın başına konulan taçlar ve bereketidir. Konuşurken getirdiği salâvat ve dualar sayesinde berekettir.

-Evlenmek özünde güzel ve doğru bir davranıştır.

Erkek ve kadının yaratılışında ve ayrıldıkları noktalarda birbirlerini tamamlamak, olağanüstü bir birleşimdir. Ruhsal, psikolojik ve fiziksel sıfatlarında bütün değişiklik ve ayrılıklara rağmen bu birleşim meydana gelen en muazzam sırdır.

Ben demek, biz demeye yöneldiğinde, ilişki yardımlaşmayı kolaylaştırır ve birlik oluşur. İlahi, sosyal, fiziksel ve psikolojik bir eylemdir. Kutsal bir sır olarak bu

yol, Allah aşkının ve sevgisinin bir yansımasıdır. İki faktörlüdür, uyumluluk ve farklılık. Bu iki faktörün birleşmesi için, mutlaka iki tarafın birleşmesi gerekir.

Eskiden evlenme insanlığın devamı için, doğal sosyal bir anlaşmaydı. Bazen aşireti büyütmek ve yeni fertler doğurtmak için kuvvetlendirmek amaçlıydı. Daha fazla çocuğa sahip olarak fertlerin sayısını artırmak önemliydi. Daha sonra Mesih bu bakış açısını değiştirdi. Dolayısıyla evlenme kutsal bir sır olarak erkek ve kadın kutsal ruh nimetiyle birleşip, çocuklara sahip olarak insani ve Hristiyanlık kuralları içerisinde yaşadılar. Bu sebeple bu birleşim kilise ile Mesih'in birleşmesine benzetilir. Eskiden Doğu Kilisesinde evlenmek iki aşamada yapılırdı:

-Nişanlanmak: Resmî nikâh demektir.

-Taçlandırma ve kutlama

Kadının kocasının evine gitmesidir. Kâhinin gelmesiyle kutsal berrak yüzük, bereketli kıyafet, taçlandırma ve haç yakınlarının bereketini almak için yetişkin bir kadın yüzüğü evlenen kıza götürürdü. Kızın yüzüğü kabulü ile iki tarafın anne-babası ve vekillerin tokalaşması anlaşmanın sembolü olarak kabul edilirdi. Kız ise tek başına yüzüğü takar bu da bağlılığın ve birleşmenin sembolüdür.

Eski Keldan rütbelerinde, kızın giydiği haç kutsal şarap bardağının üzerine okunurdu azıcık şehit topraklarından da ilave edilir bu da karı-kocanın birbirleri için şehit olacak kadar fedekâr olmalarının ve şehit kiliseye ruhsal bağlılıklarının simgesidir.

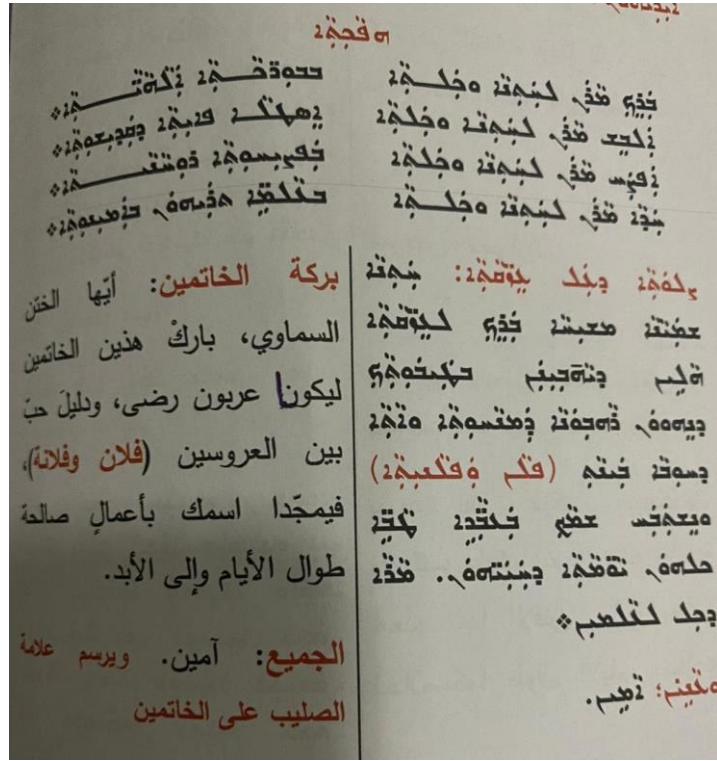
Taçlandırma Rütbesi

Bu törende Kâhin beyaz bir gömlek giyerek kutlamayı başlatır. Kardeşler, bu kilisede bu iki kişiyi taçlandırmak için toplandık, onların Allah tarafından hayatları kutsanması için namaz kılalım, diye seslenir.

-Kâhin: Yücelik yerde ve gökte Allah içindir. Sonsuz rica ise sonsuza kadar insanoğlu içindir.

-Herkes: Âmin, der.

İki yüzüğü kutsa ki damat ve gelinin rıza ve sevgisinin kanıtı olsun. Herkes âmin der ve haç sembolü yüzüklerde çizilir.

Şekil (65) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı

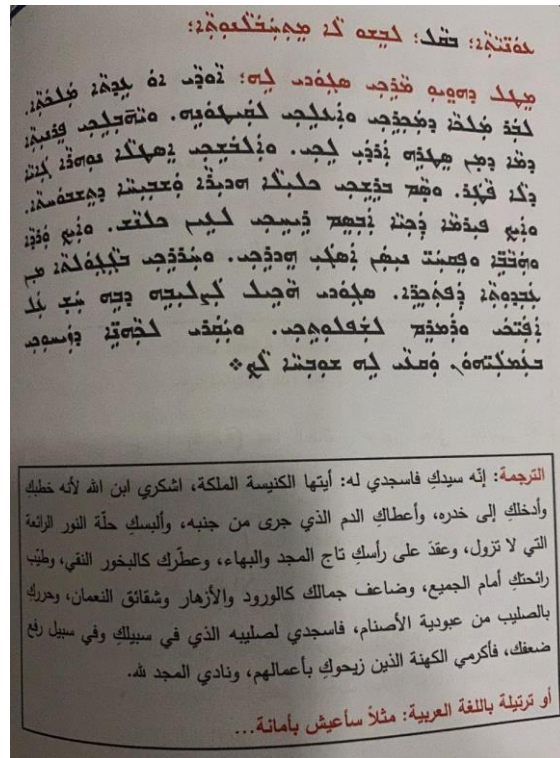
Gelin ve damadın rolünün olması için, iki tarafında birbirine yüzüğü takması tercih edilir. Bu takma merasiminde şöyle denilir:

-Benden bu yüzüğü aşkımin, sevgimin ömür boyu kanıtı olarak kabul et. Allah da Baba-Oğul ve kutsal ruh sonsuza kadar buna şahittir.

-Gelin: Sen de benden bu yüzüğü bir ömür boyu aşkımin, sevgimin kanıtı olarak kabul eder misin? Allah da Baba-Oğul ve Kutsal Ruh sonsuza kadar buna şahittir.

Kâhin: Allah'ım gelin ve damadı kutsa ve onları gölgende kuru ve evliliklerinde onları mesut eyle.

-Herkes: Âmin, der. Bu şekilde de evlenme merasimi kilisede sona erer.

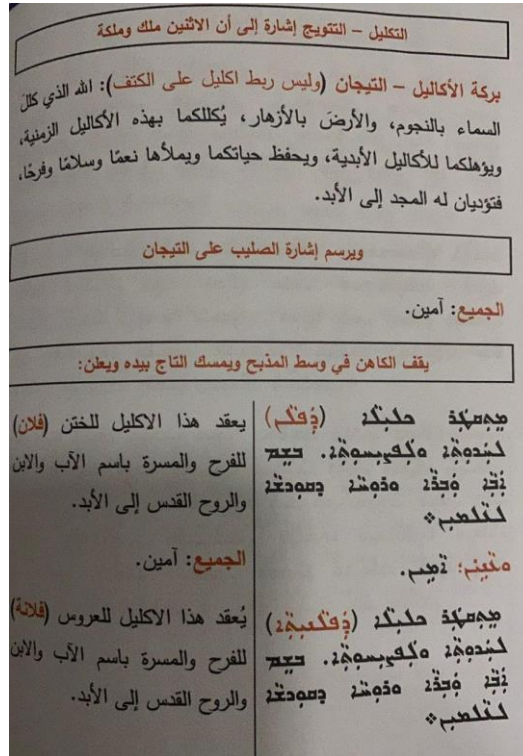

Şekil (66) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı

O senin kral'ındır onun için diz çökerek secde et. Ey Kraliçe, Allah'ın Oğluna seni yamacına aldığı için şükür et. Sana kanından verdi Aydınlık kıyafetini giydirdi ve başına krallık ve yücelik tacını taktı. Seni mübarek tütüyle tütüledi. Güzelliğini çiçekler kadar artırdı seni Haçla putlara tapmaktan kurtardı ve azad etti. Yücelik Allah içindir diye, seslen.

Taçlandırma Taç Giyme, İki Tarafın da Kral ve Kraliçe Olduklarının Simgesidir

Taçlandırmanın bereketi: Allah gökyüzünü yıldızlarla taçlandırdı, yeryüzünde çiçeklerle, sizin hayatınızda nimeti, huzuru koruyarak taçlandırdı. Siz de sonsuza kadar onu yücelteceksiniz. Sonra haç resmi taçlarda çizilir bu taçlandırma geleneği saadet ve huzur için yapılır.

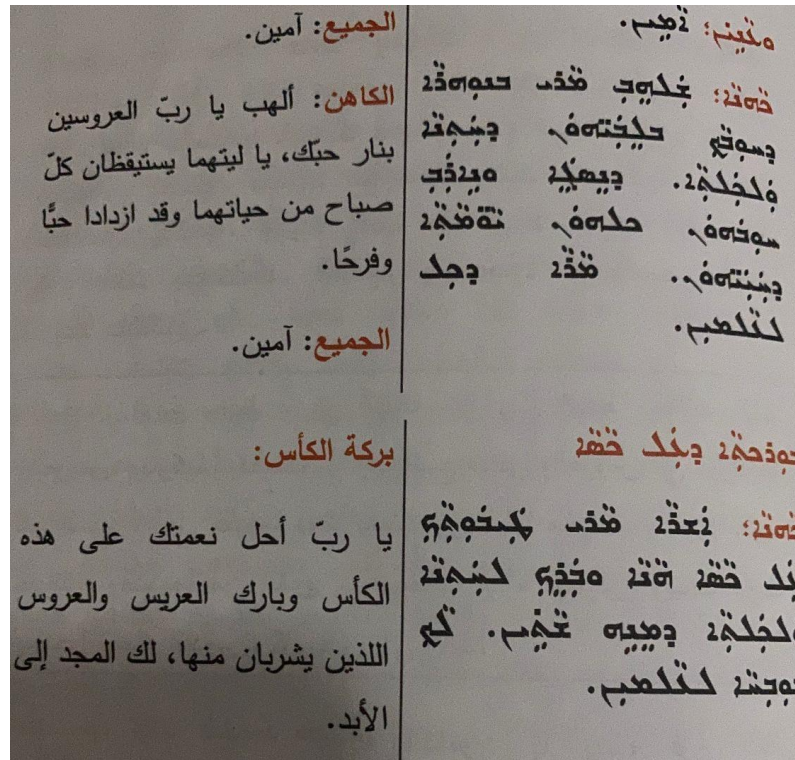
Şekil (67) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı

-Herkes: Âmin, der.

Gelin için de aynısı söylenip ve yapılır yine herkes âmin der.

-Kâhin: Allah'ım bu iki kişinin her sabah sevgiyle uyanmaları için, kalplerini sevgiyle doldur.

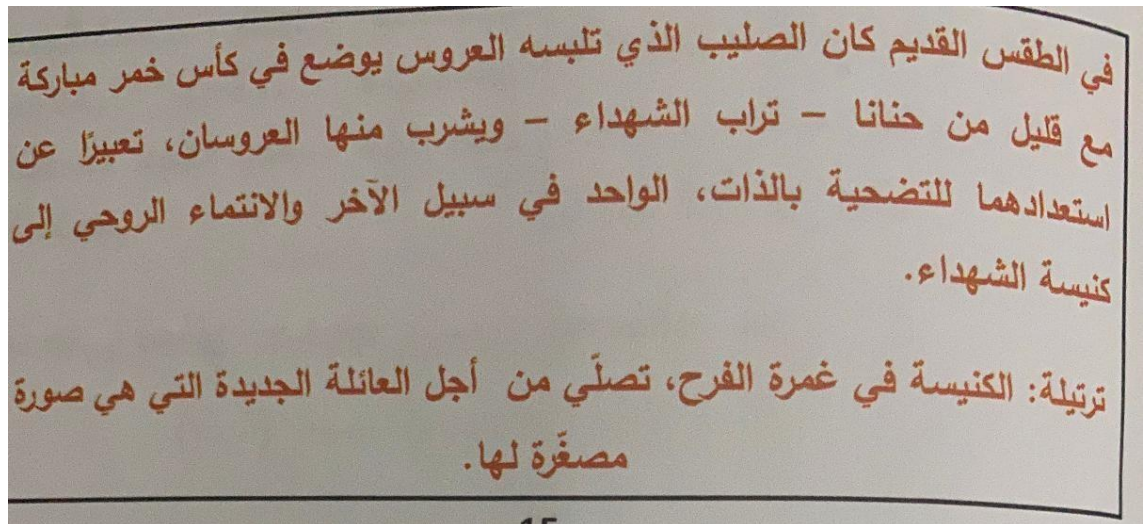
-Herkes: Âmin, der.

Şekil (68) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı

Fincan Bereketi

Allah'ım lütfunu bu fincandaki şaraba bahşet, bu fincandan içen gelin ve damadı kutsa. Yücelik sonsuza kadar senin ve Kutsal Oğul ruh içindir.

Şekil (69) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı

Allah'a İbadet ve Gelin ve Damadı Kutsamak Adına Rica

-Ya Rab atalarımızı, İbrahim ve İshak'ı nasıl kutsadıysan, gelin ve damadın huzur ve uyumla yaşamaları için onları da kutsa. Ey Mesih, gelin ve damadı nurunla kutsa ve bereketinle donat ki, senin hizmetçilerin olarak evliliklerini kutlayıp seni yüceltsinler.

Kelime Rütbesi-Allah'ın kelimesi, hatalarımıza giden yolu aydınlatmaktadır

-Rabbimiz ve İlahımız, kalplerimiz ve akıllarımızı aydınlat. İlahi kelimelerini duymak ve anlayabilmek için, sevgi ve ricayı alabilmek için nimetinden bize başışla. Yücelik sonsuza kadar senin içindir.

رُبَّةُ الْكَلِمَةِ - كَلَامُ اللَّهِ مَصْبَاحٌ لَطْفًا وَنُورٌ لِسَبِيلِنَا

رَبَّنَا وَإِلَهَانَا، أَنْزِلْ عَقُولَنَا وَقُلُوبَنَا، لِنَتَمَكَّنَ مِنْ سَمَاعِ كَلِمَاتِكَ الْإِلَهِيَّةِ الْمَحْيِيَّةِ وَفَهْمِهَا، وَهَبْ لَنَا بِنِعْمَتِكَ أَنْ نُنَجِّيَ مِنْهَا الْمَحَبَّةَ وَالرَّجَاءَ وَالْخَلَاصَ، لَكَ الْمَجْدُ إِلَى الْأَبَدِ.	بَيْتُهُ كَيْ فَخْرٍ هُنَاكَ تَهْتَدِ جَمْعَتُهُمْ كُنْتُمْ وَكُلِّمْتُمْ يَعْنِي هُنَاكَ وَهَوَّجْتُمْ حُسْنًا مِنْكَ تَهْتَدِ هُنَا كَيْ تَهْتَدِ وَيَسْتَجِيبُ وَيَسْتَجِيبُ مَعْتَدًا. هُنَا هُنَا هُنَا تَهْتَدِ لِنَعْتَدِ لِنَعْتَدِ كَيْ حَمْدُكَ نَعْتَدِ وَكَيْ مَجْلُوبٌ فَتَدِ وَجَلْ. نَعْتَدِ هَذَا بِمَعْنَى الْخَلَصِ.
---	---

يُخْتَارُ قِرَاءَةً مِنَ الْعَهْدِ الْقَدِيمِ وَقِرَاءَةً مِنَ الْعَهْدِ الْجَدِيدِ

الرَّدَةُ بَعْدَ الْقِرَاءَةِ الْأُولَى: كَلِمَتِكَ مَصْبَاحٌ لَخَطَايَا وَنُورٌ لِسَبِيلِي (2)

عَمْدَتُكَ: عَقْدُكَ آتَى يَلِكُكَ لِقِيَابِكَ هَمْدُكَ كَعَجَبَتِكَ

تَقْدِيمُ الْقِرَاءَاتِ:

نَدْعُوْنَا هَذِهِ النُّصُوصَ الْمَقْدَسَةَ إِلَى التَّأَمُّلِ فِي مَعْنَى اخْتِيَارَاتِنَا وَكَيْفَ يَجِبُ أَنْ تَنْطَلِقَ مِنْ إِيمَانِنَا، وَتَذَكَّرْنَا بِمِثَالِ الَّذِينَ سَبَقُونَا.

عَلَيْهِ هَمْدُكَ تَدْعُوكَ جُتَبِيَّةً؛ | انصتوا إلى قراءة من سفر التكوين،

Şekil (70) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı

-Temiz Mesih'in haçı seni ve evini görünmez ve görünür bir şekilde korur ve kutsar. Zalimlerin kötülüklerinden uzaklaştırır.

-Allah'ın gücü senin gücünü artırır ve seni daha yükseklere taşır.

-Allah göklerin tanrısıdır sana bütün bereketinden verir.

-Siz, burada bulunan bütün büyük ve küçükler, Allah sizin yardımcınız olsun.

Gelin için söylenen bereketli dua

-Ey nefisleri dirilten Allah, gelini kutsa ve girdiği evi nimetle doldur.

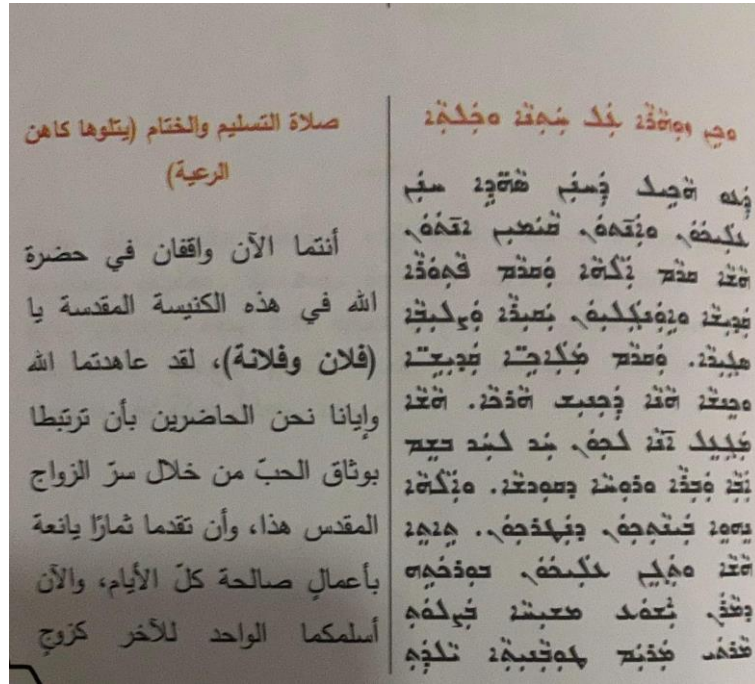
-Kocasını kötülüklerden koru.

-Onu iyiliklerle karşılaştırsın ve onu kemale erdir.

-Evine güveninden başla.

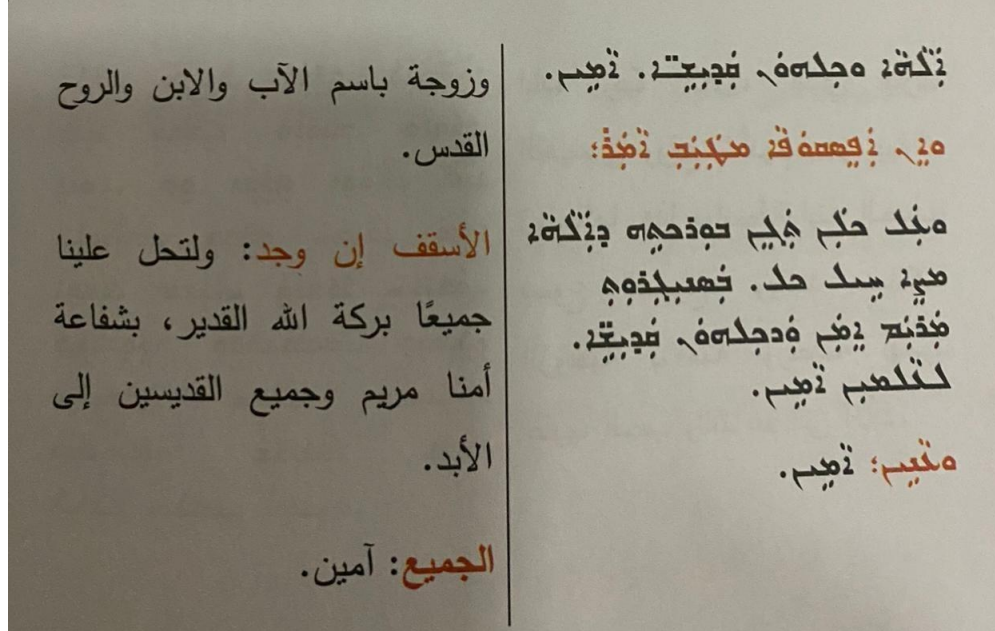
-Yücelik senin ismindedir, şükür de her zaman senin muazzam muhteşemliğindedir. Bütün bu isteklerden sonra herkes namaz kılmaya başlar.

-Allah herkesin ilahıdır, Allah sizin evliliğinizi kutsar. Kutsaması da, oğlu Yasu'nun aracılığıyla olur. Hayatınızı nimetle ve rahmetiyle sarar siz de sonsuza dek sevgi, aşk ve uyumla yaşarsınız.

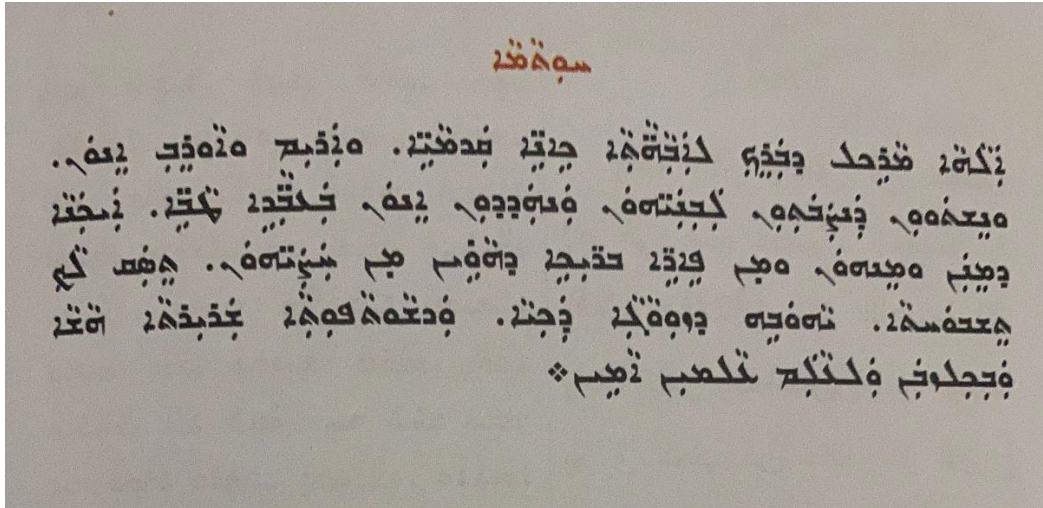
Şekil (72) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı

Selam ve Bitiş Namazı

Şekil (73) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı

-Siz Şu an bu kutsal kilisede Allah'ın huzurunda duruyorsunuz. Allah'a ve bize söz verdiniz birbirinizle aşk, sevgi bağlarıyla evlenme sırrıyla bağlandığınızı ve her gün bunu sürdürmeniz için sizi karı-koca olarak birbirinize teslim ediyorum. Allah Baba ve Oğul Kutsal ruhla sizi kutsasın.

Şekil (74) Taçlandırma Rütbesinin Hazırlanma Faslı

-Sişcili dosyayı imzalama: Gelin ve damat dolaşır bir vaziyette sunağa ya da kurulan bir sofraya çıkarak, imzalarını atarlar yakınları da imzalarını atar ve evlilik merasimi sona erer.

BÖLÜM 2

2.1. KERKÜK TÜRKMEN HRİSTİYANLARINDA SÖZLÜ EDEBİYATI

2.1.1. Manzum Türler

Manzum örnekler olarak karşımıza çıkan okşama (sevme) ve leylaların (ninni) çoğu mani ve bölgeye özgü nazım biçimi olan hoyratlardan oluşur. Okşamalarda bölgeye özgü halk şiirinin ifade gücünü görmek mümkündür:

Baladadı

Bal dadı baladadı (r)

Ne balda ne şekerde

Hiç yoktu (r) baladadı

Günde men

Gölgede sen günde men
 İde kurban bir olu (r)
 Gurbanıyam günde men
 Üzerliksen mezesen
 Damar damar göze sen
 O güne gurban olum
 Evimizde gezesen

Hoyrat, adı verilen cinaslı mani veya klasik maniler, Irak Türkmen halk edebiyatının en güçlü örnekleridir. Türkiye'nin Elazığ, Şanlıurfa, Diyarbakır gibi yörelerinde rastlanılan hoyratlara, Azerbaycan kültür bölgesinde bayatı adı verilmektedir (Saatçi, 1984: 157).

2.1.1.1. Hoyrat ve Maniler

Kerkük Türkmen edebiyatında ve Hristiyan Türkler arasında hoyrat ve maniler, genellikle birbirleriyle iç içe icra edilmekte ve hayatın tüm dönemleriyle ilgili konu çeşitliliği sergilenmektedirler.

Şekil (75) Hoyrat ve Manilerin İcra Ortamları

Yaslarda kadınlar tarafından söylenen sazlama (ağıt yakma) dörtlüklerinde, lirizmde doruk noktasına varıldığı görülür. Yavrusunu kaybeden ananın ağzından dökülen bir ağıt dörtlüğünde, beşerî duygunun en ince sızısı terennüm edilir (Saatçi, 1984: 158).

Bazen genç yaşta ölen kişinin ölümünü karşısında duyulan üzüntü, bir dörtlüğe sığdırılarak anlatılmaktadır:

Alma yanı
Al olu (r) alma yanı
Nece kebre (kabire) koydular
Muradın almayanı

Kimi zaman da ölüm dışında yaşanan bir üzüntü ve acı hoyrat dörtlüklerinde en çarpıcı anlatımla dile getirilir:

Oyar gözün
Kim görmüş oyar gözün
Aslan gücünden düşse
Karınca oyar gözün

Yüz ohu
Avcı atar yüz ohu
Bilene bir harf yeter
Bilmeyene yüz oku

Düşen ağlar
Yıhılıp düşen ağlar
Düşsün ragıb gözüne
Zilfive (zülfüne) düşen ağlar

Bağdad ara
Şam Haleb Bağdad ara

Bülbülü bir gül için
Çekmişler bağda dara

Prof. Dr. Paşayev şiirsel gücü ve zenginliği ile dikkat çeken hoyrat ve manilerin, Irak Türkmen folklorunun lirik nevinin yaygın ve bedii açıdan en olgun türü olduğunu belirtmektedir. Kerküklü folklorcu Ata Terzibaşı ise, hoyratın Kerkük folklorundaki yerini belirtirken; Kerkük'ü andığımız zaman ilk olarak hoyratı hatırladığımızı, hoyrat kelimesini duyduğumuzda ise Kerkük'ü hatırladığımızı ifade etmektedir (Terzibaşı, 1975: 42).

Rejioğlu'nun konuyla ilgili şu sözleri dikkat çekmektedir:

“Milletimizin vicdanı, diline dayandığından hoyratlarımız, sonsuza kadar aynı sevgi halesi içinde yaşayacak. Çünkü onlar millî varlığımızın bir sembolü, milletimizin ve vatanımızın ayakta kalma sebebidir” (Rejioğlu, 1963: 38).

Hoyrat halk içinde “sağ sikke”, “halis altun” gibi isimlerle adlandırılmaktadır. Ata Terzibaşı'nın “gönüllerden fıskıran içli duyguları binbir sadakatler yansıtan parlak ayna” (Terzibaşı, 1975: 59) olarak değerlendirdiği hoyratlar ve maniler, cinaslı ve cinassızlar olmak üzere iki kısma ayrılır. Cinaslı hoyratlar ise tam ve eksik cinaslı hoyratlar olmak üzere ikiye ayrılır. Aşağıdaki dörtlük tam cinaslı hoyratlara örnektir:

Nece dağlar

Karşıda nece dağlar

Eksik cinaslı hoyratlar ise bazen cinası oluşturan kelimeye bir iki harf ilave etmek suretiyle; bazen de harfin kendisinden sonraki kelimenin önüne ilave edilmesiyle oluşturulur (Paşayev, 1998: 104).

Aşağıdaki dörtlükler eksik cinaslı hoyratlara örnektir:

Durdu gam

Açıldı yaram durdu gam,

Men miskin olduğumçın

Üstüme kudurdu gam

Kanad ağlar
 Oh titrer, kanad ağlar,
 Avum yaralı getdi,
 Boyandı kana dağlar

Yüz yol var,
 Yüz tepe var, yüz yol var
 Hudam bildiğin eyler
 Sen feleke yüz yalvar

Hoyrat ve maniler millî duyguları ve dünü ortaya koymaktadır. Türkmeneli'nde birçok hoyrat yazarı bulunmaktadır. Aşağıdaki kaynaktan örnek alınmıştır:

Kardaşımı
 Kaplıyıp kar daşımı
 Mensiz gömdüler onu
 Görmedim kardaşımı

Başta yaz
 Sonda bahar başta yaz
 Gör bak cemalim soldu
 Saçlarım ağdan doldu
 El uzattım her şeyçin
 Bağlandı düğün oldu (Hatip, 2017: 45)

Türkmen şairlerden Kasım Sarıkahya "*Irak Türkmen Edebiyat'ında Hoyratlar*"adlı kitabında Türkmen halk edebiyatının temel ögesi olan hoyratların, konusu toplum olamakla birlikte, insani düşünceleri kapsayan bir edebiyat türü olduğunu ileri sürmektedir. Böylece pek çok edebiyatçı ve yazarlarla aynı görüşü paylaşmaktadır. Ayrıca Sarıkahya, "hoyrat" sözünün Kerkük şehrinin bir

semti olan "Korya" kelimesinden yahut "kuruyad/acı hatıra " sözünden gelmiş olabileceğini iddia etmektedir (Sarıkahya, 1992: 24).

Sevgili için söylenen hoyratlar, hoyratlar içinde büyük bir yer teşkil etmektedir.

Aşağıda sevgiliye yakılan hoyratlara örnekler verilmiştir:

Ayağ yeri

Gel kaldır ayağ yeri

Bağa gir bir gül kopart

Kalmasın ayağ yeri

Battı akşam güneşi

Yarımın yohtu eşi

Söndürme yar söndürür

Kalbimdeki ateşi

Bizce de hoyratlarımız insani düşünceleri kapsayan bir edebî tür olmakla beraber milletimiz tarafından çok sevilen ve benimsenen bir gelenek hâline gelmiştir.

2.1.1.2. Hoyratlardan Örnekler

Ağasızlar

Kimsesiz ağasızlar

Devran tersine döndü

Şah geda ağa sizler

Ağa siz

Hizmetkâr biz ağa siz

Ölürse kullar ölsün

Kul kalmasın ağasız

Ağır ağır

Adım at ağır ağır

Besteyden gece bitmez
İgit ol hoyrat çağır

Ağ sadeler
Ağ sedef ağ sadeler
Miskinin gözyaşları
Mermere ahsa deler

Ağı sen
Kereni sen ağı sen
İncittiv kilce koyduv
Menim kimin dağı sen

Al dudağı
Öp guhla al dudağı
Yar menin kanım içip
Oluptu al dudağı

Al inceden
Gir sallan al inceden
Nece can telef olu
Bu fakdan alınca den

Al mennen
Yeşil
Al inceden
Gir sallan al inceden
Nece can telef olu
Bu fakdan alınca den

Al mennen
Yeşil sennen al mennen

Sinem attar tukanı

Ne istersev al mennen (Terzibaşı, 1980: 295-470)

2.1.1.3. Manilerden Örnekler

Açuh koy pencereni

Gözüm görsün geleni

Nece gebre koyallar

Yar derdinnen öleni

Aduv kimin ad olmaz

Gemli gevlim şad olmaz

Kınmamvın kardaşlar

Sevdaydan inad olmaz

Ağlama naçar ağlama

Gündü geçer ağlama

Bu kapıyı bağlayan

Bir gün açar ağlama

Ağlaram yaşım gider

Dursam yoldaşım gider

Seven yardan geçmerem

Bilsem de başım gider

Ahşam arada kaldı

Hençer yarada kaldı

Menim vefasız yarım

Bilmem harda kaldı

Ahşamın arasın gör

Aç bağrım yarasın gör

Men sene yar olmaram
Get başıv çarasın gör

Ala gözde kere var
Cigerimde yara var
Ne men öldüm gurtuldum
Ne derdime çara var

Aldattıv tuttuv meni
Oyunda tuttuv meni
Uyduv eller sözüne
Ne tez unuttuv meni (Terzibaşı 1980: 429-583)

Kayınvalide:

Yarısı balam balası

Yarısı ilan balası

Gelin:

Kayinnene ilandı,

Her ne dese yalandı

Gelin çölde çiçekdi,

Her dediği gerçekdi

Yukarıdaki mani gelin ve kayınvalidenin atışma manileridir. Kayınvalide gelinine nisbet ederek torununun yarısının oğlunun çocuğu olduğunu diğer yarısının ise yılanın çocuğu olduğunu söylemektedir. Gelin ise bunun yalan olduğunu söyleyerek kayınvalidesine cevap vermektedir.

2.1.1.4. Türküler

Kerkük halk türküleri de hoyrat havaları gibi sözlü edebiyatının hem müzik, hem de edebî tür bakımından bedii estetik gücü ve çabuk anlaşılmasından dolayı

yaygın hâle gelen manzum türüdür. Türkülerin bazıları uyak, bazıları ise melodik yönden zengin ve akıcıdır (Paşayev, 1998: 160).

Bu nağmeler çok çeşitli ve halkın duygularını ifade etme aracı olduğu için halk tarafından çok sevilmiştir. İnsanlar geçmişe duydukları özlemi, gelenek ve göreneklerini türkülerine yansıtarak tekrar yaşamaktadır. Manzum Türkülerin en yaygın olanı aşk türküleridir. Onlar manzum bakımından mizahi, şen ve gamlıdır. Azerbaycan halk türkülerinde olduğu gibi Kerkük türkülerinde de genç oğlan ve kızlar birbirlerine mizahi nağmeler söyler:

"Hacı Farac'ın kızısan memev ellemeli-Memevi göster bana men alım seni", "Oğlan yağlıgım hani" "ay havar değirmancı" gibi nağmeleri buna örnek verebilir. Şen ve ihtiraslı nağmelere; oğlanla kızın birbirlerine beslediği sevginin gerçekleşmesi, vuslat ve sevgi hisleri yansıtılır. Bazen aşk tabiat manzaraları ortamında sunulur. Bu durumda sevgi, tabiat tipleri aracılığıyla belirtilir. Sevenler, birbirlerini ceyrana/ceylana, çiçeğe, bülbüle, ahuya benzetir. Maşukun dış güzelliği, kaş, gözü, dişleri, dudağı, yanağı, boyu, bakışı, saçı, yürüyüşü, konuşması tarif edilir. Ümitleri gerçekleşmeyen, sevgilisine kavuşamayan gencin gam, ızdırap ve kaderinden bahseden nağmelerde sık sık "ah", "vay" ünlemleri geçer. Türkü metinlerinde geçen "ah", "vay", "aybalam", "aman", "ölem", "özağam", "mine boylum", "evi yanmış" gibi ünlemler, nağmelerin iç gelişmesinde büyük rol oynar, ortada ve sonda tamamlayıcı özellik taşır. Nağmeye bağlı olarak mısralardaki kelimelerden biri tekrar söylenebilir. Bazen söz konusu kelimelerden önce "ah yaman", "vah şirin", "vah güzel" gibi deyimler kullanılarak mısralar ortaya çıkar.

Bazen ise yeni yaratılan mısra ortada yer alır.

Evlerinde bir ipekten halı var

Şekerlenmiş dudağında balı var

Ay yaman balı var, vah şirin balı var

Herkesinde münasib bir yarı var (Saatçi, 1984: 251-294)

İbrahim Dakuklu *“İrak Türkmenleri, Dilleri ve Tarihleri”* adlı kitabında halk türküleri ve şarkıları insanların dününü ve duygularını yansıtan nağmeler olduğunu ileri sürmektedir: “Şarkılar yasak bölgelerde dolaşan, gayet içli gazelleri, lirik şiirleri içine alır. Şair, kendisine helal olmayan yahut toplum tarafından münasebet kurulmasına müsaade edilmeyen bir kadını terennüm eder. Kara sevda ile ilgili bu alakaların mümeyyiz vasfı, cinası, arzuyu tam bir açıklıkla ortaya koymasındır” (Dakuklu 1970: 86).

Av sözcüğü türkülerde çok geçen sözcüklerdendir. Nitekim sevgili de ceylan veya güvercin olarak nitelenir. Avcı ise onu avlamak ve tuzağa düşürmek için ağlarını seren kimsedir.

Dağların ensesine
Uyandım yar sesine
Yarım ceylan ben avcı
Düşmüşem ensesine

Bunun yanı sıra âdet ve gelenekler şarkı türünde önemli bir yer tutarlar. Merasimleri konu alan türküler de vardır. Düğünleri ele alacak olursak düğünlerde söylenen türkülerin basit ve kısa cümlelerden oluştuğu görülür. Aşağıda “gelin götürme”ye (gelinin baba evinden damadın evine götürülmesine) ait eski bir örnek verilmiştir:

Ey güzel mama gelin
Gideğ imama gelin
Aspabıv¹ yırtılarda
Sen özöv² yama gelin
Konşudan aş geldiyse
Ögce³sen yeme gelin
Kayınbabav ögünde
Dombalıp⁴ yatma gelin

¹ kıyafet

² kendin

³ önce

Kayın nenev sözüne
 Sende söz katma gelin
 Kişivin⁵sözlerine

İnadlığ etme gelin
 Kişivden de habersiz
 Evden şey satma gelin
 Kişiv seni vurduysa
 Neneve getme gelin
 Evinin sırlarını
 Kimseye satma gelin
 İki konşu döğüşse⁶
 Duvarlardan bakma gelin
 Hiç kimseden izinsiz neneve getme gelin
 Evinin işlerinde
 Tembelliğ etme gelin
 Garip konağ⁷ögünde
 Yüngüllüğ⁸ etme gelin
 Sokakta ses geldiyse
 Kapıya getme gelin
 Fitne konşu sözüne
 Hiç kulağ tutma gelin (Hatip, 2011: 46)

2.1.1.5. Türkülerden Örnekler

Kerkük'te Hristiyanlar arasında pek çok konuda söylenen türküler bulunmaktadır. Aşağıda günlük yaşamla ve törenlerle ilgili türkülere örnekler verilmiştir.

⁴ yuvarlanıp

⁵ kocanın

⁶ Kavga etse

⁷ konuk

⁸ hafiflik

2.1.1.6. Günlük Yaşamla İlgili Türküler

Bu türküler günlük yaşamda yer alan aşk, gurbet ve ölüm gibi konuları anlatan türkülerdir. Halkın çeşitli duyguları dile getirirken söylediği bu türküler aynı zamanda radyo ve televizyonlarda da sıkça icra edilmektedir.

Ağam Süleyman Paşam Süleyman

Ağam Süleyman

Paşam Süleyman

Evleri köprü başında

Boyuva hayran

Boyuv boylardan küle..... Ağam Süleyman

Benzisen gonca gülemen sene hayran

Yıhıpsan babam evinÜmrüm Süleyman

Üzüme güle güledoldur ver fincan

Ağam Süleyman

Paşam Süleyman

Evleri köprü başında

Boyuva gurban

Gözöv kişmişe benzerağam Süleyman

Arak içmişe benzergel etme invan

Üzöv turş benziv sarı.....ümrüm Süleyman

Gözden düşmüşe benzer....doldur ver fincan

Ağam Süleyman

Paşam Süleyman

Evleri köprü başında

Boyuva gurban

Yerişiv kaza benzerAğam Süleyman

Boyuv raggaza benzer.....men sene gurban

Bir seni görmesemümrüm Süleyman

Bir kış bir gün yaza benzerdoldur ver fincan (Terzibaşı 1980: 129-257).

Altun Yüzük Yeşil Kaş

Altun üzük yeşil kaş
 Sallana sallana
 Bir cüt abalı dostum
 Kâh gideh sayrana
 Altundu dişiv seniv
 Hubdu(r) yerişiv seniv
 İçmeden sarhoş eder
 Bitek öpüşüv seniv
 Altun üzük yeşil kaş
 Sallana sallana
 Bir cüt abalı dostum
 Kah gideh sayrana
 Altun üzük parmahtan
 Çektim çımaz dırnahtan
 Tobalıyam yar tutman
 Gorum var ayrılmahtan

Altun üzük yeşil kaş
 Sallana sallana
 Bir cüt abalı dostum
 Kah gideh sayrana
 Bir daş attım kiliseye
 Hörügüv at enseye
 Yanağıvda hissem var
 Öpüşüv verme kimseye
 Altun üzük yeşil kaş
 Sallana sallana
 Bir cüt abalı dostum
 Kâh gideh sayrana
 Ayağında dal şalvar
 Baş galdır Hakka yalvar

Bunu Hudam yaratmış
 Menim elimde ne var
 Neyneyim balam ay kız
 Kaldıh bece yalğız
 Oy aman oy aman
 Gözüvün karası
 Meni mecbur edeceği
 Meni dilhun edeceği
 Suya gider su dolduru bulağtan
 Altun üzük suya düşer barmağtan
 Gözüm o yar öpüş veri yanağtan
 Neyneyim balam ay gız
 Kaldıh bece yalğız
 Oy aman oy aman
 Gözüvün karası
 Meni mecbur edeceği
 Meni dilhun edeceği
 Men gedirem hamama
 Deme gayınbabama
 Özü bostancı gızı
 Bizden ister şamama
 Neyneyim balam ay gız
 Kaldıh bece yalğız
 Oy aman oy aman
 Gözüvün karası
 Meni mecbur edeceği
 Meni dilhun edeceği

Ay Dolanaydı Gün Dolanaydı

Ay dolanaydı
 Gün dolanaydı
 Yarın tek tek yerışı

Mende olaydı
Al yanağ kaytan dudak
Menim olaydı
Ay çıktı daha batmaz
Hüsnüvü gören yatmaz
Hüsnüv tekin bir hüsün
Bir de Allah yaratmaz
Ay dolanaydı
Gün dolanaydı
Yarın tek tek yerışı
Mende olaydı
Al yanağ kaytan dudak
Menim olaydı
Ay çıktı batır indi
Yar ohun atar indi
Leyli heste düşüptü
Mecnun can satar indi
Ay dolanaydı
Gün dolanaydı
Yarın tek tek yerışı
Mende olaydı
Al yanağ kaytan dudak
Menim olaydı
Ay çıktı yolda durdu
Gör ne hıyalda durdu
Yazmavın saçahları
Gözüme dalda durdu
Ay dolanaydı
Gün dolanaydı
Yarın tek tek yerışı
Mende olaydı
Al yanağ kaytan dudak

Menim olaydı

Bu Bağda Dolanısan

Bu bağda dolanısan
 Derdiv mene demisen
 Atrafıv dolup gülden
 Bir gül mene vermisen
 Bu seniv indi zülfüv
 Çiğnive mindi sülfüv
 Çurgala koy goynuva
 Gan eder indi sülfüv
 Bu bağda dolanısan
 Derdiv mene demisen
 Atrafıv dolup gülden
 Bir gül mene vermisen
 Seniv nasrani zülfüv
 Çemler aslanı zülfüv
 Bağdadı viran eder
 Alı(r) basranı zülfüv
 Bu bağda dolanısan
 Derdiv mene demisen
 Atrafıv dolup gülden
 Bir gül mene vermisen
 Gurbanam han gözüve
 Nazdan baham gözüve
 Çok sürmeler çekipsen
 Evim yıhan gözüve
 Bu bağda dolanısan
 Derdiv mene demisen
 Atrafıv dolup gülden
 Bir gül mene vermisen

Bu Hâl Ne Hâldi Gözel Ne Hâldi

Bu hâl ne hâldı

Gözel ne hâldı

Yanagta dögdürübsen

Canım ne hâldı

Gözüm ne hâldı

Âlemi öldürübsen

Bu hâl hurda meni

Salıptı derde meni

Ragıbler yığınağ eder

İster giderde meni

Bu hâl ne hâldı

Gözel ne hâldı

Yanagta dögdürübsen

Canım ne hâldı

Gözüm ne hâldı

Âlemi öldürübsen

Bu dağlar hâli galdı

Kuş uçtu yavru kaldı

Anahtar yar koynunda

Gevlim bu havlı kaldı

Bu hâl ne hâldı

Gözel ne hâldı

Yanagta dögdürübsen

Canım ne hâldı

Gözüm ne hâldı

Âlemi öldürübsen

Bu dağın maralı var

Yalğuz değı yarı var

Dünya tembelden gedib

Kim kimden haberi var

Bu hâl ne hâldı
 Gözel ne hâldı
 Yanagta dögdürübsen
 Canım ne hâldı
 Gözüm ne hâldı
 Âlemi öldürübsen

Öleydim

Öleydim Allah öleydim
 Bir de yarı göreydim
 Annan öleydim men öleydim
 Kerkük bir bağ içinde
 Gülü yaprağ içindeceyran men ölüm
 Kerkük'ü Hak sahlasın
 Bir yarım var içindeceyran men ölüm
 Öleydim Allah öleydim
 Birde yarı göreydim
 Annan öleydi Bağdat'ta ömer ağa
 İpek saldım tarağaceyran men ölüm
 Men dedim yahun olsun
 Hudam saldı İrağa.....ceyran men ölüm
 Öleydim Allah öleydim
 Bir de yarı göreydim
 Annan öleydim men öleydim
 Tebriz'e giden olsa
 Arzu hâl yazan olsaceyran men ölüm
 Yaharam Tebriz seni
 Yarıma ziyan olsaceyran men ölüm
 Öleydim Allah öleydim
 Bir de yarı göreydim
 Annan öleydim men öleydim

Öllem Öllem

Öllem öllem men öllem nece

Başıva dolanım bu gece

Damımız ardı çöle

Sonalar endi göle

Ayağıma kan doldu

Yoluva gele gele

Öllem öllem men öllem nece

Başıva dolanım bu gece

Kere çadır üstüyem

Bir esmerin dostuyam

Kuran getir and içim

Sen gideni yaslıyam

Öllem öllem men öllem nece

Başıva dolanım bu gece

Kara çadır haraldan

Boyuv seçmen maraldan

Ne derdim var ne belem

Sensen meni saraldan

Öllem öllem men öllem nece

Başıva dolanım bu gece

Ay çıhtı minaradan

Ne geçipti aradan

Seni mene getirsin

Arşı urşu yaradan

Öllem öllem men öllem nece

Başıva dolanım bu gece (Terzibaşı 1980:129-257)

2.1.1.7. Oyun/Toy Besteleri (Tören ve Oyun Türküleri)

Oyun besteleri terimi daha çok halk tarafından kullanılmaktadır. Bu türküler kına gecesi, düğünlerinde söylenen ve bu törenleri konu alan türküler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elinde ayağında

Elinde ayağında Acem hınası
 Gedib gelin getirsin oğlan nenesi
 Çayır çimennen geli
 Kahve Yemen'nen geli
 Al yanağ kaytan dudağ
 Her gün hamamnan geli
 Elinde ayağında Acem hınası
 Gedib gelin getirsin oğlan nenesi

Başında var maşallah(h)
 O yar bizim inşallah
 Kavuşmağa az kaldı
 Kavuşuruğ inşallah
 Elinde ayağında acem hınası
 Gedib gelin getirsin oğlan nenesi
 O yarı alın gönderin
 Bu yarı alın gönderin
 O yarın gözün sevmişem
 Sürmesin çalın gönderin
 O yarın saçın görmüşem
 Saç bağın çalın gönderin
 Elinde ayağında Acem hınası
 Gedib gelin getirsin oğlan nenesi

Helhele Verin

Helhele⁹ verin geline
 Deste gül verin eline
 Altun kemer bağlamış
 Gelin ince beline
 Çayır kıssa biçilmez
 Su derindir geçilmez
 Mene diyer¹⁰ yar geç
 Yar şirindir geçilmez
 Helhele verin geline
 Deste gül verin eline
 Altun kemer bağlamış
 Gelin ince beline
 Çayıra sardım minder
 Kız üzv¹¹ mene dönder
 Döndermezsev dönderme
 Gehte bir salam gönder
 Helhele verin geline
 Deste gül verin eline
 Altun kemer bağlamış
 Gelin ince beline
 Çayıra saldım halı
 Atrafı hurma dalı
 Gören maşallah desin
 Kimin var böyle yarı
 Helhele verin geline
 Deste gül verin eline
 Altun kemer bağlamış
 Gelin ince beline (Küzecioğlu, 2017: 26).

⁹ zılgıt

¹⁰ der

¹¹ yüzün

2.1.1.8. Esnaf Besteleri / Esnaf Türküleri

Kasaplık, marangozluk, berberlik gibi çeşitli meslek gruplarını konu alan türkülerdir.

Amman amman kassab

Amman amman kassab¹²

Yandı canım kassab

Geti¹³ koyunları

Göreğin hesab¹⁴

Ekmek oldum sene¹⁵

Pendir¹⁶ oldum sene

Kör olasan kassab

Nece¹⁷ kıydıv mene

Amman amman kassab

Yandı canım kassab

Geti koyunları

Göreğin hesab

Yüngüm¹⁸ verdim sene

Sütüm verdim sene

Lal¹⁹ olasan kassab

Nece kıydıv mene

Amman amman kassab

Yandı canım kassab

Geti koyunları

Göreğin hesab

¹² kasap

¹³ getir

¹⁴ hesap

¹⁵ sana

¹⁶ peynir

¹⁷ nasıl

¹⁸ pamuk

¹⁹ dilsiz

Kassab oğlunun koyunu
 ohtu da mene her oyunu
 Amman amman kassab
 Yandı canım kassab
 Geti koyunları
 Göreğin hesab

Berber Tukanında Gördüm Bir Uşag

Berber tukanında²⁰ gördüm bir uşag²¹
 Vay taraş²² eder elleri gülden imşag²³
 Altun ibrik gümüş legen su sıcağ
 Sabun sürter sende safasına bah
 Berber tukanının vay aynasına
 Tarağına yağına kolasına
 Astar vurmadañ öğce²⁴ hazır eder
 Döner boyağın sürter destesine (Sarıkahya, 2011: 29)

2.2. LEYLELER/NİNNİLER

Halk edebiyatında önemli bir yer tutan ninniler, doğumdan ergenlik çağına kadar çocuga refakat eder genelde anneler tarafından özel bir ezgiyle söylenen manzum türlerdir. Kerkük'te "Uyu yavrumuyu" manasına gelen "ülle balamülle" sözleriyle ninnilere başlanır. Bu sözlerin ardından esas ninniye başlamadan önce genellikle aşağıdaki giriş ninnisi okunmaktadır.

Leyle diler
 Yatıptı leyle diler
 Vurđun yuhuya dalıp
 Mennen bir leyle diler

²⁰ dükkanında

²¹ çocuk

²² tıraş

²³ yumuşak

²⁴ önce

Leylev edim yatınca
 Konca güle batınca
 Gözüme şiş batırram
 Sen hasıla yetince
 Leylev ederem necar
 Leylev derd ögün açar
 Hudama çok yalvararam
 Beke derdivden geçer
 Leylev edim yatasan
 Konca güle batasan
 Konca gül payıv olsun
 Kölgesinde yatasan

Bazı ninnilerde anneler, terennümleri sırasında kalplerinde çocuklarına besledikleri şefkat duygularını ifade ederler. Hayatlarını çocuklar için adadıklarını anlatan bu ninnilerde çocuklarının ölümsüzlüğü ve sonsuza kadar yaşamalarını isterler:

Men sene gülüm demem
 Gülün ömrü kem olu(r)
 Men sene gözüm demem
 Tana düşer kör olu(r)
 Men sene derviş demem
 Post girer abdal olu(r)
 Men sene paşam demem
 Tahtan düşer azl olu(r)
 Men sene bagim diyerem
 Daim begler beg olu(r)

2.3. OKŞAMALAR

Çocukları severken söylenen okşamalar Irak Türkmen (Hristiyan) folklorunda çok yaygındır. Türkiye'de "sevmeler", Güney Azerbaycan'da "nazlamalar" adıyla geçen bir şiir parçaları, Kuzey Azerbaycan ve Kerkük yöresinde ise "okşamalar" olarak adlandırılmaktadır. Okşamalar, anne ve baba tarafından bir yaşını bitirmiş çocuklar için dörtlüklerle söylenen manzum türdür. Ancak sadece anneler tarafından değil teyze, nine, hala ve diğer yaşlı kadınlar tarafından da söylendikleri görülmektedir. Okşamalar leylelere benzer, fakat bu benzerlik zahiri benzerliktir. Okşamalar makamlarda söylenir ve çeşitli fonksiyonları vardır. Okşamalar formül, biçim itibarıyla leylelerden farklıdır. Prof. Dr. Suphi Saatçi'ye göre bazen leylelere karışan okşamarları ayrı grup hâlinde düşünmek gerekir. Zira okşamalar, fonksiyon itibarıyla ninnilerden (leylelerden) ayrılırlar (Saatçi, 1984: 441).

Okşamalar bebekler, uyandıktan sonra onları eğlendirmek amacıyla ve aynı zamanda bebekleri halkın tabir ettiği biçimiyle "el bebek gül bebek" büyütme için söylenir. Leyleler ise bebekleri uyutmak için söylenmektedir. Okşamaların sevgiyi dile getirme ve gösterme fonksiyonu bulunurken, leylelerin temel fonksiyonu bebeği uyutmaktır.

Leyle ve okşamalar konu bakımından da birbirinden ayrılmazlar. Fakat okşamalar şiirsel metin, vezin ve hece bakımından daha kurallıdır. Müzikal açıdan da okşamaların daha kurallı olduğu görülür. Leylelerde melodi ve makam ön plana çıkarken, okşamalarda şiirsel unsurlar ön plana çıkmaktadır.

Anneler kızlarını da farklı şekilde okşarlar/severler. Bazen anne kızını maral, bazen de dert getiren bela, hatta fazla bir eşya gibi atılmasını isteyerek okşar:

Kız göze ahur

Derd seri çohtur

Götürün tullayın

Bir heyri yohdur

Okşamalar, derin hasreti ve özlemi dile getirme açısından da dikkat çeker:

Günde men

Gölgede sen günde men

İde kurban bir olu

Kurbanvam günde men
 Kurbanam özüm sene
 Heketim, sözüm sene
 Işığlı yılduz kimin
 Tikmişem gözüm sene (Hürmüzlü, 2018: 38)

Okşamarlar günümüze kadar Hristiyanlar Türkmen arasında, devam etmektedir ve hemen hemen her anne ve baba tarafından benimsenmiş olan okşamarlar çocuklar tarafından da sevilmiştir.

Kız için söylenen okşamarlar:

Kurban olam bu kıza
 Kişiyden²⁵ geli bize
 Ederem bamıya, pilav
 Koyaram ögüvüze²⁶
 Kızım kızlar içinde
 Altın hicil²⁷ kıçında²⁸
 Kızıma dilekçi²⁹ geli
 Bugün yarın içinde
 Kızım kızım
 Moncuğuvu³⁰ düzüm
 O gün olsun
 Toyuvda³¹ süzüm³²
 Nenemin kızı
 Aşınım duzu
 Evimin gülü

²⁵ eş

²⁶ önünüze

²⁷ halhal

²⁸ ayağında

²⁹ Elçi veya görücü

³⁰ boncuk

³¹ düğününde

³² oynamak

Babamın havuncu

Kız ve oğlan için söylenen okşamalar:

Atar tutara seni

Şekere kataram seni

Babav eve gelende

Kucuna ataram seni

Konağımsan kunağım

Çırağta yanar yağım

Ona bir gün diyerler

Sen olasan konağım

2.4. MENSUR TÜRLER

Irak Türkmen (Hristiyan) folklorunun en yaygın sözlü edebiyat türleri mensur türlerdir. Mensur türler masalları, atasözlerini, deyimleri, bilmeceleri ve fıkraları içerir. Bu türlerin her birinin kendine özgü yapı özellikleri vardır. Manevi servet olarak kabul edilen bu türler gençler ve yaşlılar tarafından da sevilerek icra edilmektedir. Mensur türler kişilerin geçmişini belgelediği için büyük önem taşımaktadır.

2.4.1 Matallar / Masallar

Kerkük Hristiyan Türkmenlerinin sözlü edebiyatında önemli bir yeri olan “matalların”/masalların tarihi en eski çağlara dayanmaktadır. Sözlü edebiyat içerisinde Kerkük kültürü zenginliğini gösteren masallar, halkın yaşamında etkilerini dilden dile geçerek bırakmıştır. Masal çalışmalarındaki en büyük eksiklik geçmişte masal derlemelesinin yeterince yapılmamış olması ve günümüzde pek çok masalın unutulmuş olmasıdır.

Özellikle de efsane, destan ve uzun hikâye gibi mensur türlerden günümüze ulaşan sadece Arzu ile Kamber matalıdır. Paşayev masallarında hem halkın

geçmişte yaşadığı koşullardan, gelenek ve göreneklerinden, dünya görüşünden düşünceler sunmakta hem de masalların gelecekte içinde büyük önem arz eden özelliklere sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra masalların olağanüstü ya da gerçekçi nitelikleri göz önüne alınırsa, hayal ürünü olduğu da ileri sürülmektedir (Paşayev, 1998: 188; Saatçi, 1984: 159).

Kerkük Hristiyan masallarının, şehrin diğer folklor varlıkları gibi özel ve cana yakın bir yapıları vardır. Yürekler temiz, gam ve keder az ya da neredeyse yoktur. Anne-baba, kardeş ve birkaç evli çocuk aynı evde yaşarlardı. Akşamları eve dönerken, gündüzün yorgunluğunu atarlardı. Erkekler kahvehane, divanhane veya mahallede toplanır, akraba ve komşular da bir evde toplanıp hoş vakit geçirirlerdi, bu da genelde kış gecelerinde olurdu bu ev toplantılarında, halı üzerinde büyük tepşilerde sarı renkli semaver, kömür gözüyle dolu mangal etrafına oturulur konuşurlardı, uzun kış gecelerinde zevkle dinlenen ve konuşulan: masallardı. Masal anlatan kişi dinleyenleri kendisine bağlamak, dikkati üzerine çekmek, konuşmasını güzelleştirmek ve de insanları teşvik etmek için masala başlamadan önce bu sözleri söylerdi: “Var idi yox idi yalan gerçekten çox idi, yalanı doldurdular çuvala dayadılar duvara” veya “matal, matal mat atar, bir kişi hurma satar, hurmanı geti men yim baxah kim borca batar” der, masal başlar. Masalın ortasında, “az getti uz getti dere tepe düz getti”, sonunda “matal bitti ağzımı kimse şirin etmedi” veya “men de gettim mene kimse birşey vermedi, men de gettim elime birşey düşmedi” diyerek masalını sona erdirir.

Masal deyip geçmeyelim, bir milletim düşünce inceliklerini, kültürel devrimini ve diğer çeşitli varlıklarını o milletin ağzından, atasözünden dil köklerinden, tekerleme ve masallarından anlayabiliriz. Masallar, hayallerin yarattığı açık dramın, çıkılmaz yollardan kurtulmanın, hedeflerin, ataların geniş duygu ve düşüncesinin sermayesidir. Masalların namus, hür yaşamak, zulme karşı koymak, erkeklığı, doğruluğu daha çok da vicdanı ve ahlaki değerleri babadan evlada ulaştırmak gibi rolü vardır. Dinî duygu ile büyü, cin ve periler gibi varlıklar da masalların düşüncelerinde hep büyük bir yer etmiştir. Binlerce yıl önce Hristiyan Türkmenler yenilikleri benimseyip medeniyete kavuşmalarıdır. Masal

fikir ve düşüncesi, yaşanmış olayların dillerde yaşayarak zaman zaman söylenmesinden kaynaklı olabilir.

Bazı inançlarda her kim gündüz masal söylerse parası bol olurmuş. Bazen de ev oturmalarında Mulla Nasrattin'in kısa hikâyeleri de konuşulurdu bu da Hristiyan Türkmenlerin, duygularındaki saflığın bir göstergesidir. Tek bir hikâye söyleyene de "üzerine yedi hikâye söylemek düştü, söyleyeceksin, söylemeyenin annesi boşanır" derler ve yedi hikâye söylemesini isterlerdi. Gündüz vakti hikâye isteyenlere "Nasrettin Hoca'nın hikâyesini her kim gündüz söylerse, boynuzu çıkarmış" derlerdi.

2.4.1.1. Masalların Sınıflandırılması ve İçerikleri

Kerkük Hristiyan Türkmenler, masalları çeşitli bölümlere ayırmışlardır. Bunlar; aşk masalları, hayvan masalları, dinî masallar ve kahramanlık masallarıdır. Aşk masallarında; masalın kahramanı olan, aşk ateşinde kıvranan âşık masalın sonunda sevgilisine kavuşamaz, kavuşsa bile onunla evlenmez. Hayvan masalları; eski Türk toplumunda inek, öküz, at, ceylan, yılan ve çeşitli kuşlar gibi hayvanların öldüklerinde yaşam ile olan bağlantısının kesilmediğini konu alan masallardır. Kerkük masalları içerisinde hayvan masallarının geniş bir yer tuttuğu görülmektedir. Dinî masallar; Hristiyan Türkmenlerin bir kesiminin İslamiyet'i benimsemesinden sonra ve bazılarının da Müslüman Türkmenlerle iç içe olmaları nedeniyle İslam dininden etkilenen masallardır. Bu masalarda ahlaki konulara değinilir ve İslam dinine bağlılık en çok işlenen temalardır.

Büyü-sihir masallarında ise uzak geçmişin izleri açıkça görülmektedir. Toplumların inancına bağlı olarak bu masalarda ölümlerin canlanması, insanların taşta veya hayvana, hayvanların da taşta veya insana dönüştürülmesi ve de devlerin kötülükleri tasvir edilir.

Kahramanlık masalları; çeşitli dönemlerde zalim şah, padişah ve hâkimlerin zulümlerine karşı mücadele eden "halk oğulları" tarafından (halk içinden çıkan bir kahraman tarafından) gösterilen kahramanlık, bu masalarda geniş yer tutar. Bu bağlamda halkın içinde, yoksul kesimde doğan bir kahramanın kendi halkını yaşadığı zulümden kurtarmak uğruna büyük kahramanlıklar göstermesi masalın ana motifini oluşturur.

2.4.1.2. Perşerler/Masal Tekerlemeleri

Masallar, Irak-Türkmen masallarında âdet olduğu üzere Türkmen Hristiyanlarda da masalın konusuyla ilgisi olmayan bir “perşerle” (masal tekerlemesiyle) başlar. “Zaman zaman içinde, karbil saman içinde, deve berberlik edir, eski hamam içinde...”, “Biri var idi, biri yoh idi, yalan gerçekten çoh idi. Yalanı doldururlar çuvala, dayadılar duvara...”, “Hartadan hurtadan, sıhması karpuz kabığı, düğmesi turptan...”, “Yalan bir yalanıydı, serçe pehlivanıydı...” perşerleri/tekerlemeleri bunlara örnektir. Masalın sonunda ise “Masal bitti, ağzımı kimse şirin etmedi...”, “Mende getdim, mene bir şey vermediler...”, “Kırh gün, kırh gece toy etdiler...” şeklindeki bitiş tekerlemeleri söylenmektedir.

2.4.1.3. Masal Tip ve Motifleri

Irak Hristiyan Türkmen masallarında en çok bilinen masal tipi doğruluğuyla ve dürüstlüğüyle bilinen Keçeloğlan/Keloğlandır. Bu tip saflığı ve yardımseverliğiyle ön plana çıkmaktadır. Irak Türkmen masallarında sık karşılaşılan motiflerden biri Kaf Dağı’dır. Çok yüksek olduğuna inanılan bu dağ dünyanın sonu olarak nitelenir. Ancak gerçekte var olmayan bir dağ olduğu bilinmektedir. Kerkük Hristiyanları Türkmenleri arasında üzüntülü insanların büyük ve çekilmeyen dertleri Kaf Dağı’na benzetilir. Zumru Anka-Zümrüdüanka ise ağır yük taşımakta olan insanlara yardımcı olan gerçekte var olmayan bir kuştur (Sabırağa, 2016: 16). Kayış baldır uzun boylu ve insanları korkutan ve parçalayarak öldüren bir yaratıktır (Bezirgan, 2016: 29).

Kulyabani ise birden kaybolan ve ortaya çıkan, insan suretine bürünebilen, elleri ve ayakları çok uzun olan bir yaratık olarak masalarda karşımıza çıkmaktadır (Sabırağa, 2016: 18).

2.4.1.4. Masallardan Örnekler

Harttan hurttan, sıhması karpız kabığı, düğmesi turptan. Aman zaman içinde

kerbil saman içinde, deve berberliğ eder, eski hamam içinde

2.4.1.4.1. Kayış Baldır Matalı

Bir gün birkaç genç, çölde gezmeye çıkmışlar. Gençlerden biri onlardan ayrılmış ve yüz metre uzaklaşınca kaybolmuş. Arkadaşları onu her ne kadar aramışlarsa da bulamamışlar ve şehre dönmüşler. Meğer çölde “Baldır” adlı upuzun bir yaratık yaşamış. Bir de karısı varmış. Karısı çölde kaybolan bu adamla beraber olmuş, ondan çocukları olmuş. Bunun üzerine “Kayışbaldır”, adamı kuyuya atıp, kuyunun da ağzını kocaman bir taşla kapatmış. Aradan yıllar geçmiş. Bunlar yine çölde gezintiye çıkmış. Aralarında orada kaybettikleri arkadaşlarını konuşurlarken, yakınlarında bir sesin kendilerini adlarıyla çağırdığını duymuşlar. Çevreyi ararken sesin bir kuyudan geldiğini ve kaybettikleri arkadaşlarına ait olduğunu anlamışlar. Kuyunun ağzını kapatan ağır taşı hep beraber yana itince, arkadaşlarını kuyunun dibinde görmüşler. Kemerlerini (kurşaklarını) birbirine bağlayıp ip yapmış ve ona uzatmışlar. Böylece adamı dışarı çıkarınca hemen şehrin yolunu tutmuşlar ancak yolları “Baldır” tarafından kesilmiş. Baldır adama dönmesini söylemiş fakat adam ve arkadaşları aldırmayıp yollarına devam etmişler. Bunun üzerine Baldır da onu, çocukları ve arkadaşlarını parçalamış (Mikayil, 2018: 48).

2.4.1.4.2. Kulyabani Matalı

Bu masalın Kerkük'te gerçekten yaşandığı söylenmektedir. Eskiden Kerkük evlerin de hamam yokmuş, erkekler sabah namazını kılmak için erkenden çarşı hamamlarına giderlermiş. Adamın biri karanlıkta hamama gitmiş. Kapıyı açık görünce, içeri girmiş. Hamamcıya selam verdikten sonra giysisini çıkarıp, iç kısma girmiş. Cehennem taşı üzerinde bir adamın oturduğunu görmüş. Ona selam vermiş ve biraz terlemek için cehennem taşı üzerinde oturmuş. O adamın beş atlı metre uzakta bulunan su kazanına elini uzatıp tasla su aldığını ve döktüğünü görmüş. Adama, “isterseniz size de su vereyim,” demiş. Adam da paniğe kapılmış ve evet isterim demiş. Bunun üzerine o da “size daha temiz su veririm” diye oturduğu yerden elini kazanın ortalarına uzatıp adamcağıza tasla

su vermiş. Adam çok korkmuş ve dışarı koşmuş, onu bu şekilde gören hamamcı, “Ne oldu size?” seslenmiş. Adam “Dur nefes alayım” deyip gördüklerini anlatmış. O sırada diğer adam elini yüksek kümbetin göbeğine dayamış. Hamamcı da bunu görünce adamla birlikte bohçalarını alıp çıplak bir şekilde hemen dışarı koşmuş. Sonra minareli camii yanında bir adama rast gelmişler. Adam onlara ne olduğunu sormuş. Adam da durmuş ve kısaca anlatmaya koyulmuş. Tam o sırada karşıdaki adam elini taa caminin minaresine kadar uzatmış. Adam daha da şaşırarak evine koşmuş. Kapıyı çalmış, karısı kapıyı açmış, kocasını o hâlde görünce korkmuş ve sebebini sormuş. Adam “Avrat bırak, size de inanmam. Bırak gün doğsun sonra sizinle konuşacağım” demiş. Karanlık bitince kadının kendi karısı olduğundan emin olmuş ve Kulyabani'nin yaptıklarını anlatmış (Yuhanne, 2017: 16).

2.4.1.4.3. İffetli Hristiyan Kadının Matalı

Bu masal Türkmen Hristiyan bir kadının namusunu ve kadının eşine bağlılığını, iffetini ne pahasına olursa olsun kaybetmemesini anlatan eskilerden kalma bir örnektir. Üç çocuklu genç kadına, bir delikanlı göz koyar. Kadın bilmeden ona yardım eder. Kış gecelerinin birinde kadının eşi, iş nedeniyle ailesini yalnız bırakıp başka bir şehre gittiğini gören delikanlı, akşam karanlığı basınca, habersizce kadının evine girer ve bir yerde gizlenir. Kadın baş kapıyı kapatır, çocuklarına yemek yedirir ve yatırır. Eve delikanlının girdiğini görünce, kötülük için geldiğini anlar hemen yan odaya kaçar ve kapıyı kilitler. Delikanlı kadını elde etmek için güzel sözlerle yalvarmaya başlar, kadın sert konuşur ve ona boyun eğmeyeceğini söyler. Delikanlı yalvarmaktan vazgeçer, zorbalığa başvurmaya başlar. Ve yaptıklarının sonucu zavallı kadının kapı aralığından çocuklarının birini boğazladığını görür; dudaklarını kemirir, dayanır, gözünü kan bürüyen delikanlı bununla bir şey elde edemediğini anladığı için, ikinci ve üçüncü çocuğu da boğazlar ve son olarak odanın kapısını kırmaya çalışır. Kırılması güç olan kapının yer aralığından başını sokar ve kapının altından geçirir, kadın bitkin bir hâlde olmasına rağmen kendini toparlar, öç almak için delikanlıya saldırır yakınında bulunan ağır mis kovayı adamın başına ve

boynuna tüm kuvvetiyle basar, adam titreyerek son nefesini verir (Putrus Hindi, 2019: 27).

2.4.1.4.4. Üle üüü(Horuzun Ötüşü Baynaması) Matalı

Sırrını saklamayan arsız ve çok konuşan kimsenin başına gelecekleri anlatan, kötü huylu çocuklarımıza bu huylarından vazgeçmeleri için uydurulup anlatılan Türkmen Hristiyan atalardan kalma bu masalın kıymeti büyüktür.

Mahalle çöplüğünde, çöpü karıştıran horuz bir altın bulur. Paşa oğlu oradan geçerken horuzun yüksek sesle öten “Üle üüü, çöplüğünde bir altın buldum” diye sesini duyar. Paşa oğlu altının elinden alınmasını buyurur, geveze horoz “Üle üüü paşa oğlu bana muhtaçtır” diye öter. Paşa oğlu kızar horuzun tutulup kesilmesini buyurur. Bıçak boynunda işlerken Horoz “Üle üüü ne keskin bir bıçaktı” diye öter. Öttüğü için sıcak suya basılırken “Üle üüü, ne sıcak bir hamamdı” diye öter. Kavrulurken “Üle üüü, ne cızbızdır” diye öter. Kerkük yemeklerinde tavuk, pirinç pilavın üzerine kızartılır ve konulur. Horoz pilavın üzerine konulurken “Üle üüü ne beyaz kubbedir” diye öter. Ağızda çiğnenirken “Üle üüü, ne keskin bir değirmendir” diye öter. Yutarken “Üle üüü, ne dar sokaklardır” diye öter. Midedeyken “Üle üüü ne karanlık hapishanedir” diye öter. Pislik diye karından dışarı çıkarken “Üle üüü, paşa oğlunun karnı yırtıldı benim canım kurtuldu” diye öter arsız horoz. (Allah Verdi, 2019: 36).

2.4.1.4.5. Yiğit Çocukla Tembel Çocuk Matalı

Zengin baba çocuğunu, evinde yaşayan yetim çocuk ile birlikte kiliseye Aziz’e gönderir. Uzun zaman oğlu hiçbir şey öğrenmezken yetim çocuğun ise öğrenme ve yazmada ilerlediğini gören zengin Aziz’e sorar. Aziz efendi de “size sebebini göstereyim” der. Çocukların öğle yemeğine gittiği arada, Aziz efendi yetim çocuğun minderini altına iki kat zengin çocuğunun minderini altına ise kırk kat kâğıt

koyar ve zengi babaya siz bekleyiniz, der. Oğlu gelir gelmez aldirmedan oturur. Yetim çocuk ise oturur oturmaz rahatsız olur minderden. "Aziz sorar oğlun neden rahatsızsın?" "Aziz efendi minderim yüksek görünüyor" der (Yohanne, 2019: 33)

2.4.1.4.6. Arzı Kember Matalı "Arzu Kamber"

Harttan hurttan, seması³³ qarpız qabığı, düğmesi turptan. Aman zaman içinde, qerbil³⁴ saman içinde, deve berberliğı eder, eski hamam içinde. Varıydı yoxıydı, ki³⁵ qardaş varıydı. Bu ki qardaşm arvatları ki cannıydı³⁶. Bir gece yığışmışılilar bir evde oturmuşılilar. Dedi "qardaş bir şert edeğın: Ki qardaşix vesyet³⁷ olsun sene, "dedi ki" haxsımızın oğlu oldu, haxsımızın qızı oldu, birbirine beşik kesme³⁸ adaxlı olsun." Dedi "eyyidi, qeydi yoxtu³⁹?" Dedi "Şert?" Dedi "Şert.." Ay aydan, gün günnen, doqquz gün, doqquz se'et sora birinki doğdu bir oğlan, birinki doğdu bir qız. Oğlanın adını qoydular Qember, qızın adını qoydular Arzı. Bular bir zaman hette⁴⁰ beyyük oldular; bir doqquz yaşına girdiler. Qember'in hem nenesi⁴¹ öldü, hem babası. Emmisi neynedi? Dedi "Valla bu benim qardaşımın oğludu; hem babası vesyet etti bunu getirim evime". Getirdi evine, evinde besledi. Oğlannan qızın elini tuttu, apardı camıya, getri milla⁴² yanına, salam verdi. Dedi "bunun birsi benimdi, birsi qardaşımındı. Getirmişem buları qoyuram camıya, oxut buları." Dedi "baş üstüne..." Bir il⁴³, ki il, üç il... Bir gün dedi "men bulardan bir şey annamıram⁴⁴, emmi", dedi "bir gedim milladan sorum, bular hara yetişiler? Oxumada hiçbir sadaları yoxtu." Geldi girdi milla yanına, salam verdi oturdu. Dedi "milla, Arzı'ydan Qember ne-cedi? Oxumaxta

³³ yeleş

³⁴ kalbur

³⁵ iki

³⁶ İki canlı, hamile idi

³⁷ vaziyet

³⁸ Beşik kertme

³⁹ Zararı yoktur

⁴⁰ hatta

⁴¹ anası

⁴² Molla, cami hocası

⁴³ yıl

⁴⁴ anlamıyorum

hara yetişipler?" Dedi "valla oğlum seniv⁴⁵ parav⁴⁶ mene haramdı⁴⁷". Dedi "oğlum bular hiç oxumullar. Oturuplar birbirlerine he me'suqalığ ediller. Dedi "ne çara?" Dedi "çarası budu, sen çıxart buları apar. Oxumazlar. Bular oxuyan olmaz. Birbirlerine aşıqtılar..." Dedi "Qember, Arzı! qaxın, sanduqlarvız⁴⁸, döşeklerviz⁴⁹ qaldırın gidex eve." Qember'e dedi "qax sen get bu quzu balalarını apar otlat." Arzı'ya da dedi "qax nenevden⁵⁰ işle..." Qız, neneden işler; Qemberde sebehten quzu balalarım aparı gider... Arzı, delli⁵¹ olup, sebehten Qember'i görmiyip. Qember gedip çöle. Nene dedi "Arzı su qal-mıyıp. Arzı dedi "nene tuluğu⁵² ver gedim dol-durum..." Nenesi dedi "saçı kesilmiş! gedisen, nece hazırsan su getirmeğe... Suyu gec getirsev, valla, vay halıvadı⁵³ öldürrem⁵⁴ seni..." Dedi "yox valla nene, bunca and, bunca yemin tez gellem." Amma qızın da nişanlığı oğlanın bileziği qızın elindeydi. Getiri qız baxtı, Qember çölde bele olup, kibrit olup Arzı'yçın... Baxh dağdan, eniri⁵⁵ bulağa, dedi:

Arzı'm endi bulağa

Sesi geldi qulağa

Arzı'ya peşkeş olsun Şirvan, Tebriz, Maraga Qız, iç cuğabın⁵⁶ vermedi. Endi aşıya, yetişti suyun başına, tuluğunu doldurdu. El üzünü pek⁵⁷ yexedi. Baxn Qember qaçırı, gelsin yetişsin özüne. Telesüklüğinnen⁵⁸ qız, hemen tuluğu attı çignine⁵⁹, bilezik yadınnan çıxtı, qaldı yerinde. Qız getti eve. Nene tuttu qızı onca çaldı, dedi "Qehpe, gettiv Qember'i gördüv, gec geldiv." "Dedi "Vıy nene

⁴⁵ senin

⁴⁶ paran

⁴⁷ haramdır

⁴⁸ sandıklarınızı

⁴⁹ Döşeklerinizi, minderlerinizi

⁵⁰ ananla

⁵¹ deli

⁵² tulumu

⁵³ hâinedir

⁵⁴ öldürürüm

⁵⁵ iniyor

⁵⁶ cevabını

⁵⁷ Pak, temiz

⁵⁸ telaşından

⁵⁹ omzuna

bunca and, bunca yemind, delestiğimnen⁶⁰ o da⁶¹ bilezik elimde yoxtu, bileziği su başında qoydum." Dedi "Qasdan qoyduv bileziği su başında, bir de gidesen Qember'i göresen! Valla saç kesilmiş, get bilegi getirginen⁶², valla indi seni öldürrem...⁶³" Getti qız. Qız baxtı Qember kepenek girip quzu yayırı. Dedi:

Çomağıvı⁶⁴ atıpsan
Ne qavğıya⁶⁵ batıpsan
Seniv kimin xas Qember

Kepenekte yatıpsan
Aldı Qember:

Çomağımı atmışam
Men qavğaya batmışam
Hapsi seniv derdivnen⁶⁶
Kepenekte yatmışam

Aldı qız:
Kepenekte yatan oğlan

Gem yüküne batan oğlan
Sennen sual edirem
Bilezik tapan oğlan
Aldı Qember:

Kepenekte yatmışam
Gem yüküne batmamışam
Kitap⁶⁷ geti el basım
Bilezik tapmamışam

⁶⁰ telaşımdan

⁶¹ Bak işte, bak da

⁶² getir

⁶³ öldürürüm

⁶⁴ çomağım

⁶⁵ Kayğıya, düşünceye

⁶⁶ Hepsi senin derdinden

⁶⁷ Kur'an-ı Kerim

Aldı qız:

Tuluğumu doldurdum

Dolu diyin qaldırdım

Dinim imanım Qember

Bileziğim çaldırdım

Aldı Qember:

He gülşeni gülşeni

Güller yere döşeni

Bilezigiv üstünde

Ne varıydı nişanı?

Aldı qız:

He gülşeni gülşeni

Güller yere döşeni

Bileziğim üstünde

Arzı Qember nişanı

Aldı Qember:

Bu sular uluğ uluğ⁶⁸

Qızlar dolduru tuluğ

Bileziğim tapanı

Ne verişen muştuluğ

Aldı qız:

Bu sular uluğ uluğ

Qızlar dolduru tuluğ

Bilezigim tapanı

Şirin canım muştuluğ

Oğlan tuttu qızı bele sixtı qucağına.. Öptü.. Qoxladı. Bilezigi taxtı qoluna, dedi yeri⁶⁹ get eve, nenev seni vurmasın. Geldi.. Nene, bu qızı bele çaldı, etti leş.

Dedi "Qehpe gettiv qasdan bileziği sular başında qoydov, gettiv bir de Qember'i göresen!" Axşam oldu, kişsi⁷⁰ geldi. Dedi "Men hiç edebilmem bu qızıvdan her

⁶⁸ ılık

⁶⁹ yürü

⁷⁰ Kişisi, kocası

deqqe⁷¹ bir mahana⁷² ediri, Qember yanma qaçırı." Dedi "Çara?" Dedi "men bugün sütümnən sağaram, bir teşpi⁷³ deleme⁷⁴ ederem, qoyaram Qember yesin bacı qardaş olsunlar." Qaxtı ki⁷⁵ emceginnen⁷⁶ bir qab süt sağdı, qızdırdı, deleme etti. Qoydu teş⁷⁷ altına.. Qember, günorta geldi. Dedi "Em-arvadı ne var yim?" Dedi "Em-arvadıv qurbamv olsun, o du teş⁷⁷ altında senivçi bir qab deleme doydurmuşam⁷⁸." Qember'in bele kefi⁷⁹ geldi, dedi "Valla emmim arvadı bugün mene diyiri emi arvadıv qurbanıv olsun, eleyse qızımı mene verecexti!"

Qız ataş düştü canına,
döndü bu me'nini⁸⁰ dedi
Hey hapıtı hapıtı
Qoyun quzu yapıtı
Qember deleme yeme
Nenem sütün qatıptı
Döndü oğlan, delemeni yemedi. Qaxtı dedi:
Terecemiz⁸¹ dolu daş
Bir yastuğa qoyağ baş
Bir neneden olmadığ
Nec'ollux bacı qardaş

Elini silkti yemedi. Bir kelle soğan, bir ekmek qoydu qoynuna, çıxtı getti. Dedi "Faydası yoxtu." Qaxtı qızı bele çaldı, dilden damaxtan saldı. Dedi "Saçı buçu qehpe, her ne ettiv bunu da şiiirden, me'niyden Qember'e aynattıv⁸². Ölsev qoymam Qember'e nesib⁸³ olasan. Qember'l qapımda beşliyim, seni özüne verrem?" Dedi "Qembere, gedisen bir quzu geri, evde keserix." Qember de bir

⁷¹ dakika

⁷² bahane

⁷³ tepsi

⁷⁴ Yağı alınmış çiğ süttən yapılan peynir

⁷⁵ iki

⁷⁶ memesinden

⁷⁷ leğen

⁷⁸ doldurmuşum

⁷⁹ keyfi

⁸⁰ maniyi

⁸¹ Kerkük'ün geleneksel evlerinde, oda duvarlarına yapılan gömme raf

⁸² anlattın

⁸³ Nasip, kismet

quzu getirdi, verdi emarvadına. Qavırdı, bişirdi, Qember'in payına ağu qatü, zehir. Qoydu teşt altına. Qember, yarın günorta oldu geldi. Dedi "Em arvadı ne var yim?" Dedi "payıv bir köme qavırma qoymuşam!" Qız, oldu abdal. Dedi "Vay bu zehirdi; indi bu zehiri yer, ölü."

Oğlan dedi:

Bu gece Çerşembedi⁸⁴

Gevlive⁸⁵ düşen nedi?

Ot yanar tütün çıxmaz

Qazanda bişen nedi?

Qız dedi:

Eme Qember'im eme

Nenemin eqli keme

Ögüvde quzu biryen

Ağu qatıptı yeme

Oğlan elini silkti, yemedi. Gene bir baş soğan, bir ekmek qoydu qoynuna getti. Qonşularında bir Tat var, qırx oğlu var. Geldi bu qızı istedi babasınan. Bu qızı qaxtı emmi verdi Tat'ın oğluna. Qember eve geldi, qız aydırdı⁸⁶. Dedi "Qember!" Dedi "Ha?" Dedi "Xeberiv var?" Dedi "Nece?" Dedi "Meni babamnan Tat oğluyçu istediler, babam meni verdi Tat'ın oğluna. Bir çar ele." Dedi "Çarası n'olsun, benim kimin bir kimsesiz n'edebillem?" "Dedi "Get Şah'a şiket⁸⁷ ele, bir tabir esker geti, meni qilinç zoru, herb zoru alginan⁸⁸." Bu da geldi dedi "Em arvadı, benim teqetim qalması, burda oturmağa. Madam⁸⁹ Arzı'nı verisiz xaxa, benimçi bir teşt dırnaqlı külçeu eleginen⁹⁰, baş alıram gedirem." Em arvadı dedi "Başım üste." He getsin boynumnan olsun. Aspabın⁹¹ yexedi, şeymeyin

⁸⁴ Çarşambadır

⁸⁵ gönlüne

⁸⁶ Hissettirdi, uyandırdı

⁸⁷ şikâyet

⁸⁸ Al, almaya çalış

⁸⁹ madem

⁹⁰ Eyle, yap

⁹¹ Esvabını, elbisesini

yığıştırdı, oğlan qoydu getti. He burda, he orda, az getti, uz getti, yerışti⁹² Acem Şahı yanına. Şah dedi "Ne istisen?" Dedi:

Şah oğlu Şahım zada
 Gelmişem sene dada
 Malım yoxtu alayım
 Xan Arzı'm getti yada
 Döndü Şah dedi:
 Durun durun göreğın
 Aşıq halın sorğam
 Çağırın xeznedarı
 Aşıqa mal vereğın
 Aldı Qember:
 Aşıq malı neyliri
 Dünya-darı⁹³ neyliri
 Aşıq dada gelipti
 Sermen imdad diliri

Şah dedi "Çağırın bir manga⁹⁴ esker verin, haxsı qızı istirse top-topxana zoru alsınlar, versinler eline." Ordan bir vezir qahtı dedi "Padişahım, sen bilisen bu sağ aşıqtı?" Padişah dedi "Sağ, aşıklığı neden bilini?" Dedi "Baxçavın yeddi yemişini birbirine qatarsa sağ aşıqtı!"

Aldı Qember:
 Alma erük⁹⁵ haluç⁹⁶
 Qavın qarpız bu nece?
 Heyva⁹⁷ yedim saraldım⁹⁸
 Nar gele me'dem⁹⁹ aç

⁹² Yetiştı, ulaştı

⁹³ Dar-ı dünya(yı), dünya evi(ni)

⁹⁴ manga

⁹⁵ Erik (Kerkük'te kayısı demektir)

⁹⁶ alıç

⁹⁷ ayva

⁹⁸ saraldım

⁹⁹ Midem(i)

Bir manga esker verdi, top topxana, eskerleşker. Dedi "Gedin işte sağ aşığığın ispat etti." Sen gel Arzı'nın nenesinnen xeber al. Bir qerini¹⁰⁰ çağırđı. Ağırıyca pambığ¹⁰¹ çekti qeriye verdi. Dedi "Qeri nene,¹⁰² Qember gedip Şah'a dada, eskerleşker getirmeğe, sen bir oynunan bu esker leşkeri geri dönder; bu pambığ senivçi olsun." Qeydiyo dedi "Bir qazan helve, bir tendür ekmek ele menimçin qarışma." Ekmeğın ara yerine bir künde helve qoydu, bir yengi peştamala düğdü¹⁰³. Sebbeh meheli aparı bir yengi türbenin başında oturu. Bir gün, ki gün, üç gün. Bir zaman qeri baxtı bir tozanağ, bir esker, bir leşker, mısallada qoptu bir qıyamət¹⁰⁴. Dedi "Valla bu Qember'di geliri." Qember durdu baxtı, qeri saçın açıp, öz özün çalıb, ne'le verir¹⁰⁵, yığlırı. Qember heniniydi¹⁰⁶, esker-leşkeri duruttu, qeriden sordu, dedi:

Altımız burdandı

Üstümüz yaradandı

Qeri sual edirem

Gelişiv haradandı

Döndü qeri aldı:

Altımız buradandı

Üstümüz yaradandı

Mennen sual edirsev

Gelişim obadandı

Döndü oğlan dedi:

O yanımız bağ mudur?

Bu yanımız dağ mudur?

Qeri sennen soruram

Arzı'm ölüp sağ mudur?

¹⁰⁰ Kariyi, kocakariyi

¹⁰¹ pamuk

¹⁰² Kocakarı ana

¹⁰³ düğümledi

¹⁰⁴ kıyamet

¹⁰⁵ Nâra (sesi) veriyor

¹⁰⁶ duygusaldı

Dedi "Viy nenev öleydi oğlum. Be men nişi özümü çalırım, helve paylıram?" Dedi "İndi Arzı'dı ölen?" Dedi "He valla qırban Arzı'dı ölen." "Ee," dedi "çara ne? Men gettim Şah'a dada, esker getirdim, leşker getirdim, emeğim hiçe döndü." Eskere izin verdi. Dedi "Arzı ölüp, siz dönün geriye." Herkes döndü geriye. Oğlan, türbenin başında öz özün çalar, yığlar, gözünnen su yerine qan geli. Miğrib¹⁰⁷ oxunanda yanınnan bir-ki dene geçer. "Qardaşım, babam sen öldüv. Allah kabul etmez, qax get. Allah'ın ve'dine ne diyili? Allah'ın çölünde gece meheli bu savıxta nedisen?" Oğlan, elin böğrüne tuttu, bele içeri kesilmiş geldi yetişti emmisigilin suqaqına, baxtı Arzı, eli elinde, eteği belinde, quyyudan su çekiri! Oğlan ki dizinin qapağı qırıldı.. Bele üreği kesildi, durdu qapıda. Baş dayadı qapıya. Bele muvaldı¹⁰⁸! Döndü qız, dedi:

Qapıda duran oğlan
Boynunu buran oğlan
Gettiv şaha şikete
Eskeri dönen oğlan

Aldı oğlan, dedi:
N'oldu qeriden oldu
Zilfi sarıdan oldu
Eskerim geri döndü
Gözel Tarı'dan¹⁰⁹ oldu

Oğlan girdi içeri, düştü şamsız¹¹⁰; ac. Yarın oldu, geldiler Tatgili qızın, al ettiler, ver ettiler. Qızın cahazı¹¹¹ alındı, cahaz biçildi. Xınnalandı, gelin getmeğ üstüne qızı, beş günde bir, heftede bir bitirdi. Dedi "Getsin, boynumnan olsun. Qember qalsın he hele yana yana." Toyun tadariki bitennen sora geldiler qızı bezetmeğe. Qız yığlırı oğlan yığlırı; sağ aşiq olduxlarınnan gözlerinnen qan eniri. Geldiler qızı bezetmeğe. Oğlan da bele qapıda durup, boynunu bururu. Bir dene geldi qızın aspabını girtsin; bezetsin, oğlan dedi:

¹⁰⁷ Akşam (ezanı)

¹⁰⁸ Kendinden geçti

¹⁰⁹ Tanrı'dan

¹¹⁰ Şam: Akşam yemeği

¹¹¹ çeyizi

Hey h k ls n h k ls n
 Qannı dağlar s k ls n
 Arzı'm bezedeni
 On barmağı tökülsün

Arvadın on barmağı yuvu yuvudan¹¹² d şt ! Sağ aşıqın d 'esi geçti. Arvad getti. O dedi bu gelini kim bezetsin? Bu dedi gelini kim bezetsin? Bir dene qaxtı, dedi "Yalla yalla men bezedirem; Qember nedi s z  bele geğsin!" Qaxtı gelini bezetsin, döndü Qember dedi: Men Qember'em dağ kimin Titrerem yarpağ kimin Arzı'm bezedeni Qere girsin zađ¹¹³ kimin Xeber geldi, dedi "Qax damıv d ş p, d rd oğluv, bir de kişiv altında kalıptı. Eli belli, dalı belli leş  ıxardırı!" Arvad, gelini yerinde qoydu, h rbi¹¹⁴ bastı¹¹⁵, qoydu getti. Bunu kim bezetsin? Dediler "Valla biz bezetmerix, bu dedi "Valla bezetmerix." Dediler "  r ?" Qember dedi "Em arvadı bu da bir şey degi. Arzı'nı mene ver men bezedirem  z n . Yoxsa indi  lene kimin bu qapıda durram, her kim bezetse  z n , bir bed-d 'e basaram, derdine boyaram  z n ." Arvatlar dediler "Qoy bezetsin, ne var, canım emmisi qızıldı; yoxsa^s bal degi parmaxlasın!" Dedi "Boynu qırıđıv¹¹⁶ ge bezet". Dedi "Bele bele bezedirem şerttendi, onu taxım ettix e bir öpüş allam!" Dediler "Qeydi yoxtu al." Eteklıđ¹¹⁷ giritti¹¹⁸ bir pt ; ezye¹¹⁹ giritti bir  pt ; ceket giritti bir  pt , bezetti.  z n , gözünü  pt k e  pt .

Qızı geldiler gelinnemeğe. Memleket birbirine vuruldu. Tat oğulları yetiştirler, gelinin qolunnan tuttular apardılar qapıya. Qember de  ıxtı dedi:

Ata vurdum qantarma
 Qan edersəm qurtarma
 Arzı'm minen atları
 Atı olsun bekarına'

¹¹² Mafsaldan, eklemden

¹¹³ Kara karga

¹¹⁴ Feryat, n ra

¹¹⁵ attı

¹¹⁶ Boynu kırılmış

¹¹⁷ atlet

¹¹⁸ giydirdi

¹¹⁹ Entari, fistan

Gelinin, Bismille¹²⁰ dediler, elini qoyullar davarın beline davara minsin, davarın beli, orta yerinnen qırılı¹²¹, gelin qalın iskembilin üstünde. Qember bed-dö'e bastı özüne! Dediler "Nece olu?" On davar getirdiler, her onuna da bet-dö'e basb, beli qırıldı, öldü. Dediler "Qember senivden çârâ?" Dedi "He budu, qoyun davar getirim, öz tayımı getirrem minsin, reşmesin¹²² men çekerem." O dedi "Baba tay olsan ne var, bu dedi ne var. Gelin bezetmeğe kimin bunu da uzatmayın. Getti öz tayın getirdi tavladan. Gelini mindirdi davara. Davarın reşmesin tuttu, gözü görmürü, hirsinnen hiddetinnen, davar bele yeriri geriden dabanını ezdi Qember'in, qondurasınnan qan verdi yazıya. Aldı Qember, dedi:

Hannan gel Arzı'm hannan
 Mühbetiv çıxmaz kannan
 Dizginiv çekerek tut
 Dabanım doldu qannan
 Aldı qız davar üstünde:
 Hannan Qember'im hannan
 Mühbetiv çıxmaz camian
 Dabanıvdan gelen qan

Gelsin şirin gözümnen Hemen Qember döndü, gelinin duvağın qaldırdı, attı geriye. Baxtı gelinin gözünnen arx kimin qan eniri. Tat buna qızdı qeyinbaba- bir qemçi¹²³ aldı eline, verdi Qember'i gemçi öğüne. Bele vurdu, bele vurdu, ezdi özünü etti leş. Qız, davar üstünde gözünnen qan atırı, oğlan aşağıda qan atırı. Döndü Qember, yandığınan dedi:

Tat oğlu kulece boy
 Ettiv xan Arzı'ma toy
 Keresin¹²⁴ men almışam
 Ayranın başıva qoy

¹²⁰ Bismillah

¹²¹ kırılıyor

¹²² haddini

¹²³ Kamçı, kırbaç

¹²⁴ tereyağı

Qızın davar üstünde danına getti. Dedi "Bu emmim oğlu Qember meni çox severdi; mene bele
 bühten etti bu maxluqun içinde!" Dedi: He eylediv eylediv
 Qember mene neylediv
 Sen mene degmemiştiv
 Nişin¹²⁵bühten eylediv
 Aldı Qember, dedi:
 Hey eyledim eyledim
 Arzı sene neyledim
 Hamsi canım derdinnen
 Sene bühten eyledim
 Yetiştirdiler gelini qapıya, gelin girdi içeriye. Oğlan, Qember durdu küreken¹²⁶
 gilin qapısında, bir bed-dö'e bastı, dedi:
 Mennen olan beriye
 Girmesin içeriye
 Arzı'm giren evleri
 Keşke kilâv¹²⁷ bürüye
 Qember getti.. Yandığınnan, halavınnan¹²⁸ bu gözel Qember, saçının, kehkülünü¹²⁹ bir yanı altunuydu, bir yanı gümüş, bele sıpsıyah kesildi! Bu Tat gilin damının ardı şattı; bu şatın kinarına ac susuz düştü. Daha emmisi gile de getmedi. Dedi "Madam, Arzı'm da getti qalmadı, Allah'ın çölünü gezim." Gece oldu Tat'ın oğlu geldi, ebdes aldı. Bismille etti, girdi perdeye, ki rik'et perde namazını qılsın; namazlığın üzerinde düştü öldü. He beklediler, çıxsın çıxmadı. Bir zaman.. Qapını qırdılar, girdiler içeriye, baxtılar perde örtülü, gelin o tayda, oğlan bu tayda, indi ölmüyüb bin ildi ölüb! Döndü Tat dedi "Bu Qamber'in bed-dö'esidi.. Bu gece men qırx oğlannan vazgeçtim. Ye qoymam Qember murazına yetsin, yaxut ta men bu qırx oğlanın qanına girrem." Leşi qaldırdı apardı, ayrı odada uzattı. Getti bir muxtar bir imam getirdi. Dedi "Gel out bu gece sebebe kimin bizde, ye Qember'in sözü olu, ye bizim." Kesti orman kuçik oğluna kebini.

¹²⁵ niçin

¹²⁶ güveyi

¹²⁷ külâh

¹²⁸ alevinden

¹²⁹ kakhül

Dedi "Oğlum, kebinin sene kestim, o qardaşiv öldü, Allah'ın emiridi, ye bu gece Allah Qember'e veri, ye bize veri." Ona kebinin kestiyi. Onu da saldılar içeriye. Oğlan gene geçti namaz qılmağa, o da öldü. Beklediler, beklediler oğlan çıxmadı. Girdiler baxtılar oda ölüb.

Başivızı ağırmıyım ne uzadağ hakâti¹³⁰, qırx oğlanın o gece qanına girdi Qember. Qırx leş oldu. Sebeh oldu bir sür düdüğü çalındı: Qember bir bele beddua basıp, Tat'ın her qırx oğluna kebinin kesilip Arzı'nın, her qırx oğlu da öldü. Eli belli yetişsin leş qaldırmağa/tabıtı aparax mısallaya. Qırx oğlanı gömdüler. Tat döndü dedi "Bu qırx oğlanın vazgeştim." İmama muxtara dedi "Mene kesin kebinin." Kestiler qeyinbabaya kebinini. Geldi qapıda durdu. Qoruxtu, girmediy içeriye. Dedi: "Arzı qırx oğlumun bu topa qoydum/kebinin özüme kestim, sen qırx gün yas tut bu qırx kişivçin, men de qırx gün yas tutum bu qırx oğlumçun. Qırx günnen sora gellem sene degerem." Buna Arzı cavab vermez, Allah'tan bir bele gün istiri, he yığlırı, qan atırı gözünnen. Qeyinbaba getti, oturdu aynı bir odada, düşünürü başına gelen işi, ki nece işiydi, bir qız bedeli qırx oğlunun qamna girdi. Qızın beş gün, altı gün üreginde bir bele sıxıntı qaldı. Dedi "Yalla yalla sıçım Tat'ın babasının dişine, qaxım bir dama çıxım; ezildim burda qan tökmexten." Baxtı satın kinarında bir dene bele geliri bele gediri, sıpsıyah kesilip püşü¹³¹ kimin, Allah demeğe teqeti yoxtu. Qember başın qaldırdı baxtı Arzı damnan baxırı. Dedi "Baxım Arzı'mın menimnen o mühübbeta' qalmıyıp, bir soruşum özüyden, baxım mene ne diyer?" Dedi "Qızakâ¹³²", dedi "Ha?", dedi "Özüm şata atam?" Dedi "At at, atasan atmasan cehenneme!" Oğlan dedi "Arzı mene bele desin", özün attı şata. Atanda, şat tumdurdu¹³³ özünü, silkende qız, kehkülünnen tanıdı. Dedi "Vıy bu Qember'iymiş özünü atan." Dedi: Garaz olasan garaz Yar el(i)mizden düştü saz Qember'i şat apardı Yeriş ya Xıdır-Ilyas Xıdır-Ilyas geldi, Qember'i sudan çıxarttı, qoydu kinara. Döndü Qember başın qaldırdı. Dedi "Arzı bestiy, daha aşıqlığa maşıqlığa iqtidarım qalmadı, bax ne şekilden çıxtı benim kimin

¹³⁰ Lafi, hikâyeyi

¹³¹ Kara peçe

¹³² Hey kız sen

¹³³ Batırdı, daldırdı

camal¹³⁴, hindi¹³⁵ oldum, ağacımda qurudum. Canımda bir mısqa¹³⁶ et qalmayıp, gel aşağıya, out şatın qırağına, nece gündü ne yemişem ne içmişem ne yatmışam, bu şatın boyunda gel get edirem. Başımı qoyum diziv üstünde bir yuxu alım; bu kerre özümə beddöe basacağam." Dedi "Axır¹³⁷ Tat'tan qorxuram." Dedi "Tat'tan qorxursan?" Dedi "Yo yo, atmıyasan, özünü şata, odu¹³⁸ geldim." Qız qaça qaça damnan endi aşağıya. O yana baxtı bu yana baxtı, çıxtı qapıdan, qaştı. Dedi "Arzı bikez¹³⁹ bu başıma bax." Başına Arzı baxırı, dırxax çalın. Allah'ın emrini bitirdi, dedi "Ya Rebbi, daha aşığığ etmeğe teqetim qalmadı, al amanatıv¹⁴⁰!" Qember öldü qızın dizi üste. Sağ aşığıydı döesi qabuluydu. Qızdan da vayı¹⁴¹ yattı. Dedi "Nece olu qaxmırı yuxudan, bilmirem nedim?" Bir seet oldu, iki saat oldu. Arzı diyiri "İndi Tat geli meni burda görse ölünce çalar bilmirem nedim?" Oyattı: "Qember.. Qember.. Baxtı qaxmırı. Bir daş çekti, bir ker piç qoydu başı alta, başın qoysun üstüne, özü qaçsın getsin eve. "Vay" dedi "üzüm qere olaydı, bunun başın daş üste qoydum, indi bu yuxudan oyansa, başın daş üste görse öz-özün öldürü. Nedi? Tat meni vurmasın, qoy Tat meni vursun. Pox olsun Tat'ın babası kefininde¹⁴²!" Geldi bir de başını daş üstten qaldırdı, qoydu dizi üstüne.. Oyattı: "Qember, Qember.." Baxtı Qember indi ölmüyüp bin ildi ölüp! Dedi "Hay-havar bu da getti, öz özünü öldürdü.. Men indiden sonra gedim Tat'a arvatlığ edim?" Qoynun, qoltuğun axtardı, baxtı bir qelemtaraş¹⁴³. Qız, öz üregin saldı, burden yırttı qarsuğuna¹⁴⁴ qeder. Leşini attı Qember'in leşi üste. Düştü. O qeriden xeber al, türbe başına helve ekmek getirdi, aldattı qehpe, bunun esker-leşkerini dönderdi, o geldi dedi "Valla qaxım gedim baxım Tat gilde Arzı nediri Qember'siz." Geldi Tat'tan sordu, dedi "Tat, hanı Arzı?" Dedi "Odu odada." Girdi, dedi "Tat, hanı odada yoxtu."

¹³⁴ güzellik

¹³⁵ Hintli, siyahi gibi

¹³⁶ misal

¹³⁷ yalnız

¹³⁸ işte

¹³⁹ biraz

¹⁴⁰ emanetini

¹⁴¹ Kızın da zannınca

¹⁴² kefeninde

¹⁴³ çakı

¹⁴⁴ kasiğına

Dedi" Beke¹⁴⁵. çıxıp dama." Çıxtı dama qeri. Dedi "Vıy xınnaya batasan Tat." Dedi "Gel bax Arzı'ydan Qember şat kinarında yatıplar, bir al yorgan örtüpler." Tat qilincini sıyırdı, çıxıtı damnan baxsın, ne görsün? Baxtı Qember gerçekten ölüp, Arzı da öz özün öldürüp, leş düşüp leş üstüne. Dedi "Hey saçı buçu qehpe, evvelinnen sen bunun eskerin leşkerin dönderdiv geriye bu sağ aşığıydı, benim de qırx oğlumun qanına girdiv. Bu ölüp, o ölüp, hele diyisen şat kinarında yatıplar, bir al yorgan örtüpler." Hemen kilincini vurmağıydan qerinin boynun attı. Bu qerinin qanınınan, kisinin¹⁴⁶ türbesi arasına bir damla¹⁴⁷ qan atlanıp¹⁴⁸, indi kişinin arasında çağır tikân¹⁴⁹ olup, her il -diyer- o çağır tikânı keserler bir eve batmaz¹⁵⁰ diyer- bir de gögeri¹⁵¹. Qıyamatta da qoymadı qavuşsunlar bu qerü...

2.5. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Atasözleri atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki tecrübelerine dayalı düşüncelerini öğüt şeklinde nakleden kısa sözlerdir. Irak Türkleri ve Türkmen Hristiyanlar tarafından söylenen atasözleri, kendilerine özgü ağız özelliği taşıyorlarsa da dünyanın her yerinde söylenen Türk atasözlerine olan benzerliğini korumuştur. Birçok atasözünün, deyimlerde olduğu gibi tarihten kaynaklanan kökleri vardır. Örnek olarak, halkın uzun süre haksızlıklara uğraması sonucu devlete küskün olduğunu ifade etmek üzere "gadir saraydadır" (Saray gaddardır) denmiştir. Böylece halk, zulüm ve baskıları önlemeyen sarayı ince bir dille eleştirmiştir (Vasfi 2001: 15).

Atasözlerinin eski şiir parçalarından mana ifade eden güçlü mısralar olduğunu ifade ettiğinin kanaatindeyiz, bu duruma örnek olarak aşağıdaki atasözünü vermiştir:

¹⁴⁵ belki

¹⁴⁶ ikisinin

¹⁴⁷ damlacık

¹⁴⁸ Atlamış, sıçramış

¹⁴⁹ diken

¹⁵⁰ sığmaz

¹⁵¹ güverir

O yar gözün
 Kim görüp O yar gözün
 Aslan tavandan düşse
 Karıca oyar gözün

Yukarıdaki dördlükte ilk iki mısra anlam ifade etmezken bu mısradan sonra gelen, “Aslan tavandan düşse, Karıca oyar gözün” mısraları hem mana hem de ahenk bakımından şiiri bütünlemektedir. Ayrıca bu mısralar ilk iki mısradan bağımsız atasözü olarak da kullanılmaktadır. Atasözlerinin en önemli özelliklerinden biri, akılda kalıcı sözlerden oluşmalarıdır. Atasözlerinin genellikle manzum olmalarının sebebi de akılda kalmalarını ve nesilden nesile aktarılmalarını sağlamaktır.

Kerkük'te tespit edilen atasözleri aşağıda verilmiştir. Bu atasözlerinin bir kısmı kaynak kişilerden bir kısmı da yazılı kaynaklardan derlenmiştir (Vasfi, 2001; Hatip, 2016; Közecioğlu, 2017; Sarıkahya, 2018; Sabırağa, 2016).

A.

- Abdest bozmak (ayak yoluna gitmek)
- Aç kurt kimin (gibi) (başkasının malına saldıran)
- Açuğ meşref (yüzü güler, sevimli insan)
- Adı batsın (defolsun, ortadan kaybolsun)
- Ağır başlı (değerli kibar insan)

B.

- Babalık etmek (birine karşı baba gibi davranmak, eğitmek)
- Babası oğlu olmak (babasına benzemek)
- Babucunu (pabucunu) ele vermek (kovmak)
- Balağın çımramak (bir işi yapmak üzere girişmek)
- Baş göz etmek (evlendirmek)
- Başvurmak (bir iş için bir yere müracaatta bulunmak)
- Başçı çıkmak (bir işten anlamak)

- Başta gelen (en 6nemlisi)
- Bir çırpıda (bir anda)

C.

- Can atmak (ok istekli olmak)
- Can sıkmak (neçe bozmak)
- Canı yanmak (can sıkıntısı içinde kıvranmak)
- Canına tak etmek (dayanılmaz bir duruma gelmek)
- Canıva (canına) layık (sana yakışır)
- Canıvin (canın için) (canına yemin olsun)
- Cık çıkarmamak (ses çıkarmamak)
- Cum'adan can dilemek (ok fena durumda olmak)
- Cine d6nmek (ok zayıflamak)

.

- Dabanıv yansın (birini şakayla 6vmek)
- Dadı damağında kalmak (tadını unutmamak)
- Dadı tuzu (tadı tuzu) kalmamak (daha 6nceki mutlu hâli kalmamak)
- Dağ ayısı (cahil kimse)
- Dar d6d6k (6z6nt6l6 veya yoksulluk g6n6)
- Daş d6ge (taş tokaç) (dayanıklı, g6l6)
- D6rt ayak (budala-cahil-akılsız)

E.

- Ecel beşiği (devrilmesinden korkulan şey)
- Eğiri oturup d6z konuşmak (konuştuğu doğru ise nasıl oturduğu 6nemli değildir)
- El altında olmak (bulunmak)
- Eli yırtık (fazla para harcayan)
- Ev arvadı (ev dışında çalışmayan kadın)

F.

- Fak kurmak (tuzak kurmak)
- Falaka yemek (sopa ile vurmak vurulmak)
- Fanustan ahtarmağ (çok dikkatli aramak)
- Fortu furt etmek, partu purt etmek (anlaşılmayan bir dille hızlı konuşmak)
- Osurgan kötü arpa ekmeği mahanadı (bahanedir).

G.

- Gam yemek (tasalanmak-üzülmek)
- Garipliğe düşmek (aileden veya yurdundan uzak düşmek ayrılmak)
- Gehte bir (ara sıra)
- Gevli açılmak (sevinmek)

H.

- Hebbeden kubba etmek (ufak bir işi büyük göstermek, abartmak)
- Hadi yok (yapamaz, yapmaya haddi yok)
- Hassan Hüsen (Hüseyin) için değil, hâlim için şivan etmek (yas tutma)
(Göründüğünden ayrı, başka bir amacı bulunmak. Irak Şii Türkleri Hz. Hüseyin'in şehadet yıldönümünde yapılan aşura aşı denilen bir çeşit çorba yedirirler. Törene sadece sonunda çorbayı elde etmek amacıyla bazı kadınlar da katılır. İşte deyim buradan kaynaklanmıştır.)
- Hasan kurt geldi (eskiden çocukları korkutmak için kullanılan bir deyim).

İ.

- İğne at yere düşmez (çok kalabalık yer).
- İğne gedip çuvaldız dönmek (fena huyu değiştirmemek, fenaliğe doğru gelişmek)
- İğneden ipliğe kadar (irili ufaklı her şey)
- İki eli bir tepesi kalmak (olmayan bir duruma düşmek)
- İki baş bir yastığı olmak (evli olmak)
- İller boyunca (yıllarca)
- İpin ucunu suya vermek (aldırmaksızın, iş görmek veya para kazanmak)
- İpsiz kuyuya inmek (tedbirsiz iş görmek)

K.

- Kabadayı (ona buna meydan okuyan)
- Kabuğuna çekilmek (ilişkilerini azaltmak yahut kesmek)
- Kan gövde aparmak (götürmek) (çok kan dökülmesi, çok insan öldürülmesi)
- Kan kardeşi (soydaş)
- Kahrını tökmek (dökmek) (sözle veya davranışla öfkesini gidermek)
- Kanına ekmek doğramak (çok ağır düşmanlık sürdürmek)
- Karnı burnuna dayanmak (gebeliğin son aylarına ulaşmak)
- Kellem oğruvcadı (ben sana feda olurum)
- Kebin kesmek (nikâh kıymak)

L.

- Leggamlık etmek (yalakalık yapmak)
- Layıkını vermek (hak ettiği cezayı veya cevabı vermek)

M.

- Mahkeme duvarı kimindi (gibidir) (sağlam ve dayanıklıdır)
- Men (ben) hançı sen kervancı (işimiz birbirine denktir)
- Müşteri (alıcı) kızdırmak (alıcı mal aldirmaya isteklendirmek)

N.

- Nahsı (hangi) inegin bızağıdı (...dır) (hangi soydan geldiği belli değil alaylı söz)
- Nahsı (herhangi) eşşeğe mindih (bindik)
- Ozurgan çıhtı (çıktı) (hiçbir zaman talihimiz düz gelmedi)
- Neşükürlük (nankörlük) olmasın (şükran borcu vermekten geri kalmayalım)
- Ne işi iştir ne eli boştu (...tur) (sürekli meşgul olduğu hâlde, hiçbir işi başarmaz)
- Nefesi uzun (sabırlı)

O.

- O baştan gelmek (anlamazlıktan gelmek)
- Oğlan sıçtı bez yetir (yetiştir) (Büyük bir pot kırdı, hemen düzeltmek gerekir.)
- Ortadan kahmağ (kalkmak) (arada bulunmak-yok olmak)
- Oyunlar başı (kurnazca işleri yürüten)

Ö.

- Öğüne (önüne) çöğen (baston) atmak (işini engellemek)
- Ögüyce-ögüne katmak (birini önüne alıp arkasından yürümek)

P.

- Papur yapırı (gemi yapıyor) sanki (pek ağır bir işi başarıyor-şaka ve alay anlamında söylenir)
- Para gidiştirmek (boşuna para harcamaya istekli olan)

R.

- Rast gelmek (karşılaşmak)
- Rengi bozarmak (bir şeyin renginin solmak)
- Rik tutmak (bir şeyi isterken çılgınca ısrar etmek)

S.

- Saçıv(saçın) altı (saçın kesilerek altı görünsün anlamında, saklı örgü)
- Saçın kesilmiş. Saçı kesilmiş. (Güldürücü veya tuhaf bir davranışta bulunan kadına karşı şaka diye söylenir, argodur.)
- Sakalını uşağlar (çocuklar) eline vermek (yaşlı başlı birinin, kendisinden küçük yaştakilere vaktini geçirerek, onların aklına uymak)

Ş.

- Şafak sökmeğ (sökmek) (sabaha yakın ortalığın aydınlanmaya başlaması)
- Şalman atmak (büyük yalanlar söylemek)
- Şam şitili (alaylı olarak birbirinin güzelliğini veya huyunu övmek)

T.

- Tabur bozan (düzenli bir işin dengesini bozan dengesiz)
- Tahtası esük (eksik) (Aklı anlayışı kıt, budala türbeden çıkmış sanki rengi solmuş, zayıf)

U.

- Uşak (çocuk) salmak (çocuk düşürmek)
- Uşağı yoh (yok) [eteği boh (bok)] (üzerinde ağır bir vazife olmamasına rağmen pis ve pinti olmak)

Ü.

- Üreği çatlamak (çok korkmak)
- Üreği daştan (taştan) (acımasız katı yürekli)

V.

- Vade çatmak (zamanı gelmek)
- Varı yohunu koymak (bütün malını bir işe yatırmak)
- Vur dedih (dedik), öldür demedih (demedik) (Bir işi gerektiğinden fazla, aşırı bir biçimde yerine getiren karşı söylenir.)
- Varlı olmak (zengin olmak)
- Vay halıva (hâline) (tehdit anlamında)
- Vay babav (baban) ocağı (keşke söylediğin gerçekleşseydi)
- Vay vay yumurtası (çok titiz çabuk daralan)

Y.

- Yâddan çihatmak (unutmak)
- Yağ tök (dok) yala (çok temiz bir yer)
- Yalan palan (uydurma-asılsız)
- Yarımçılığ (yarıda kalan iş-eksik iş)
- Yedi yuhu (uyku) almak (derin bir uykuya dalmak)
- Yediden bir (çok nazlı-alaylı söz)

Z.

- Zavkı (zevki) yerinde olmak (sevinçli olmak)
- Zahmet çekmek (yorgunluğa katlanmak)
- Zavkını (zevkini) bozmak (sevinç ve rahatını bozmak)
- Zeyistan kohusu (kokusu) almak (yeni doğuran kadına yaklaşan çocuğun eski inançlara göre hastalığa yakalanması)
- Zokuldamak (soğuktan titremek)
- Zoru zoruna (güçlkle)
- Zülfü yâre tohunmak (dokunmak) (Yetkili ve hatırlı kimseyi gücendiren bir söz söylemek veya öyle bir davranışta bulunmak)

2.6. BİLMECELER

Folklor içinde ayrı bir yeri olan bilmece, Kerkük Hristiyan Türkmenlerinin de sözlü halk edebiyatı arasında geniş bir yer tutmaktadır. Tapmacalar (bilmece) insan zekâsının üstünlüğünü denemek için ortaya çıkmıştır. Kerkük yöresinde bilmece düz yazı biçiminde olduğu gibi hoyrat, halk nağmeleri, fıkra, masal ve atasözleri şeklinde yaygın olarak söylenir.

Kerkük yöresinde bilmece için “tapmaca” terimi kullanılır (Saatçi, 1984: 55; Kerkük, 1972: 557). Suphi Saatçi tapmaca kelimesinin Kerkük’te “tapmak/bulmak” mastarının “tap/bul” fiil kökünden türediğini belirtmektedir. Kerkük yöresinde anne ve nineler de çocuklarına çok sayıda bilmece öğretirler. Hatta sayılar, çocuklara bilmece aracılığıyla anlatılır. Bilmeceye “tap nedi, tabış nedi” sözleriyle başlanır. Bilmeceyi çözümlenmede dinleyenler düşünüp taşınır, bilmeceyi soran cevabı bulmak için yardımcı olacak sorular sorar, böylelikle dinleyen düşündüklerini bir daha yoklar:

Gözle görüler, yohsa görülmez?

Yeyiler, yoksa yeyilmez?

Diridi, yohsa ölüdü?

Suda yaşar yohsa havada?

Elle tutular, yohsa tutulmaz?

Havada uçar, yohsa sürüner? (Putrus, 2019: 22)

Paşayev'in yörede bilmecenin icrasında bilmeceyi soran ve cevaplayan arasındaki diyalogu tasvir ettiği şu sözleri dikkat çekicidir: "Bilmeceyi çözmekte söylenen bir köy veya şehir (hediye edeceklerini) vaad eder, cevabını sabırsızlıkla beklerler" (Paşayev 1998: 248). Bu durum bilmece icralarının eğlenceli ortamlarda geçtiğini göstermektedir.

Tapmacalar mensur ve manzum olarak da karşımıza çıkmaktadır ancak Kerkük Yöresinde Türkmen Hristiyanlar arasında, Müslüman Türkmenlerde olduğu gibi tapmacaların, çoğunun manzum şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Paşayev'in araştırmaları da bu tespiti desteklemektedir. Araştırmacı, tapmacaları 2, 3, 4, 5, 6 veya 8 mısradan oluşan şiirsel parçalar olarak değerlendirmektedir (Paşayev, 1998: 248).

- Bugün çerşembedi,

Gönlüne düşen nedi

Oda yoh, ocağı yoh

Kölgede bişen nedi? (deleme, taze peynir)

- Çoh dişi var, dişlemez,

Hiç kimseni incitmez

Ellerden yere düşmez (tarak)

- Uzun uzun yollardan

Bir ecaib kuş geli

Kırma babav dili var

Her ne desen hoş geli (mektup)

Kerkük'te derlenen tapmacalardan (bilmecelerden) örnekler:

- Ağ ilanı ağzın açar

Kere ilan¹⁵²vurar geçer (iğne-iplik)

- Ağ odada sarı ilan (lamba)

- Ahşam septim nohudu

Sebbeh¹⁵³kahtım yokdu (yıldızlar)

- Aldım kere

¹⁵² yılan

¹⁵³ sabah

Kullandım kırmızı

Attım kül rengi

- Alacağ damda cin oynar (elekte patlayan mısır)

- Bağlasav¹⁵⁴ gider

Açsav durar¹⁵⁵ (ayakkabı)

- Baldan tatlı

Zehirden ecci (dil)

- Baş aşağı etsem dolar

Baş yuharı etsem boşalı (börek)

- Baş benzer erüğe¹⁵⁶

Girer çihar dellüğe¹⁵⁷ (kaşık)

- Bülbülün başını kes

Adamın başına (badem)

- Can can üstünde

Can da demir üstünde (insan, at ve nal)

- Çarşısı çoh, bazarı yoh

Gedeni çoh, geleni yoh (mezarlık)

- Dağda dile yaman (yılan)

- Suda Süleyman (balık)

- Obada Osman (horuz)

- Yatar gevşer (koyun)

- Duzsuz¹⁵⁸ bişer (süt)

- Ağaçta gülsüz (incir)

- Kur'an'da mimsiz (Kevser Suresi)

- Dağdan düşse kırılmaz

Suya düşse ezili(r) (kâğıt)

- Dağdan düşse dangır dungur

Koy dişive¹⁵⁹ kır gemir (ceviz)

¹⁵⁴ bağlasan

¹⁵⁵ Açsan durur

¹⁵⁶ kayısıya

¹⁵⁷ deliği

¹⁵⁸ tuzsuz

¹⁵⁹ dişine

- Dağdan geli, daştan geli
- Bir sesli aslan geli
- Dağdan geli seke seke
- Kere üzüm döke döke (keçi)
- Dağdan tepeden kar yağar (elek ve un)
- Daştandı demirdendi¹⁶⁰
- Mayası xamirdendi¹⁶¹
- Ebdes alı(r) namaz kılmaz
- Cem'etten geri kalmaz (cenaze)
- Eli var ayağı yoh
- Karnı var nefesi yoh (ceket)
- Ezere gider
- Ezere bezere gider
- Nenesi beşikteyken
- Oğlu bazara gider (ağaç ve meyve)
- Gece gündüz resim yapar (ayna)
- Gece hatun
- Gündüz halayık (süpürge)
- Gelir bir bir, gider bir bir
- Gelen gider, giden gelmez
- Gel bunu bil (doğum ve ölüm)
- Gider gider yerinde
- Altun kemer belinde
- Gece gündüz yol gider gene durup yerinde (değirmen)
- Hak bilir, hah¹⁶² bilmez (ecel)
- Hamam hamam
- Kümbeti tamam
- Bunu tapanın
- Babası imam (saat)
- Hem doğrasan

¹⁶⁰ Taştandır, demirdendir

¹⁶¹ hamurdandır

¹⁶² insanlar

Hem yığlasan/ağlasan (soğan)

- İçi demir

Üstü kamir (kebab)

- Kabiğı var içi yoh

Dayağı yer suçu yoh (davul)

- Kâğıda sardım samanı

Ağzımdan çıktı dumanı (sigara)

- Qurmadan işler

Durmadan işler (kalp)

- Kutu kutu içinde

Bir de kutu içinde (soğan)

- Lalam diğer ırmağlı

Hak yolunda varmağlı

Dört canlı beş cesedli

On gözlü yüz barmağlı (dört kişi tarafından taşınan tabut)

- Mini mince

Burnu eğrice (nohut)

- Nenesi var babası yoh (Hz. İsa)

- O balar

Ağ sakkallı babalar

Yuhardan balalar (meyve ve ağaç)

- O yanı daş bu yanı daş

İçinde var yüzelli baş (dil)

- Öz malımdı Allah bili

Menimnen gider menimnen geli

Ne yapmışam ne tapmışam

Ne kimseden borç almışam (gölge)

- Parasını el aldı getti

Dumanını yel aldı getti (sigara)

- Sarı sarı sarkar

Düşerem diyer (söyler) korhar (kaysı)

- Sıra sıra etekler

Birbirini küteler (dişler)

- Şekere benzer dadı yohtu

Havada uçar kanadı yohtu (kar)

- Tap nedi tapış nedi

Gül bahar öpüş nedi (tarak)

- Tohumsuz biter

Dünyaya yeter (tuz)

- Uzun uzun uzanır

Gelin kimin bezeni (r) (hurma ağacı)

- Üstü ottu biçili

Altı sudu içili (koyun)

- Yeşildi¹⁶³ seyyid döğü¹⁶⁴

Bayazdı hecci¹⁶⁵ döğü

Saçı var derviş döğü (taze soğan)

- Dağdan geli dadı suyu

Men özüm¹⁶⁶ hiç dadmamışam¹⁶⁷ (gözyaşı)

- Bir ağaç var dal veri(r) , yaprağ¹⁶⁸vermez (sakal)

- Men gedirem, o kalı(r) (ayak izi)

Hayvanlarla ilgi tapmacalar:

Yer altında yağlı kayış¹⁶⁹ (yılan)

- Daştı¹⁷⁰, daş döğü¹⁷¹

Yumurta doğar¹⁷², tavuğ¹⁷³ döğü

Arpa¹⁷⁴ yer, at döğü (tosbağa, kaplumbağa)

- Üstü ottu (r) biçili

¹⁶³ şeyh

¹⁶⁴ değil

¹⁶⁵ hacı

¹⁶⁶ kendim

¹⁶⁷ tatmamışım

¹⁶⁸ yaprak

¹⁶⁹ bağlaç

¹⁷⁰ taştı

¹⁷¹ değil

¹⁷² doğurur

¹⁷³ tavuk

¹⁷⁴ Arpa, buğday

Altı süttü (r) içili(r) (koyun)

- Keredi hindi¹⁷⁵ döğü

İğnesi var duhtor¹⁷⁶ döğü

Tesbihi var milla döğü (akrep)

2.6.1. Ev eşyaları ile ilgili tapmacalar

- Bir kızım var, bir gözü var (iğne)

- Uzun uzun uzadırlar, gelin kimin¹⁷⁷ bezedirler (raf)

- Dolu gider boş geli (r) , delligive¹⁷⁸ hoş geli(r) (kaşık)

2.6.2. Meyvelerle ilgili tapmacalar

- Sarı sarı salhar¹⁷⁹

Yere düşse korhar¹⁸⁰ (erik, kayısı)

- Uzun uzun uzanı

Gelin kimin bezeni (hurma ağacı)

- Kumaş yeşildi

Astarı kırmızı (karpuz)

2.6.3. Yeryüzü ile ilgili tapmacalar

- Kapıma yoğurt sürttüler¹⁸¹, silirem silirem getmiri¹⁸² (Ay ışığı)

- Kümbetsiz hamam¹⁸³ (deniz)

- Kapısız han (dünya)

- Havadan düştü yere yapıştı (güneş) (Saatçi, 1984: 57-95)

2.7. FIKRALAR

¹⁷⁵ Karadır, Hintlidir

¹⁷⁶ toktur

¹⁷⁷ gibi

¹⁷⁸ deliğin

¹⁷⁹ sarkar

¹⁸⁰ kokar

¹⁸¹ sürdüler

¹⁸² gitmiyor

¹⁸³ taban

Irak Türkmen Hristiyan Folklorunda halkın hayatından ileri gelen “neşeli/komik fıkralar ”ın fıkraların sayısı pek çoktur. Tarihi çok eski zamanlara dayanan Nasrettin Hoca fıkraları, hem sayı hem de nitelik açısından özel bir yere sahiptir. Azerbaycan'da Nasrettin Hoca'yla ilgili fıkra söyleme geleneği, Kerkük yöresindeki geleneğin aynısıdır. Söz konusu gelenek şöyledir: Mulla Nasrettin fıkralarını söyleyen kişi, ya üçünü ya beşini ya da yedisini söylemelidir. Kişinin çift sayıda fıkra anlatması geleneğe ters düşer. Bu konuda Şakir Zabit ve İbrahim Dakuki'nin görüşleri ilgi çekicidir:

“Bir bunun gibi ev oturuşlarında Mulla Nasretti'nin kısa hikâyeleri konuşulurdu. Tek bir hikâyeye söyleyene, üzerinde yeddi hikâyeye oluştı söyleyeceksin. Söylemeyenin nenesi (annesi) boşanır, der(ler) ve yedi hikâyeye anlatmasını isterler” (Zabit, 1964: 58).

“Fıkralarından birini söyleyen, yedisini de söylemelidir. Yedi fıkra söylemeyenin anasının kocasından boşanacağını söylerler” (Dakuki, 1970: 67).

Nasrettin Hoca fıkralarının halk tarafından çok sevilmesi ile ilgili Gazanfer Paşayev şunları söylemektedir:

“Nasrettin Hoca fıkraları neşeli, komik, nasihat verici, kısa ve çabuk benimsenen olduğundan çok yaygınlaşmıştır. Halkın hayatının ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiştir. Bu açıdan fıkralar folklorun nağme, atasözü, bilmece türlerinden geri kalmamaktadır. Hatta birçok fıkrada geçen "durub-i emsel " atasözleri görevinde kullanılır. Atasözü ve deyimlerin gelişmesinde ve yaygınlaşmasında fıkra türünün rolü büyüktür” (Paşayev, 1998: 26).

Nasrettin Hoca fıkraları türkü, atasözü, bilmece ve masal gibi türlerin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Çünkü bu fıkralar içinde geçen atasözü, deyim ve bilmece gibi türlerin belleklerde korunmasında ve sonraki nesillere aktarılmasında fıkralar da yardımcı bir unsur olarak işlev görmektedir. Irak Hristiyan Türkmen Folklorunda tespit ettiğimiz Nasrettin Hoca fıkralarının konu alanı geniş ve çok çeşitlidir. "Mulla evde", "Mulla ve kadınlar", "Mulla mescitte, Mulla çarşıda" bu çeşitliliğe örnek olarak gösterilebilir.

2.7.1. Kerkük'te Hristiyan Türkmen Kaynak Kişilerden Derlenen Fıkralardan Örnekler

Bir Şiketim Yoktu

Küçük bir şehirde işe başlayan genç duhtor¹⁸⁴ ahşam fahtı mu'ayana hanasında oturup müşteri beklirdi. Bu arada kapı çalınınca, Duhtor: buyrun içeri girin, diyer ve hemen telefonu kulağına tutar, gelen müşteriye, (siz buyrun oturun, men hestelerimnen biriyden görüşürem, diyer sora telefon konuşmasına devam eder: Aman efendim, bilirdim verdiğim darman¹⁸⁵ sizi bir günde eyyi eder¹⁸⁶ bunnan sora bir daha hestelenmiyeceksiz¹⁸⁷, benim elim her zaman şifadı¹⁸⁸ gülle gülle efendim, geçmiş olsun.

Telefonu yerine koyan duhtor, yengi gelen müşteriye döner: Buyrun efendim, şikativiz nedi¹⁸⁹? diyer. Gelen adam heyretten bir duhtora diyer: Men telefon dairesinnen¹⁹⁰ siziv şikativiz üstüne, telefon hetivizi bağlamağa gelmişem, benim ayrı bir şiketim yohtu.

Men Bura Hahı Degilem

Birgün ki dene¹⁹¹ sarhoş geliller bazar yerine. Baxallar asmanda¹⁹², bir yanda güneş, bir yanda ay durub. Biri diyer bu aydı, biri diyer yoh, bu güneşti. Bir diyer aydı, biri güneşti. Az kalı dögüşsünler. Oradan bir köylü geçer. Diyeller:

Arhadaş, bu güneşti yohsa aydı?

Köylü diyer:

Valla (h) bilmirem, men bura hahı¹⁹³ degilem.

1. Bahara bir söz diyen yoh

Birgün millanın dostlarından biri:

¹⁸⁴ doktor

¹⁸⁵ ilaç

¹⁸⁶ iyileştirir

¹⁸⁷ hastalanmayacaksınız

¹⁸⁸ şifadır

¹⁸⁹ Şikâyetiniz nedir?

¹⁹⁰ dairesinden

¹⁹¹ kişi

¹⁹² gökte

¹⁹³ insanı

İnsanları annamıram. Savuh¹⁹⁴ olanda kıştan, sıcah olanda, yazdan şikat¹⁹⁵ edeller. Diyer

Mıllada hemen cuğabın¹⁹⁶ veri (r) :

Kardaşım ama bahara bir söz diyen yoh.

2. Demediv kapıya mekeyet ol?

Bir gün mılla evdeydi. Arvadı diyer:

Gedirem babam gile, kapıya mekeyet ol

Mılla bekler, akşam olu(r), arvad gelmiri. Kahar qapını arhasına alı(r), gider arvadının ensesiyce. Arvadı mıllanı görünce diyer:

N'oldu hara gelipsen kapı çignivde¹⁹⁷?

Mılla diyer:

Demediv kapıya mekeyet ol¹⁹⁸

3. Sesi yarın çıhar

Bir gece mılla oğluydan evine giderken, herhizlerin¹⁹⁹ bir tukanın kifilini hır hır

Buhçuydan²⁰⁰ kestiğlerini göreller²⁰¹ oğlu sorar:

Baba, bular ne yapıllar? Mılla:

Kemanca çalıllar²⁰², diyer. Oğlu:

Ama baba hiç sesi çıhmırı, diyince. Mılla:

Oğlum bunun sesi yarın çıhar, diyer

4. Eşşegin ankırmağına inanısan

Bir gün mıllanın konşusu gelir aiyer:

- Mılla, o eşşegi ver aparağ degirmanı. Mılla diyer:

- Eşşeg yohtu evde. Bu sırada eşşeg anqırı²⁰³

Konşu diyer:

- Mılla, be bu eşşeg degi, nedi evde²⁰⁴? Mılla da diyer:

¹⁹⁴ soğuk

¹⁹⁵ şikâyet

¹⁹⁶ cevabını

¹⁹⁷ omuzunda

¹⁹⁸ Mukayyet ol

¹⁹⁹ hırsızların

²⁰⁰ testere

²⁰¹ görürler

²⁰² çalışıyorlar

²⁰³ anırması

²⁰⁴ Nedir evde?

- Sen benim kimin bir ihtiyar, sekkeli bayaza²⁰⁵ inanmısan, bir eşşegin anqırmağına inanısan?

5. Allah misafiri

Bir gün adamın biri millanın kapısını çalar. Milla qapını açınca, adamın ne istediğini sorar.

Adam:

-Men Allah'ın mısafırıyım, diyince Milla:

-Yanlışı gelibsen²⁰⁶ oğlum. Onun evi bu degi, odu²⁰⁷ diyer. Adamı aparı cemi'in öğüne²⁰⁸ koyar.

6. Bir kişinin sözü bir olu(r)

Bir gün milladan sorarlar:

- Milla, neçe yaşındasan? Milla:

- Kırh²⁰⁹. Diyer. Aradan bir neçe il²¹⁰ geçer. Millada bir daha yaşını sorarlar.

Milla, gene yaşının kırh olduğunu diyer. Bu sefer dayanmazlar:

- Bu nece olu Milla? Aradan iller geçti, gene de kırh diyisen²¹¹?

Milla'da:

- Er kişinin sözü bir olu!

7. Ekil başında olan hiç evleni?

Bir gün milla diyer:

- Oğlumu evlendirirem. Kim bili(r) yarın n'olu²¹²? Ölümlü itimli dünyadı.

Arhadaşları:

- Milla oğluv hele uşahtı. Koy biraz beyyük²¹³ olsun eyyini kötünü seçsin, ekil başına gelsin, diyeller²¹⁴.

Milla da diyer:

- Hüsün²¹⁵ annamadıgıvız²¹⁶ ise sohmayın²¹⁷ ekil başında olan hiç evleni²¹⁸?

²⁰⁵ beyaza

²⁰⁶ gelmişsin

²⁰⁷ odur

²⁰⁸ Caminin önüne

²⁰⁹ kırk

²¹⁰ yıl

²¹¹ diyorsun

²¹² Ne olur

²¹³ büyük

²¹⁴ diyorlar

²¹⁵ susun

8. Kızım hamiledi(r)

Bir gün mıllanın kızına dilekçilige²¹⁹ geliller. Öğceden²²⁰ bir inekleri vardı. İnegin karnı var²²¹ diye bazarda satanda tez aldılar. Çünkü inegin karnı vardı, yeni karnında balası vardı.

Kızının dilekçiliğine gelenlere mılla: “Kızının karnında balası var” diyer. Olarda çihallar yazıya, evlerine giderler. Sora. Arvadı mıllaydan dev'e eder. Mıllada diyer:

- Men ne bilim inegin karnı var, dedim tez aldılar, dedim beke²²² bunda tez alıllar.²²³

2.8. DUALAR VE BEDDUALAR

Dua ve beddualar, Kerkük yöresinde halkın sosyal yaşamının önemli bir unsurudur. İyilikle kötülüğün, dostlukla düşmanlığın sevgiyle kinin ifade edilmesinde kullanılır. Dua birisine iyi dileklerde bulunmak için söylenir beddua ise birisinin kötülüğünü dilemektir. Kerkük yöresinin insanları dua ve beddualardan çok yararlanırlar başka bir deyişle, dua ve bedduaların büyüleyici yardımıyla isteklerine erişebileceklerine inanırlar. “Kitab-ı Dede Korkut”ta Kerkük ağzında geçen kelimelerde de görüldüğü gibi dua ve bedduaların tarihi çok eskidir. Onların gücüne inanmak da çok eskilere dayanır. Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Boy'da Tepegöz'ün periannesi, Oğuz yurduna felaket ve fenalık götürmesi için oğlunun parmağına yüzük takar ve 'Oğul sana ok batmasın, tenini kılıç kesmesin' diye dua eder. Bunun sonucunda onun bedenine ne ok değer ne de kılıç. Basat, Tepegöz'ün bedenindeki en zayıf yerin gözüyle ilgili olduğunu belirler ve yurdunu beladan kurtarmak için onun gözüne ateşte ısıtılmış süngü sokar. Tepegöz, tek gözünü kaybeder, bunu yaptığı

²¹⁶ anlamadığınız

²¹⁷ sokmayın

²¹⁸ Hiç evlenir mi?

²¹⁹ Kız istemeye

²²⁰ önceden

²²¹ hamile

²²² belki

²²³ alıyorlar

kötülüklerin neticesi olarak ona edilen beddualara bağlar ve kendi kendine şöyle der:

Aksakallı kocaları çok ağlatmışam

Aksakallı kargışı tutdu ola, gözüm seni?

Ak pürçekli karıcıkları çok ağlatmışam

Gözyaşı tutdu ola, gözüm seni?

Bıgıcığı kararmış yiğitçikleri çok yemişem

Yiğitlikleri tutdu ola, gözüm seni?

Sonra ise Tepegöz Basa'ta beddua eder:

Ala gözden ayırdın yiğit meniş

Tatlı candan ayırsın kadir seniş (Paşayev, 1998: 55).

Dualar her zaman hayır dileme, iyi temennilerde bulunma, başarılarla ilgili olarak söylenir. Beddualar ise kötü temennide bulunmayı delalet eder. Dua ve beddualar Kerkük folklorunda yaygın bir gelenek ve inanç hâlinde yaşamaktadır.

2.8.1. Dualardan örnekler

Ağ baht

Altun taht

Kara halayık

Bayaz ekmekçi

Siyah köle

Beşigiv beş kuruştan

Bardağı gümüştan

Hudama çoh yalvarram

Ümrüv yazsın yengiştan

Bir deneler

Oturup nar deneler

ohlari Hak sahlasin
 lmesin bir deneler
 Bu yolda seni
 Sallam bu yolda seni
 Yalvarram Şah Merden'e
 Atsin bi kola seni
 Dilerem beg olasan
 Elemnen g olasan
 Kinifil cumbut tekin
 Günde yüz reng olasan

Gl ekim gl olasan
 Su verem ggeresen
 ldeki ceyra
 Meyliv mene salasan
 Dırnağıva daş degmesin
 Yedi oğlan babası olasan
 Tuttuğıv torpağ altun olsun
 Allah seni oh görmesi

2.8.2 Beddualardan rnekler

Adı batmıŐ
 Ah diyib, kan tifirsen
 Ahıriv er olaydı
 Allah'tan bulasan
 Başıva daş yağsın
 Başıva kl elensin
 Boynuva yağlı ip gesin

Cehennem ataşında yanasan
 Cigeriv yansın
 Derde düşesen
 Diliv damağiv şişsin
 Çamıra batasan
 Diliv damağıva yapışsin
 Boynuv kırılınsın
 Altunuvuz yez olsun
 Ketteniviz bez olsun
 Darmaniv tapılmasın
 Yere batasan
 Kırran kırsın
 Kere güne düşesen
 Yel günü yanasan
 Yağış günü sönesen
 Yaman derde düşesen
 Leşiv tapılmasın
 Lukma lukma olasan
 Ekmegiv nar kabığına dönsün
 Hak beder olasan
 Kökuvüze kibrit suyu calınsın
 Eviv yihılsın
 Kana boyanasan
 Tike tike doğranasan
 Gözüv kör olaydı
 Perkem tuttasın
 İpe asılasın
 Tıfakıv dağılsın
 Kıyamatta elim yehevde olsun
 Gözüve kere su ensin
 Gor ba gor gidesen
 Ocağı kör olsun

Lal olasan
 Yaman yara
 Yaman dert, yaman yara.
 Meni senen edeni,
 Çıhartsın yaman yara
 Kalasan,
 Çırpınasan kalasan
 Dört yanıp düşman alsın,
 Orta yerde kalasan

2.9. LAKAPLAR

Kerkük'te her sülalenin bir lakabı vardır. Sülale lakapları dışında da kişilerin sahip olduğu lakaplar da bulunmaktadır. Öncelikle sülale lakaplarını ele alacak olursak bunların genellikle sülalelerin birkaç göbek önceki dedelerine dayandığı ve dört şekilde ortaya çıktığı görülmektedir:

- a) Kişilerin mesleklerinden, yaptıkları işlerden gelen lakaplar: Demirciler, Kazancılar vb.
- b) Kişilerin Kerkük'ten geldikleri yerden gelen lakaplar: Tikritiler, Yengiceliler vb.
- c) Dedelerinin isimlerinden gelen lakaplar: Abdullah Beg, Sami Hatip, Seyid Ömer vb.
- d) Bir olay üzerine söylenen lakaplar: Ali Kettev, Hinnigli Aşur, Göt Veren vb.

Kerkük'te Türkmen Hristiyanlar arasında tespit edilen sülale lakapları şunlardır:

2.10. İNANÇLAR, GELENEK VE GÖRENEKLER

2.10.1. İnançlar

Kerkük'te Türk Hristiyanlar ile yapmış olduğumuz derlemelerde tespit ettiğimiz inançlar iki bölüme ayrılabilir. Bunlar hayat ile ilgili inançlar ve merasimle ilgili

inançlardır.²²⁴ Yıldız ve mitolojilerle ilgili inançlar; aya, yıldıza ve diğer gök cisimlerine bağlı olarak meydana çıkmıştır. Örneğin insanlar kayan yıldız görünce bir insanın hayatının sona erdiğine inanırlar. Çünkü insan ruhunun yıldızlarla alakalı olduğu düşünülür (Paşayev, 1998: 40; Dakuki, 1970: 81).

Kerkük yöresinde, özellikle Hristiyanlar arasında suyla ilgili inanç ve itikadlar çok sayıdadır. Başka bir yere giden şahsın ardından su dökülür. Yolcunun çabuk gelmesi için bu uygulama gerçekleştirilir. Birinin yaptığı suç dolayısıyla yöre tabiriyle “günahının çıkarılması zamanı” başına 40 bardak su dökülür. Böylelikle suçlunun affedileceğine inanılır (Paşayev, 1961: 14). Bunun yanı sıra doğan çocuk, annesi ile birlikte 40 günden sonra su ile temizlenir. Bu geleneğe “kırk çıkartma” denir. Sudan 40 avuç alınır anne ve çocuğun başına dökülür. Onların temiz duruma getirildiği kabul edilir (Hatip, 2011: 22).

Hayat ve merasimler ile ilgili inançlar; inançlar arasında en yaygın olanlarıdır. Sevmedikleri kişi, yolculuk yaparsa ardından taş atarlar. Böyle olduğu takdirde onun geri dönmeyeceğine inanırlar. Ya da yolculuk yapan kişi yola çıkmadan veya belli bir işi yapmadan önce herhangi bir kişi hapşırırsa “sabır geldi” derler ve hayra yorarlar. İki kere hapşırırsa “cevap geldi, hayırlıdır” derler ve yola çıkarlar.

Kerkük yöresinde uğur ve uğursuzluk kavramıyla ilgili inançlar çok yaygındır. Salı günü Yahudilerin günü olarak kabul edildiğinden tıraş olunmaz.

Birinin elbisesini üstünden çıkarmadan dikmek bühtan/iftira edilmesine sebep olur. Doğumundan kırk gün geçmiş çocuğun yanında ağlamak, fenalıklar meydana çıkarabilir; çocuk beşiğini boşken sallamak çocuğun başı veya karnının ağrmasına yol açar. Akşamları komşudan kazan getirmenin uğursuzluk getireceğine inanılır. Bu inanç eskiden cenaze yıkamak için suyun başka bir yerden getirilmesi geleneğine dayanmaktadır.

Doğum sırasında kadının etrafında düzenlenen merasimler allıyı/alkarısını uzaklaştırmaya ve doğumun kolaylaştırılmasına hizmet eder. Kerkük yöresinde çocuk doğururken zayıflayan, bayılan kadınların ağzına demir kaşık verilir. Böylece al nenenin/alkarısının demirden korkup kaçacağına inanırlar. Aynı

²²⁴ Bu bölümde sadece hayat ile ilgili inançlara yer verilmiştir. Merasim ile ilgili inançlar için bkz. “Kerkük’te Düğün Merasimi ve Gebelik, İki Canlılık” başlığı

zamanda doğum yapan kadının saçını çeker, sırtına sert eşya koyarlar. Al nenenin kadının ciğerini yıkayıp yememesi için evdeki üç ocak taşından birisini suya atarlar. Kadının kocası veya çocuklarından birinin ismini andıktan sonra “birisi geldi” diye bağırlar. Al nenenin bunu işittikten sonra suya yaklaşmayacağına ve annenin ciğerini geri vereceğine inanırlar (Paşayev, 1998: 43; Zabit, 1964: 14).

Kerkük'te Hristiyanlar arasında bütün canlılığı ile hâlâ yaşamakta olan inanca göre çocuğu olmayan kadınlar kutsal kabul edilen türbe ve dervişleri ziyaret ve nezir ederler: Bir oğlum veya kızım olursa yedi evden dilenirim (Hatip, 2011: 24).

Tabiat olayları, bitki ve hayvanlarla ilgili itikatların da sayısı çoktur. Dolu yağarken bir tanesini bıçakla ikiye bölmenin doluyu duracağına inanılır (Paşayev, 1998: 47).

Evlerde kapının en üst kısmına ceylan kafası asılır. Böylelikle eve nazar değmeyeceğine inanılır. Özellikle Kerkük yöresinde üzerliğin nazarı ortadan kaldırılmasına inanılır.

Bahçede kuşlar çok öterse o gün misafir ya da bir haber geleceğine işarettir. Bu haberin iyi olması için üç defa iyi haber diyerek şunlar söylenir:

Hayır, isen gel beri

Şer isen dön geri

Kerkük yöresinde horoz akşam vakti öterse birisinin öldüğünün alametidir diyerek horozun başı kesilir. “Vakitsiz öten horozun başını keserler” atasözü bu inançtan kaynağını almaktadır. Aynı zamanda ay tutulursa felaket ve açlığı beraberinde getireceğine inanılır. Bunları önlemek için camilerde dua okunması gibi bazı merasimler yapılır. Saçla ilgili inançlar da dikkat çekicidir: Geceleri saç kesmenin uğursuzluk getireceğine inanılır. Kesilen saç ve tırnaklar gömülmezse, günah olacağı ve kıyamet gününde bu yüzden hesap sorulacağı gibi inançlar halk arasında çok yaygındır. Ay veya güneş tutulursa tenekeye sopayla vurarak bunlara inananlar uyarılır. Bütün bu inançların günümüzde de yaşadığı tarafımızdan tespit edilmiştir. Eskiden insanın hayatı, emeği gerçek ve

mitolojik tasavvurları, Irak Türkmen Folklorunda itikatların meydana çıkmasında önemli rol oynamıştır. Böylece bütün bu inançlar yaygınlaşmış ve günümüze kadar gelmiştir.

Kerkük, petrol ve doğal gaz kaynaklarının arasında yer almaktadır. Bu durum ateş ve güneşe tapanların bu bölgede diğer yerlere oranla daha fazla yaşaması sonucunu doğurmuştur. Ateşperestlik izlerinin ve bu inançla ilgili inançların da hâlen halk içinde yaşadığı öne sürülmüşse de (Paşayev, 1998: 50) tarafımızdan yapılan araştırmalarda bu inançlara rastlanmamıştır.

2.10.2. Hristiyan Türkmenlerde Hastalıklar

Kerkük'te Hristiyan Türkmenler arasında eskiden beri tanınmış hastalıklar vardır ve tedavisi bazı yaşlı ihtiyar kadın ve berberler tarafından yapıldı. Hastalar için şefaath okunurdu. Bu hastalıklardan bazıları şunlardır:

Kan kusmak: Verem hastalığına bağlı ağır bir hastalıktır.

Ölet: Yaman bir hastalık olan ölet taun hastalığıdır. Kerkük'e birkaç kez yaşanmış ve binlerce insan ölmüştür. MÖ 1246'te öletin Kerkük'te korkunç bir şekilde yaşandığı söylenmektedir.

Karayatlağ: Tifo hastalığı, demektir.

İsitme ve Titretme: Sıtma hastalığıdır. Kilisedeki Aziz'e ipek iplik uzatılır ve Aziz bu ipliğin üzerine okuyarak üfler ve hastanın sol bileğine bağlanır böylece şifa bulacağına inanılır.

Vurğun ve Nuzul: Kalp krizi demektir.

Sancı: Karın ağrısı hastalıklarıdır.

Kızzalkurt: Hiç tedavisi olmayan kanser hastalığı demektir.

Sıçan Oynağı: Deri üzerinde görülen ciltte delikler açan bir hastalıktır.

Çiçek: Bu hastalık önce Avrupa âleminde Hristiyanlar arasında zuhur etmiştir. İslam âleminde ise ilk zuhuru Anadolu Türklerinde görüldüğü sabittir. Kerkük

sokaklarında eskiden Kerküklü Müslüman ve Hristiyan berberler dolaşırdı ve çiçek aşısı yaparlardı.

Kızanbuk: Çok görülen korkusuz bir hastalıktır.

Ay Başı: Çocuklarda görülen bir hastalıktır. Çok ağlayan, huzursuzluk ve baygınlık geçiren çocuğa Ay Başı hastalığına yakalandı derlerdi. Bu hastalıktan kurtulmak için, çocuğa değirmen suyundan içirirlerdi ve başına çırak isi siyahı sürerek iyileşeceğine inanılırdı.

Al Apardı: Kadın doğumda baygınlık geçirir ve baygınlık uzun sürünce onu Al Aparamış yani Al Götürmüş demektir. Al cin âleminden gelen ve doğum yapan kadınlara musallat olan bir varlıktır. Kerkük'te tedavisi, belli adamlar tarafından ruhsal bir şekilde yapılmaktaydı. Hamile veya doğum yapan kadının, korkunç ve insan kılığında bir yaratık tarafından ciğerini elinde tutuşunu ve götürmek istediği söylenir, dolayısıyla bir iğne ile bu yaratığı tutsak etmek mümkünmüş. Yaratığa bir iğne sokulur ve Al karısı artık o kişinin elinde tutsak olur. Al karısını özgür bırakmak için o evde bulunan hiçbir kadına bir daha musallat olmayacağına ve hiçbir zarar görmeyeceklerine dair söz alınır böylece ömür boyu o evin sakinlerine hiçbir zarar gelmez.

Delilik: Meşhur bir hastalıktır. Bu hastalığa yakalananlar ilk önce Ömer Mendene götürülür. Ömer Menden Kerkük'te Hristiyan ve Müslüman Türkmenler tarafından ziyaret edilen bir hocadır. Hoca hastaya dualar okur ve üfler, ağır dayaklar atarak hasta kendine gelir, şifa bularak evine döner.

Kulunç: Romatizma hastalıkları demektir. Bu hastalıkta hamamlarda, kulunç yağı ile hastaya masaj yapılır ve iyileştirilir.

Başı Düşüp: Ağır baş ağrısıdır. Baş, bir iplik ve iğne ile dört yönden ölçülür, hangi yönde iplik daha uzun ise oradan başı döğüp derler. Sonra baş bir kumaşla bağlanarak bir kaşık ya da bir ağaçla kıvrılır, başı çok sıkıca bağlamak gerekir. Başın düşmemiş olan tarafından kumaşın uçları sertçe sıkılır ve çekilir, sonra açılır bir iki gün tekrarlayarak baş ağrısı geçirilir.

Köbek Düşmesi: Burada hastanın ayaklarında kuvvet kalmaz çok çabuk yorulur. Hasta arkasına doğru uzatılır ayakları bükülür. Göbeğin yana gittiğini anlamak için yandan masaj yapılır ve karın bölgesine masaj yaparak tedavi edilir.

Öskürme (Yüksürük): Yaygın hastalıklardandır. Yağlı kahve, pişmiş soğan, tarçınlı çay ve acı biberli yemekler hastaya verilir.

Hura: Burun içinde görülen yaralı hastalıktır.

Göze Su İnme: Gözün ağrıdan, kızarıklıktan görmemesidir.

Hıyarçuğ (Salatalık) Hastalığı: Diz kapağının altında salatalık şeklinde bir şişlik oluşur. Başından kan ve infeksiyon damlar. Bu hastalık berberler tarafından hazırlanan bir merhemle tedavi edilirdi. Ayrıca yaranın üzerine kurbağa ikiye ayrılıp konulurdu bazı hastalarda ölümle de sonuçlanırdı.

Keçel: Baş derisi hastalıklarındandır. Kerkük'te az görülen ve yine berberler tarafından tedavi edilmekteydi.

Çıban: Vücudun farklı yerlerinde görülebilir bir yara çeşididir. Berberler tarafından tedavi edilirdi.

Kılbaşı: Parmaklarda görülen bir çeşit yaradır.

Yağ Yarası: Açılması uzun süren bir çıban yarasıdır.

Bağdat Katı: Yüz ve ellerde görülen meşhur bir yaradır. Bağdat hurması yemekle ortaya çıkan bir yaradır tedavisi yoktur zamanla kapanıp iyileşir.

Pislik: Bacaklarda kaşıntı yapan bir hastalıktır. Hamamlarda yayılır.

Gidişme (Kaşıntı): Parmaklar arasında veya vücudun diğer yerlerinde görülen tanınmış deri hastalıklarındandır. İyileşmek için Baba Gurgur suyundan içmeler ve toprağından yerlerdi.

Kotur: Gidişme yani kaşıntı ile sonlanan deri hastalıklarındandır. Kerkük'te özellikle Hristiyan Türkmenler arasında az görülmüştür.

Singil: Ellerde görülen bir çeşit yaradır. Bu yarayı gidermek için, yedi arpa üzerine yedi çarşamba özel dualar okunur ve toprağa gömülürdü arpalar çıkmaya başlayınca singil giderdi. İncir ağacı yapraklarından çıkan süt şeklindeki su singilin üzerine birkaç gün sürülür ve singil gitmeye başlar. Başka bir inanişaya göre, kırk tane nohut, kırk tane mercimek, kırk tane bakla, kırk tane arpa, kırk tane buğday ve kırk tane tuz yolun üzerindeki akan suyun dibine bırakılır ve singili hasta arkasına bakmadan üzerinden atlayarak singilin gideceğine inanılırdı.

Buruğ: Dizanteri hastalığı demektir. Kerkük'te çok yaygın bir hastalıktır, tedavisi de nar kabuğu çayı gibi kaynatılır ve üç gün üç defa hasta tarafından içilir ve hasta iyileşirdi.

Kusak: Kolera dediğimiz bu hastalık, Kerkük'te binlerce insanın ölümüne neden olmuştur.

BÖLÜM 3

3.1. MERASİMLER VE GELENEKLER

3.1.1.Kerkük'te Bayram Merasimi

Kerkük'te geleneklere çok önem verilirdi. Bayram merasimi ile ilgili uygulamalar yöre için büyük önem arz eden geleneklerdendir. Kerkük'te kurutulmuş kayısı ile etten yapılan ve sulu bir yemek olan latike, bayram sofralarının olmazsa olmazlardandır. Bunun yanında kuru fasulye ve pilav pişirilir. Kerkük'te bayram arefesinde her evde külçe (kurabiye) yapılırdı. Ceviz, şeker, tarçın ve hurmadan yapılan külçe, misafirlere ikram edilirdi. Bayramda çerez, kuruyemiş ve şekerin misafirlere ikram edilmesi âdettir. Bayramın ilk gününde sabah erkenden pilav, kuru fasulye ve tavuk pişirilir. Sonra hep birlikte yenilir. Pişirilen bu yemeklere çeşitli baharatlar katılır. Bayramla ilgili söylenen tekerlemelerde de bayram yemekleri anılmaktadır:

Helli biberli köfte

Bayrama kaldı bir hafta

Yarın bayramdı

Bir kaşık ayrandı

Geçmişte mahallelerde davulcular davul çalarak ortamı şenlendirmekte, insanlar at meydanına giderek yarışlar yapmakta iken günümüzde bu geleneklerin azaldığı görülmektedir. Çocuklara bayram için yeni giysiler alınması da gelenek olmuştur. Çocuklar bayram günü yeni giysilerini giyip, büyüklerin ellerini öperler ve büyükler de onlara "bayramlık/bayram harçlığı" verir. İnsanlar bayramlaşmak için birbirlerini ziyaret ederler. Bayrama özel her semtte çocukları eğlendirmek için eğlenceler düzenlenir. Salıncak, dönme dolap ve gondol gibi küllük denen oyuncaklar kurularak çocukların eğlenmesi sağlanır. Avşama Makamları: Bu makamlar, şarkı şeklinde büyük bayram geldi diye söylenir. Büyük bayramdır, huzur ve sevinçten doludur. Peygamberin sözleri bugün de buyruk bulmuştur. Yasu şehre bu zamanda girmiştir, Şuana hamd etmiştir. Çiçek gül alınır, bu mübarek bayramda davul çalınır Mesih yüceltilir. Bunlardan derlediğimiz makamlara örnekler:

-بو قلا بالق نه دي بورايا كلان كي مدر ايشدن يسوع كليور وبرازدان اولاشير
 -بو يسوع كيم اولمالي ونيردن كالملي بيزي مباركليان اودور بورايا كالن-
 -بوكون بيوك بيرامدر حبمزن كوندر فرحلقدن طولودر اوشعنا لڭ بمر اومي
 -سز دڭي جيڭك الين استقبالنه كلين وجمالنز سويلين اوشعنا لڭ بمر اومي
 -اوشعنا ديين قيزلر و كلين الن دالروسويلين مدحالر اوشعنا لڭ بمر اومي
 - ايشته كيدرز قيزلر زيتون اغاجدن داللر اليرز هم اوشعنا لڭ بمر اومي
 -بو بيوك كون نا كوندربو قالا بالق نادي حبسي جاغير مقداردر اوشعنا لڭ بمر اومي
 -دعامز قبول ايله بزه نعمت بخش ايله بركت احسان ايله اوشعنا لڭ بمر اومي
 - اوپلا ايسا جمله مز برابر حمد ايدرز يسوع افنديمزا اوشعنا لڭ بمر اومي

Makam

Çeviri Yazı

- Bu kalabalık nedi buraya gelen kimdir Yasu geliyor ve birezden ulaşır
- Bu Yasu kim olmalı ve nirden gelmeli bizi mubarekleyen odur buraya gelin
- Bukün büyük beyramdır hepimizin künüdür ferehlikten toludur uvşanalih bamrav mı
- Siz dahi çiçek alın istikbeline kelin ve cümleiniz söyleyin uvşanalih bamrav mı
- Uvşana diyin kızlar ve kelin alın dallar ve söyleyin medhler uvşanalih bamrav mı
- İşte kideriz kızlar zeytun ağacından dallar aliriz hem uvşanalih bamrav mı
- Bu büyük kün ne kündür bu kalabalık nedi hepsi çağır mikderd uvşanalih bamrav mı ir
- Duamiz kabul eyle bize nimet bahış eyle bereket ihsan eyle uvşanalih bamrav mı
- Öyle ise cümlemiz barabar hemd ederiz Yasu efendimize uvşanalih bamrav mı

Çevirisi

- Bu kalabalık nedir buraya gelen kimdir Yasu geliyor ve birazdan ulaşır
- Bu Yasu kim olmalı ve nereden gelmeli bizi kutsayan odur buraya gelin

- Bugün büyük beyramdır hepimizin günüdür ferahlıktan doludur uvşanalih bamrav mı
- Siz dahi çiçek alın karşılmasına gelin ve cümleiniz söyleyin uvşanalih bamrav mı
- Uşana söyleyin kızlar ve gelin alın dallar ve söyleyin alınız medihler uvşanalih bamrav mı
- İşte gideriz kızlar zeytin ağacından dallar alınız hem uvşanalih bamrav mı
- Bu büyük gün ne gündür bu kalabalık nedir hepsini çağır makdirettir uvşanalih bamrav mı
- Duamız kabul eyle bize nimet bağış eyel bereket ihsan eyle uvşanalih bamrav mı
- Öyle ise cümlemiz beraber hamd ederiz Yasu efendimize uvşanalih bamrav mı

مقام

اوشعنا جاغرن افنديما اوشعنا سويلين اللهم (سن سن الله اللهم سن)
 هواده هب قوشلر تسبيحات ايدر دنيزده بالقدر دخى حمد ايدر
 (سن سن الله اللهم سن)
 بيوكلر كوچكلر سنى سيوارلر زنكيلر فقيرلر تعظيم ايدرلر
 (سن سن الله اللهم سن)

Makam

Çeviri Yazı

Uvşana çağırın efendimize söyleyin Allah'ımız

(sen sen Allah Allah'ımız sen)

Havada hep kuşlar tesbihet eder denizde balıklar dahi hemd eder

(sen sen Allah Allah'ımız sen)

Büyükler küçükler seni severler zenginler fakirler tazim ederler

(sen sen Allah Allah'ımız sen)

başımıza koy Arzu ederiz Avşana Avşana Avşana Avşana Ya-İbn-i Davut Rab Elcunud (askerler-melekler)

3.1.2. Geçiş Dönemleriyle İlgili Merasimler

İnsan yaşamının doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere başlıca üç önemli geçiş dönemi vardır. Her biri kendi bünyesinde birtakım alt bölümlere ayrılan bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu geçişleri, bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına göre uygun bir biçimde yönetmektedirler. Yaygın olan inanca göre, insan bu tür dönemler sırasında güçsüz ve gelecek zararlara karşı açık durumda olduğundan, gerçekleştirilen uygulamaların hepsinin amacı kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır (Örnek, 1995: 131).

3.1.3. Gebelik (İki Canlılık) ve Doğum ile İlgili Uygulama ve İnanışlar

Türkmen Hristiyanlar arasında, gebe kadının çocuğunun gebelik süresince baktığı bir insana ya da fotoğrafa benzeyeceğine inanılır. Gebeliğin üçüncü ayında “yeriklemeğ”/ aşermek durumunda olan kadının, canı bir yemek veya meyveyi aşırı derecede isterse ve bulamazsa o anda bir yerini kaşırsa, doğacak çocuğun aynı yerinde o yemeğin ya da meyvenin izi yahut bir leke oluşacağını inancı vardır. Doğum sırasında kadının aşırı sancısı olursa birtakım önlemlere başvurulur. Tarçın kaynatıp kadına içirilir. Sıcak suyla banyo yaptırılır. Bir leğenin içine sıcak su koyup kadın içine oturtularak oda içinde sürekli gezdirilir. Kocasının üstünden zıplatılır ya da kocasının ayakkabısına su koyup kadına içirilir. Çocuk dünyaya gelince hemen göbeği ebe tarafından kesilir. Çocuğu yıkadıktan sonra kulağına ezan okunur. Annesi ezan okunduktan sonra çocuğunu emzirir. Anne sütünün artması için bulgur, pekmez ve hurma yedirilir. Çocuğa isim konulduktan ve kırk gün dolduktan sonra kırk çıkarma merasimi yapılır. Anne ile çocuğu yıkanır. Yemekler pişirilir, komşulara dağıtılır. Kırkı

çıkmayan anneye “zeyistan” derler. Zeyistan olan anne ve çocuğu korumak için birçok önlem alınır. Çocuğu cinlerden korumak için yanı başına Kur’an-ı Kerim konulur ve çocuk devamlı aydınlık ve ışıklı yerlerde bulundurulur. Kırkı çıkmayan yani zeyistan olan ya da çocuğu olmayan diğer kadınların yeni doğum yapan annenin yanına yaklaşmasına izin verilmez. Çünkü anne ve çocuğun onların kokusunu alacağına ve bu durumdan kötü etkileneceğine inanılır.

Çocuğun başucunda ağlanmaz. Ağlanırsa çocuğun karnının ağrıyacağına inanılır. Aynı sebepten dolayı çocuğun beşiği boşken sallanmaz. Çocuğun beşiği yanında bir leğen su bırakılır. Su aydınlık simgesi olduğu için, çocuğu her türlü kötülükten koruyacağına inanılır. Çocuk sarılık hastalığına yakalanırsa yastığı altına sarı boncuk konulur ve her gün çocuğu sabunla yıkayarak güneşe çıkarırlar. Nazardan da korumak için gümüş ya da altından parçalara maşallah yazısı ile çeşitli ayetler yazdırırlar ve muska takarlardı. Kırkı çıkmayan kadının başına al renginde bir türban bağlarlar. Al rengindeki kumaşın anneyi Al nenesinden koruduğuna inanırlar. Al nenesi, inanca göre beyaz tenli, uzun boylu ve kırmızı giyimli korkunç bir kadındır. Zeyistan kadınları boğmak ve alıp götürmek için gelir. Yeni doğurmuş kadın ölürse onun için “Alapardı(götürdü)” denir. Çocuk bir yaşını tamamladıktan sonra saç ve tırnakları kesilir. Kimi anneler, çocuğunun saçını yastık içine koyarsa uzun yaşayacağına inanır. Yürüme ve konuşma aşamasına gelen çocuk, konuşmakta gecikirse daha çabuk konuşmasını sağlayacağına inanıldığı için ona güvercin yumurtası yedirirler. Korkan çocukların korkusunu gidermek için de alınan önlemler vardır. Kurşun dökerler, nazardan korumak için “özelliğ”/üzerlik yakarlar. Her perşembe akşamı gün batımından önce özelliği yakarak dumanını çocuğun etrafına savururlar. Ayrıca nazara karşı bir de çuvaldız kâğıdı yapılır. Göz değmiş bir çocuğu iyileştirmek için bir çuvaldız ile bir parça kâğıt alınır. Nazarı değdiğine inanılan insanların ismini sayarak çuvaldız, kâğıda batırılır. Bu esnada “gözü çıksın” derler. Kâğıtta açılan en büyük delik her kimin ismine denk gelirse nazarı değen kişinin o olduğuna inanılır.

3.2. KERKÜK’TE DÜĞÜN MERASİMİ

Kerkük folklorunda Hristiyan Türkmenlerde düğün merasimi, insanlar tarafından çok rağbet gören ve çeşitlilik gösteren merasimlerdir. Ekonomik ve toplumsal hayatta oluşan gelişmeler ve değişikliklerden nedeniyle zamanla düğün merasiminde ve türkülerinde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Düğün merasimi Kerkük'te gelin olacak kızı görmeye başlar. Erkek tarafı kızın evine giderek "Biz Allah misafiriyiz" ya da "Bahçenizde bir gül gördük, onu derlemeye geldik." diyerek kız evini ziyaret ederler. Geçmişte kızı görmeye, sabah erkenden ve habersiz bir şekilde gidilmektedir. Burada erkek tarafının amacı kızı, daha uykudayken yakalamak ve güzelliğinin sahte olup olmadığından emin olmaktır. Şimdilerde ise bu âdetin azaldığı görülmektedir. Kızı beğendikten sonra kız tarafı da razı olursa nişan yapılır. Nişandan sonra şerbet içilir ve nişan takılır. Nişanlanmaya "adaklanma" nişanlıya ise "adaklı" denir. Çoğu zaman nişan kıyıldıktan sonra, bir süre yakınların dışındaki kişilerden yeni çifte nazar deyeceği düşüncesiyle haber verilmez.

Nişanlılık sürecinde düğün öncesinde hem dinî hem de resmî nikâh kıyılır. Nikâh kıyılırken makas bıçak veya kaşık kırılırsa erkeğin gerdek gecesi küvetten düşeceğine yani kilitleneceğine inanılır.

Nikâh kıyıldıktan sonra gelinin annesi, gelin için hazırladığı çeyizi damat evine götürür, çeyiz damat tarafına gösterilmek üzere ortalığa serilir. Düğünden bir gün ya da iki gün önce kına günü/ kına gecesi düzenlenir. Kız evinde kına yakılır. Erkek evinde de eğlence düzenlenir, ziyafet verilir. Yemek pişirilir ve bütün mahalle yemeğe katılır ve çeşitli türküler söylenir. Ertesi gün damat arkadaşlarıyla birlikte hamama gider ve tıraş olur. Gelinin kız arkadaşları hamamda gelinin kullandığı sabunla yıkanılır. Tatlılar yenir ve türküler söylenir. Bu türküler ya tek taraflı ya da iki taraflı söylenir:

Evlerinde ipekten bir halı var,

Şekerlenmiş dudağında balı var.

Herkesin de münasip bir yarı var

Konca gülün harmanısan, harmanı,

Bir könlümün dermanısan, dermanı

Dönderme:

Öldürme men

Sevmişem seni
 Bülbül dilive kurban
 İnce belive gurban
 Her güzelden yar olmaz
 Seven behtiyar olmaz
 Yarı güzel olanın
 Könlü ihtiyar olmaz
 Su saldım bağa neynim
 Değmez yaprağa neynim
 Yarım ceyran olubdu
 Gelmez yatağa neynim (Hatip, 2016: 35)

Daha sonra gelin süslenir. Yüzüne kilşan (bir tür doğal pudra) sürülür. Ayaklarının altına bir leğen su koyarlar ve aydınlığın sembolü olarak eline ayna verirler. Daha sonra gelinin el ve ayak parmaklarına ve oradaki herkesin eline kına sürülür. Kına murada ermenin sembolüdür. Kına yakıldıktan sonra gelin büyüklerinin elini öper. Ardından türküler söylenir ve oynanır. Ertesi gün oğlan evi büyük bir kalabalıkla gelin kızı almaya gider. Gelin oğlan evine getirildiğinde attan inip ayak bastığı yerde bereket getirmesi için kurban kesilir. Geçmişte gelin beyaz at üstünde oğlan evine götürülürken arabanın yaygınlaşmasıyla birlikte arabalar kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle bu geleneğin azaldığı görülmektedir. Düğünde mehter/davul ve zurna çalınır. Kadınlar helhele basarlar/zılgıt çekerler. Gelinin etrafında raks ederler ve bakıla/zenne getirilir. Şerbet içilir ve sıra duvak açma merasimine gelir. Bu merasim esnasında geline nasihatlar verilir:

Ey güzel mama gelin,
 Gedek hamama gelin
 Esbabın yırtılarda
 Sen özöv yama, gelin
 Komşudan aş gelende
 Önce sen yeme, gelin

Kayınbaban önünde
 Uzanıp yatma, gelin
 Kayınenev sözüne
 Sen hiç söz katma, gelin
 Kişivin sözlerine
 İnadlığ etme, gelin
 Kişiden habersiz,
 Evden şey satma, gelin
 Kişiv seni vurduysa,
 Neneve getme, gelin
 Evinin sırlarını
 Kimseye satma, gelin
 İki konşu döğüşse,
 Duvardan bahma, gelin
 Heç kimseden izinsiz,
 Neneve getme, gelin
 Evinin işlerinde
 Tembellik etme, gelin
 Çıkıp konağ önünde
 Yüngüllük etme, gelin
 Sokaktan ses geldiyse,
 Kapıya getme gelin
 Fitne konşu sözüne
 Hiç kulağ tutma, gelin.

Daha sonra geline hayır dua edilir. Ona “ak baht, altun taht, siyah köle” dilerler. Bunun anlamı geline iyi talih, zenginlik ve yardımcılar dilemektir. Sonra damat ve gelin evlerine uğurlanır. Arkadaşları başlarına şeker ve madeni para serptikten sonra gerdeğe girilir. Gelinin çeyizi kırmızı kumaşla sarıldığı gibi gerdek için hazırlanan gelin döşeği ve yorganı da kırmızı olur. Damatla gelinin evlerinde gerdek gecesinden başlayarak sürekli mum bulunması gerekir. Zira aydınlığın, kötü ruhları uzaklaştıracağına, ruhların aydınlık ve pırıldılardan

korktuğuna inanılır. Ayrıca bu uygulamayla gelinle damadın aydınlık bir hayat yaşamaları hedeflenir. Düşmanları etkisiz hâle getirmek için gerdek gecesi erkeğin yakın akrabalarından biri ipi düğümler düğün günü damat tarafından çözülemeye çalışılır düğüm şayet çözülmürse kuvvetten düşmeyeceğine inanılır. Ertesi gün sabah gelinin annesi damadın evine yemek, yani kahvaltılık götürür. Kahvaltılıkta kaymak, bal ve sıcak ekmek bulunur. Bundan sonra gelin üç gün dışarı çıkmaz. Gelinin annesi ona “üç günü” yapar bu geleneğin diğer adı “ayakaçmak”tır. Bu merasim gelinin içerde kaldığı sürenin bittiğini duyurmak ve resmîleştirmek için yapılmaktadır. Yemekler, şekerler kız tarafından gelinin evine götürülür. Damatla gelinin yakınları toplanır. Gelinin annesi herkesin önünde kızına altın takar ve böylece, gelini saadete uğurlamış olurlar. Tüm bu merasimler halkın düşünce tarzını ve kültürünü yansıtmaktadır. Yukarıdaki örneklerde anlaşıldığı gibi sosyokültürel hayattaki değişikliklerin merasimleri doğrudan etkilediği görülmektedir.

3.2.1. Kerkük Türkmen Hristiyanlarında Düğünde Ve Nikâh Kıyılırken Damat İçin Söylenen Dua (Medreş)

-سن اي كوره كن قارداش كاهنلره اكيلتن باش
اللهكز رب العرش او اولسن سكا معين

-باشك او جالتسون مسيح ايكي عالمده قال صحيح
كورميه سن شر قبيح بحق رب العالمين
ربك برکتی نعمتی ورحمتی اوزرودن شفقتی

اكسيك اولماسون امين

-ايشكاره باش اولاسين دوشمانك ضبط ايده سن
دائم بورجله ويره سن محتاج اوليماسن امين

-كونك اشيكار اولسون ابراهيم كوك كبسى

رب سنى مباركله سون يوسف شهبنده امين

-سندن جيقسون بو داقلر فرحله قارشىكا جيقارلر
زيتون كبي جوق بارلر سكا معين اولونلر امين

-سيرتك تدبير ايسون مسيح سنى حفظ ايتسون
هر كوجلكدن قورتارسن بصلوات العذراء والقديسين

-حمد وتمجيد بر اللهه رب السموات والعالمن
مدح اولونسون سنده شيمدين وابده قدر امين

Çeviri Yazı

Sen ey küreken kardaş Kâhinlere egiltin baş
Allah'ınız Rab Elarş Ol olsun sene muin

Başın üceltsin Mesih İki alemde kal sahih
Görmiyesen şer kabih Bi Hak Rab El-Alemin

Rabbın bereketi nimeti ve rahmeti Üzerivden şefketi
Eksik olmasın Âmin

İşkere baş olasin Düşmanın zabıt edesen
Dayim borcle veresen Muhtaç olmıyasun âmin

Gügün eşker olsun İbrahim günü gibi
Rab sene mubarekle sun Yusuf şebesinde Âmin

Senden çıksın bu daklar Ferehle karşına çıkanlar
Zeytun gibi çok parlar Sene muin olsunlar Âmin

Siretin tedbir etsun Mesih seni hıfız etsun
Her güçlükten kurtarsın Bi Salavat Elazra ve Elkiddisin

Ham ve temcit bir Allaha Rab Elsemavat ve Elalemin
Medih olunsun sende Şimdiden ve ebede keder Âmin

Çevirisi

Sen ey damat kardeş Kâhinleri eğilten baş
Allah'ınız Ran El-Arş Ol olsun sana yardımcı

Başın yüceltsin Mesih İki alemde kal doğru dürüst
Görmüyesin şer çirkin Hak Rab Elalemin

Rabbın bereketi nimeti ve rahmeti Üzerinden şefkati
Eksik olmasın Âmin

Çalışana baş olasın Düşmanın zabıt edesin
Dayım borçla verirsın Muhtaç olmayasın Âmin

Günün açık olsun İbrahimin günü gibi
Rab sene Mubarekle sun Yusuf benzerliğinde Âmin

Senden çıksın bu ağırlık Ferehla karşına çıkarlar
Zeytin gibi çok parlar Sana yardımcı olsunlar Âmin

Hayatını tedbir etsin Mesih seni korusun
Her güçlükten kurtarsın Bu Selavet El-Azra ve Azizın

Hamd ve yücelik bir Allah'a Rab Semavat ve Âlemin
Övgü olsun sende Şimdiden ve sonsuza kadar Âmin

Nikâh Eğlencesinde Okunan Medreş

-الله نك مباركلر
بو كلینی یاستار

قدیمدن هب صالحلر
مباركلا یاقهار

محبوب ایله ایچردن
نجاه ایله هر شردن

بزلندر دیشاردن-
دشماندن ایله زنهار

مباركلا او نه وی
هیالنه خاتون کبی

که داخل اولور اكا جاریه ن-
اوجالت کندینی هر زمان

خانه سن تدبیر
عزتن جوق ایله

ایله قاوغاسز قوجاسیله-
مایین جمله قزلار

دوشامن قالسون شریف
جانك قالسون بك لطیف

هر وقت بن و عفیف
نفسك اولسون بك خفیف

مطلوبك ویر کندینه
الین اکیت هر ایکسینه

رحم ارتلر قوجاسنه-
دوشمان اولسون دار مادار

ویر کندینه فرح قلب
ده رتدن صاغات کندینی

کوزلرین ایشقلاندر یا رب-
کوناهن عاف ایت امین

سكا سبحان وتمجید
شیمدی وهر وقتلرده

قدوس اسمکا حمید-
وابد الابدینه قدر امین

-Allah ne mübarekler Kadimden hep salihler
Bu gelini ya Settar Mubarekle ya Kahhar

-Mahbub ile içerden Pislendir dışardan
Nacat eyle her şerden Dışmandan iyle zinhar

-Mubarekle o evi Ne dahil olur ana çareyen
Hilene hatun gibi Ücelt kendini her zaman

-Hanasın tedbir eyle Kavğasız kocasıyla
İzzetin çoh eyle Ma beyne cümle kızlar

-Duşa man kalsun şerif Her vahıt ben ve afif
Canın kalsun ben latif Nefsin olsun ben hafif

-Matlubun ver kendine Rahm atılır kocasına
Elin egilt her ikisine Düşman olsun darmadar

-Ver kendine ferah kelp Gözlerin işiklendir Ya Rab
Derten sağlat kendini Günahın af et Âmin

-Sene Suphan ve temcit Kuddus ismine hamit
Şimdi ve hir vahtlarda Ve ebed elebedine Âmin.

Çevirisi

-Allah ne mübarekler Bu gelini ya Settar	Ezelden hep salihler Kutsa ya Kahhar
-Mahbup eyle içerden Kurtar her şerden	Pislendir dışardan Düşmandan zinhar
-Kutsa o evi Hilene hatun gibi	Ne dahil olur ana ceryan Yücelt kendini her zaman
-Hanesini evliliğini tedbir eyle İzetin çok eyle	Kavgasız kocasıyla Bütün kızlar arasında
-Düşe ben kalsın şerif Canın kalsın ben latif	Her zaman ben afif Nefsin olsun ben hafif
-İsteğin ver kendine Elin eğilt her ikisine	Rahmet artır kocasına Düşman olsun derbeder
-Ver kendine ferah huzurlu kalp Derten kurtar kendini	Gözlerin aydınlat Ya Rab Günahın af et Âmin
-Sana Suphan ve Temcit Şimdi ve her vakitlerde (Putrus Hindi, 2016: 66)	Kuddus ismine Hamit Ve sonsuza ebediyete kadar Âmin.

3.3. KERKÜK'TE YAS MERASİMİ

Kerkük yöresinde “taziye”/yas tutmaya çok önem verilir. Kerkük'te taziye üç gün sürer. Kadınlar evde toplanır. Taziye evinde yaşlı kadınlar ağıt yakarken (sızlanma) ölü sahipleri odanın ortasında yerde oturarak dizlerine, yüzlerine vurup saçlarını yolarlar. Çok yakını yahut kocası ölen kadın, tepesindeki saçlarının ortasına çamur koyar. Bunun anlamı, her şeyi olan kocasının gittiği ve kendisini öksüz bıraktığıdır. Taziye gelenler, ayrılırken ölü sahibine “Başın sağ olsun”, “Kalanlar sağ olsun”, “Allah affetsin” gibi dualarla baş sağlığı dilerler. Orada herkese akşam yemeği, helva, acı kahve sunulur. Böylece taziye sona erer. Taziyenin ilk üç haftası ölü evinin kapısı açık bırakılır. Herkes üç hafta boyunca her perşembe günü baş sağlığına gider. Kırkıncı gün ölünün toprak olan mezarına mezar taşı yapılır. Şu anda Kerkük'te Latin alfabesi kullanılmasına karşın mezar taşlarında özellikle eski yazıyla/Osmanlıca ile şiirler yazılır. Mezar yapıldıktan sonra herkes ölü evinde toplanır. Ölü evinde misafirlere, komşulara ve muhtaçlara ölünün hayrı için yemekler dağıtılır. Bununla beraber ölünün geride kalan bir çift ayakkabısı kapının önüne konur. Onu muhtaç olan biri alır. Eğer ölen kişi erkekse karısı kırk gün boyunca dışarı çıkmaz. Bir sene boyunca siyah giyer. Bir senenin içinde her Perşembe günü mezarlığa gidilir. Bundan sonra da sadece bayram arifesinde ve sabahlarında gidilir. Kırk yemeğinin yanında elli iki yemeği de verilir. Kerkük yöresinde yas merasiminde ağıt yakmaya çok önem verilir ve bu ağıtlarda ayrılıktan, felaketten, toplumsal hayattan bahsederler.

Burda ölüp bir cavan
 Gelsin cavanı yuvan
 Nece kefen tikerler?
 Nece kabre koyarlar?
 Barmagların tökülsün,
 Cavan gözünü yuyan
 Apardılar gülümü
 Eylediler zulumu
 Ne koydular şad olum

Ne kestiler dilimi
 Bilmirem ne heberdi
 Cümle canım gabardı
 Bir yanım sel aparıp
 Bir yanım be-heberdi
 Dad edim
 Neynen gevlim şad edim
 Kurulsun Hag divanı
 Yehem yırtım dad edim
 Musalla çöl olaydı
 Atrafı göl olaydı
 Mennen seniv aravda
 Bir ince yol olaydı
 Musallanın çim daşı
 Yandı üregim başı
 Bir deneviz gönderdim
 Tökerem gözüm yaşı
 Ne çaram var
 Bir tikilmez yaram var
 Bunu Hudam yazıptı
 Çekmesem ne çaram var
 Yarı kaldı
 İçmedim yarı kaldı
 Çoh gençler yarsız getti
 Göz yaşlı yârı kaldı
 Öz nenem
 Karnı dolu köz nenem
 El yığlar yalan yığlar
 Koy yığlasın öz nenem
 Yaralarım
 Sızıldar yaralarım
 El gezdir yaram üste

Men diyim haralarım (Kasap, 2019: 32)

3.3.1. Kerkük Türkmen Hristiyanlarında Ölümle İlgili Dualar(Medreşler)

Kerkük Türkmen Hristiyanlarının ölümle ilgili özel duaları vardır, buna “Medreş” adı verilmektedir.

3.3.1.1. Erkekler için söylenen medreşler

نجاتم سنسن رېم
 غافر عاف ايله بني
 ايشدن ياقردشالار
 كوزدن اقيديك ياشلر
 ئولوم كنه بشالار عجل ياقشالار
 قالماز قاوم قرداشلر
 رېم عف ايله بني
 موت ملاككني كوردم
 انده جوخ حسرتلاند
 ايشمدن قالدق حق موتي بيلدم
 دنياده ن امد كسدم
 رېم عاف ايله بني
 دخي قالمدي جارام
 جون يولجيام كيديره ره م
 حقه يالواررام غفران ديله ره م
 جاغر يانبوا واررام
 رېم عاف ايله بني

Çeviri Yazı

Nacatım sesin rebbim
 Ğafır af eyle meni
 Eşidin yakardaşlar
 Gözden ahıdın yaşlar
 Ölüm gene başlar acel yakışlar

Kalmaz kavum kardaşlar
 Rabbim af eyle beni
 Mavt Melekini gördüm
 Anda çoh hesretlendim
 Eşidin kaldım Hak mevtu bildim
 Dünyadan umut kestim
 Rabbim af iyle beni
 Daha kalmadı çaram giderem
 Hakke yalvarram Ğufran dilerem
 Çağır yanıva vararam
 Rabbim af eyle beni

Çevirisi

Necatim sensin Rabbim
 Gafur af eyle beni
 Eşidin ya kardeşle
 Gözden akıtın yaşlar
 Ölüm yine başlar acel yakınlanır
 Kalmaz kavim kardeşler
 Rabbim af eyle beni
 Daha kalmadı çarem giderim
 Hakka yalvarırım gufran dilerim
 Çağırı yanına gelirim
 Rabbim af eyle beni.

3.3.1.2. Erkekler için söylenen genel medreş

کلام عالمه زینه تن سیودم
 دوندم ایشمه جوق فکر ایلدم
 غمارو واهما کوکسیمه الدم

کلماز فیکریمه که نیرده قالدیم
 قلبیمه دولدی الدی بنی غم
 هیج بر اقمدی بر وقت وبر دم
 کیولیم سویلدی ای عاقل ادام
 غیرتلان دیدی بوش قالمت
 عالم هیولادر دولتی هیولا
 زوقی بوشادر زیناتی هیولا بر دم
 الشدم صنعت مال بایدهلادم
 ناحق وحیله جو قنر ایلدم
 بو عالم کبی هیج یوق سویلدم
 موت وشریعت یاد ایلمه دم

Çeviri Yazı

Geldim 'âleme zinnetin sevdim
 Döndüm işime çok fikir eyledim
 Ğamarıv vahma kögsüme aldım
 Gelmez fikrime geh nerde kaldım
 Kalbim doldu aldı meni ğem
 Hiç bırakmadı bir vahıt ve bir dem
 Kivlim söyledi ey akil adam
 Ğiyretlen dedi boş kalmat
 Alem hayvayladır devleti hewla
 Zuki buşadır zineti hiwle bir dem
 Alıştım sanat mal paydahladım
 Nahak Vahi ile çoklar eyledim
 Bu alem gibi hiç yok söyledim
 Mut ve şeriat yad eylemedim

Çevirisi

Dünyaya gelip sevdiğimi düşündüm
 Kendime dönüp çokça düşündüm
 Gamını göğsüme yasladım

Aklıma nerede kaldığım gelmiyor
 Gönlüm gamdan doldu
 Hiç bırakmadı beni dert
 Gönlüm dedi bana ey akıllı adam
 Yiğitlikten hiç geri kalma
 Dünya perişan olmuş teziyede
 Gayret bezeği için hep baştan koşarız
 İş öğrenip mal aldım
 Vahilerle çok işler yaptım
 Bu dünya gibisi hiç yok dedim
 Hiçbir zaman şeriat ve dini düşünmedim

3.3.1.3.Gençler için söylenen medreş

ياالهي الرحمن راحم الرحمن
 عاف ايله بو عبديوى يا ربم امان
 كنجلك عمرنده اولدى كندينه فرمان
 حياتك دفتري بو كتوردك يك جار
 حقا سنك امرينه اولماز بر جار
 ياجان جون حالك بودر قالك ربه يالوار
 امانت سكا بتول ايلمه زه لول
 جون دنيا دن دويمادي اولماسون ملول
 حق ديوان قولولنده اول بيزه دليل
 نعمتنى بخش ايله يارب يالجيل

Çeviri Yazı

Ya İlahi El-Rahman Rahm El-Rahman
 Af eyle bu abdivi Ya Rabbım aman
 Gencin ümründen oldı kendine farman
 Hayatın defteri bu kötürden yek çar
 Hakka senin emrine olamaz bir çar

Ya çançun hâlin budur kalk Rabba yalvar
 Amanat sene betul eyleme zelul
 Cuvan dünyadan doymadı olmasın melül
 Hak divan kurulan da ol bize delil
 Nimeti bağış eyle Ya Rab ya Celil

Çevirisi

Ya İlahi El-Rahman Rahim El-Rahman
 Af eyle bu kulunu Ya Rabbim aman
 Gencin ömründen oldu kendine ferman
 Hayatın defteri bu götürenden tek çare
 Hakka senin emrinden olmaz bir çare
 Ya can için hâlin buysa kalk Rabbine yalvar
 Emanet sana bir türlü eyleme mağdur
 Güzel dünyadan doymadı olmasın melül
 Hak divan kurulan da ol bize delil(rehber)
 Nimeti bağış eyle Ya Rabbi Ya Celil.

3.3.1.4. Kadınlar için söylenen medreş

مجذلی منبرده ای کوك سلطانی
 کوره ق جاریه وی و مؤمن جانی
 قیدیسلارن بولولکریله
 حریصلرن اصنافلریله
 قط شو جاریه وی ملاکلریله
 واهما کورمه سون شریفه ئوله
 سارا خاتونه سان رفیق ایله
 بای ویر کندینه عقیف رفقه ایله
 حنا الیشواعه سن یولداش ایله
 شریف کونونده صوجون باغش ایله

Çeviri Yazı

Mecidli Minberde ey Gök Sultanı
 Görek Cariyevi ve Mumin Canı
 Kidislerin buyluklarıyla
 Harisların asnaflarıyla
 Kat şu cariyevi melekleriyle
 Vahma görmesün Şerife üle
 Sara Hatuna sen rafik eyle
 Pay vir kendine afif rıfka ile
 Hana El-Yaşua sen yoldaş eyle
 Şerif gününde suçun bağış eyle

Çevirisi

Yüce makamda ey Gök Sultanı
 Görelim cariyeni ve mümin canı
 Azizlerin buyrukları ile
 Tutucuların verdikleri ile
 Kat şu cariyelerini melekleriyle
 Üzüntü görmesin temiz insan
 Sara Hatun ile arkadaş eyle
 Pay vir kendine afif arkadaşla
 Hana El-Yaşu sen arkadaş eyle
 Şerif gününde suçun bağış eyle.

3.3.1.5. Genç kızlar için söylenen medreş

يارب الرحمن كه حقدر فرضك
 عاف ايت ياحنان شو باكره قيزي
 عالمدين جيقدي حياالى مستور

قسمتی قالدی ویرمدی صبر
 سنده ن امر جیقدی اولندی دستور
 موتی قبول ایتدی مسکنی قبر
 کنجک عمرنده اولندی فرمان
 قالمسون زندانده بر مدت زمان
 هر وقت هر کونده ایلدی فیغان
 ربم قارشوده اولماسون بیثمان
 ساره خاتونه سن یولداش ایله
 رفقه کلینه باجیلیق ایله
 مارت شمعونى انا کندینه باش ایله
 الیشوع حنییه قومانداش ایله

Çeviri Yazı

Ya Rab El-Rahman ne Haktır farzın
 Af et ya Hannan şu bakire kızı
 Alemden çıktı hayalı mestur
 Kısmeti kaldı vermedi sabır
 Senden emr çıktı olundu destur
 Muvtı kabul etti meskeni kabır
 Gencin ömründe olundu ferman
 Kalmasun zindanda bir medet zaman
 Her vahıt her günde eyledi figan
 Rabbim karşıvda olmasın pişman
 Sara Hatuna sen yoldaş eyle
 Rıfka geline bacılık eyle
 Mar Şemunu Ana kendine baş eyle
 El-Yaşu Heniye kumandaş eyle.

Çevirisi

Ya Rabbim El-Rahman ne haktır farzın
 Af et ya Hannan şu bakire kızı

Alemden ıktı ahlaklı mestur
 Kısmeti kaldı vermedi sabır
 Senden emir geldi oldu destur
 Kalmasın zindanda bir medet imdat zaman
 Her vakit her günde eyledi figan
 Rabbim karşında olmasın pişman
 Sara Hatuna sen arkadaş eyle
 Refika geline kız kardeşlik eyle
 Mar Şemunu Ana kendine baş eyle
 El-Yaşu Hanine kumandan eyle.

3.3.1.6. Zenginler için söylenen medreş

قاج عالمدن قاج مالنده ن یورغونلقدر
 شرعی کوزه ت حبیب قارداش نولوم حقدر
 کل بنا باق بو عالمده جوق یورولدم
 عجل کالدى هب مالمدن صویغون قالم
 بو شدر عالم بوش یورولور جوق اداملر
 کنا بیغار شو عالمده طمعکارلر
 نولوم وقتی برشی قالماز الا افعال
 اوروج نماز خشیع توبا نه کی جوق مال
 مذبحلرده رجاء ایله وین سز کاهنلر
 که عاف اولونسون مطهرده کی اولان جانلر
 رجام سکا عزراء مریم دائم بتول
 حق نؤکنده قالمیه لم حیران زه لول
 حبیب او غلک هایقر ماسون بنی بوکون
 عافلیق سنده ن مریم بتول اولسن هرکون

Çeviri Yazı

Kaç alemde kaç malından yorgunluktur
 Şeri gözet habib kardaş ölüm hakdur
 Gel bene bak bu alemde çoh yolurdım
 Acel geldi hep maldan soygun kaldım
 Boşdur alem boş yorulur çoh adamlar
 Gene yağar şu alemde tamaakârlar
 Ölüm vahtı birşey kalmaz ila Afal
 Oruç namaz haşi Toba neki çoh mal
 Mezbehelerde reca eylevin siz kâhinler
 Ne af olunsun mathardaki canlar
 Recam sene Azra Meryem daim betül
 Hak ögünde kalmıyalım hayran zelül
 Habin oğlan haykırmassun buna bugün

Çevirisi

Kaç alemde kaç malından yorgunluktur
 Şeriatî göz et can kardaş ölüm hakdır
 Gel bana bak bu alemde çok yoruldum
 Acel geldi hep maldan ayrı kaldım
 Boştur alem boş yorulur çok adamlar
 Yine yağar şu alemde gözü açlar
 Ölüm vakti birşey kalmaz sadece ameller
 Oruç namaz hürmet tövbe ne ki çok mal
 Sunaklarda rica eyleyin siz kahinler
 Ne af olunsun tertemiz olan canlar
 Ricam sana Meryem Azra daim betül
 Hak önünde kalmayalım hayram köle
 Habib oğlan haykırmassın bana bugün
 Aflık senden Meryem betül olsun her gün.

3.3.1.7. Genel medreş

سبحان اولصن ربم سكا راحمك
 امن ايلدم بن فوت سن قديمسك
 نه باقيسز نه ساز ليسز سز جماعت
 جومله ميزك يولى بودر اخرى عاقبت
 اوف ئولومدن اه ئولومدن نه اجيدر
 دوشمان شيطان قارشم المش ديش قجييدر
 ئولوم قورقماز نه انادان نه بابادان
 حكم ايلر هم اييرر جسمى جاندان
 يوز جيومرمز نه فقيرده ن نه حزينده ن
 رشوه ت الماز نه زكنينده ن نه مسكينده ن
 موت ازيتدر جوق جتندر افراط اجى
 خير ايده مز ئولوم وقتي قارداش باجى
 بر اللهدان امر اولندى اى قارداشلىر
 كرهك قالسين كوكسى اوزره اغير داشلىر

Çeviri Yazı

Subhan olsun Rabbim sene Rahman
 Eman eyledim ben fevt sen kadimsen
 Ne bakısız ne sazlısız siz cemaat
 Cümlemizin yolu budur ahiri akibet
 Of ölümden ah ölümden ne acıdır
 Düşman şeytan karşım alıp diş kiçidir
 Ölüm korhmaz ne anadan ne babadan
 Hüküm eyler hem ayırır cismi bedenden
 Yüz çevirmez ne fekirten ne hezinden
 Reşvet almaz ne zenginden ne miskinden

Mevt azitdir çok çetindir ifrat acı
 Hir edemez ölüm vahtı kardaş bacı
 Bir Allah'dan emir olundu ay kardaşlar
 Gerek kalsın kögsi üzere ağır daşlar.

Çevirisi

Subhane olsun Rabbin sana Rahman
 Aman eyledim ben yüksek sen yücesin
 Niye bakıyorsunuz niye ağıt yakıyorsunuz
 Cümlemizin yolu budur ahirette akıbetimiz
 Of ölümden ah ölümden ne acıdır
 Düşman şeytan karşıma geçmiş
 Dişini gıcırdatarak gülüyor
 Ölüm korkmaz ne anadan ne babadan
 Hüküm eyler acı ayırır vücudu bedenden
 Yüz çevirmez ne fakirden ne üzgünden
 Rüşvet almaz ne zeginden ne yoksuldan
 Ölüm azaptır çok güçlü bir acı
 Ayırt edemez ölüm vakti kardeş bacı
 Bir Allah'tan emir geldi ey kardeşler
 Mutlaka göğsü üzerine konulsun ağır taşlar (Putrus Hindi, 2016: 37)

3.3.1.8. Piskoposlar için söylenen medreş

مبارکدر رب المسيح اسمیکه تسبیح
 بیوکردر درجه لر و علمي صحیح
 ایشدن یامومنلار عزیز قردشلا
 اجیلغله اخیدن کوزلردن یاشلر
 رب وکیلی بیوک جوبانلر
 قومي کاهن و صنفی شماسلر
 بو مرحوم مطرانلریمزده جاکن حسرتلر
 سیویلین حاق عاف ایتسون سیزی ای بده رلر

Çeviri Yazı

Mübarektir Rab El-Mesih ismine tesbih
 Büyüktür dereceler ve ilmi sahih
 Eşidin ya müminler aziz kardaşlar
 Acılığıyla ahıdın gözlerden yaşlar
 Rab vekili büyük cubanlar
 Kavmi kâhin ve sınıfı şemmaslar
 Bu merhum matranlarımızdı çekin hesretler
 Söyleyin Hak affetsin sizi ey pederler

Çevirisi

Mübarektir Rab El-Mesih ismine övgü
 Büyüktür dereceler ve ilmin doğru
 Duyun ya Müminler sevgili kardeşler
 Acıyla akıtın gözlerden yaşlar
 Rab vekili büyük bilgindir
 Kavmi kâhin ve sınıfı şemmaslar
 Bu merhum pikoposumuzdu çekin hasretler
 Söyleyin Hak af eylesin sizi ey pederler

3.3.1.9. Şemmaslar için söylenen medreş

-بزلردن سکا سلام شماس عبد رب الاعظم
 سکا بخش ایتسون انعام يسوع وانا مریم
 موتك اي حبيب قارداش كوزمدن اخيتدي ياش
 عقلمی ایله دی شاش اولومیو شماس قارداش

مذبح سنك ايجون اغلار و طورونوس سكا صاولار
كه ايكردك خزمترلر فرحلىندرق هر دم

هانى بو خوش هواسك مذبحلرده زيل ساسك-
كه دولدى عجل كاسك حق سكا معين اولسون
هانى حسنى جمالك هانى صفات كمالك
هانى شوقلى سملرك قبرده اولدي بابك

واي صداكا اي شماس كه قير ياندىن جيقار سس-
قالبنده دولدي وسواس جماعتي الذي ياس
بك شماس قال سلامت رب سيوده سكي عاقبت
كوسترماسون خجالت بايي ويرسون سكا جنت

Çeviri Yazı

-Bizlerden sene selam Abdul Rab El-Azam
Sene bahş etsun inam Yasu ve Ana Meryem
Mevtün ey habib kardaş gözümde ahıttı yaş
Aklımı eyledi şaş ölümü Şemmas kardaş
Mezbeh senin için ağlar ve torunus sene savlar
Geh ikerdek hizmetler ferahlandık her dem

-Hanı bu hoş hevesin mezbehlerde zil sesin
Geh doldu ecel sana Hak sana Muin olsun
Hanı hüsnü cemalın hanı sıfat kemalin
Hanı şevkli semlerin kabirde oldı babın

-Vay sadaka Şemmas geh kır yandan çıkar ses
Kelbinde doldu vesves cemaati aldı yas
Beg Şemmas kal selamet Rab sivde seni akibet
Göstermesün hacedet payı versün sene cennet

Çevirisi

Bizlerden sana selam Şemmas Yüce Tanrının kulu
 Sana bahşetsin Nimet Yasu ve Meryemana
 Ölümüm ey sevgili kerdeş gözümde akıttı yaş
 Aklımı eyledi şaşkın ölümün Şemmas kardeş
 Sunak senin ağlar ve torunus sana
 Bazen eylerdin hizmetler ferahlanırdık her sefer

-Nerde güzel hevesin sunaklarda zin sesin
 Bazen doldu ecel bardağın Hak sana yardımcı olsun
 Nerde hüsni cemalin nerde sıfat kamalin
 Nerde şevkli seslerin kabirde oldu kapın

-Vay feryadına ey Şemmas gel kır yandan çıkar ses
 Kalbinde doldu vesvese cemaat yasa boğuldu
 Ben Şemmas kal selamat sevgili Rab sana akıbet
 Göstersin mahcupluk versin sana cennet

Genel Dua (Medreş)

استرزسندن ريم رب الكل:يالوارز سنا ريم ارحمنا
 سكانودا شين ارتو رب الكل:سلامات هر اطرافده ياحنان
 بيردن قالدر هر قونجاو جنكلر:شيلقله ساكن اولاق ياحنان
 كليساوي مباركه نعمتدن:حي قاننله النميش رب الكل
 خاجسن حفظ ابئسون بزى حافظ الكل:شيطان زررلرندن وارحمنا
 عظيم كاهن تقدير ايت رب الكل:مرادن كندندن بيلاغ ياحنان

Çeviri Yazı

İsteriz senden Rabbim Rabbül-kül yalvarırız sana Rabbim Er-Rahman; selamet her etrafta Ya Hanan, birden kaldır her gonca u cengler şiliikle sākin olağ ya Hannan. Gelsev mübareke ni`metden; hay katiline alınmış Rabbül-Kül. Hıçsın

hıfz etsün bizi hafı el-kül; şeytan zerrelerinden ve irhamna. ‘azim kâhin taqdir et Rabbül-Kül; muradın kendinden bileğ ya Hannan (Medreşler kaynak kişi Luis Hanna).

3.3.2. Mevsim ile İlgili Merasimler

Geçmişten bu yana halkın arasında yaşayan mevsimler ile ilgili merasimler inanç ve itikatlarla ilgilidir. Mesela yağmur yağmadığı zaman Kerkük yöresinde “çemçele kız”, “kepçe kız” ve “köse geldi” merasimi yapılmaktadır. Çemçele Kız merasiminde tahtadan yapılan oyuncak kıza elbise giydirilip ona “Çemçele Kız” adı verilir. Sıskacı kız bir kıza temsil eden Çemçele Kız ev ev gezdirilir, yiyecek toplanır. Bu yiyecekler fakirlere dağıtılır. Çemçele Kız evlerde gezdirirken şu tekerleme okunur:

Çemçele Kızım aş ister
 Allah'tan yağış ister
 Açın anbar ağzını
 Verin yağış payını
 Hey Çemçele Çemçele
 Çemçelem yağış ister
 Hüseyini yağlamağa
 Beşiği bağlamağa
 Verene Allah versin
 Vermeyene de versin
 Oğlu küreken dursun
 Kızı helhele versin
 Ver Allah'ım ver
 Yağmurunnan sel
 Kepekli harman
 Koç koyun gurban
 Hey Çemçele Çemçeleş
 Çemçelem yağış ister
 Dam duvarı yaş ister" (Paşayev, 1998: 75)

Veya;

Çemçele geldi eşiğe
 Oğlanı koydu beşiğe
 Tanrı bir rehmet versin
 Koyunlara süt versin
 Ha dura dura yoruldum
 Tütünüzden boğuldum
 Açın anber ağzını
 Verin Allah borcunu (Hurşid, 1969: 95)

Daha sonra da insanlar bağışta bulunup kurbanlar kesilir ve tencerelerde yemekler pişirilir ve buna “yağış/yağmur aşı yemeği” denir. Yemekler kimsesizlere dağıtıldıktan sonra yüz tane ufak “çay daşı/çakıl taşı” arka arkaya çay suyuna atılır. Bu uygulamadan sonra Kur’an’dan ayetler okunur ve yağmur yağması beklenir. “Köse geldi” merasiminde ise köse rolündeki kişi yüzüne “his/is” sürer. Keçeden boynuz, şapka ve kulak yapar boynuna “kankavur/çingirak” takar ve mahalle de bütün evleri gezerek yiyecek toplar. Damlardan kösenin başına bol su dökerler kösenin ardından da yürüyenler geleneksel merasim tekerlemesi söylerler:

Allah bir yağış ele
 Dam duvarı yaş ele
 Paşa kızı geçende
 Babucunu yaş ele
 Açın anbar ağzını
 Verin yağış payını
 Vereni hatun olsun
 Vermeyeni katır olsun (Zabit, 1964: 114)

Bütün bu merasimlerin yapılma amacı yağmur yağdırmaktır. Bunların bir kısmı hâlen devam etmektedir. Çocuklar bile yağmur yağmayınca aynı tekerlemeleri söyler ve kiliselerde dualar okunarak fakirlere yemek dağıtılır.

3.4. FAL, İNANÇLAR VE KOMŞULAR ARASINDAKİ İYİLİK VE SÖGÜŞ (KÜFÜR)

Kerkük tarihine bakılırsa bu şehir zaman zaman, çeşit çeşit ulusları bünyesine almış ve kaynaşmıştır. Irak ve Kerkük'te birleşen Türkler, Türkmen adında tanınmışlardır. Türkmen sözü terimi hakkında, *Irak'taki Türkmen Tarihinin Özeti* kitabında, Türkmen sözcüğünün Tercüman sözünden dönüşmüş olduğu geçmektedir. (Irak Türkmen Tarininin Özeti, C.1S31)

Kerkük'te Türkmenler İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'te yerleşmiş, kaynaşmış ve çoğalmışlardır. Çağlar boyunca halk birkaç bölüme ayrılmıştır. Bilginler: Halk tarafından yüksek sevgi ve saygıyla karşılanırlardı. Zenginler: Tarlaları olan ve şehirde ün kazanmış olanlardı. İşçiler: Tarla ve çarşılarında, özel işlerde çalışanlardır şehrin işlerini yapanlardır. Türkmenler Hristiyan ve Müslümanlar çok dindardı, inançlarına sıkı sıkıya bağlılardı. Dinin inceliklerini bilir günaha girmemek için günlük yaşamlarında yalandan, kandırmaktan, pazarda çalmaktan uzaklaşır diğer uluslara kardeş gözüyle bakılır ve farklılık göz etmezlerdi. Yerli olmayan halka yardım eli uzatırlar, onları razı etmekte Hristiyan Türkmenlerin asaletini gösterirlerdi.

Dinî ahlaka sahip olan Türkmenler, namaz ve oruçlarını muntazam bir şekilde yerine getirirlerdi. Kerkük'te Türkmen Hristiyan ve Müslümanların ibadet vakti olmayınca birbirinden fark edilmezlerdi. Sosyal hayatlarını hep birlikte sürdürmüşlerdi. Kerkük'teki Hristiyan Türkmenler Fala inanır, falcının söylediğini dinler ve öğütlerine boyun eğerlerdi. Hastaların iyileşmesi için olsun, çocuğu olmayan bir kadının çocuk sahibi olması isteği olsun falcılara gidilip onların söylediklerini yaparlardı. Kadınların isteklerinin yerine gelmesi için adak adarlardı. "Bir oğlum olsun yedi kapıdan dileneyim" diye adak adarlardı.

Dilencilik Kerkük'te ayıplandığı için, kadın yüzünü siyah çarşafla kapatarak ve konuşmayarak kendini gizlerdi. Diğer bir adak da şudur "Bir oğlum olsun yedi yaşına kadar kıyafet almayayım" Kızı nişanlamak için gelenlere, yol ve çeyiz parası istemem çünkü bir ciğere vereyim adak adamışım, diyen kadınlar mahallede komşulara yemek dağıtırlardı. Kadınlar mezarlarını aydınlatmak için geceleri Kale'nin sokaklarında mumlar yakarlardı. Kerküklü Hristiyan ve Müslüman Türkmenlerin arasında inanılan ve birçok inanç vardır.

Hayır ve fenalıkla ilgili: Fenalığın geçmesi Tanrıya yalvararak istenir. Bu inançlardan; Güneş tutulursa bir felaket olacağına inanırlardı. Ay tutulup ve kırmızı görülünce savaş çıkacağına inanılırdı. Aynanın kırılması, evdekilerin bir zorluğa uğrayacaklarını işaret ederdi. Çocuk aynaya çok bakarsa çıldırırmiş, derlerdi.

Yolculukla ilgili inançlarda varmış: Kadının saçı, yüzü üzerine birkaç kez inerse saçımız yol olarak düşünülür, öyleyse yolcumuz gelecektir denilir. Sevdikleri birini yolcu ederlerse arkasından su dökülür. Artık yolu açıktır ve zorluk görmez, çabuk döner derlermiş. Sevmedikleri birinin arkasından taş atarlar, bu da bir daha dönmemesi içinmiş. Geceleri aynaya bakılırsa gurbete düşmüş; evinden göç etmek veya buldukları yerden uzaklaşmak için, orada azıcık arpa ekerlermiş arpanın göğermesi ile taşınırlarmış, diye inanırlardı. Yine bununla ilgili bir inanç da ayakkabı bir tarafa bırakılırken üst üste gelirse ayakkabının sahibi yolcu olurmuş. Geceleri ev süpürülürse haneye kötülük gelir dolayısıyla ev dağılırmış. Yolcu olmak isteyen veya yapılması düşünülen bir iş konuşulurken birisi hapşırırsa sabır geldi bekle, iki kere hapşırırsa hayırlıdır, diye yola çıkılır. Kulak çınlarsa, gıybetimiz-dedikodumuz ediliyor diye düşünülürmüş.

Avuç içi kaşınırsa, haneye para geleceğine inanılır, kaşınan el üç kez öpülür ve baş üstüne konulurdu. Akşamları komşuya beyaz bir nesne gönderilmez çünkü gönderilen eve kötülük getireceğine inanılır, dolayısıyla yumurta gönderilirken üzerine azıcık siyah boya sürülür, süt içine bir parça kömür atılırdı. Göz kapağı titirse kötü bir olayın başa geleceğine inanılırdı önlemek için atan göz kapağı üzerine bir çubuk bırakırlardı. Su testisi ağzına ekmek koymak pahalılık

olacağına işarettir. Sumak çekirdeği hangi kapı önüne sıçrarsa o eve bir fenalık gelirmiş. Ahir zamanda Deccalın çıkacağına inanılır onun arkasından koşan çocukların ise boynuzları çıkar, bir daha evlerine giremezler denirdi. Deccalın sesini işitmek için, evlerde değirmenin olması gerekirdi. Evde soğan ve sarımsak ekilmez, ekilirse evden taşınılırmış. Yastığın üzerine ayak basılmaz, basılırsa sahibinin başı ağrırmış. Sıcak su yere dökülmez, dökülürse cinin çocukları zarar görür, onlar da evdeki çocuklara musallat olurlarmış. Saç ve tırnak kesilirse gömülmelidir. İnsan ölünce gömülür saç ve tırnak gömülmezse, kıyamette şikâyetçi olurmuş.

Kerkük Hristiyanları komşularına çok bağlıdır: Dişin ağrıyorsa çek kurtul, komşun harab (kötü) ise göç kurtul denilir. Komşunun sıkıntısına koşar yardım edilir belki de bu uğurda uzun geceler onlarla birlikte uyumazlardı. Bayram arefesinde büyük kazanlarda pişen arpa ve buğday aşında birbirlerine yardım ederlerdi. Hastalık ve ölümlerde destek çıkarlardı. Komşunun istediği ne varsa karşılanırdı. Günlük işlerde birbirine yardım ederlerdi. Akşamları birbirine komşu aşu gönderirlerdi.

3.5. KERKÜK HRİSTİYAN TÜRKMENLERİN ÇOCUK VE BÜYÜKLERE ÖZEL OYUNLARI

3.5.1. Kerkük Oyunları

Kerkük çocuk oyunları çok çeşitli bir yapı sergiler. Bu oyunların birçoğu Müslüman ve Hristiyan Türkmenlerin beraber yaşamaları, geleneklerini benimsemelerinden ötürü bunun, çocuklara da yansması çok doğaldır. Kerkük oyunlarında birinci başlayana Kax (kalk) adı verilir, men kaxım (ben kalkayım) veya benim matımdı (benim sıram) derlerdi. Bu oyunlardan örnekler:

Göz Bağlama: Bu oyunda bir kişinin gözü bağlanır ve etrafında oyundaki diğer çocuklar dolaşır. Çocuklar gözü bağlı olan kişiye hafifce vurur, hangisine eli değerse o kişinin gözü bağlanır. Türkiye’de “Körebe” oyunu olarak bilinir (Bezirgan, 2015: 42).

Kurtana Kapan: Çocuklar daire şeklinde dururlar. Çocuklardan biri kurt, diğeri de koyun olur. Kurt koyunu tutmak için koyunun etrafında dolaşır ve şöyle der “Vallah kurtam kaparam”. Hangi kız yakınındaysa cevap verir “Vallah neneyem vermerem” ve böylece eğlenirler (Bezirgan, 2016: 44)

Çukura Atma: Duvar dibinde kazılan bir çukura biri tarafından “acük/hurma çekirdeği” veya ceviz atılır. Çukura tek girerse “utuzur” yani kaybeder. Çift girerse “utar” yani kazanır. Kazanan karşı taraftan on adet acük alır ve oyun böyle devam eder (Kasap, 2015: 35).

Göz Yumma: Ev içinde birisi gözünü kapatır, diğeri de evin değişik yerlerinde kendilerini gizlerler. Gözü kapanan kişi biraz bekledikten sonra aramaya başlar. Bulduğu kişiyi yakalayarak gözünü bağlar ve oyun devam eder (Kasap, 2015: 37).

Kâğıt Kuşu: Bu oyun en çok erkek çocuklar ve gençler tarafından oynanır. Kâğıttan uçurtma yapılır ve ucuna fener takılır, oynayan kişiler bahar günleri çimen üzerinde bir adım veya birbiri ardından üç adım atarlar hangisi daha çok atarsa o kazanır (Bezirgan, 2016: 46).

Helük Çubuk: Genç erkekler ve çocuklar iki başı tıraşlanmış küçücük ağaç parçasını yerdeki “helüke/çomağa” elindeki çubuk ile de helüğün başına vururlar. Bir parça yükselir ve ikinci vuruşla helük uzağa atılır. Atılan yer ölçülür hangisi daha uzağa atmışsa o kazanmış sayılır. Türkiye’de bu oyuna “Çelik çomak” denir (Bezirgan, 2011: 48).

Hullaç: Küçük çocukları sevindirmek için yapılır. Baba veya kardeş sırt üstü uzanır, çocuğun iki elini tutar, ayaklarını karnına dayar, çocuğu yukarı kaldırarak “hullaç” der ve indirir. Bunu bir süre tekrarlar ve böylece çocuk eğlenir (Kasap, 2015: 39).

Deve Deveci (Komşu-komşu-hu-hu): Bu oyunda çocuklar sıraya dizilerek kendisinden sonrakine sorar?

Deve deveci? Cevap: Can deveci

Deve hardadı? Cevap: Kara dağda

Deve ne yer? Cevap: Hurma

Ne sıçar? Cevap: Burma

Kimlerden kimin toyudu? Cevap: Ekrem'in toyudu.

Sonra Erkem'in elini tersine tutarlar ve bir iki kez dönerler:

Ekrem ne geldi başıva? Kolbaka sıçtı aşıva. Bunu birlikte söylerler ve tekrar ederler (Bezirgan, 2016: 40-41)

"Bu kesti, bu otladı, bu pişirdi, bu yedi" derler ve beşinci parmağını tutarak: "Bu dedi hanı benim payım?" daha sonra çocuğun iki kolu çapraz bir şekilde bükülür, gıd gıd gıd diyerek çocuk gıdıklanır ve böylece çocuk sevinir ve eğlenir (Bezirgan, 2016: 42).

Mizrah/Topaç: Ağaçtan yapılan piramit şeklindeki mizrahın/topacın ince ucuna düğme şeklinde çivi takılır. Çividen başlayarak üzerine iplik sarılır. Mizrah hızla yere vurulurken iplik bırakılmaz ve öylece mizrah yerde çivinin ucunda dolanır. Rakip oyuncu mizrahını yere atar ve dönen mizrahı vurmaya çalışır (Zabit, 1964: 34).

Kara Geldi/Saklambaç: Gün batımından önce çocuklar mahallede toplanırlar. Bir kişi gözlerini kapatır diğerleri de gizlenir. Gün batınca kara geldi diye bağırlar ve herkes korkarak evine koşar. Mahallede kimse kalmaz (Bezirgan, 2011: 55).

Muncuğa Gömme/Boncuk Gizleme: İki kız çocuk karşı karşıya oturur. Aralarında bulunan yumuşak toprağa boncuğu gizlerler, sonra toprak iki ayrı kısma bölünür ve karşı tarafa boncuğun hangi kısımda gizlendiği sorulur ikinci kız bulursa boncuk onun olur ve bu şekilde oyun devam eder.

Kapu Tapanı/ Kapıyı bulanı: İki kız arka arkaya yaslanıp ele ele sarılırlar birincisi öne eğilirken ikincisi arkaya bükülür, sonra ikincisi arkaya eğilirken

birincisi arkaya bükülür öne eğilen kız kapı tapanı der arkaya bükülen kız summak sapı der ve böylece tekrarlanıp eğlenilir.

Miçek Sinek Oyunu: Sıra ile birisi uzanır, elinden ayaklarından dört arkadaşı kaldırır, sağa, sola sallarlar ve bu tekerlemeyi söylerler: “Çiknim çiknim çiçeği, Hara atım Miçeği” dedikten sonra, azıcık yüksekte atarken “Bura attım Miçeği, Uçtu uçtu” derler.

Aşuğ (kemik) Oyunu: Eklemlerde bulunan kemik ile oynanır. Aşuğ sırasıyla dizilir ve misket ile vurulur ya da misket dizilir aşuk ile vurulur ve atılır.

Kurna Kurna, Köşe Köşe: Dört çocuk avlu köşelerinde beşincisi ise ortasında durur. Köşedekiler yerlerini değiştirirken ortadaki hangisine dokunursa kazanır ve onun köşesine yerleşir.

Kara Kara: On yaşından yukarı olan erkek çocuklar iki gruba ayrılır. Bir grup kara adını alır diğer grup ise gizlenmek için sokaklarda dolaşır. Karaların ustası, Karaları yani kendi tarafını uyararak diğer tarafla sokaklarda dolaşır ve Kara geldi Kara kaç kaç diyerek bağırır.

Cuca Lablük/Yuvarlak Taş: Yuvarlak çim taşu Cuca Lablük denir. Cuca taşını ulaştırmak için, Lablügle taşu vurulur hangi grup erken ulaştırırsa onlar kazanır.

Daguz Tepe: Tek bir ayak üzerinde dolaşır yüksekte olan ayağıyla diğerlerini vurmaya başlar. Onlarda onu devirmeye çalışır hangisine ayağı değerse o kaybeder ve tek ayağıyla dolaşmaya başlar.

Güreş: Kerkük'te Türkmen Hristiyan ve Müslümanların dünya ölçüsünde şöhret kazandığı oyun, zamanında Kerkük Kalesi'nde halk tarafından oynanmaktadır bu oyunun temeli de güce dayanmaktaydı.

Çukura Atama: Duvar dibinde kazılan bir çukura belli bir uzaklıktan hurma çekirdeğı veya ceviz atılır çift girerse kazanılır tek girerse kaybeden tarafın tüm çekirdeklerini alır (Nezar Putrus, 2018: 44)

3.6. KERKÜK TÜRKMEN HRİSTİYANLARINDA ERKEK VE KADIN GİYSİLERİ

Kerkük erkek ve kadınları diğer şehirlerde benzeri az görülen özel giysiler giyerlerdi. Erkekleri başlarına börk, ırkıçın (bere) üzerine camadanı (eşarp) muşka sararlardı bu baş bağlamasında göze çarpan, sol yanın camadanı yani eşarbyı tek bir sarma ile kırık bir büküş ve özel bir görünüşte olurdu.

Saku, salta, kürk, sitre, dizliğ bunların hepsi yelek ve ceket demektir. Bunların birisi giyilir ve altından zubun (zıbın), sıxma (iç çamaşır) ve uzun ayak dunu (tuman), ayaklara yemeni (bir çeşit el yapımı ayakkabı) giyilirdi. Kışın salta altından pamuklar, kalınlaştırılmış içliğ ve tuman üzerine şerval giyilirdi. Bel kısmına özel yapım, bir kemer bağlanırdı. Erkekler ipekten (yağlığ) medil kaldırırdı, sakal ve bıyıklarını tıraş etmezlerdi, bıyığın önü alınır sakal ise sadece kelem şeklinde inceltilirdi. Erkek zubunları özel bastika kumaşından yapılırdı. Erkek çocuklar ise bellerine süslü kemer veya gümüştan kemer takarlardı. Erkekler omuzlarına bir abba (kaftan) sararlardı.

Kadınlar ise yazma ile başlarını örterlerdi. Alınlarını boyama (yazma) ile bağlarlardı. Bu boyamalar sırma (sim) ile süslenirdi. Zubun, sıxma, uzun donlar, simli fistanlar ve enteriler giyerlerdi. Kadınlar dışarı çıkarken yüzlerini peçe ile vücutlarını da abba yani baştan ayaklara kadar uzanan siyah çarşafı kapatırlardı. Evde pabuç veya kapkap tahtadan el yapımı bir çeşit terlik giyerken dışarıda da putin (iskarpın), çizme giyerlerdi.

Kadınlar düzen ve bezek (süs) için bunları kullanırlardı: Kulaklarına sırxa, saçlarına tarağ- sancak, boyunlarına altın tesbih, boyunbağ, kerdanlık; omuzlarına altın (silaxlığ) takarlardı. Omuzdan kalça kısmına kadar uzanan altın zincir, silah kuşağına benzemektedir bu nedenle "silaxlığ" adı kullanmışlardı. Kollarına dilmiç, kolbağ (bileklik) takarlardı bellerine altın kemer burunlarına xızma (hızma) ayaklarına ise hicil (halhal) takarlardı.

Yüz ve ayaklar temizlenir, dudaklarına ceviz kabuğuyla kırmızı renk verilir ve yüzlerine kilşan beyaz renk veren bir çeşit yüz boyaması kullanırlardı. Ellere ve ayaklara kına yakılır, karanfil ve gilab (gül suyu) kullanırlardı. Saçların beyaz olduğu görülürse saça kına sürülürdü. Erkekler çok sevdikleri tesbihler her zaman ellerinde taşırlardı.

Kerkük Türkmen Hristiyanlarının kıyafetleri hakkında genel bilgiler:

Zubun: Kerkük'te zubunu erkekler giydiği gibi kadınlar da giyerlerdi. İki zubun arasındaki fark, erkeklere mahsus olan zubunun iki yakası kurşar kemer altında olmasıdır. İki kolun bitiminde kaytan bağlaç dikilir. Kadınlara mahsus zubunlar ise kaytansızdır. Zubunun astarını yüze birleştirmek için yapılan dikişe sırığ denilir. Astarlı zubuna zubun denilir, astarı olmayan zubuna ise saya zubun denilirdi.

Gömlek-Gönek: Erkeklere mahsustur iki kol yaka ve yaka kapağından oluşan bir giysiydi düğmeleri sedef ve özel taşlardan yapılıp dikilirdi.

Sıxma: Zubun altından göğsü kapatmak için giyilen bir çeşit iç çamaşırıydı. Kışlık sıxmalar kaytan yani bağlaç ile bağlanırken yazlık sıxmada düğme ile kapatılır ve sol göğsünde küçük bir cep olurdu içine saat konulurdu.

Köskülüg: Ketenden yapılır elle özel nakışlar uygulanır, boğaz altından ay şeklinde kesilip, beyaz ve siyah iplikle işlenir koltuk altına ve arkaya koltuk ipliğiyle bağlanırdı. Günümüzde hiç kalmamıştır.

Pilaklı Gömlek: Simli taşlı, kadınların giydiği bu gömleklerin ön kısmına yarım kilo ağırlığında taşlar ve pilaklar işlenirdi.

Baş örtüleri: Başörtülerine pilak sim ve saçak dikerlerdi. Erkek ve kadınlara özel mendil yedi renk iplikle nakışlanıp dikilirdi.

SONUÇ

Kerkük Hristiyan Türkmen folklor ve tarihî geçmişlerinin araştırılmasıyla ilgili hazırlanan Kerkük'teki Hristiyan Türkler adlı bu çalışmada şu sonuçlara varılmıştır:

Kerkük yöresinde, toplu hâlde yaşayan Hristiyan Türkmenlerin konuştuğu dil Türkçedir. Türkmence adlandırılması sadece lehçe farklılığından ileri gelmektedir. Müslüman veya Hristiyan Kerküklülerin konuştukları Türkçe, Azerbaycan Türkçesinden farklı değildir.

Kerkük Türkmen Hristiyanları araştırmasında geçmişin zenginliğini ortaya koymak ve tarihin öğrenilmesini sağlamak ve bu topluluğun diğer Türkmenlerle benzerliğini ifade etmek açısından önem taşımaktadır. Çünkü folklor; halkın yaşam tarzını, dünya görüşünü, gelenek ve göreneklerini, inançlarını yansıtan bir bilim dalı olarak sosyal bilimlerin merkezinde bulunmaktadır. Gelenek ve göreneklerin, inanç ve itikatların hatta unutulmuş değerlerin izlerini günümüz Kerkük folklorunda görmek mümkündür.

Kerkük Türkmen Hristiyan folklorunda mani, atasözü ve deyimlerin, bilmece, fıkra ve masalların derlemesi ve incelenmesi, Kerkük sözlü edebiyat geleneğinin hâlen canlı bir şekilde yaşadığını ve adı geçen türlerin birbiri içerisinde yer alarak zihinlerde pekiştğini ve kuşaktan kuşağa aktarıldığını göstermiştir. Atasözleri ve deyimler aracılığıyla halkın hayat felsefesini ve düşünce tarzını öğrenmenin mümkün olduğu görülmüştür.

Kerkük Türkmen Hristiyan folklorunun bir adımı olarak değerlendirilebilecek bu çalışmada; Müslüman Türkmenlerle bir arada yaşayan Hristiyan halkın merasim ve nağmelerinin, eski gelenek ve göreneklerinin, inanç ve itikatlarının yani halkın düşünce tarzının yansıtıldığı dinamik yapının, süreç içerisinde günümüz şartlarına göre değişerek sürdürüldüğü ortaya çıkmıştır.

Mevsim, düğün, doğum ve yaşla ilgili merasimlerde birbiriyle ilgili söz-hoyrat söylemek ve sazlamak (ağıt yakmak) Kerkük Türkmen Hristiyanlarının gelenek

ve göreneklerine ne kadar bağlı olduklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Kerkük yöresinde yaşayan Hristiyan Türkmenlerin folklorunun araştırıldığı bu çalışmanın tez konusu olarak seçilmesinin nedeni, söz konusu bölgenin ve topluluğun ne tür bir tarihe ve kültürel zenginliğe sahip olduğunu ele alan herhangi bir çalışmanın bulunmamasıdır. Bu çalışmanın amacı Kerkük folkloruna katkı sağlamaktır. Tarafımızca millî bir görev olarak addedilmiş ve mümkün olabildiğince en iyi şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ayrıca Kilisede kullanılan lakap ve isimlerden bahsettik. Ama kilisenin aynı zamanda ana bir liman olduğu hakkında hiç konuşmadık çünkü bu iki ismi her zaman yan yana kutsal kitabın beyitlerinde gördük. Dolayısıyla kilise ilk olarak bir rahatlama evidir. İkincisi de rahatlamak için bir barınaktır.

Kilisenin geçtiği bu yolculuğun ikinci kez damadın gelmesini, rica ederek devam etmesidir. İnançlarına göre bütün kilisedeki mümin, rahip papaz ve kâhinler kilisenin damadını beklemeye çıktıkları bu yolculukta Mesih ile beraber gök yoluna doğru çıkararak oradaki temiz saf yüce hayatı yaşayacaklarına inanırlar. Kilisede her mevsim yapılan ritüel namazı, kişilerin imanlarına nasıl katkıda bulunur?

Ritüel namazı geleneğe bağlı bir namazdır. Yani dindarlık namazından farklıdır. Bu namaz kilise halkına göre toplu kılınan bir namazdır. Bu namaz toplu bir şekilde bütün rahip, papaz, kâhin ve müminler tarafından kılınır. Çünkü bu nema Mesih'in ve kilisenin kurtuluşunun anılmasıdır. Dolayısıyla bu ritüel kilise hayatında büyük bir yer ve önem taşımaktadır. Ayrıca bu ritüel namazın sosyal ve eğitsel rolü çok büyüktür. Bu namaz kilise inancını, imanını ortaya koyarak mminliğe de geçmesine sebep olur.

Ritüel namaz, insanların belirli bir zaman içinde yaşadığı doğal bir olaydır. Duygusal ve sosyal hayatı içine alan bir namazdır. Bu olay devamlı yenilikten ve gelişimden geçmektedir. İnsanlar ancak bunu uyguladıktan sonra anlayabilirler.

Bütün katılanların gerçekçi ve samimi olmaları gerekmektedir. Böylece bu törene katılanlar sadece görsel olarak katılmayacaktır, dinî açıdan daha fazla derinleşip bilgi sahibi olacaklardır.

Bu ritüel namaz sadece bir kişi tarafından kılınan görsel bir tören değildir. Toplu olarak kılınan ve her Hristiyan ferdin hayatında önemli bir görevdir. Bu geleneksel namaz, kilisenin inancını açıklaması ve kurtuluşunu nitelendirdiği için Hristiyanların dinî inanç ve geleneklerinden ayrılmaz bir parçadır. Kilisenin iman okulu olması, dünya içinde saadet, barış taşıyan bir yol ve araçtır. Bu nedenle kilise sadece barışın, adaletin, ritüel gelenek ve imanın simgesi olarak kalmamalıdır bütün bunları canlı yaşatarak görevini yerine getirmelidir.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu, C. (1986). *Kerkük Türklerinde Hoyrat Geleneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aycan, İ. (2002). Müslüman Arapların Türklerle İlk Münasebetleri, *Türkler Ansiklopedisi* içinde (cilt 4, s.31-33). Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.
- Bayatoğlu, F. (2002). Moğol İstilasına Kadar Irak Türkleri, *Türkler Ansiklopedisi* içinde (cilt 4, s55-59). Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.
- Benderlioğlu, A. (1993). *Irak Türkmen Folklorundan Örnekler*. Genel Kültür Yayınevi: Bağdat.
- BEZIRGAN, Adnan, 1952 doğumlu, üniversite mezunu kaynak kişi 03/01/2011 tarihinde Irak-Kerkük'te gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni S.O. arşivindedir.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ yayın evi: Ankara .
- Dakuki, İ. (1970). *Irak Türkmenleri Dilleri, Tarihleri ve Edebiyatları*. Güven Matbaası: Ankara.
- Demirci, G. (2002). Irak Türklerinin Demografik Yapısı, *Türkler Ansiklopedisi* içinde (cilt 20, s22-24). Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.
- HANNA, Luis, 1947 doğumlu kaynak kişi ile 01/09/2018 tarihinde Irak-Kerkük'te gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni S.O. arşivindedir.
- Hassan, A. (1947). *Irak Ünlüleri Rehberi*. Hurra Yayınevi, Bağdat.

HATIP, Kadriye, 1926 doğumlu, okuma yazması olmayan kaynak kişi ile 04/11/2011 tarihinde Irak-Kerkük'te gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni S.O. arşivindedir.

Hindi, P. F. (1972). Hristiyanların Eser ve İnançları Türkmence Dilleriyle. *Birlik Sesi Dergisi*, 12.sayı , s.15, Bağdat.

HRİSTİYAN, Asur “Kuzey Irak'taki Coğrafi Tarihsel Manastır Kilisesi” (2003) c3. DONAMİKİ, Papa Can Vına.

HURŞİT, Mehmet (1981). Eski Sözler Bağcısı. Bağdat.

Hürmüzlü, E. (2006). *Irak'ta Türkmen Gerçeği*. Kerkük Vakfı Yayınları: İstanbul.

İshak, R. S. (1948). *Irak Hristiyanları Tarihi*. Mansur Yayınevi: Bağdat.

KASAP, Nebihe, 1940 doğumlu, okuma yazması olmayan kaynak kişi ile 13/01/2011 tarihinde Irak-Kerkük'te gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni S.O. arşivindedir.

Kerkük'te Arkolojik yerler sayfa S,516.

Kevseroğlu, N. (2015). *Tarihin Doğuşundan 1958'e Kadar Kerkük Tarihinden Sayfalar*. Dar El-Hikme: Londra.

KÖZECİOĞLU, İhsan, 1956 doğumlu, üniversite mezunu kaynak kişi ile 11/11/2011 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni S.O. arşivindedir.

MİKAL, Hala, 1955 doğumlu kaynak kişi ile 08/06/2018 tarihinde Irak-Kerkük'te gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni S.O. arşivindedir.

Minas, R. (1983). Kaleyı Geliştirmek. *Kardeşlik Dergisi* , sayı 10, s.22

MİNAS, Refaik Şehit Tahmaz Gard Dergisi ,adet 27,sene 1977,Neyneva.
Nakip, M. (2007). *Kerkük'ün Kimliği*. Bilgi Yayınevi: Ankara.

Ölmez, Z. (haz.) (1996). *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-yi Terākime (Türkmenlerin Soy Kütüğü)*. Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Örnek, S. V. (1995). *Türk Halkbilimi*. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.

Paşayev, G. (1998). *Irak Türkmen Folkloru*. Kerkük Vakfı Yayınları: İstanbul.

Rejioğlu, A. (1963). *Şiir Toplumun Olmalı*, Besman Yayınevi: Bağdat.

S.SAATÇI, a.g.e., s.199; "Irak Türkleri", Türk Ansiklopedisi, c.XIX, s.460.

S.SAATÇI, a.g.e., s.261-262; Ziyat Köprülü; Irak'ta Türk Varlığı, Ankara, 1996, s.43; T.Silleli, a.g.e., s.140-142; F.Demirci, a.g.e., s.50.

Saatçi, S. (1984). *Kerkük Çocuk Folkloru*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.

Saatçi, S. (1987). Kerkük Tapmacaları (Türkçe). *Fuzuli Dergisi*, 4.sayı, s.28.

Saatçi, S. (2003). *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*. Ötüken Yayınları: İstanbul.

Saatçi, S. (2010). *Irak'taki Türkmen Kabile ve Aşiretler*. Kerkük Vakfı Yayınları: İstanbul.

SABIRAĞA, Suphiye, 1932 doğumlu okuma yazması olmayan kaynak kişi ile 13/01/2011 tarihinde Irak-Kerkük'te gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni S.O. arşivindedir.

Sako, L. (2010). *Kerkük'te Hristiyanlık Tarihi ve Varlığı*. El-Asil Yayınevi: Kerkük.

SAKO, Patrik Luis Rofail, Kildan Kilisesine Göre Taçlandırma Rütbesi Ritüeli, (2014) Divan Yayım Şirketi Bağdat.,

SAKO, Patrik Luis Rofail, Kildan Kilisesine Göre Vaftizlik Rütbeleri Ritüeli, (2014) Bağdat.

SAKO, Patrik Luis Rofail, Kildanilere Göre Cenaze Merasimi (2016) Bağdat.

Sarıkahya, K. (1992). *Irak Türkmen Edebiyatında Hoyrat, Araştırma ve Metinler*. Kültür Yayınları Dizisi: Bağdat.

Şir, E. (2001). *Kildan ve Asurların Tarihi*. El-Asil Yayınevi: Kerkük.

Terzibaşı, A. (1975). *Kerkük Hoyratları ve Manileri*. Ötüken Yayınevi: İstanbul.

Terzibaşı, A. (1980). *Kerkük Havaları*. Ötüken Yayınevi: İstanbul.

Terzibaşı, A. (1988). *Kerkük Şairleri Cilt 3*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.

Terzibaşı, A. (2010). *19. Yüzyılda Kerkük*. Fuzuli Yayınevi: Kerkük.

Türk Folklor Kongresi Bildirileri (Maddi Kültür) cilt 5 içinde (7-16. ss.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: Ankara.

Vasfı, İ. (2001). *Irak Türkleri'nde Deyimler ve Atasözleri*. Kerkük Vakfı Yayınları: İstanbul.

Yakuboğlu, E. (1976). *Irak Türkleri*. Boğaziçi Yayınları: İstanbul.

YONAN, Suzan, 1961 doğumlu kaynak kişi ile 04/07/2018 tarihinde Irak-Kerkük'te gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni S.O. arşivindedir.

Zabit, Ş. S. (1964). *Kerkük'te İçtima'i Hayat Folklor*. Zeman Basımevi: Bağdat.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Sunbl OMAR NAJİ

Doğum Yeri ve Tarihi : 1987, Kerkük

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Kerkük Üniversitesi – Sosyal Bilimler
Eğitim Fakültesi – Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi – Sosyal Bilimler
Enistütüsü – Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : Arapça – Kürtçe

İş Deneyimi

Stajlar : Kerkük Üniversitesi'nde Araştırma
Görevlisi

Çalıştığı Kurumlar : Kerkük Üniversitesi

İletişim

E-Posta Adresi : Sumbulbezirgan@gmail.com

Tarih :

